

Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі
Жер ресурстарын басқару комитеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
2024 ЖЫЛҒЫ ЖЕР ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ПАЙДАЛАНЫЛУЫ ТУРАЛЫ

ЖИЫНТЫҚ ТАЛДАМАЛЫ ЕСЕБІ

Астана, 2024 жыл

Құрастырушылар:

***Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігінің
Жер ресурстарын басқару комитетінен:***

***М.Б. Темиржанов, А.Ж. Алпамышов, Д.Е. Бижанов, М.М. Мукашева ,
М.Д.Рамазанов, А.М. Байсеитов, М.А. Каженов, Ш.М.Абишева***

***Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі
Жер ресурстарын басқару комитетінің «Жерлерге зерттеп-қарау жұмыстарын
жүргізу мемлекеттік институты» шаруашылық жүргізу құқығындағы
республикалық мемлекеттік кәсіпорны («ЖерЗЖМИ» РМК)-дан: Г.А. Бимендина,
Ж.К. Каржанова, Т.Е. Жанабаев, Б.К. Биржанов,
Б.К. Кожанова.***

***Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және агроарыш
өнеркәсібі министрлігінің Геодезия және картография комитетінен:
К.А. Бекмукашев, Л.С. Сатыбалдина, М.Е. Әбдіғали, Б.Ж. Сағындық ,
Ж.М. Кереева, А.И. Алдаш***

***Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және агроарыш
өнеркәсібі министрлігінің «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік
корпорациясы» КЕАҚ-тан:***

***А.Ш.Кенжеғалиев, Г.А. Каркинбаев, Е.Б. Сүлейменов, Б.Т.Жылкыбеков, Г.С.
Шаханова, С.К. Байжуманова, Ж. К. ИгенбаевА.А. Беймбетов, А. Д. Крыкпаева,
А.Б. Жупарбеков, М.Н.Стамбекова***

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	5
1. Қазақстан Республикасының жер қоры	7
1.1. Әкімшілік-аумақтық құрылысы және жер қорын облыстар бойынша бөлу	7
1.2. Жер қорын жер санаттары бойынша бөлу	15
1.3. Жер қорының алқаптар бойынша құрамы	57
1.4. Суармалы жерлер және оларды пайдалану	82
1.5. Жер қорын табиғи аймақтар бойынша бөлу	92
2. Жердің сапалық жағдайы	95
2.1. Ауыл шаруашылығы алқаптарының сапалық сипаттамасы	95
2.1.1. Топырақ сипаттамасы	95
2.1.2. Ауыл шаруашылығы алқаптарының сапалық жағдайы	110
2.2. Шабындық мен жайылымның дақылдық-техникалық жағдайы	120
2.3. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жүйесін дамыту	143
2.4. Жердің тозуы	149
2.4.1. Эрозиялық процестер	149
2.4.2. Жердің ластануы	155
2.4.3. Бүлінген жерлер	164
3. Жер қатынастары	166
3.1. Жерді меншік нысандары бойынша бөлу	166
3.2. Шаруашылық жүргізу нысандары бойынша ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді бөлу	176
3.3. Жер нарығын дамыту және жер үшін төлемдер	183
4. Жер ресурстарын басқаруды қамтамасыз ету	190
4.1. Мемлекеттік жер кадастрын жүргізу	190
4.2. Мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі	192
4.3. Жерге орналастыру	200
4.4 Жер мониторингін жүргізу	206

4.5. Топырақ зерттеулері және топырақты бонитеттеу	243
4.5.1. Топырақ зерттеулері	243
4.5.2. Топырақты бонитеттеу	247
4.6. Геоботаникалық зерттеулер	249
5. Геодезия және картография	252
5.1. Топографиялық-геодезиялық және картографиялық жұмыстар	252
5.2. Ауыл шаруашылық картографиялау	255
5.3. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын демаркациялау	259
6. Жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік бақылау	260
7. Жергілікті атқарушы органдардың қабылданған шешімдерін бақылау	262
8. Халықаралық ынтымақтастық	264
9. Жер қатынастарын реттеу және жер ресурстарын бақылауды	
құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіру	265
10. Жер ресурстарын басқаруды жетілдірудің проблемалары мен негізгі бағыттары	355

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының 2024 жылғы жер жағдайы және оны пайдалану туралы жыл сайынғы жиынтық талдамалы есепті (бұдан әрі - Есеп) Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті Қазақстан Республикасының жер кодексіне және Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2014 жылғы 23 желтоқсандағы №160 бұйрығымен бекітілген Мемлекеттік жер кадастрын жүргізу қағидаларына, «Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті әзірлеген жер балансы бойынша ведомстволық статистикалық байқаулардың статистикалық нысандары мен оларды толтыру жөніндегі нұсқаулықтарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті төрағасының 2020 жылғы 10 наурыздағы №25 бұйрығына сәйкес дайындады.

Есепке қажетті бастапқы ақпарат ретінде, жерді мемлекеттік есепке алу мәліметтері, Жер қатынастары жөніндегі уәкілетті органдар ұсынған облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың жер баланстары, жер кадастры мен жер мониторингінің деректері, жерді пайдалану мен қорғауды, жер заңнамасының сақталуын мемлекеттік бақылау нәтижелері, жерді пайдалануға байланысты әр түрлі министрліктер мен ведомстволардың ақпараты алынды.

Есепте елдің жер қоры, жер санаттары, онын алқаптар мен меншік нысандары бойынша бөлінуі, жер алқаптарының сандық және сапалық жай-күйінің өзгеруі туралы негізгі мәліметтер қамтылған.

Жер ресурстарын басқаруды қамтамасыз ету, мемлекеттік жер кадастрын және онын автоматтандырылған ақпараттық жүйесін жүргізу, жер мониторингі және жерге орналастыру, зерттеу, топографиялық-геодезиялық, картографиялық, жер-бағалау және басқа да жұмыстарды орындау бойынша жүргізілген іс-шаралар баяндалған.

Геодезия және картография қызметінің қызметі, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын демаркациялау бойынша өткізілетін іс-шаралар туралы мәліметтер келтіріледі.

Жер ресурстарын басқаруды құқықтық қамтамасыз ету және жер қатынастарын реттеу, жерге орналастыру, жер кадастры, геодезия және картография саласындағы халықаралық ынтымақтастық мәселелері қаралды.

Республиканың жер қорын пайдалану мен қорғаудың тиімділігін арттыру, жер ресурстарын басқаруды жетілдіру жөніндегі негізгі бағыттар белгіленді.

Осы есептің материалдары мен мәліметтерін мемлекеттік жер саясаты мәселелерін шешу кезінде мемлекеттік органдар, республикалық және өңірлік ведомстволар, жерді пайдалану және қорғау ұйымдары пайдалана алады. Есеп Жергілікті атқарушы органдарға, мүдделі заңды және жеке тұлғаларға жерді жақсарту, топырақ құнарлылығын арттыру, ландшафттардың тұрақтылығын сақтау бойынша шаралар кешенін әзірлеу кезінде ақпараттық көмек көрсете алады.

1. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕР ҚОРЫ

1.1. Әкімшілік-аумақтық құрылыс және

жер қорын облыстар бойынша бөлу

Қазақстан Республикасы Еуразия құрлығының орталығындағы екі құрлықтың түйіскен жерінде орналасқан, оның ауданы 272,5 млн. га. республика аумағының бір бөлігі Еуропада, негізгі бөлігі Азияда орналасқан. Жер көлемі бойынша Қазақстан әлемдегі ең ірі мемлекеттердің ондығына кіреді, ал жан басына шаққандағы жермен қамтамасыз ету деңгейі бойынша әлемде Австралия мен Канададан кейін үшінші орында тұр.

Қазақстан Республикасы шекаралас мемлекеттермен құрлықтағы мемлекеттік шекарасының ұзындығы 13 383 км, оның ішінде Ресей Федерациясымен – 7 548 км, Өзбекстан Республикасымен – 2 351 км, Қытай Халық Республикасымен – 1 783 км, Қырғыз Республикасымен – 1 242 км, Түрікменстан Республикасымен – 459 км құрайды.

«Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысы туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылымы жүйесіне әкімшілік-аумақтық бірліктер: ауыл, кент, ауылдық округ, қаладағы аудан, қала, аудан, облыс кіреді.

Республикалық және жергілікті мүдделердің оңтайлы үйлесуі негізінде мемлекеттік басқаруды жүзеге асыру үшін Қазақстан Республикасының аумағы екі негізгі санатқа – аймақтар мен елді мекендерге бөлінеді.

Аймақ – республиканың мүддесі үшін құрылған және басқарылатын бірнеше елді мекендерді қамтитын республика аумағының бөлігі.

Республикалық әкімшілік-аумақтық құрылымның негізгі буындары ретінде облыс, аудан және ауылдық округ аймақ болып табылады.

Елді мекен – азаматтардың шаруашылық және өзге де әлеуметтік қызметі нәтижесінде қалыптасқан, халқының саны 50 адамнан кем емес, заңнамада белгіленген тәртіппен есепке алынған және тіркелген және жергілікті өкілдің басқаруындағы республиканың тығыз қоныстанған аумағының бөлігі. және атқарушы органдар.

Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан елді мекендер қалалық және ауылдық болып бөлінеді.

Қалалық елді мекендерге республикалық, облыстық және аудандық маңызы бар қалалар, сондай – ақ олардың әкімшілік бағыныстылығының аумағындағы кенттер; ауылдық елді мекендерге-олардың әкімшілік бағыныстылығына қарамастан барлық басқа елді мекендер жатады.

Елді мекендердің құрамдас бөліктері болады.

Елді мекендердің құрамдас бөліктері шағын аудандар, алаңдар, даңғылдар, бульварлар, көшелер, түйік көшелер, саябақтар, скверлер, көпірлер және басқа да бөліктер болып табылады.

Халқының саны 400 мың адамнан асатын облыстық маңызы бар қаладағы, республикалық маңызы бар қаладағы, астанадағы аудан қаладағы аудан болып табылады.

Қалалар мен басқа елді мекендер бөлінеді:

1) ерекше республикалық маңызы бар немесе халқының саны бір миллионнан астам елді мекендерді қамтитын республикалық маңызы бар қалалар;

2) өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымы дамыған және халқының саны 50 мыңнан астам ірі экономикалық және мәдени орталықтар болып табылатын елді мекендерді қамтитын аудандық маңызы бар қалалар;

3) аумағында өнеркәсіп кәсіпорындары, коммуналдық шаруашылық, мемлекеттік тұрғын үй қоры, білім беру және мәдениет, білім беру, медициналық және сауда объектілерінің дамыған желісі бар, халқының саны кемінде 10 мың болатын елді мекендерді қамтитын аудандық маңызы бар қалалар. жұмысшылар, қызметкерлер және олардың отбасы мүшелері жалпы халықтың үштен екісінен астамын құрайтын адамдар;

4) саны 3 мың адамнан кем емес өнеркәсіптік кәсіпорындардың, құрылыстардың, теміржол станцияларының және басқа да экономикалық маңызды объектілердің жанындағы елді мекендер жататын кенттер, олардың ішінде жұмысшылар, қызметшілер және олардың отбасы мүшелері кемінде үштен екісі құрылады;

Елді мекендер сондай-ақ медициналық маңызы бар аймақтарда орналасқан, халқының саны 2 мың адамнан кем емес елді мекендерге теңестіріледі, олардың жыл сайын емделуге және демалуға келушілер саны кемінде жартысын құрайды; оларға сондай-ақ азаматтардың жазғы демалыс орны болып табылатын демалыс ауылдары кіреді, оларда ересек халықтың кемінде 25 пайызы ауыл шаруашылығымен тұрақты айналысады;

5) ауыл – халқының саны 50 адамнан кем емес, оның ішінде ауыл, орман және аңшылық, омарта шаруашылығы, балық және балық шаруашылығында жұмыс істейтін жұмыскерлер, олардың отбасы мүшелері және денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру, білім беру, мәдениет және спорт мамандары құрайтын елді мекен. халықтың кем дегенде жартысы.

Жер қорының аймақтар бойынша бөлінуі және оларда әкімшілік-аумақтық құрылымдардың болуы 1-кестеде көрсетілген.

2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бойынша жер көлемі, әкімшілік аудандар мен елді мекендер саны

Облыстар атауы	Жер көлемі мың га	Әкімшілік-аумақтық бірліктер саны			
		аудандар (қалалардағы аудандарсыз)	қалалар мен кенттер	ауылдық елді мекендер	ауылдық (селолық) округтер
Абай	18 547,7	10	6	325	134
Ақмола	14 613,2	17	16	589	225
Ақтөбе	30 062,9	12	8	315	134
Алматы	10 508,9	9	5	368	136
Атырау	11 863,1	7	6	149	63
Шығыс Қазақстан	9 785,9	9	7	349	105
Жамбыл	14 427,5	10	4	366	153
Жетісу	11 846,0	8	6	352	113
Батыс Қазақстан	15 133,9	12	5	412	147
Қарағанды	23 904,6	7	34	319	133
Қостанай	19 600,1	16	13	488	196
Қызылорда	22 601,9	7	15	225	146
Маңғыстау	16 564,2	5	3	58	34
Павлодар	12 464,5	10	6	352	123
Солтүстік Қазақстан	9 799,3	13	5	634	186
Түркістан	11 609,4	14	15	818	174
Ұлытау	18 893,6	2	8	72	27
Алматы қ.	68,3	-	1	-	-
Астана қ.	79,7	-	1	-	-
Шымкент қ.	116,3	-	1	-	-
Барлығы (аумақ)	272 491,0	168	165	6191	2222

Ескертпе: облыстар бойынша ауылдық (селолық) округтердің саны Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша 2024 жылғы 1 қазанға келтірілген.

Бекітілген жер ауданы бойынша республиканың ең ірі аймақтары Ақтөбе (30,1 млн га), Қарағанды (23,9 млн га) және Қызылорда (22,6 млн га) облыстары болып табылады. Республика бойынша ең аз ауданы бар өңірлер Шығыс Қазақстан (9,8 млн га), Солтүстік Қазақстан (9,8 млн га), Алматы (10,5 млн га), Түркістан (11,6 млн га), Жетісу (11,9 млн га) және Атырау (11,9 млн га) облыстары.

2024 жылғы 1 қарашадағы Жер балансының деректері бойынша Республиканың әкімшілік-аумақтық құрылысы жүйесіне 17 облыс, республикалық маңызы бар 3 қала, 168 әкімшілік аудан, 165 облыстық, аудандық маңызы бар қалалар мен кенттер, 6 191 ауылдық елді мекендер және 2222 ауылдық (селолық) округ кіреді.

Қазіргі уақытта Абай облысындағы елді мекендердің әкімшілік-аумақтық құрылысы жүйесінде 331 елді мекен, 8 әкімшілік аудан және 2 облыстық маңызы бар қала (Семей қ., Курчатов қ.), 2 аудандық маңызы бар қала (Аягөз қ., Шар қ.), 325 ауыл, 134 ауылдық округ және 2 кент (Шүлбі, Шаған).

«Қазақстан Республикасының кейбір әкімшілік-аумақтық құрылысы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2023 жылғы 28 желтоқсандағы № 424 Жарлығымен Семей қаласының құрамынан 27 ауылдық елді мекені және 2 кенті бар 12 ауылдық округті бөлу арқылы Семей қаласында әкімшілік орталығы бар жаңа Жаңасемей ауданы құрылды (Бесқарағай ауданынан Шаған кенті берілді).

Сол Жарлықпен Үржар ауданының аумағын 1997 жылға дейін тарихи шекаралар бойынша бөлу арқылы Мақаншы ауылында әкімшілік орталығы бар Мақаншы ауданы қайта құрылды.

Ақмола облысында 605 елді мекен, 17 әкімшілік аудан және 3 облыстық маңызы бар қала (Көкшетау қ., Степногорск қ., Қосшы қ.), 8 аудандық маңызы бар қала (Ақкөл қ., Атбасар қ., Макинск қ., Степняк қ., Есіл қ., Державинск қ., Щучинск қ., Ерейментау қ.), 589 ауылдық елді мекен бар пункттер, 225 ауылдық округ және 5 кент (Станционный, Шантөбе, Заводской, Ақсу, Бестөбе).

2024 жылғы 1 қаңтардағы статистикалық деректерге сәйкес Ақтөбе облысында 323 елді мекен, 12 әкімшілік аудан және 1 облыстық маңызы бар қала (Ақтөбе қ.), 7 аудандық маңызы бар қала (Алға қ., Қандыағаш қ., Ембі қ., Жем қ., Темір қ., Хромтау қ., Шалқар қ.) және 315 ауылдық елді мекен, 134 ауылдық округ бар.

Алматы облысында 373 елді мекен, 9 әкімшілік аудан және 2 облыстық маңызы бар қала (Қонаев қ., Алатау қ.), 3 аудандық маңызы бар қала (Талғар қ., Қаскелең қ., Есік қ.) және 368 ауылдық елді мекен, 136 ауылдық округ бар.

«Алматы облысының әкімшілік-аумақтық құрылысындағы өзгерістер туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2024 жылғы 9 қаңтардағы № 432

Жарлығымен Алматы облысы Іле ауданының құрамынан Жетіген ауылы бөлініп, оны облыстық маңызы бар қала санатына жатқызып, оны Алатау қаласы деп қайта атады.

«Алматы облысының Алатау қаласының шекарасын (шегін) белгілеу туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 4 қазандағы №818 қаулысы Алматы облысының Алатау қаласының шекарасын (шегін) белгілеп, оның шегіне жалпы ауданы 88,0 мың га Қонаев қаласы, Іле және Талғар аудандары жерлерінің бір бөлігі енгізілді.

Атырау облысында 155 елді мекен бар, оның ішінде 7 әкімшілік аудан және 1 облыстық маңызы бар қала (Атырау қ.), 1 аудандық маңызы бар қала (Құлсары қ.), 149 ауылдық елді мекен, 63 ауылдық округ және 4 кент (Жаңааратон, Индербор, Мақат, Доссор).

Шығыс Қазақстан облысында 356 елді мекен бар, оның ішінде 9 әкімшілік аудан және 2 облыстық маңызы бар қала (Өскемен қ., Риддер қ.), 4 аудандық маңызы бар қала (Алтай қ., Серебрянск қ., Зайсан қ., Шемонаиха қ.), 349 ауылдық елді мекен, 105 ауылдық елді мекен округ және 1 кент (Жаңа Бұқтырма).

Батыс Қазақстан облысының әкімшілік-аумақтық құрылысы жүйесіне 12 әкімшілік аудан және 1 облыстық маңызы бар қала (Орал қ.), 1 аудандық маңызы бар қала (Ақсай қ.), 412 ауылдық елді мекен, барлығы 417 елді мекен, 147 ауылдық округ және 3 кент (Зачаганск, Деркул, Круглозерное) кіреді.

Батыс Қазақстан облысы әкімдігінің 2023 жылғы 10 сәуірдегі № 85 бірлескен қаулысымен және облыстық мәслихаттың 2023 жылғы 10 сәуірдегі №2-3 шешімімен Ливкино және Кордон елді мекендері таратылып, Орал қаласы Деркөл кентінің құрамына енді.

Батыс Қазақстан облысы әкімдігінің 2023 жылғы 10 сәуірдегі № 87 бірлескен қаулысы және облыстық мәслихаттың 2023 жылғы 10 сәуірдегі № 2-5 шешімі негізінде Казталов ауданы Көктерек ауылдық округінің Еламан ауылы таратылып, оның аумағы Көктерек ауылдық округінің Саралжын ауылының құрамына енгізілді.

Жамбыл облысында 370 елді мекен бар, оның ішінде 10 әкімшілік аудан және 1 облыстық маңызы бар қала (Тараз қ.), 3 аудандық маңызы бар қала (Жаңатас қ., Қаратау қ., Шу қ.), 366 ауылдық елді мекен, 153 ауылдық округ бар.

Жетісу облысына 358 елді мекен кіреді, оның ішінде 8 әкімшілік аудан және 2 облыстық маңызы бар қала (Талдықорған қ., Текелі қ.), 4 аудандық маңызы бар қала (Жаркент қ., Сарқан қ., Үшарал қ., Үштөбе қ.), 352 ауылдық елді мекен, 113 ауылдық округ бар.

Қарағанды облысында 353 елді мекен, 7 әкімшілік аудан және 6 облыстық маңызы бар қала (Балқаш қ., Қарағанды қ., Приозерск қ., Саран қ., Теміртау қ., Шахтинск қ.), 2 аудандық маңызы бар қала (Абай қ., Қарқаралы қ.), 26 қалалық үлгідегі кент (Топар, Қарабас, Южный, Гүлшат Долинка, Новодолинка, Ақтас, Саяк, Ақтау, Қарағайлы, Шұбаркөл, Нұра, Осакаровка, молодежный, Ағадыр, Ақжал, Ақшатау, Мойынты, С. Сейфуллин, Дарьинский, Жамбыл), 319 ауылдық елді мекенді, 126 ауылдық және 7 кенттік округті қамтиды.

Қостанай облысының әкімшілік-аумақтық құрылысына 501 елді мекен кіреді. Барлығы 16 әкімшілік аудан және 4 облыстық маңызы бар қала (Қостанай қ., Рудный қ., Лисаков қ., Арқалық қ.), 2 аудандық маңызы бар қала (Жітіқара қ., Тобыл қ.), 488 ауылдық елді мекен, 189 ауылдық округ, 3 қалалық бағыныстағы кент (Қашар, Горняцк (Рудный қ.), Октябрь (Лисаковск қ.)) және ауылдық бағыныстағы 4 кент (Құсмұрын, Қарабалық, Сарыкөл, Тобыл) бар.

Қызылорда облысында 240 елді мекен, 7 әкімшілік аудан және 2 облыстық маңызы бар қала (Қызылорда қ., Байқоңыр қ.), 2 аудандық маңызы бар қала (Байқоңыр қ.), Арал қ., Қазалы қ.), 225 ауылдық елді мекен, 146 ауылдық округ және 11 кент (Сексеуіл, Жақсылық, Әйтеке-би, Жосалы, Жалағаш, Тереңөзек, шили, Шалқия, Жаңақорған, Белкөл, Тасбөгет) бар.

Маңғыстау облысының әкімшілік-аумақтық құрылысына 5 әкімшілік аудан және 2 облыстық маңызы бар қала (Ақтау қ., Жаңаөзен қ.), 1 аудандық маңызы бар қала (Шевченко қ.), 58 ауылдық елді мекен, 34 ауылдық округ, барлығы 61 елді мекен кіреді.

Қазіргі уақытта Павлодар облысында 358 елді мекен, 10 әкімшілік аудан және 3 облыстық маңызы бар қала (Павлодар қ., Ақсу қ., Екібастұз қ.), 352 ауылдық елді мекен, 123 ауылдық округ және 3 қалалық үлгідегі кент (Ленин, Шідерті, Солнечный) бар.

Солтүстік Қазақстан облысында 639 елді мекен бар, оның ішінде 13 әкімшілік аудан және 1 облыстық маңызы бар қала (Петропавл қ.), 4 аудандық маңызы бар қала (Булаев қ., Мамлютка қ., Тайынша қ., Сергеевка қ.) және 634 ауылдық елді мекен, 186 ауылдық округ бар.

Түркістан облысында 14 әкімшілік аудан және 3 облыстық маңызы бар қала (Түркістан қ., Кентау қ., Арыс қ.), 4 аудандық маңызы бар қала (Сарыағаш қ., Жетісай қ., Ленгер қ., Шардара қ.), 826 ауылдық елді мекен, 174 ауылдық округ, 3 ауыл және 8 кент (Асықата, Мырзакент, Атакент, Састөбе, Көктерек, Таукент, Қыземшек, Түлкібас) бар.

Ұлытау облысының әкімшілік-аумақтық құрылыс жүйесіне 2 әкімшілік аудан (Жаңарқа, Ұлытау) және 3 облыстық маңызы бар қала (Жезқазған қ., Қаражал қ., Сәтбаев қ.), 72 Ауылдық елді мекен, 27 ауылдық округ және 5 кент (Жезді, Қарсақпай, Ақтас, Қызылжар, Атасу) кіреді.

Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылымы 1-суретте көрсетілген.

Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылымы

1. Ақмола	8. Қарағанды	15. Шымкент қ.
2. Ақтөбе	9. Қызылорда	16. Алматы қ.
3. Алматы	10. Қостанай	17. Астана қ.
4. Атырау	11. Маңғыстау	18. Ұлытау
5. Шығыс Қазақстан	12. Павлодар	19. Абай
6. Жамбыл	13. Солтүстік Қазақстан	20. Жетісу
7. Батыс Қазақстан	14. Түркістан	

1.2. Жер қорын жер санаттары бойынша бөлу

2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша жер балансының деректері бойынша Қазақстан Республикасының жалпы аумағы 272,5 млн га құрайды, оның ішінде Ресей Федерациясы Байқоңыр ғарыш айлағы мен әскери полигондар астында 9 561,1 мың га пайдаланады.

Өз кезегінде Қазақстан Республикасы Өзбекстан Республикасының аумағындағы «Шымған» шипажайына 0,9 мың га пайдаланады. Нәтижесінде Қазақстан Республикасы пайдаланатын жер қоры 262 930,8 мың га құрайды.

Есепті жылы жерді шектен тыс пайдалану алаңы өзгерген жоқ.

Қазақстан Республикасының жер қоры нысаналы мақсатына сәйкес 7 санатқа бөлінеді:

- 1) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер;
- 2) елді мекендердің (қалалардың, кенттердің және ауылдық елді мекендердің) жерлері;
- 3) өнеркәсіп, көлік, байланыс жерлері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер;
- 4) ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері, сауықтыру, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жерлер;
- 5) орман қорының жерлері;
- 6) су қорының жерлері;
- 7) босалқы жерлер.

Жыл сайын жер құқықтық қатынастарының нәтижесінде республикада жер қорының құрамы үнемі қайта бөлінеді. Есепті жылы жер санаттарын жер, Орман және су заңнамаларына сәйкес келтіру жұмыстары жалғастырылды.

Жер есебінің деректерін талдау жер санаттары бойынша аудандарды бөлуде жыл сайын әртүрлі өзгерістер орын алатынын көрсетеді, бұл туралы 2024 және 2023 жылғы алдыңғы жылдардағы жер қорының құрылымы туралы 2-кестеде және 2-суретте келтірілген ақпарат куәландырады.

Облыстар бөлінісінде жер қорын жер санаттары бойынша бөлу 3-кестеде келтірілген.

1991-2024 жылдардағы жер қорының жер санаттары бойынша динамикасы

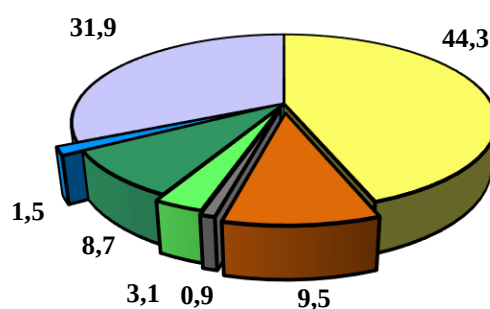
мың га

Жер санаттарының атауы	1991 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+, -)	
				2024 ж. 1991 жылға қарағанда	2024 ж. 2023 жылға қарағанда
1. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер	218 375,8	116 447,8	117 124,1	-101251,7	+676,3
2. Елді мекендердің жерлері оның ішінде:	3 747,2	25 037,4	25 325,6	+21 578,4	+288,2
қалалар мен кенттер	2 053,5	4 112,4	3 483,6	+1 430,1	-628,8
ауылдық елді мекендердің	1 693,7	20 925,0	21 842,0	+20 148,3	+917,0
3. Өнеркәсіп, көлік, байланыс, ғарыш қызметінің, қорғаныстың, ұлттық қауіпсіздік, мұқтаждары үшін, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер	18 796,8	2 436,3	2 480,9	-16 315,9	+44,6
4. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері, сауықтыру, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жерлер	775,1	8 154,3	8 151,4	+7 376,3	-2,9
5. Орман қорының жерлері	10 179,2	22 965,0	23 025,2	+12 846,0	+60,2
6. Су қорының жерлері	819,9	3 907,8	3 908,8	+3 088,9	+1,0
7. Босалқы жерлер	18 952,3	83 982,2	83 914,8	+63 962,5	-1 067,4
Барлық жерлер	271 646,3	262 930,8	262 930,8	-8 715,5	-
оның ішінде басқа мемлекеттердің аумағында пайдаланылатын жерлер	149,8	0,9	0,9	-148,9	-
Басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер	993,7	9 561,1	9 561,1	+8 567,4	-
Республиканың аумағы	272 490,2	272 491,0	272 491,0	+0,8	-

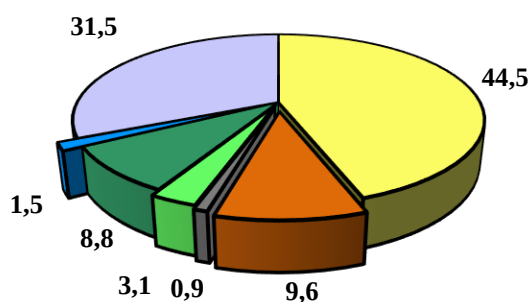
Жер қоры құрылымының жер санаттары бойынша динамикасы, %

Жер санаттары	Жарықтандыру
Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер	44,3
Елді мекендердің жерлері	9,5
Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер	0,9
Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері	3,1
Орман қорының жерлері	8,7
Су қорының жерлері	1,5
Босалқы жерлер	31,9
Жер санаттары	Жарықтандыру
Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер	44,5
Елді мекендердің жерлері	9,6
Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер	0,9
Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері	3,1
Орман қорының жерлері	8,8
Су қорының жерлері	1,5
Босалқы жерлер	31,5

2023 жылғы 1 қараша бойынша

2024 жылғы 1 қараша бойынша

2024 жылғы 1 қарашадағы жерлерді облыстар бөлігінде жер санаттары бойынша бөлу

3-кесте

Облыстардың атауы	Жер санаттары							Барлық жер, мың га
	ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер	елді мекендер жері	өнеркәсіп, көлік, байланыс және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жер	ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жері	орман қорының жері	су қорының жері	босалқы жер	
Абай	9 241,4	2 436,9	103,4	851,4	-	82,1	5 856,7	18 571,9
Ақмола	10 784,9	1 458,3	107,4	519,0	514,1	200,8	1 027,5	14 612,0
Ақтөбе	13 341,1	4 316,4	331,0	1 177,4	251,1	13,1	10 155,0	29 585,1
Алматы	4 522,1	373,7	142,6	962,3	2 257,9	184,9	2 065,4	10 508,9
Атырау	3 043,5	649,4	241,9	156,5	56,0	20,5	7 570,3	11 738,1
Шығыс-Қазақстан	3 551,3	651,1	39,5	833,7	2 154,7	488,5	2 067,1	9 785,9
Жамбыл	4 624,8	842,2	177,0	11,6	4 429,1	356,3	1 497,2	11 938,2
Жетісу	4 718,2	470,9	117,2	680,4	1 517,2	6,4	4 338,0	11 848,3
Батыс-Қазақстан	7 913,9	2 422,7	48,6	355,5	222,3	81,5	2 625,7	13 670,2
Қарағанды	11 932,4	3 262,3	145,9	402,9	113,2	40,3	6 116,1	22 013,1
Қостанай	11 164,1	1 642,1	104,6	742,5	463,3	67,9	5 415,6	19 600,1
Қызылорда	2 898,2	843,5	236,5	163,5	7 010,2	1 986,5	10 972,4	24 110,8
Маңғыстау	3 007,5	1 085,5	313,3	224,1	254,2	11,8	11 667,8	16 564,2
Павлодар	7 682,1	1 869,9	122,1	357,9	126,0	78,9	2 222,6	12 459,5
Солтүстік Қазақстан	7 163,1	1 066,3	66,9	134,9	545,1	142,4	685,6	9 804,3
Түркістан	4 547,3	807,8	139,0	430,4	3 029,7	134,5	2 521,6	11 610,3
Ұлытау	6 987,4	862,3	44,0	147,4	80,7	12,4	6 110,2	14 244,4
Алматы қ.	-	68,3	-	-	-	-	-	68,3
Астана қ.	0,8	79,7	-	-	0,4	-	-	80,9
Шымкент қ.	-	116,3	-	-	-	-	-	116,3
Барлығы	117 124,1	25 325,6	2 480,9	8 151,4	23 025,2	3 908,8	82 914,8	262 930,8

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланылатын жер көрсетілмеген.

Республиканың тарихи қалыптасқан әкімшілік-аумақтық құрылымы және біртекті емес табиғи-климаттық жағдайлар ел өңірлеріндегі жер санаттары бойынша жер қорының құрылымы мен құрылымын әр түрлі дәрежеде айқындайды.

Жер санаттарының алаңдарында болған өзгерістер әртүрлі мақсаттар үшін жер учаскелерін беруге және жүргізілген түгендеу және жерді нақтылау нәтижесінде олардың алаңдарын нақтылауға байланысты жерді бір санаттан екінші санатқа ауыстырумен түсіндіріледі, бұл туралы жердің жекелеген санаттарын сипаттау кезінде баяндалады.

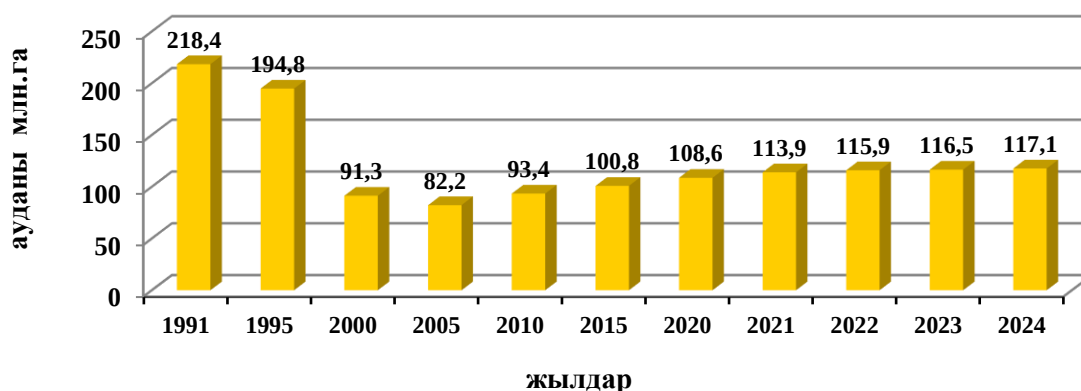
Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер ерекше құқықтық режимге ие және осы жерлерді алып қоюды шектеуге, олардың құнарлылығын сақтауға және арттыруға бағытталған қорғалуға жатады. Жер қорының құрылымындағы осы санаттағы жер көлемі 117,1 млн га немесе пайдаланылатын жердің 44,5% - құрайды.

Облыстар бойынша ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер көлемінің серпіні 4 – кестеде, ал тұтастай республика бойынша-3-суретте келтірілген.

3-сурет

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер көлемінің динамикасы

Олардың облыстардың жер қорындағы үлес салмағы 74%-дан (Ақмола, Солтүстік Қазақстан облыстары) 12-26% - ға дейін (Қызылорда, Атырау облыстары). Бұл негізінен табиғи-климаттық жағдайлардың айырмашылығына және шөлді және жартылай шөлді жайылымдық жерлердің кең аумақтарының болуына байланысты.

**1991-2024 жылдардағы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер көлемінің
облыстар бойынша динамикасы** млн га

Облыстар атауы	1991 ж.	2005ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+ , -)	
					2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Абай	-	-	9,2	9,2	+9,2	-
Ақмола	13,6	9,1	10,8	10,8	-2,8	-
Ақтөбе	23,0	7,1	13,1	13,3	-9,7	+0,2
Алматы	15,9	6,8	4,5	4,5	-11,4	-
Атырау	8,9	2,4	3,2	3,0	-5,9	-0,2
Ш-Қазақстан	22,2	6,0	3,5	3,6	-18,6	+0,1
Жамбыл	11,5	4,6	4,7	4,6	-6,9	-0,1
Жетісу	-	-	4,5	4,7	+4,7	+0,2
Б-Қазақстан	12,9	3,6	7,9	7,9	-5,0	-
Қарағанды	28,4	9,5	11,8	11,9	-16,5	+0,1
Қостанай	18,1	8,2	11,1	11,2	-6,9	+0,1
Қызылорда	18,9	3,1	2,9	2,9	-16,0	-
Маңғыстау	13,9	8,4	2,9	3,0	-10,9	+0,1
Павлодар	10,6	3,2	7,6	7,7	-2,9	+0,1
С-Қазақстан	9,0	5,8	7,2	7,2	-1,8	-
Түркістан	11,5	4,4	4,5	4,5	-7,0	-
Ұлытау	-	-	7,0	7,0	+7,0	-
Алматы қ.	-	-	-	-	-	-
Астана қ.	-	-	-	-	-	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-
Барлығы	218,4	82,2	116,5	117,1	-101,3	+0,6

1991-2005 жылдары ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын реформалау кезеңінде республика бойынша ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің ауданы 136,2 млн гектарға қысқарды, бірақ кейіннен осы санаттағы жерлердің ауданы жыл сайын ұлғайды және оның жалпы ұлғаюы 2005 жылдан 2024 жылға дейін 35,9 млн гектарды құрады.

Жалпы, соңғы жылдары барлық облыстар бойынша ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер босалқы жерлерді игеру есебінен ұлғаюда, ағымдағы жылы

олардың республика бойынша ауданы жалпы қорытындысы бойынша 0,6 млн гектарға ұлғайды.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер санатында республиканың ауыл шаруашылығы жағынан аса құнды жерлері: егістіктің 97,8% - ы, оның ішінде егістіктің 90,5% - ы суармалы, көпжылдық екпелердің 41,6% - ы, тыңайған жерлердің 55,0 % - ы, шабындықтардың 48,7% - ы, оның ішінде жақсартылған жерлердің 37,7% - ы және лиманды суарудың 43,1% - ы, жайылымдардың 46,5% - ы, оның ішінде 70,0% - жақсартылған, 46,9% - суланған (5-кесте).

5-кесте

2024 жылғы 1 қарашадағы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жердің республика ауыл шаруашылығы алқаптарының құрылымындағы үлес салмағы

мың га

Алқаптар атауы	Көлемі, барлығы **	Соның ішінде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерде	%
Ауыл шаруашылығы алқаптары	213 639,9	114 359,9	53,5
оның ішінде:			
Егістік, барлығы	26907,2	26322,4	97,8
соның ішінде: суармалы	1803,8	1632,7	90,5
Көп жылдық екпелер	148,0	61,5	41,6
Тыңайған жер	3784,4	2095,2	55,4
Шабындық, барлығы	4885,3	2383,8	48,8
соның ішінде:			
жақсартылғаны	40,9	15,0	36,7
жайылма суарылатыны	705,7	325,7	46,2
Жайылым, барлығы	177915,0	83497,0	46,9
соның ішінде:			
жақсартылғаны	5656,5	3957,5	70,0
суландырылған жайылым	103690,8	48378,8	46,7
Ауыл шаруашылығы емес алқаптар	49290,9	2764,2	5,6
Барлығы	262930,8	117124,1	44,5

Ескерту: «Барлығы» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер қосылмаған.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер алқаптарының құрылымында ауыл шаруашылығы алқаптары 97,6% құрайды, оның ішінде: егістік – 22,5 %, көпжылдық екпелер – 0,05 %, тыңайған жерлер – 1,8%, шабындықтар – 2,0 %, жайылымдар – 71,3%.

Облыстар бөлінісінде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді алқаптар түрлері бойынша бөлу 6-кестеде келтірілген.

6-кесте

2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бөлінісінде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің алқап түрлері бойынша құрамы

мың га

Облыстар атауы	Жалпы алаңы	А/ш алқаптары, барлығы	Егістік	Көп жылдық екпелер	Тыңайған жер	Шабындық	Жайылым
Абай	9241,4	9101,9	806,7	0,3	112,0	247,3	7935,6
Ақмола	10784,9	10759,4	6104,4	1,0	257,8	160,3	4235,9
Ақтөбе	13341,1	13178,3	703,4	-	249,6	126,9	12098,4
Алматы	4522,1	4467,4	438,2	18,7	50,4	61,6	3898,5
Атырау	3043,5	2985,0	6,3	0,2	7,6	47,3	2923,6
Ш-Қазақстан	3551,3	3428,8	642,3	0,6	41,4	278,7	2465,8
Жамбыл	7913,9	7857,2	606,7	1,9	548,1	499,9	6200,6
Жетісу	4624,8	4491,3	785,1	3,7		126,6	3575,9
Б-Қазақстан	4718,2	4649,5	533,4	3,3	52,3	126,4	3934,1
Қарағанды	11932,4	11565,0	1201,2	0,3	312,2	186,3	9865,0
Қостанай	11164,1	11012,5	6370,1	1,0	41,8	145,6	4454,0
Қызылорда	2898,2	2373,4	174,9	0,8	51,5	32,7	2113,5
Маңғыстау	3007,5	2637,6	0,6	-	0,1	-	2636,9
Павлодар	7682,1	7586,6	2037,0	0,9	207,9	199,2	5141,6
С-Қазақстан	7163,1	6935,7	4982,2	0,8	8,5	17,5	1926,7
Түркістан	4547,3	4430,3	882,1	27,8	97,6	66,4	3356,4
Ұлытау	6987,4	6899,2	47,6	-	56,4	61,1	6734,1
Алматы қ.	-	-	-	-	-	-	-
Астана қ.	0,8	0,8	0,2	0,2	-	-	0,4
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-	-
Барлығы	117124,1	114359,9	26322,4	61,5	2 095,2	2 383,8	83 497,0

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер құрамындағы егістіктің негізгі алаңдары астық өңірлерінде - Қостанай (6,3 млн га), Ақмола (6,1 млн га), Солтүстік Қазақстан (5,0 млн га) және Павлодар (2,0 млн га) облыстарында есептеледі. Шөлді және шөлейт аймақтарда орналасқан өңірлерде жайылымдық жерлердің ең ірі

массивтері шоғырланған, атап айтқанда Ақтөбе (12,1 млн га), Қарағанды (9,9 млн га), Абай (7,9 млн га), Ұлытау (6,7 млн га), Батыс Қазақстан (6,2 млн га), Павлодар (5,1 млн га), Қостанай (4,4 млн га), Ақмола (4,2 млн га) облыстары.

Есептік деректер бойынша тынайған жерлердің ең үлкен алаңдары Батыс Қазақстан (548,1 мың га), Ақтөбе (249,6 мың га), Ақмола (257,8 мың га), Павлодар (207,9 мың га) және Қарағанды (312,2 мың га) облыстарында бар.

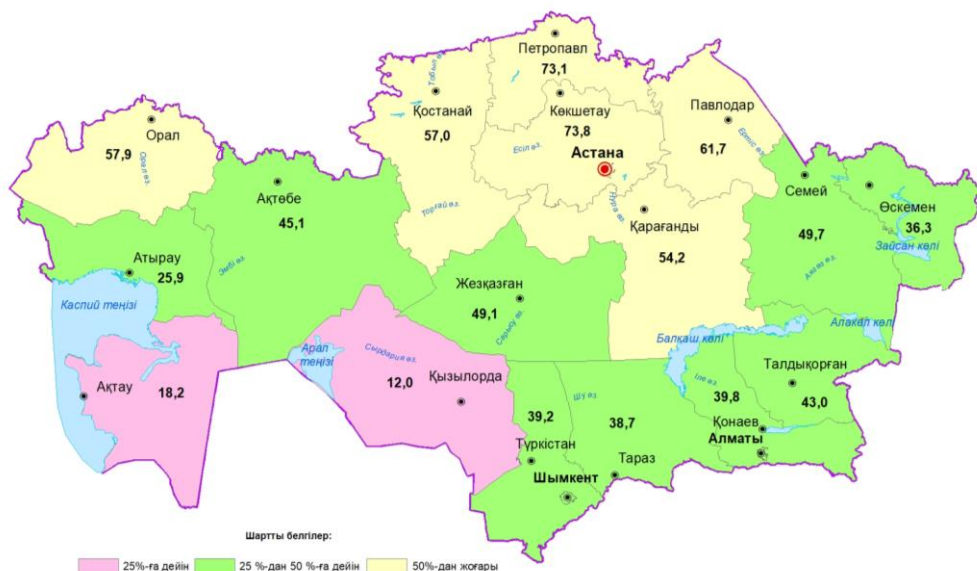
Барлық шабындықтардың 50%-дан астамы республиканың төрт облысында: Батыс Қазақстан - 499,9 мың га, Шығыс Қазақстан - 278,7 мың га, Абай - 247,3 мың га және Павлодар - 199,2 мың га.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің үлес салмағы республика бойынша 44,5% - құрайды, облыстар бойынша 73,8% - Ақмола облысы, 73,1%- Солтүстік Қазақстан облысы, 12,0 % - Қызылорда облысы, 25,9 % - Атырау облысы аралығында өзгереді.

Облыстардың жер қорларындағы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің үлес салмағы 4-суретте көрсетілген.

4-сурет

Ауыл шаруашылығы жерлерінің үлес салмағы облыстардың жер қорларындағы мақсаттар, %

Елді мекендер жері

2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша республикадағы жер елді мекендерінің ауданы 25,3 млн га құрады, оның ішінде қалалар мен кенттер – 3,5 млн га және ауылдық елді мекендер – 21,8 млн га.

Елді мекендердің түрлері бойынша жер алаңдарының мөлшері және олардың есепті жылдағы өзгерістері облыстар бөлінісінде 7 кестеде келтірілген.

7-кесте

2023 және 2024 жылдардағы облыстар бойынша елді мекендердің жер көлемі

мың га

Облыс атаулары	Елді мекендер, барлығы			Қалалар мен елді мекендер			Ауылдық елді мекендер		
	2023 ж.	2024 ж.	өзгерістер, (+, -)	2023ж.	2024ж.	өзгерістер (+,-)	2023ж.	2024ж.	өзгерістер (+, -)
Абай	2317,3	2436,9	+119,6	1124,0	803,6	-320,4	1193,3	1633,3	+440,0
Ақмола	1458,7	1458,3	-0,4	150,5	149,1	-1,4	1308,2	1309,2	+1,0
Ақтөбе	4320,2	4316,4	-3,8	233,2	243,5	+10,3	4087,0	4072,9	-14,1
Алматы	291,7	373,7	+82,0	15,2	102,5	+87,3	276,5	271,2	-5,3
Атырау	649,4	649,4	-	62,0	60	-2,0	587,4	589,4	+2,0
III-Қазақстан	651,1	651,1	-	111,2	114,8	+3,6	539,9	536,3	-3,6
Жамбыл	842,2	842,2	-	281,2	21,1	-260,1	561,0	821,1	+260,1
Жетісу	470,9	470,9	-	24,9	24,6	-0,3	446,0	446,3	+0,3
Б-Қазақстан	2407,0	2422,7	+15,7	19,8	19,8	0,0	2387,2	2402,9	+15,7
Қарағанды	3264,4	3262,3	-2,1	972,8	972,8	0,0	2291,6	2289,5	-2,1
Қостанай	1634,7	1642,1	+7,4	104,1	104	-0,1	1530,6	1538,1	+7,5
Қызылорда	838,3	843,5	+5,2	28,8	40,6	+11,8	809,5	802,9	-6,6
Маңғыстау	1085,5	1085,5	-	81,4	76,8	-4,6	1004,1	1008,7	+4,6
Павлодар	1821,3	1869,9	+48,6	105,0	125,6	+20,6	1716,3	1744,3	+28,0
С-Қазақстан	1051,1	1066,3	+15,2	37,1	36,7	-0,4	1014,0	1029,6	+15,6
Түркістан	807,0	807,8	+0,8	133,4	57,8	-75,6	673,6	750,0	+76,4
Ұлытау	862,3	862,3	-	363,5	266,07	-97,4	498,8	596,3	+97,5
Алматы қ.	68,3	68,3	-	68,3	68,3	-	-	-	-
Астана қ.	79,7	79,7	-	79,7	79,7	-	-	-	-
Шымкент қ.	116,3	116,3	-	116,3	116,3	-	-	-	-
Барлығы	25037,4	25325,6	+288,2	4112,4	3483,7	-628,7	20925,0	21842,0	+917,0

Өңірлік жоспарда елді мекендер жерлерінің болуын талдау олардың ең үлкен алаңдары Ақтөбе (4 316,4 мың га), Қарағанды (3262,3 мың га) және Батыс Қазақстан (2422,7 мың га) және Абай (2436,9 мың га) облыстарында екенін көрсетеді.

Жалпы республика бойынша ағымдағы жылы 2023 жылға қатысты елді мекендердің жер көлемі жалпы қорытындымен 288,2 мың гектарға ұлғайды. Бұл ретте қалалар мен кенттердің жер көлемі 628,7 мың гектарға азайды, ал ауылдық елді мекендердің жер көлемі 917,0 мың гектарға ұлғайды.

Есепті жылы санатта орын алды:

- 294,5 мың гектарға ұлғайту (Абай облысындағы босалқы жерлер есебінен +119,6 мың гектар, Алматы облысында +82,0 мың гектар, Павлодар облысындағы босалқы жерлер есебінен +48,6 мың гектар, Батыс Қазақстан облысындағы босалқы жерлер есебінен +15,7 мың гектар, Батыс Қазақстан облысындағы босалқы жерлер есебінен +7,4 мың гектар Қостанай облысындағы босалқы жерлер есебінен +5,2 мың га, Солтүстік Қазақстан облысындағы босалқы жерлер есебінен +15,2 мың га, Түркістан облысындағы босалқы жерлер мен ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер есебінен +0,8 мың га);

- 6,3 мың гектарға азаю (Ақмола облысындағы босалқы жерлеріне -0,4 мың гектар, Ақтөбе облысындағы орман қорының жерлеріне -3,8 мың гектар, Қарағанды облысындағы босалқы жерлеріне -2,1 мың гектар.

Абай облысында елді мекендердің жерлері 2023 жылмен салыстырғанда +119,6 мың гектарға ұлғайып, 2 436,9 мың гектарды құрады. Елді мекендердің жерлері Абай ауданындағы елді мекендердің шекараларын белгілеу есебінен 100,7 мың гектарға ұлғайды (Абай ауданы әкімдігінің 2023 жылғы 26 қазандағы № 132 бірлескен қаулысы және Абай облысы Абай аудандық мәслихатының 2023 жылғы 24 қазандағы № 9/11-VIII «Абай ауданындағы елді мекендердің шекараларын (шегін) белгілеу туралы» шешімі, Абай ауданы әкімдігінің 2024 жылғы 28 наурыздағы бірлескен қаулысы №55 және Абай аудандық мәслихатының 2024 жылғы 28 наурыздағы № 14/7-VIII «Абай ауданының елді мекендерінің шекараларын (шегін) белгілеу туралы» шешімі).

Абай облысы әкімдігінің 2024 жылғы 12 сәуірдегі №78 бірлескен қаулысымен және Абай облыстық мәслихатының 2024 жылғы 12 сәуірдегі № 14/103-VIII «Абай

облысының аудандары мен Семей қаласының шекараларын белгілеу және өзгерту туралы» шешімімен Жаңасемей ауданының (ауданы 2 754,4 мың гектар) және Семей қаласының (ауданы 29,8 мың гектар) шекаралары белгіленді.

Шекаралар белгіленгеннен кейін Семей қаласының аумағы шектен тыс пайдалануды ескере отырып 8,8 мың гектардан 30,27 мың гектарға дейін ұлғайды. Қала құрамына Приречный ауылдық округінің Жарқын ауылы (2,1 мың га), Озерский ауылдық округінің Малая Актюба (1,2 мың га), Ертіс ауылдық округінің Мұрат (0,7 мың га) ауылдарының аумақтары кірді.

Жерді ревизиялау барысында 1997 жылы Семей облысы таратылып Абралы және Жаңасемей аудандарының аумақтары қалаға қосылған кезден бастап Семей қаласының шегіне кірген ерекше қорғалатын табиғи аумақтары мен су қорының (Ертіс өзені) жер учаскелері анықталды.

Осыған байланысты Семей қаласының жерлеріне алаңы 1,4 мың га ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлері, алаңы 3,1 мың га ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жерлері (Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігі Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитетінің «Семей орманы» мемлекеттік орман табиғи резерваты» РММ), 0,5 мың га су қорының жерлері (Ертіс өз.), ауданы 13,9 мың га босалқы жерлері (қала құрылысына немесе өзге де қызметке (резервтік) тартылмаған жерлерге есептелген) кірді.

Абай облысы әкімдігінің 2024 жылғы 12 сәуірдегі №78 бірлескен қаулысымен және Абай облыстық мәслихатының 2024 жылғы 12 сәуірдегі № 14/103-VIII «Абай облысының аудандары мен Семей қаласының шекараларын белгілеу және өзгерту туралы» шешімімен жаңадан құрылған Мақаншы ауданының алаңы 1 137,5 мың га, Үржар ауданының алаңы 1 203,9 мың га, Бесқарағай ауданының алаңы 1 137,4 мың га (ауданның алаңы Жаңасемей ауданына Шаған кентін (3547,3 га) берілуіне байланысты өзгерді) шекаралары бекітілді.

Ақмола облысында елді мекендердің жер көлемі босалқы жерлеріне қайтару есебінен 0,4 мың гектарға азайды (шекараларды белгілеу және жерді түгендеу жүргізу кезінде бұл жерлер елді мекендердің шегінен тыс орналасқаны анықталды).

Ақтөбе облысында елді мекендердің жер көлемі Шалқар ауданында халықтың жайылымдық жерлердегі мұқтаждықтарын қанағаттандыру үшін елді мекендердің

аумақтарын кеңейту есебінен 9,9 мың гектарға және Ақтөбе қаласында орман қорының жерлерін елді мекендердің жерлеріне ауыстыру есебінен 0,2 мың гектарға ұлғайды, сонымен бірге Байғанин ауданында орман шаруашылығын жүргізу үшін жер беру есебінен 14,0 мың гектарға азайды.

Алматы облысында елді мекендердің ауданы жаңадан құрылған Алатау қаласына 54,0 мың га ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді, 12,3 мың га өнеркәсіптің жерін, 4,3 мың га су қорындағы жерді, 10,9 мың га босалқы жерді және 0,5 мың га орман қорының жерін беру есебінен 82,0 мың га ұлғайды.

Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 107-бабының 3-тармағына сәйкес өзге функционалдық аймаққа орман қорының жерлері кіреді. Қазақстан Республикасы Орман кодексінің 44-бабына сәйкес ормандар орындайтын функциялардың басымдылығына қарай мемлекеттік орман қоры мынадай санаттарға бөлінеді: ерекше қорғалатын орман аумақтарының ормандары; мемлекеттік қорғаныш орман белдеулері; қалалық ормандар; елді мекендер мен емдеу-сауықтыру мекемелерінің жасыл аймақтары, эрозияға қарсы ормандар және басқалар. Осылайша, 0,5 мың га ормандардың аланы орман пайдалануды шектеу режимін сақтай отырып елді мекендердің жерлерінде ескеріледі

Батыс Қазақстан облысында елді мекендердің жер көлемі өткен жылмен салыстырғанда 15,7 мың гектарға ұлғайды. Шыңғырлау ауданында мәслихаттың 2023 жылғы 08 қарашадағы №11-2 және 2023 жылғы 10 тамыздағы №7-1 шешімдерімен бекітілген жер-шаруашылық құрылысы жобаларының негізінде халықтың мұқтажы үшін жайылымдық алқаптары 28,2 мың гектарға ұлғайды. Басқа елді мекендер бойынша елді мекендердің ауыл шаруашылығы алқаптарының көлемі 11,1 мың гектарға азайды.

Елді мекендердің жерлері орман қорының жеріне беру есебінен 1,4 мың гектарға азайды: Бәйтерек ауданында 276 гектар Январцевский КММ-ға пайдалануға берілді (06.01.2023 жылғы №1 және 28.12.2022 жылғы № 243 шешімдер), Бөкейорда ауданында 600 гектар Урдинский КММ-ға орман екпелері үшін пайдалануға берілді (29.03.2023 жылғы № 9, № 10 және 31.03.2023 жылғы № 15, № 16, № 17 шешімдер), Жаңақала ауданында Чапаев КММ-ға орман екпелері үшін 500 гектар пайдалануға берілді (27.09.2022 жылғы №8 шешім). Шыңғырлау ауданында Шыңғырлау КММ-ға

орман екпелері үшін 17 гектар пайдалануға берілді (10.10.2023 жылғы № 9 және 04.10.2023 жылғы № 97 шешімдер), сондай-ақ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 15.03.2023 жылғы № 216 қаулысы негізінде орман қоры жерінен 32 га елді мекендердің жерлеріне ауыстырылды.

Қарағанды облысында таратылған Жамбыл кенті алаңының Шет ауданы Қ.Мыңбаев ауылдық округінің босалқы жерлеріне ауыстыру есебінен елді мекендердің жер көлемі 2,1 мың гектарға азайды.

Қостанай облысында Федоров ауданының елді мекендерінің аудандарын жер-шаруашылық құрылысының жобаларына сәйкес келтіру кезінде елді мекендердің жер көлемі босалқы жерлерден 7,4 мың гектарға ұлғайды.

Қызылорда облысында елді мекендердің жер көлемі босалқы жерлер есебінен 5,2 мың гектарға ұлғайды.

Павлодар облысында елді мекендердің жер алаңы өткен жылмен салыстырғанда 48,6 мың гектарға ұлғайды (босалқы жерлер есебінен 58,7 мың гектарға ұлғайды және 10,1 мыңға азайды): Екібастұз қаласының шекараларын белгілеу есебінен (Екібастұз қаласы әкімдігінің 2024 жылғы 29 сәуірдегі № 379/4 бірлескен қаулысы және Екібастұз қалалық мәслихатының 2024 жылғы 29 сәуірдегі № 152/18 шешімі), Ертіс ауданының шекараларын белгілеу есебінен (Ертіс аудандық мәслихатының 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 106-26-7 қаулысы), сондай-ақ елді мекеннің шекарасын белгілеу жөніндегі жұмыстарды жүргізу жөніндегі жол картасы негізінде Железин ауданының жер-шаруашылық құрылысының карталарын жаңарту арқылы (Железин аудандық мәслихатының 2024 жылғы 30 шілдедегі №64-3-8 шешімі).

Солтүстік Қазақстан облысында Мамлют, Тайынша және Ақжар аудандарындағы елді мекендердің жер-шаруашылық құрылысы кезінде елді мекендердің жер көлемі 15,2 мың гектарға ұлғайды.

Түркістан облысында есепті кезеңде елді мекендердің жерлері ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер есебінен 770 гектарға ұлғайды. Оның ішінде Мақтаарал ауданында 257 гектарға (Мақтаарал ауданы әкімдігінің 2024 жылғы 24 сәуірдегі № 297 бірлескен қаулысы және Мақтаарал аудандық мәслихатының 2024 жылғы 25 сәуірдегі №15-106-VIII шешімдері) және Жетісай ауданының Жаңаауыл ауылдық округінде 15 гектарға ұлғайды (Жетісай ауданы әкімдігінің 2024 жылғы 29

наурыздағы № 259 бірлескен қаулысы және Жетісай аудандық мәслихатының 2024 жылғы 28 наурыздағы №14-84-VIII шешімдері). Бұдан басқа, Ордабасы ауданында босалқы жерлерден 498 гектар елді мекендерінің жерлеріне өтті (Ордабасы ауданы әкімдігінің 2024 жылғы 18 маусымдағы №245 бірлескен қаулысы және Ордабасы аудандық мәслихатының 2024 жылғы 19 маусымдағы №16/9 шешімдері).

Атырау, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Маңғыстау, Жетісу және Ұлытау облыстарында есепті кезеңде елді мекендердің жер көлемі өзгеріссіз қалды.

Ағымдағы жылы Алматы, Астана және Шымкент республикалық маңызы бар қалаларының жер көлемдері өзгерген жоқ.

ҚР БҚ 107-бабының 3-тармағына сәйкес елді мекендердің жерлері мынадай функционалдық аймақтарға бөлінеді:

- 1) тұрғын үй;
- 2) әлеуметтік;
- 3) коммерциялық;
- 4) басқаша.

Тұрғын үй аймағына құрылыстар алып жатқан әрі көп пәтерлі және көп қабатты тұрғын үйлер, үй маңындағы жер телімдері бар жеке тұрғын үйлер салуға арналған тұрғын үй құрылысы жерлері кіреді.

Әлеуметтік аймаққа мемлекеттік және коммерциялық емес объектілер алып жатқан және оларды орналастыруға арналған қоғамдық іскерлік құрылыс салынатын жерлер кіреді.

Коммерциялық аймаққа арнайы экономикалық аймақтардың, өндірістік объектілердің, сауда, қоғамдық тамақтану, тұрмыстық қызмет көрсету объектілерінің, инженерлік және көлік инфрақұрылымы объектілерінің, сондай-ақ осы объектілердің және кәсіпкерлік қызметпен байланысты өзге де объектілердің санитариялық-қорғаныш аймақтарын белгілеуге арналған жерлер кіреді.

Өзге аймақтарға:

1) теміржол, автомобиль, өзен, теңіз, әуе және құбыр көлігі, инженерлік инфрақұрылым және байланыс магистральдары орналасқан және соларды салуға арналған көлік, байланыс, инженерлік коммуникациялар жері ;

2) ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, сауықтыру, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жер;

3) орман қорының жері;

4) өзендер, табиғи және жасанды су айдындары мен акваториялар, су қорғау аймақтары, гидротехникалық және басқа да су шаруашылығы құрылыстары алып жатқан су айдындары мен акваториялар жері;

5) ауыл шаруашылығына пайдаланатын жер;

6) алаңдар, көшелер, тротуарлар, өтпе жолдар, жолдар, жағалаулар, саябақтар, гүлзарлар, орман саябақтары, бульварлар, су айдындары, жағажайлар, зираттар және тұрғындардың мұқтаждықтарын қанағаттандыруға арналған өзге де объектілер (су құбырлары, жылыту құбырлары, тазарту құрылыстары және ортақ пайдаланылатын басқа да инженерлік жүйелер, сондай-ақ жылу желілері мен ортақ пайдаланылатын инженерлік жүйелердің күзет аймақтары) алып жатқан және оларды орналастыруға арналған ортақ пайдаланатын жер;

7) қала құрылысы қызметіне тартылмаған, елді мекенді аумақтық дамытуға және жеке қосалқы шаруашылықты дамытуға арналған резервтегі және, өзге де жерлер;

8) крематорийлерді, мал қорымдарын (биотермиялық шұңқырларды), тұрмыстық қалдықтар тастау орындарын және арнайы нормативтер мен қағидалар белгіленбей пайдалану мүмкін болмайтын өзге де объектілерді орналастыру үшін бөлінетін арнайы мақсаттағы жер;

9) қорғаныс және ұлттық қауіпсіздік мұқтаждықтары үшін берілген, сондай-ақ өзге де пайдалану режиміндегі жер кіреді.

Елді мекендер жерлерінің құрамында негізгі алаңдары 97,5% өзге аймаққа тиесілі, тұрғын үй аймағы 1,2% немесе 307,1 мың га, әлеуметтік аймақ 0,3% немесе 70,8 мың га, коммерциялық аймақ жерлері 1,1% немесе 265,1 мың га құрайды.

Өзге аймақтың жерлері 24 682,6 мың га немесе осы санаттағы жердің 97,5% құрайды. Оның құрамында елді мекеннің аумақтық дамуына арналған қала құрылысы қызметіне тартылмаған резервтік және өзге де аумақтардың жартысына жуығы 63,3% немесе 16 030,3 мың га, ауыл шаруашылығын пайдалану 21,3% немесе 5 403,8 мың га құрайды.

Елді мекендер жерінің облыстар бойынша құрылымы 8-кестеде көрсетілген.

Облыстар бөлінісіндегі елді мекендер жерлерінің құрылымы

2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша

мың гектар

Облыстар атауы	Барлық жер	оның ішінде пайдалану түрлері бойынша (функционалдық аймақтар):						
		тұрғын үй аймағының жерлері	әлеуметтік аймақ жерлері	коммерциялық аймақ жерлері	өзге аймақтың жерлері	а / ш пайдалану	қала құрылысы және өзге де қызметке тартылмаған (резервтік)	ЕҚТА, сауықтырады, рекреация және тарихи-мәдени мақсатта.
Абай	2436,9	13,1	2,2	11,5	2410,1	199,4	2193,4	3,2
Ақмола	1458,3	29,8	6,6	22,9	1399,0	688,6	609,6	0,1
Ақтөбе	4316,4	21,2	5,8	11,9	4277,5	210,1	3955,4	1,2
Алматы	373,7	35,6	2,7	8,3	327,1	300,2	5,5	0,6
Атырау	649,4	9,8	1,8	2,3	635,5	6,0	625,3	0,0
Ш-Қазақстан	651,1	20,8	2,5	9,5	618,3	13,5	601,2	0,1
Жамбыл	842,2	48,4	4,2	6,2	783,4	4,5	4,2	0,1
Жетісу	470,9	20,6	1,9	4,5	443,9	440,8	-	-
Б-Қазақстан	2422,7	9,4	1,1	4,2	2408,0	2342,1	33,5	-
Қарағанды	3262,3	10,5	3,0	36,6	3212,2	522,1	2287,1	0,2
Қостанай	1642,1	3,1	10,3	29,4	1599,3	60,3	1531,1	-
Қызылорда	843,5	9,6	6,4	7,5	820,0	15,5	784,3	-
Маңғыстау	1085,5	8,0	2,2	20,2	1055,1	115,7	924,0	0,6
Павлодар	1869,9	6,3	2,6	13,1	1847,9	67,8	1741,0	-
С-Қазақстан	1066,3	1,6	2,2	9,7	1052,8	45,6	133,4	-
Түркістан	807,8	27,8	5,4	10,8	763,8	206,8	55,6	0,6
Ұлытау	862,3	3,1	2,0	26,3	830,9	75,4	529,6	-
Алматы қ.	68,3	10,8	2,7	7,3	47,5	10,4	-	22,0
Астана қ.	79,7	6,3	3,7	5,0	64,7	13,0	8,1	0,7
Шымкент қ.	116,3	11,3	1,5	17,9	85,6	66,0	8,0	4,5
Барлығы	25325,6	307,1	70,8	265,1	24682,6	5403,8	16030,3	33,9

Тұрғын үй аймағының жерлері осы санаттағы барлық жерлердің % қатынасында облыстар бөлінісінде 0,2% - Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында, 0,3%- Павлодар мен Қарағанды облыстарында, 0,4% - Батыс Қазақстан мен Ұлытау облыстарында, 0,5% - Абай және Ақтөбе облыстарында, 0,7%-Маңғыстау облысында, 1,1% - Қызылорда, 1,5% - Атырау, 2,0 % - Ақмола, 3,2% - Шығыс Қазақстан, 3,4%-Түркістан, 4,4% - Жетісу, 5,7% - Жамбыл облыстарында, 7,9% - Астана қаласында, 9,5% - Алматы облысында, 9,7% - Шымкент қаласында және 15,8% - Алматы қаласында.

Есепті кезеңде Алматы, Астана және Шымкент қалаларының жер көлемі өзгерген жоқ. Функционалды аймақтар бойынша жерді бөлуде өзгерістер болды.

Алматы қаласында тұрғын үй аймағының жерлері 0,1 мың гектарға азайды, әлеуметтік аймақтың жерлері 0,6 мың гектарға ұлғайды, ал өзге аймақтың жерлері 0,5 мың гектарға азайды.

Астана қаласында тұрғын үй аймағының жерлері 0,2 мың гектарға ұлғайды, әлеуметтік аймақтың жерлері 0,7 мың гектарға ұлғайды, коммерциялық аймағының жерлері 0,4 мың гектарға ұлғайды, ал өзге аймақтың жерлері 1,3 мың гектарға азайды.

Шымкент қаласының жер алаңдарындағы ағымдағы өзгерістер: тұрғын үй аймағының жерлері 0,2 мың гектарға ұлғайды, әлеуметтік аймақтың жерлері 0,1 мың гектарға ұлғайды, өзге аймақтың жерлері 0,3 мың гектарға азайды (ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің ауданы жерді қалалық ормандарға беру және коммерциялық қызмет үшін және жеке тұрғын үй құрылысы үшін нысаналы мақсатын өзгерту есебінен 0,3 мың гектарға азайды).

Елді мекендердің жер санатына жататын жерлердің құрамына ауыл шаруашылығы да, ауыл шаруашылығы емес жерлер де кіреді.

Ауылдық, сондай – ақ қалалар мен кенттер жерлерінің құрылымындағы негізгі Жер түрлері Ауыл шаруашылығы алқаптары болып табылады, олар осы санаттағы жерлердің орта есеппен 89,6% құрайды (қалалар мен кенттерде - 45,8%, ауылдық елді мекендерде - 90,1%). Облыстар бөлінісіндегі жерлер бойынша елді мекендер жерлерінің құрамы - 9-кестеде.

Айта кету керек, қазіргі уақытта барлық ауылдық елді мекендер жайылымдармен және басқа да ауылшаруашылық жерлерімен бірдей қамтамасыз етілмейді. Егер орталық және солтүстік өңірлер негізінен ауыл шаруашылығы алқаптарымен қамтамасыз етілсе, онда республиканың оңтүстігінде ауыл халқының жоғары тығыздығына байланысты жайылымдық жерлердің үлкен тапшылығы байқалады.

Ауылдық елді мекендердің көпшілігінің дамуындағы күрделі мәселе-олардың халықтың жеке ауласында ғана емес, жақын орналасқан шаруа қожалықтарының малымен де шамадан тыс жүктелуі. Мұның бәрі экологиялық жағдайдың нашарлауына және елді мекендердің айналасындағы жайылымдық жерлердің

деградациясына әкеледі. Аталған мәселелер ауылдық елді мекендер бөлінісінде экологиялық-демографиялық зерттеулермен ауылдық аумақтарды ұйымдастыру және жоспарлау схемаларын әзірлеу, олардың аумақтарының жер-шаруашылық құрылысы жобаларын жасау кезінде шешілуі тиіс.

2024 жылы бірқатар облыстарда (Абай, Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Қызылорда, Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Түркістан) жер-шаруашылық құрылысы бойынша жұмыстар жүргізілді.

2024 жылғы 1 қарашадағы

9-кесте

облыстар бойынша елді мекендердің жер алқаптарының құрамы

мың га

Облыстардың атауы	Жалпы алаңы	Соның ішінде:											
		егістік	көп жылдық екпелер	тыңайған жер	шабындық	жайылым	/ш жерінің барлығы	орман алаңдары мен ағаш-бұталы екпелер	батпақ	су алып жатқан жерлер	алаңдар, көшедер мен саябақтар алып жатқан жерлер	құрылыс алып жатқан жерлер	арықтар және бүлінген жерлермен бірге, өзге жерлер
Абай	2436,9	5,4	0,4	34,3	48,5	2237,5	2326,1	9,6	0,6	5,5	24,2	14,8	56,1
Ақмола	1458,3	49,0	1,7	2,3	13,5	1160,0	1226,5	11,0	4,5	38,4	44,3	90,2	43,4
Ақтөбе	4316,4	4,0	0,5	50,5	16,8	4049,4	4121,2	9,9	2,5	23,1	21,6	25,8	112,3
Алматы	373,7	50,2	5,0	0,1	4,2	230,9	290,4	1,7		7,0	6,8	36,3	31,5
Атырау	649,4	2,3		0,9	1,4	578,6	583,2	1,7	2,2	1,6	2,6	18,6	39,5
Ш-Қазақстан	651,1	4,0	0,5	17,0	13,1	516,8	551,4	16,6	0,6	3,9	10,5	31,4	36,7
Жамбыл	842,2	20,4	3,0		2,9	740,7	767,0	2,1	0,5	2,4	23,6	29,3	17,3
Жетісу	470,9	21,3	2,0		11,3	382,9	417,5	2,1	0,3	2,1	17,4	8,6	22,9
Б-Қазақстан	2422,7	2,6	0,4	30,4	59,2	2242,0	2334,6	1,0	2,6	4,8	19,9	15,7	44,1
Қарағанды	3262,3	32,7	1,7	6,5	16,9	2876,0	2933,8	19,2	4,5	17,0	30,8	48,0	209,0
Қостанай	1642,1	18,1	8,3	17,6	20,1	1320,7	1384,8	6,9	16,8	54,4	24,5	101,3	53,4
Қызылорда	843,5	10,6	0,7	1,6	2,6	620,4	635,9	13,7	0,2	1,6	17,7	31,1	143,3
Маңғыстау	1085,5	0,3	0,5	0,2		935,2	936,2	0,1		3,9	6,4	8,6	130,3
Павлодар	1869,9	39,2	1,6	33,7	10,4	1612,0	1696,9	7,6	5,6	34,0	39,7	39,9	46,2
С-Қазақстан	1066,3	29,7	3,2	4,9	2,6	832,5	872,9	12,5	21,3	54,2	16,8	65,7	22,9
Түркістан	807,8	56,0	9,1	7,0		622,0	694,1	0,7		0,7	16,7	72,7	22,9
Ұлытау	862,3	6,8	0,3	2,8	0,8	789,4	800,1	1,7		5,6	3,8	6,9	44,2
Алматы қ.	68,3	2,7	22,9			1,4	27,0			0,6	8,8	22,9	9,0
Астана қ.	79,7	3,7	0,5	0,4	1,2	7,4	13,2	11,2	0,3	7,5	10,0	9,4	28,1
Шымкент қ.	116,3	45,2	6,1	5,6	0,2	23,7	80,8	2,9		1,5	14,0	14,6	2,5
Барлығы	25325,6	404,2	68,4	215,8	225,7	21779,5	22693,6	132,2	62,5	269,8	360,1	691,8	1115,6

Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер

Өнеркәсіп жерлеріне өңдеу, мұнай-газ, тау-кен өндіру және басқа да салалардың өнеркәсіп объектілерін орналастыру және пайдалану үшін берілген жерлер жатады.

Автомобиль, теңіз, ішкі су, теміржол, әуе, құбыржол және көліктің өзге де түрлері объектілерінің қызметін қамтамасыз ету және пайдалану үшін берілген жерлер көлік жері деп танылады.

Байланыс жерлеріне байланыс, радиохабар тарату, теледидар, информатика қажеттіліктері үшін бөлінген жерлер – инфрақұрылым объектілері, кабельдік, радиорелелік және әуе байланыс желілері жатады.

Энергетика жерлеріне электр станцияларын, электр беру желілерін, қосалқы станцияларды, тарату пункттерін және басқа да энергетика объектілерін орналастыру үшін берілген жер учаскелері жатады.

Ғарыш қызметінің қажеттіліктері үшін жерлерге жерүсті ғарыш инфрақұрылымы объектілерін орналастыру және пайдалану үшін бөлінген жерлер, сондай-ақ олардың қорғау аймақтары жатады.

Қорғаныс және Ұлттық қауіпсіздік мұқтаждары үшін жер деп әскери бөлімдерді, әскери полигондарды, әскери-оқу орындарын, қорғаныс және Ұлттық қауіпсіздік саласындағы міндеттерді орындайтын объектілер мен құрылыстарды орналастыру және олардың тұрақты қызметі үшін берілген жер учаскелері танылады.

Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен ядролық қауіпсіздік аймағын құру және оның жұмыс істеуі үшін берілген жер ядролық қауіпсіздік аймағының жері деп танылады.

2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша қаралатын санаттағы жердің жалпы ауданы 2 480,9 мың га құрады. Оның құрылымында өнеркәсіп жерлері 1499,7 мың га (60,4 %), автомобиль көлігі жерлері – 299,8 мың га (12,1 %), теміржол көлігі – 195,0 мың га (7,9 %), байланыс – 20,0 мың га (0,8 %), басқа ауыл шаруашылығы емес кәсіпорындардың жерлері – 466,4 мың га (18,8%).

Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына

арналмаған өзге де жерлердің құрылымы оларды нысаналы пайдалану бойынша ұсынылған 5-суретте, ал 10-кестеде осы жерлердің ауданының өзгеру динамикасы көрсетілген.

10-кесте

1991-2024 жылдардағы өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлердің көлемінің өзгеру динамикасы

мың га

Жер құрамы	1991 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+, -)	
				2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Өнеркәсіп жері	475,6	1451,0	1499,7	+1024,1	+48,7
Темір жол көлігінің жері	285,5	195,3	195,0	-90,5	-0,3
Автомобиль көлігінің жері	278,3	300,4	299,8	+21,5	-0,6
Байланыс жері		18,8	20,0	+20,0	+1,2
Басқа ауыл шаруашылық емес кәсіпорындар жері	17757,4	470,8	466,4	-17291,0	-4,4
Барлығы	18796,8	2436,3	2480,9	-16315,9	+44,6

Соңғы жылдардағы жердің осы санаты бойынша деректерді талдау олардың, 2018 жылдан басқа, тұрақты өсу тенденциясын көрсетті. Биыл республика бойынша осы санаттағы жер көлемі +44,6 мың гектарға ұлғайды.

Есепті жылы санатта келесі өзгерістер орын алды:

пайдалану түрлері бойынша өнеркәсіп жерлерінің 48,7 мың гектарға, байланыс жерлерінің 1,2 мың гектарға ұлғаюы және автомобиль көлігі жерлерінің 0,6 мың гектарға, теміржол көлігі жерлерінің 0,3 мың гектарға, басқа ауыл шаруашылығы емес кәсіпорындардың жерлерінің 4,4 мың гектарға азаюы орын алды. Аудандардың өзгеруі осы санаттағы жерлерді беру, жерді санат ішінде қайта бөлу, сондай-ақ жер балансының деректерін нақтылау нәтижесінде болды.

Өңірлік бөлісінде мұндай жерлердің басым бөлігі Ақтөбе – 331,0 мың га (13,3%), Маңғыстау – 313,3 мың га (12,6%), Атырау – 241,9 мың га (9,8%) және Қызылорда – 236,5 мың га (9,5%) облыстарында орналасқан.

Пайдалы қазбалардың болуы және оларды өндіру облыстар бөлінісінде ауыл шаруашылығының дамуына әсер етеді. Мәселен, жер алқаптарының негізгі алаңдары Атырау – 222,2 мың га (14,8%), Ақтөбе – 295,6 мың га (19,7%), Қызылорда – 150,9 мың га (10,1 %) және Маңғыстау-256,9 мың га (17,1 %) облыстарында бар.

5-сурет

2024 жылғы 1 қарашаға өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлердің құрылымы, %

Темір жол көлігінің, автомобиль көлігінің, байланыстың, басқа да ауыл шаруашылығы емес кәсіпорындардың жерлері республиканың барлық облыстарында бар.

Темір жол көлігі жерлерінің ең үлкен алаңдары Ақмола - 26,7 мың га, Ақтөбе - 19,4 мың га, Жетісу - 17,2 мың га және Қостанай - 17,5 мың га облыстарында, ең аз алаңдары Алматы, Батыс Қазақстан және Атырау облыстарына тиесілі (тиісінше 2,4 мың га, 4,2 мың га және 4,6 мың га).

Автомобиль көлігі жерлерінің ауданы Ақмола облысында 33,1 мың гектардан Ұлытау облысында 6,9 мың гектарға дейін ауытқиды.

Өңірлердегі байланыс жерлері 0,4 – 1,7 мың га, Абай облысында 2,4 мың га, Қарағанды облысында 2,6 мың га және Маңғыстау облысында 2,7 мың га аумақты алып жатыр (11-кесте).

Басқа ауылшаруашылық емес кәсіпорындардың жерлері осы санаттағы барлық жерлердің 18,8% құрайды. Облыстар бөлінісіндегі ең үлкен алаңдар Алматы облысына - 99,7 мың га, Жамбыл облысына – 75,2 мың га, Жетісу облысына – 67,8 мың га. Ең аз жер көлемі Ұлытау облысында 0,8 мың га, Атырау облысында 2,3 мың га және Қостанай облысында 4,6 мың га, ал Ақтөбе облысында осындай жерлер жоқ.

2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бойынша өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жер алаңдары

мың га

Облыстардың атауы	Барлық жер	Өнеркәсіп жері	Темір жол көлігінің жері	Автомобиль көлігінің жері	Байланыс жері	Басқа ауыл шаруашылық емес кәсіпорындар жері
Абай	103,4	44,7	9,4	18,8	2,4	28,1
Ақмола	107,4	28,6	26,7	33,1	1,1	17,9
Ақтөбе	331,0	295,6	19,4	15,6	0,4	-
Алматы	142,6	21,1	2,4	17,6	1,8	99,7
Атырау	241,9	222,2	4,6	12,2	0,6	2,3
Шығыс Қазақстан	39,5	13,7	6,4	11,3	0,5	7,6
Жамбыл	177,0	66,9	13,4	19,8	1,7	75,2
Жетісу	117,2	19,7	17,2	11,2	1,3	67,8
Батыс Қазақстан	48,6	13,8	4,2	19,7	0,6	10,3
Қарағанды	145,9	91,6	14,3	23,3	2,6	14,1
Қостанай	104,6	63,7	17,5	18,2	0,6	4,6
Қызылорда	236,5	150,9	15,1	21,0	1,1	48,3
Маңғыстау	313,3	256,9	6,8	9,5	2,7	37,4
Павлодар	122,1	72,3	12,1	19,2	0,6	17,9
Солтүстік Қазақстан	66,9	16,1	9,9	25,9	0,9	14,1
Түркістан	139,0	96,2	5,6	16,4	0,5	20,3
Ұлытау	44,0	25,7	10,0	6,9	0,6	0,8
Алматы қ.	-	-	-	-	-	-
Астана қ.	-	-	-	-	-	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-
Барлығы	2 480,9	1 499,7	195,0	299,8	20,0	466,4

Қарастырылып отырған санаттағы жерлер олардың нысаналы мақсатына қарай алқаптардың құрамы бойынша айырмашылықтарға ие. Мәселен, өнеркәсіп жерлерінің құрылымында ауыл шаруашылығы алқаптары ауданның 51,4% алады, ал теміржол және автомобиль көлігі жерлерінің құрамында ауыл шаруашылығы емес алқаптары басым 87,6 - 92,9 %. Байланыс жерлерінде және басқа ауылшаруашылық емес кәсіпорындардың жерлерінде ауылшаруашылық жерлері сәйкесінше 26,0% және 23,0% құрайды (12-кесте).

2024 жылғы 1 қарашадағы өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жер алқаптарының құрамы

мың га

Жер құрамы	Жердің жалпы алаңы	соның ішінде						
		а/ш алқап-тары	ағаш-тар мен бұта ағаш-тар	су және батпақ алып жатқан жер	құрылыс алып жатқан жер	жол-дар алып жатқан жер	бүлінген жерлер	өзге жер
Өнеркәсіп жері	1 499,7	771,3	2,3	52,9	88,4	24,2	109,3	451,3
Теміржол көлігінің жері	195,0	24,2	42,4	0,5	6,8	72,1	1,4	47,6
Автомобиль көлігінің жері	299,8	21,4	15,3	0,1	2,2	234,6	1,8	24,4
Байланыс жері	20,0	5,2	-	0,2	3,5	0,2	-	10,9
Басқа ауыл шаруашылық емес кәсіпорындар жері	466,4	107,5	0,9	20,7	43,9	6,1	4,5	282,8
Барлығы	2 480,9	929,6	60,9	74,4	144,8	337,2	117,0	817,0

Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлердің жалпы ауданынан азаматтар мен заңды тұлғалардың жеке меншігінде 100,8 мың га (4,1 %), мемлекеттік емес кәсіпорындардың жер пайдалануында – 1339,9 мың га (54,0 %), мемлекеттік заңды тұлғаларда – 1 040,2 мың. га (41,9 %).

Көлік, байланыс, қорғаныс және басқа да ауылшаруашылық емес мақсаттағы өнеркәсіп объектілері көптеген жағдайларда жердің жай-күйіне теріс әсер етіп, олардың ластануына және елдегі экологиялық жағдайдың нашарлауына әкеледі. Осыған байланысты өнеркәсіптік кәсіпорындардың, әскери полигондардың, мұнай және газ құбырларының, олардың айналасындағы аумақтардың жер жағдайының өзгеруіне тұрақты мониторинг жүргізу, бұзылған жерлерді уақтылы қалпына келтіруді жүргізу қажет.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жері, сауықтыру, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жер

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлеріне мемлекеттік табиғи қорықтардың, мемлекеттік ұлттық табиғи парктердің, мемлекеттік табиғи резерваттардың, мемлекеттік аймақтық табиғи парктердің, мемлекеттік зоологиялық және дендрологиялық саябақтардың, мемлекеттік ботаникалық бақтардың, сондай-ақ мемлекеттік табиғи ескерткіштердің жерлері жатады.

Мемлекеттік қорық аймақтары мен мемлекеттік табиғи қаумалдардың жер учаскелері жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылардан оларды алып қоймай, Жердің басқа санаттарының құрамында бөлінеді және ескеріледі.

Сауықтыру мақсатындағы жерлерге табиғи және емдік факторлары бар курорттар, сондай-ақ профилактика мен емдеуді ұйымдастыруға қолайлы жер учаскелері жатады.

Рекреациялық мақсаттағы жерлердің құрамында халықтың жаппай демалысы мен туризмін ұйымдастыруға арналған және пайдаланылатын жерлер есепке алынады.

Тарихи-мәдени мақсаттағы жерлер деп тарихи-мәдени мұра объектілері, оның ішінде тарих және мәдениет ескерткіштері орналасқан жер учаскелері танылады.

2024 жылғы 1 қарашадағы Жер балансының деректері бойынша осы санаттың жалпы ауданы 8 151,4 мың га құрады, оның ішінде ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері - 8 000,1 мың га, сауықтыру мақсатындағы жерлер - 2,0 мың га, рекреациялық мақсаттағы жерлер - 141,0 мың га, тарихи-мәдени мақсаттағы жерлер – 8,3 мың га. Сонымен қатар, басқа санаттарда жалпы ауданы 1 269,3 мың га қорықтардың, қорық аймақтарының жерлері және табиғи кешендері мен объектілері бар жерлер бар (13-кесте).

Есепті жылы қаралып жатқан санаттағы жердің жалпы алаңы 2,9 мың гектарға азайды.

**1991-2024 жылдардағы ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жері,
сауықтыру, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жер көлемінің
динамикасы**

мың га

Жер құрамы	1991 ж.	2023 ж.	2024ж.	Өзгерістер (+, -)	
				2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Ерекше қорғалатын табиғи					
аумақтар жері	770,5	8 003,2	8 000,1	+7 229,6	-3,1
Сауықтыру мақсатындағы жер	2,5	2,0	2,0	-0,5	-
Рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жер	2,1	149,1	149,3	+147,2	0,2
Барлық жер	775,1	8 154,3	8 151,4	+7 376,3	-2,9
Бұған қоса, басқа санаттарда ескерілген, қаумалдардың, табиғат ескерткіштерінің жері және табиғи кешендер мен объектілер бар жерлер	-	1 269,3	1 269,3	+1 269,3	-

Жер балансының деректері бойынша осы санаттағы жерлер республиканың барлық облыстарында бөлінген. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың барлық түрлерінің ең көп жер алқаптары Ақтөбе – 1 177,4 мың га (14,4 %) және Алматы – 962,3 мың га (11,8 %) облыстарында бар. Мұндай жерлердің ең азы Жамбыл облысында – 11,6 мың га (0,1%), Солтүстік Қазақстан облысында - 134,9 мың га (1,7%), Ұлытау – 147,4 мың га (1,8%), Атырау облыстарында – 156,5 мың га (1,9%).

**2024 жылғы 1 қарашадағы ерекше қорғалатын
табиғи аумақтар жерлерінің облыстар бөлісінде бөлінуі**

Облыстардың атауы	Барлық жер	соның ішінде:			Мың га Бұған қоса, басқа санаттарда ескерілген, қамалдардың, табиғат ескерткіштерінің жері және табиғи кешендер мен объектілер бар жерлер
		ерекше қорғалатын табиғи аумақтар	сауықтыру мақсатындағы жер	рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жер	
Абай	851,4	844,6	0,1	6,7	-
Ақмола	519,0	518,7	0,2	0,1	-
Ақтөбе	1 177,4	1 176,5	-	0,9	-
Алматы	962,3	962,3	-	-	120,2
Атырау	156,5	156,5	-	-	156,5
Ш-Қазақстан	833,7	832,8	0,1	0,8	0,1
Жамбыл	11,6	11,6	-	-	-
Жетісу	680,4	679,9	-	0,5	-
Б-Қазақстан	355,5	355,3	0,2	-	19,0
Қарағанды	402,9	402,4	0,4	0,1	-
Қостанай	742,5	742,2	-	0,3	76,8
Қызылорда	163,5	163,1	0,4	-	-
Маңғыстау	224,1	223,3	0,1	0,7	-
Павлодар	357,9	357,9	-	-	422,5
С-Қазақстан	134,9	134,5	0,4	-	429,9
Түркістан	430,4	291,2	-	139,2	44,3
Ұлытау	147,4	147,3	0,1	-	-
Алматы қ.	-	-	-	-	-
Астана қ.	-	-	-	-	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-
Барлығы	8 151,4	8 000,1	2,0	149,3	1 269,3

Жер балансында қорықтардың, табиғат ескерткіштерінің жерлері және жердің басқа санаттарында ескерілген табиғи кешендері мен объектілері бар жерлер бөлінген. 2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша олардың жалпы ауданы 1269,3 мың га құрайды. Мұндай аумақтардың негізгі алаңдары: Солтүстік Қазақстан облысында 429,9 мың га, Павлодар облысында 422,5 мың га, Атырау облысында 156,5 мың га және Алматы облысында 120,2 мың га.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жерлерінің неғұрлым егжей-тегжейлі сипаттамасы 2.3 «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар желісін дамыту» бөлімде берілген.

**Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жерлерінің үлес салмағы
облыстардың жер қорларында 2024 жылғы 1 қарашаға, %**

Жер реформасы жылдарында орман қоры жерлерінің көлемі екі еседен астам өсті, негізінен оның құрамына бұрын ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының уақытша жер пайдалануында болған жерлерді беруге байланысты. Қазіргі уақытта

ауыл шаруашылығы субъектілерінің уақытша пайдалануында тек 1862,2 мың га орман шаруашылығы кәсіпорындарының жері бар. 1991 жылы мұндай жерлер 13,5 млн га болды.

Есепті кезеңде тұтастай алғанда республиканың орман қоры 60,2 мың гектарға ұлғайды, бірақ облыстар бөлінісінде осы санаттағы алаңдардың азаюы да, ұлғаюы да байқалады (15-кесте).

15-кесте

1991-2024 ж. ж. орман қоры жерінің динамикасы мың га

Облыстар атауы	1991 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+, -)	
				2024ж.1991ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Абай	-	-	-	-	-
Ақмола	508,0	514,1	514,1	+6,1	-
Ақтөбе	198,5	221,3	251,1	+52,6	+29,8
Алматы	2 281,2	2 253,0	2 257,9	-23,3	+4,9
Атырау	49,1	56,0	56,0	+6,9	-
Шығыс Қазақстан	3 161,0	2 153,9	2 154,7	-1 006,3	+0,8
Жамбыл	312,1	4 429,1	4 429,1	+4 117,0	-
Жетісу	-	1 499,8	1 517,2	+1 517,2	+17,4
Батыс Қазақстан	209,4	217,0	222,3	+12,9	+5,3
Қарағанды	211,5	113,2	113,2	-98,3	-
Қостанай	422,6	461,5	463,3	+40,7	+1,8
Қызылорда	1 412,8	7 010,2	7 010,2	+5 597,4	-
Маңғыстау	242,4	254,2	254,2	+11,8	-
Павлодар	451,0	126,0	126,0	-325,0	-
Солтүстік Қазақстан	640,4	545,1	545,1	-95,3	-
Түркістан	79,0	3 029,7	3 029,7	+2 950,7	-
Ұлытау	-	80,5	80,7	+80,7	+0,2
Алматы қ.	-	-	-	-	-
Астана қ.	0,2	0,4	0,4	+0,2	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-
Барлығы	10 179,2	22 965,0	23 025,2	+12 846,0	+60,2

Есепті жылы орман қоры жерінің 60,2 мың гектарға ұлғаюы келесі бағыттар бойынша байқалды:

Ақтөбе облысында Байғанин ауданында елді мекендердің жерінен 13,8 мың гектарынан және босалқы жерлердің 16,0 мың гектарынан жаңа орман шаруашылығы саласын құру есебінен 29,8 мың гектарға ұлғайды.

Алматы облысында Кеген ауданындағы босалқы жерлерді беру есебінен 4,9 мың гектарға артты.

Шығыс Қазақстан облысында орман орналастыру материалдары негізінде осы санаттағы аумақтарды нақтылау есебінен 0,8 мың гектарға өсім болды.

Батыс Қазақстан облысында елді мекендердің жерлерінен орман екпелері үшін берілген есебінен 5,3 мың гектарға ұлғайды.

Қостанай облысында Әуликөл ауданында аудан әкімдігінің 2021 жылғы 6 желтоқсандағы № 199 қаулысымен «Семиозерное орман шаруашылығы мекемесі» коммуналдық мемлекеттік мекемеге беру есебінен 1,8 мың гектарға ұлғайды.

Ұлытау облысында «Жаңаарқа орман және жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі шаруашылық» мемлекеттік мекемесінің жеріне құқық белгілейтін құжаттарды тексеру нәтижесінде босалқы жерлер есебінен орман қоры жерлері 0,2 мың гектарға ұлғайды.

Орман қоры жерлерінің негізгі аумақтары Қызылорда (7010,2 мың га), Жамбыл (4429,1 мың га), Түркістан (3 029,7 мың га), Алматы (2257,9 мың га) және Шығыс Қазақстан (2 154,7 мың га) облыстарында орналасқан. Ал негізгі орман қоры жерлеріне есептелген орман және ағаш-бұталы екпелер алқаптары Қызылорда (5 916,2 мың га), Жамбыл (2 239,3 мың га), Алматы (1 665,5 мың га) және Шығыс Қазақстан (1453,3 мың га) облыстарында орналасқан.

Облыстар бөлісінде орман қоры жерлерінің жер түрлері бойынша бөлінуі 16-кестеде келтірілген.

Орман қоры жерлерінің құрылымында орман алқаптары мен ағаш-бұталы екпелер алқаптары 61,0% (14,1 млн. га) құрайды.

Орман қоры жерлері Солтүстік Қазақстан (90,0%) және Павлодар (86,9%) облыстарында ең жоғары ормандылығымен, ал ең төменгі ормандылығымен Түркістан (16,5%) және Ұлытау (19,3%) облыстарында ерекшеленеді. Қызылорда облысындағы орман қоры жерлерінің есептік деректерінде айтарлықтай жоғары (84,4%) көрсетілген ормандылығы шын мәнінде сексеуіл ормандарының өте сирек болуымен сипатталады.

**2024 жылғы 1 қарашадағы орман қорының жер алқаптарының
облыстар бойынша құрылымы**

Облыстардың атауы	Барлық жер, мың га	соның ішінде					
		ауыл шаруашылығы алқаптары		орманды аландар мен ағаш-бұталы екпелер		өзге жерлер	
		мың га	%	мың га	%	мың га	%
Абай	-	-	-	-	-	-	-
Ақмола	514,1	127,7	24,8	357,9	69,6	28,5	5,5
Ақтөбе	251,1	83,1	33,1	85,8	34,2	82,2	32,7
Алматы	2 257,9	448,0	19,8	1 665,5	73,8	144,4	6,4
Атырау	56,0	13,9	24,8	25,9	46,3	16,2	28,9
Шығыс Қазақстан	2 154,7	335,3	15,6	1 453,3	67,4	366,1	17,0
Жамбыл	4 429,1	1700,2	38,4	2 239,3	50,6	489,6	11,1
Жетісу	1 517,2	792,0	52,2	517,1	34,1	208,1	13,7
Батыс Қазақстан	222,3	35,4	15,9	162,7	73,2	24,2	10,9
Қарағанды	113,2	18,5	16,3	73,1	64,6	21,6	19,1
Қостанай	463,3	146,6	31,6	293,4	63,3	23,3	5,0
Қызылорда	7 010,2	500,3	7,1	5 916,2	84,4	593,7	8,5
Маңғыстау	254,2	92,9	36,5	143,8	56,6	17,5	6,9
Павлодар	126,0	13,9	11,0	109,5	86,9	2,6	2,1
Солт. Қазақстан	545,1	49,9	9,2	490,7	90,0	4,5	0,8
Түркістан	3 029,7	2 461,5	81,2	501,4	16,5	66,8	2,2
Ұлытау	80,7	45,7	56,6	15,6	19,3	19,4	24,0
Алматы қ.	-	-	-	-	-	-	-
Астана қ.	0,4	-	-	0,4	100,0	-	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-	-
Барлығы	23 025,2	6 864,9	29,8	14 051,6	61,0	2 108,7	9,2

Су қорының жерлері

Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес су қорының жерлері су айдындары (өзендер мен оларға теңестірілген каналдар, көлдер, су қоймалары, тоғандар және басқа да ішкі су айдындары, аумақтық сулар), мұздықтар, батпақтар, су көздерінде орналасқан ағынды реттеуге арналған су шаруашылығы құрылыстары, сондай-ақ аталған су қорғау белдеулеріне бөлінген жерлер орналасқан жерлер деп танылады су объектілері мен ауыз сумен жабдықтаудың су алу жүйелерін санитарлық қорғау аймақтары.

2024 жылғы 1 қарашадағы Жер балансының деректері бойынша су қорының жер көлемі 3 908,8 мың га немесе республиканың пайдаланылатын жер қорының 1,5% құрайды (басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлерді есепке алмағанда).

Жалпы республика бойынша су қоры жерінің динамикасы 17-кестеде келтірілген.

17-кесте

1991-2024 жылдардағы су қоры жер көлемінің динамикасы

мың га

Алқап түрлері	1991ж.	2023 ж.	2024ж.	Өзгерістер (+, -)	
				2024 ж. 1991ж. қарағанда	2024 ж. 2023ж. қарағанда
Барлық жер	819,9	3 907,8	3 908,8	+3 088,9	+1,0
соның ішінде:					
ауыл шаруашылығы жері	59,7	142,5	146,3	+86,6	+3,8
су алып жатқаны, барлығы оның ішінде:	725,9	3 584,9	3 581,9	+2 856,0	-3,0
өзендер мен жыралар алып жатқаны					
көлдер алып жатқаны	129,9	276,7	276,0	+146,1	-0,7
жасанды су айдыны алып жатқаны	140,7	2 668,3	2 668,4	+2 527,7	+0,1
өзге жер	455,3	639,9	637,5	+182,2	-2,4
Барлық жер	34,3	180,4	180,6	+146,3	+0,2

Есепті кезеңде су қорының санаты 1,0 мың гектарға артты.

Су қоры жерлерінің құрылымында су астындағы жерлер 3 581,9 мың га (91,6%), оның ішінде көлдер астында – 2 668,4 мың га (68,3 %), өзендер мен бұлақтар – 276,0 мың га (7,1 %), жасанды су айдындар – 637,5 мың га (16,3%) алып жатыр.

Облыстар бойынша су қоры жерлерінің орналасуы мен құрамы 18-кестеде көрсетілген.

**2024 жылғы 1 қарашадағы су қорыдағы жер алқаптарының
облыстар бойынша құрамы**

мың га

Облыстардың атауы	Жалпы алаңы	Оның ішінде					
		ауыл шаруашылығы алқаптары	су астындағы жерлер				өзге жерлер
			барлығы	өзендер мен бұлақтардың астындағы	көлдер астындағы	жасанды су айдындары алып жатқаны	
Абай	82,1	-	81,8	10,0	0,1	71,7	0,3
Ақмола	200,8	3,6	159,5	23,9	110,8	24,8	37,7
Ақтөбе	13,1	5,3	6,7	-	-	6,7	1,1
Алматы	184,9	22,8	152,5	4,0	-	148,5	9,6
Атырау	20,5	-	18,0	6,3	11,7	-	2,5
Ш-Қазақстан	488,5	20,3	466,6	95,0	139,5	232,1	1,6
Жамбыл	356,3	16	308,6	1,7	293,9	13,0	31,7
Жетісу	6,4	1,8	-	-	-	-	4,6
Б-Қазақстан	81,5	8,1	62,3	53,2	9,0	0,1	11,1
Қарағанды	40,3	11,6	25,7	15,1	2,8	7,8	3,0
Қостанай	67,9	1,7	65,5	0,2	46,1	19,2	0,7
Қызылорда	1 986,5	30,7	1 908,5	16,1	1 892,4	-	47,3
Маңғыстау	11,8	1,8	-	-	-	-	10,0
Павлодар	78,9	15,2	54,6	23,4	30,7	0,5	9,1
С-Қазақстан	142,4	1,5	140,0	2,1	128,0	9,9	0,9
Түркістан	134,5	1,4	129,0	24,9	3,4	100,7	4,1
Ұлытау	12,4	4,5	2,6	0,1	-	2,5	5,3
Алматы қ.	-	-	-	-	-	-	-
Астана қ.	-	-	-	-	-	-	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-	-
Барлығы	3 908,8	146,3	3 581,9	276,0	2 668,4	637,5	180,6

Өзендер мен бұлақтар астындағы жердің негізгі алаңдары Шығыс Қазақстан облысында (Ертіс өзені) - 95,0 мың га (34,4 %), көлдер астында – Қызылорда облысында (Арал теңізі) - 1892,4 мың га (70,9 %), жасанды су айдындары астында – Шығыс Қазақстан облысында – 232,1 мың га (36,4 %), Алматы облысында - 148,5 мың га (23,3 %), Түркістан облысында – 100,7 мың га (15,8 %) және Абай облысында – 71,7 мың га (11,2%).

Су объектілерін есепке алуды жетілдіру мақсатында республика аумағы шартты түрде сегіз есептік Су шаруашылығы бассейніне бөлінеді, олардың әрқайсысы

аумақты сумен қамтамасыз етудің әртүрлі деңгейімен және су ресурстарын пайдалану шарттарымен сипатталады (7-сурет).

Елдің су қорын бассейндік басқару, ең алдымен, су объектілерінің мемлекеттік есебін және мониторингін жүргізуге, қолда бар су ресурстарының болуы мен табиғи сипаттамасын негізге ала отырып, әрбір бассейн шегінде перспективалық даму жоспарлары мен бағдарламалары негізінде тиімді, экологиялық тұрақты су пайдалануды ұйымдастыруға бағытталған.

7-сурет

Су шаруашылығы бассейндерін орналастыру схемасы

Қазақстан су көздерінің, әсіресе Тұщы су көздерінің шектеулі санымен сипатталады. Осыған байланысты республикада барлық су объектілерін кадастрлық есепке алу, оның ішінде су қорғау аймақтары мен белдеулерінің жерлерін пайдалану режимін нақтылау және сақтау және оларды су және жер заңнамасына сәйкес келтіру бөлігінде ерекше маңызды мәнге ие.

Босалқы жерлер

Меншікке немесе жер пайдалануға берілмеген, аудандық атқарушы органдардың қарамағындағы барлық жерлер запастағы жерлер болып табылады.

Республикада 2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша жер балансының деректері бойынша босалқы жерлер санатының ауданы 83,0 млн га немесе

республиканың пайдаланылатын жер қорының 31,6% (басқа мемлекеттер пайдаланатын жерсіз) құрады.

Босалқы жерлер барлық облыстарда бар, бірақ олардың ең үлкен аумақтары Маңғыстау – 11,7 млн га немесе республикадағы осы санаттағы жерлердің 14,1%, Қызылорда – 11,0 млн га (13,2 %), Ақтөбе – 10,2 млн га (12,2 %), Атырау - 7,6 млн га (9,1 %), Қарағанды – 6,1 млн га (7,4%), Ұлытау – 6,1 млн га (7,4%), Абай – 5,9 млн га (7,1%), Қостанай – 5,3 млн га (6,5%), Жетісу - 4,3 млн га (5,2%) және Батыс Қазақстан - 2,5 млн га (3,2%) облыстар.

Босалқы жерлердің негізгі алаңдары ірі мемлекеттік ауылшаруашылық кәсіпорындарын реформалауға байланысты жер реформасы кезінде құрылды. Осы кезеңде босалқы жерлердің көлемі 1991 жылы 19,0 млн гектардан 125,6 млн гектарға дейін өсті - 2005 жылы ол өзінің ең жоғарғы мәніне жетті. Бұл ретте босалқы жерлерге шөлді және шөлейт аймақтарда орналасқан өнімділігі төмен жайылымдардың ғана емес, республиканың игерілген егіншілік аудандарындағы құнарлы жерлердің едәуір алқаптары ауыстырылды.

Соңғы жылдары ауыл шаруашылығы және өзге де пайдалану үшін босалқы жерлерді игерудің оң үрдісі байқалды. 2005-2024 жылдары босалқы жерлердің көлемі 42,6 млн гектарға, оның ішінде Қарағанды - 16,2 млн гектарға, Шығыс Қазақстан – 13,0 млн гектарға, Ақтөбе - 8,9 млн гектарға, Алматы - 7,3 млн гектарға, Батыс Қазақстан - 5,5 млн гектарға, Павлодар - 4,6 млн гектарға, Қостанай - 3,5 млн гектарға - облыстарында қысқарды.

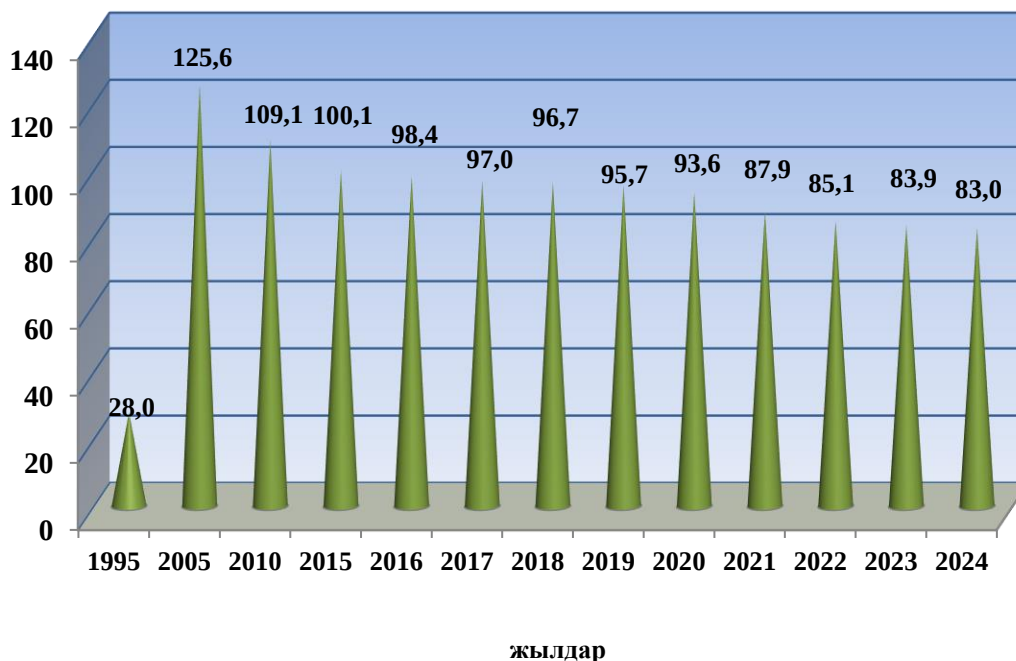
Облыстар бойынша босалқы жер көлемінің динамикасы 19 - кестеде, ал жалпы республика бойынша-8-суретте көрсетілген.

Есепті жылы босалқы жерлердің көлемі 1,1 млн гектарға азайды, бірақ босалқы жердің азаюымен (игерілуімен) қатар республиканың кейбір облыстарында да оң теңгерім байқалады.

Босалқы жерлердің ең көп ұлғаюы Атырау – 163,7 мың га, Солтүстік Қазақстан – 54,1 мың га, Жамбыл – 36,0 мың га және Қызылорда – 22,9 мың га - облыстарында болды. Бұл облыстарда есепті кезеңде босалқы жерлерді игеру жүргізілді, бірақ пайдаланылмай жатқан жерлерді мемлекет меншігіне қайтару есебінен оң сальдоға қол жеткізілді.

Босалқы жерлер көлемінің динамикасы

ауданы, млн га

Есепті жылы басқа облыстар бойынша босалқы жер алаңдарының өзгеруін талдау көрсеткендей, бұл жерлердің ең көп ауданы Ақтөбе – 248,9 мың га, Жетісу- 212,6 мың га, Маңғыстау - 130,4 мың га, Абай - 125,0 мың га, Қарағанды - 100,3 мың га, Қостанай - 102,4 мың га, Павлодар - 105,9 мың га, Алматы-74,6 мың га, Ақмола- 32,8 мың га, Шығыс Қазақстан - 79,3 мың га, Түркістан - 78,8 мың га, Батыс Қазақстан - 27,8 мың га және Ұлытау - 25,3 мың га - облыстарында пайдалануға тартылған.

Босалқы жерлердің негізгі алаңдары ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер санатына, сондай-ақ өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер санатына ауыстырылды.

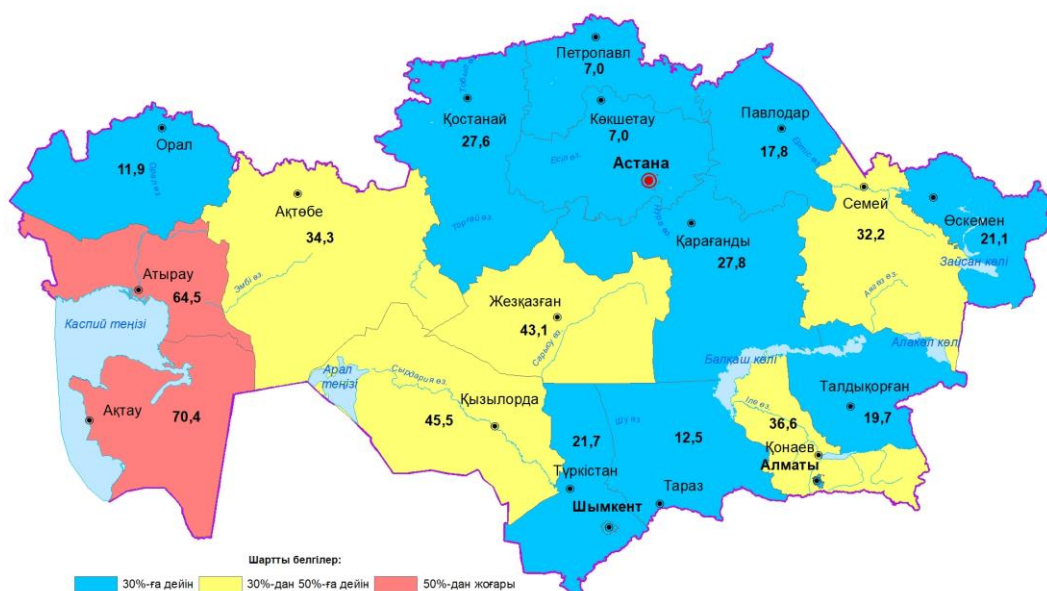
Босалқы жер алаңдарының облыстар бойынша динамикасы

мың га

Облыстар атауы	1991ж.	2005 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+, -)	
					2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Абай	-	-	5981,7	5 856,7	-	-125,0
Ақмола	89,5	3 029,9	1060,3	1 027,5	+938,0	-32,8
Ақтөбе	1 683,3	19 110,0	10 403,9	10 155,0	+8 471,7	-248,9
Алматы	3 305,4	9 354,8	2 140,0	2 065,4	-1 240,0	-74,6
Атырау	1 132,1	6 762,0	7 406,6	7 570,3	+6 438,2	+163,7
Шығыс Қазақстан	1 936,5	15 057,7	2 146,4	2 067,1	+130,6	-79,3
Жамбыл	978,6	2 489,3	1 461,2	1 497,2	+518,6	+36,0
Жетісу	-	-	4 550,6	4 338,0	-	-212,6
Батыс Қазақстан	100,6	8 136,4	2 653,5	2 625,7	+2 525,1	-27,8
Қарағанды	3 752,6	22 311,1	6 216,4	6 116,1	+2 363,5	-100,3
Қостанай	125,4	8 928,7	5 518,0	5 415,6	+5 290,2	-102,4
Қызылорда	3 255,4	11 370,4	10 949,5	10 972,4	+7 717,0	+22,9
Маңғыстау	2 049,0	6 667,9	11 798,2	11 656,8	+9 607,8	-130,4
Павлодар	334,2	6 840,6	2 328,5	2 222,6	+1 888,4	-105,9
Солтүстік Қазақстан	160,3	2 203,8	631,5	685,6	+525,3	+54,1
Түркістан	49,4	3 292,9	2 600,4	2 521,6	+2 472,2	-78,8
Ұлытау	-	-	6 135,5	6 110,2	-	-25,3
Алматы қ.	-	0,8	-	-	-	-
Астана қ.	-	-	-	-	-	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-
Барлығы	18 952,3	125 556,3	83 982,2	82 914,8	+63 962,5	-1 067,4

Республиканың жер қорындағы босалқы жерлердің үлес салмағы тұтастай алғанда 31,5 % құрайды. Облыстардың жер қорларының құрылымында ол Солтүстік Қазақстан, Ақмола 7,0 %-дан және Жамбыл облыстарында 12,5%-дан, Атырау 64,5%-ға және Маңғыстау облыстарында 70,4% - ға дейін ауытқиды (сурет. 9).

**Облыстардың жер қорларындағы босалқы жерлердің үлес салмағы
2024 жылғы 1 қараша бойынша, %**

Босалқы жерлердің құрылымында ауыл шаруашылығы алқаптары басым – 64,9 млн га (78,2 %), оның ішінде 74,9 мың га егістік, 16,5 мың га көпжылдық екпелер, 1448,1 мың га тыңайған жерлер, 1887,1 мың га шабындықтар және 61433,5 мың га жайылымдар.

Республиканың солтүстік-батыс облыстарында, атап айтқанда, Батыс Қазақстан облысында - 26,3% (401,3 мың га), Павлодар облысында – 16,7% (254,8 мың га), Ақтөбе облысында – 12,5% (190,3 мың га), Қостанай - 9,2 % (140,8 мың га), Ақмола – 6,3 % (95,2 мың га), Солтүстік Қазақстан - 6,4% (97,5 мың га) облыстарында егістік жерлердің (егістік және тыңайған жерлер) ең көп үлес салмағы байқалды.

Облыстар бөлінісінде босалқы жерлердің ауыл шаруашылығы алқаптарының құрамы 20-кестеде келтірілген.

**2024 жылғы 1 қарашадағы босалқы жерлердің облыстар бөлісінде
ауыл шаруашылығы алқаптарының құрамы**

мың га

Облыстар атауы	Жалпы алаңы	соның ішінде					
		а/ш алқап-тары	Онын ішінде				
			егістік	көпжылдық екпелер	тыңайған жерлер	шабындықтар	жайылымдар
Абай	5856,7	4666,3	-	2,1	48,9	247,6	4367,7
Ақмола	1027,5	853,5	-	3,8	95,2	19,7	734,8
Ақтөбе	10155,0	7933,9	-	0,9	190,3	313,0	7429,7
Алматы	2065,4	816,5	-	1,2	24,4	89,2	701,7
Атырау	7570,3	5973,6	0,2	0,3	4,7	83,2	5885,2
Ш-Қазақстан	2067,1	1692,3	-	1,8	37,3	131,6	1521,6
Жамбыл	1497,2	1080,7	33,9	0,4	-	79,3	967,1
Жетісу	4338,0	2859,8	-	1,0	21,5	136,8	2700,5
Батыс Қазақстан	2625,7	2217,2	-	0,4	401,3	433,6	1381,9
Қарағанды	6116,1	4975,3	-	0,1	110,8	65,4	4799,0
Қостанай	5415,6	4904,6	-	1,8	140,8	85,7	4676,3
Қызылорда	10972,4	8130,6	-	0,6	17,4	70,4	8042,2
Маңғыстау	11667,8	8667,3	-	-	-	0,3	8667,0
Павлодар	2222,6	1752,3	-	0,6	254,8	60,1	1436,8
С-Қазақстан	685,6	500,7	39,6	1,4	57,9	8,6	393,2
Түркістан	2521,6	2177,5	1,2	0,1	12,7	17,7	2145,8
Ұлытау	6110,2	5658,0	-	-	30,1	44,9	5583,0
Алматы қ.	-	-	-	-	-	-	-
Астана қ.	-	-	-	-	-	-	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-	-
Барлығы	82 914,8	64 860,1	74,9	16,5	1 448,1	1 887,1	61 433,5

Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес тыңайған жерлерге бұрын егістік құрамында болған және күзден бастап бір жылдан аса ауыл шаруашылығы дақылдарын егуге пайдаланылмайтын және пар айдауға әзірленбеген жер учаскелері жатқызылған.

Осыған байланысты, босалқы жерлердегі егістік жерлер бойынша пайдаланылмау мерзімі өткен жоқ.

1.3. Жерлер бойынша жер қорының құрамы

Республиканың жер қорының жалпы ауданында (аумағы 272,5 млн га) ауыл шаруашылығы алқаптары 219,0 млн га (80,4 %) және ауыл шаруашылығы емес

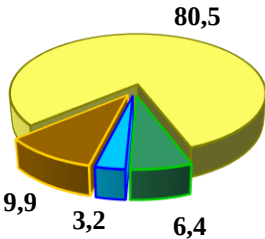
алқаптар – 53,5 млн га (19,6 %), оның ішінде орман алқаптары мен ағаш-бұталы екпелер – 17,6 млн га (6,5 %), су және батпақтар астындағы жерлер - 8,8 млн га (3,2 %) және басқа да ауылшаруашылық емес жерлер – 27,1 млн га (9,9 %).

Республиканың жер қорының құрылымы 10 суретте көрсетілген.

10-сурет

Жер қорының алқаптар түрлері бойынша құрылымы
2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша, %

Алқаптар түрлері	Жарықтандыру
Ауыл шаруашылығы алқаптары	80,5
Орман алқаптары және ағаш-бұталы екпелері	6,4
Су мен батпақтардың астында	3,2
Басқа ауылшаруашылық емес жерлер	9,9

2017-2024 жылдардағы жер қорының алқаптарға бөлінуі және олардың динамикасы 21-кестеде келтірілген.

2017-2024 жылдардағы жер қорының алқаптар бойынша динамикасы

Алқаптар түрлері	2017 ж.	2023 ж.	2024 ж.	
	ауданы, мың га	ауданы, мың га	ауданы, мың га	%
1	2	3	4	5
Жердің жалпы ауданы	272490,2	272491,0	272491,0	100,0
соның ішінде:				
ауыл шаруашылығы				
алқаптары	221570,6	219044,7	219037,1	80,5
олардың ішінде:				
егістік	25309,8	27089,2	26907,1	9,9
көп жылдық екпелер	151,1	148,0	148,0	0,1
тыңайған жер	4546,6	3492,6	3784,5	1,4
шабындық	5138,4	5105,9	5104,9	1,9
жайылым	186424,7	183209,0	183092,6	67,2
мелиорациялық құрылыс	6,2	6,3	6,3	
кезеңіндегі жерлер				
орман алаңдары	13693,1	16311,4	16364,5	6,0
ағаш-бұталы екпелер	1298,7	1216,2	1216,5	0,4
батпақтар	1135,8	1163,1	1162,6	0,4
су асты	7711,1	7610,2	7609,9	2,8
канал және коллекторлар				
астындағы	138,5	146,1	146,2	0,1
алаңдар, жолдар, көшелер				
астындағы	1442,2	1418,3	1409,5	0,5
парктер, скверлер және				
бульварлардың астындағы	19,8	22,2	21,7	0,0
құрылыстар астындағы	780,8	910,8	937,9	0,3
бұзылған жерлер	245,4	250,8	247,5	0,1
өзге жер	24 448,0	24 390,9	24 331,3	8,9

Ауыл шаруашылығы алқаптары

Ауыл шаруашылығы алқаптары жердің барлық санаттарында бар, бірақ ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерде 97,6%, елді мекендердің жерлерінде 89,6%, өнеркәсіп жерлерінде 37,5%, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлерінде 46,4% және босалқы жерлерде 78,2% басым түрі болып табылады

Ең құнды ауыл шаруашылығы алқаптары (егістік, оның ішінде суармалы, көпжылдық екпелер) негізінен ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің құрамында болады (22-кесте).

22-кесте

**Ауылшаруашылық жерлерін бөлу
жер санаттары бойынша 2024 жылғы 1 қараша бойынша**

мың га

Жер санаттары	Барлық ауыл шаруашылығы алқаптары	соның ішінде					
		егістік		көпжылдық екпелер	тыңайған жер	шабындық	жайылымдар
		барлығы	с.і. суармалы				
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер	114 359,9	26 322,4	1632,7	61,5	2 095,2	2 383,8	83 497,0
2. Елді мекендер жері	22 693,6	404,2	149,9	68,4	215,8	225,7	21 779,5
3. Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруаш-на арналмаған өзге де жер	929,6	8,4	0,7	0,2	14,0	2,0	905,0
4. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар	3785,5	2,0	0,3	0,7	1,4	126,3	3 655,1
5. Орман қорының жері	6 864,9	95,3	7,1	0,5	9,8	229,8	6 529,5
6. Су қорының жері	146,3	-	-*	0,2	0,1	30,6	115,4
7. Босалқы жер	64 860,1	74,9	13,1	16,5	1 448,1	1 887,1	61 433,5
Барлық жер	213 639,9	26 907,2	1803,8	148,0	3 784,4	4 885,3	177 915,0
соның ішінде республика шегінен тыс пайдаланылатын жерлер	0,7	0,1	-	-	-	0,4	0,2
Басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер	5 397,8	-	-	-	-	220,0	5177,8
Республика аумағы	219 037,1	26 907,1	1803,8	148,0	3 784,5	5 104,9	183 092,6

Ауыл шаруашылығы алқаптарының, негізінен жайылымдардың едәуір алқаптары ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің құрамында – 52,2% және қор – ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы ауданының 29,6%, елді мекендерде –

10,4%, орман қорында-3,1% құрайды. Сонымен қатар, 5,4 млн га (2,5 %) ауыл шаруашылығы алқаптары басқа мемлекеттердің пайдалануында.

Ауыл шаруашылығы алқаптарының ең ірі массивтері Ақтөбе – 27,0 млн га, Қарағанды – 20,4 млн га, Қостанай – 18,0 млн га, Алматы – 16,9 млн га, Абай – 16,3 млн га, Батыс Қазақстан-13,9 млн га, Ақмола – 13,1 млн га, Маңғыстау – 12,6 млн га, Павлодар – 11,2 Қызылорда – 10,4 млн га, Түркістан – 10,0 млн га, Атырау – 9,8 млн га, Жамбыл – 9,2 млн га, Жетісу-9,0 млн га облыстары.

Ауыл шаруашылығы алқаптарын облыстар бойынша бөлу 23-кестеде көрсетілген.

23-кесте

**2024 жылғы 1 қарашадағы ауыл шаруашылығы алқаптарының
облыстар бойынша бөлінуі**

мың га

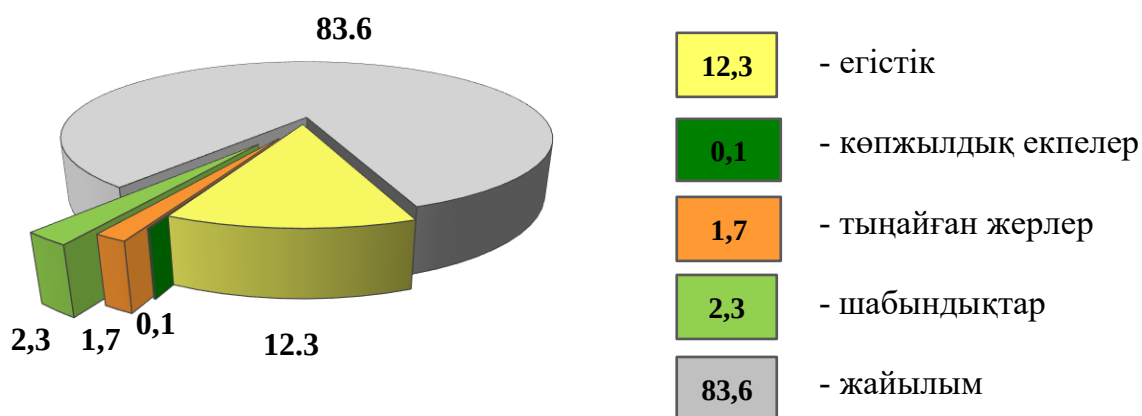
Облыстардың атауы	Барлық а/ш алқап- тары	соның ішінде					
		егістік		көп жылдық екпелер	тыңай- ған жер	шабын- дықтар	жайылым- дар
		барлығы	оның ішінде суармал ы				
1	2	3	4	5	6	7	8
Абай	16 306,3	812,1	75,0	2,8	195,7	598,2	14 697,5
Ақмола	13 085,0	6 178,3	17,9	6,7	355,5	240,0	6 304,5
Ақтөбе	26 970,2	707,5	12,3	1,6	494,2	464,8	25 302,1
Алматы	6 242,7	489,0	261,2	25,0	75,5	169,0	5 484,2
Атырау	9 767,2	8,8	9,4	0,5	13,2	132,9	9 611,8
Шығыс Қазақстан	6 331,8	647,3	50,8	3,0	96,1	460,4	5 125,0
Жамбыл	9 235,3	840,3	210,6	7,1	0,0	251,9	8 136,0
Жетісу	9 018,8	555,1	212,2	6,3	74,6	288,7	8 094,1
Батыс Қазақстан	13 883,8	609,5	27,1	2,7	979,8	1 238,0	11 053,8
Қарағанды	20 432,6	1 234,5	65,7	2,1	430,3	279,3	18 486,4
Қостанай	18 012,1	6 443,3	11,2	11,1	207,5	329,1	11 021,1
Қызылорда	10 437,0	190,1	190,1	2,3	76,2	109,5	10 058,9
Маңғыстау	12 634,3	0,9	0,8	0,5	0,3	0,3	12 632,3
Павлодар	11 162,2	2 078,8	155,1	3,1	499,8	302,0	8 278,5
Солтүс. Қазақстан	8 390,6	5 062,7	20,1	5,5	72,3	33,2	3 216,9
Түркістан	10 040,8	941,2	462,1	37,9	117,5	94,6	8 849,6
Ұлытау	16 965,4	56,1	1,2	0,3	90,0	111,6	16 707,4
Алматы қ.	27,0	2,7	1,5	22,9	0,0	0,0	1,4
Астана қ.	13,2	3,7	0,1	0,5	0,4	1,2	7,4
Шымкент қ.	80,8	45,2	19,4	6,1	5,6	0,2	23,7
Барлығы (аумақ)	219 037,1	26 907,1	1 803,8	148,0	3 784,5	5 104,9	183 092,6

Республика бойынша ауыл шаруашылығы алқаптарының құрылымы 11-суретте көрсетілген.

Соңғы жылдары ауылшаруашылық алқаптарының ауданы аздап өзгеруде. Тек жер құрамы олардың өзгеруіне және санаттан санатқа ауысуына байланысты өтеді. Ауыл шаруашылығы алқаптарының құрылымында егістік 26 907,1 мың га (12,3%) құрайды, оның ішінде суармалы – 1 803,8 мың га (0,8 %), көпжылдық екпелер – 148,0 мың га (0,1 %), тыңайған жерлер – 3 784,5 мың га (1,7 %), шабындықтар – 5 104,9 мың га (2,3 %). Табиғи жайылымдар басым-183 092,8 мың га (83,6 %), негізінен шөлді және шөлейтті типтер.

11-сурет

2024 жылғы 1 қарашаға арналған ауыл шаруашылығы алқаптарының құрылымы, %

Егістік

Егістік-ауылшаруашылық жерлерінің ең құнды түрі. Ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы ауданында егістік 26,9 млн га немесе 12,3% құрайды. Ең ірі егістік алқаптары Қостанай (6,4 млн га), Ақмола (6,2 млн га) және Солтүстік Қазақстан (5,1 млн га) облыстарында шоғырланған, бұл республика егістігінің 65,7% - құрайды. Қазіргі уақытта егістік алқаптарда топырақтың сапасы жағынан жақсы

депозитте қалған жерлерді игерудің тұрақты тенденциясы байқалды. 2000 жылдан 2024 жылға дейін егістік алқабы 5,5 млн гектарға ұлғайды.

Егістік алқаптарының аудандарға таралуы және олардың динамикасы 24-кестеде келтірілген.

2000-2024 жылдар аралығындағы егістік пен тыңайған жерлердің өзара байланысының салыстырмалы динамикасы 12-суретте келтірілген.

24-кесте

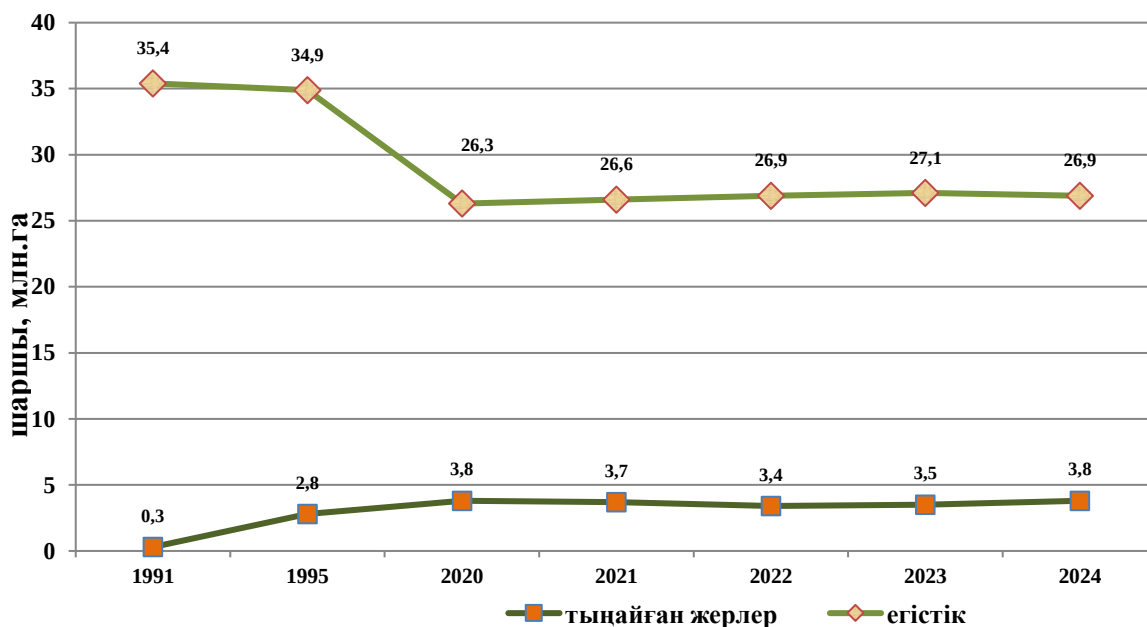
**1991-2024 жылдардағы егістік алаңдарының
облыстар бойынша динамикасы**

мың га

Облыстардың атауы	1991 ж.	2000 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+, -)	
					2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
1	2	3	4	5	6	7
Абай	-	-	819,0	812,1	812,1	-6,9
Ақмола	6 383,2	4531,9	6 194,5	6 178,3	-204,9	-16,2
Ақтөбе	2 126,8	662,8	716,3	707,5	-1419,3	-8,8
Алматы	1 708,3	1100,5	501,1	489,0	-1219,3	-12,1
Атырау	31,2	2,1	10,3	8,8	-22,4	-1,5
Шығыс Қазақстан	2 686,6	860,9	672,3	647,3	-2039,3	-25,0
Жамбыл	1 022,8	851,7	839,1	840,3	-182,5	+1,2
Жетісу	-	-	554,0	555,1	555,1	+1,1
Батыс Қазақстан	2 021,6	407,0	617,4	609,5	-1412,1	-7,9
Қарағанды	2 291,9	1062,2	1 380,8	1 234,5	-1057,4	-146,3
Қостанай	6 719,1	5605,0	6 424,9	6 443,3	-275,8	18,4
Қызылорда	258,0	124,0	191,2	190,1	-67,9	-1,1
Маңғыстау	0,7	0,7	0,8	0,9	+0,2	+0,1
Павлодар	3 510,7	1302,2	2 081,1	2 078,8	-1431,9	-2,3
Солтүс. Қазақстан	5 459,8	4060,7	5 042,9	5 062,7	-397,1	+19,8
Түркістан	1 189,9	786,3	936,1	941,2	-248,7	+5,1
Ұлытау	-	-	56,1	56,1	56,1	-
Алматы қ.	2,3	2,0	2,7	2,7	+0,4	-
Астана қ.	-	9,8	3,6	3,7	3,7	0,1
Шымкент қ.	-	-	45,2	45,2	45,2	-
Барлығы (аумақ)	35412,9	21369,8	27 089,4	26 907,1	-8 505,8	-182,3

Егістік пен тыңайған жерлердің өзгеру динамикасы егістік алқаптары қысқарған кезде тыңайған жерлердің көлемі ұлғаятынын (1991-2000 жылдар кезеңі) және, керісінше, егістік алқаптары өскен сайын тыңайған алқаптардың азаюы (2000-2024 жылдар кезеңі) болғанын көрсетеді.

1991-2024 ж. ж. егістік пен тыңайған жерлердің динамикасы

Облыстар бойынша егістік алқаптарының динамикасын талдау егістік алқаптарының өсуі негізінен республиканың негізгі астық егетін облыстарында жалғасатынын көрсетеді. Есепті жылы Солтүстік Қазақстан - 19,8 мың га, Қостанай – 18,4 мың га, Түркістан – 5,1 мың га, Жамбыл облыстарында – 1,2 мың га, Жетісу облысында -1,1 мың га, Маңғыстау облысында және Астана қаласында – 0,1 мың га егістікке қосымша енгізілді.

Алайда онымен бірге, 2024 жылы шаруашылық жүргізуші субъектілер 228,1 мың га егістіктерді тыңайған түрде қалдырып, оларды жайылымға және басқа да алқаптарға айналдырды, оның ішінде Қарағанды – 146,3 мың га, Шығыс Қазақстан – 25,0 мың га, Ақмола – 16,2 мың га, Алматы – 12,1 мың га, Ақтөбе – 8,8 мың га, Батыс Қазақстан – 7,9 мың га, Абай – 6,9 мың га, Павлодар – 2,3 мың га, Атырау – 1,5 мың га, Қызылорда облыстарында – 1,1 мың га.

Көпжылдық екпелер

2024 жылғы 1 қарашадағы Жер балансының деректері бойынша республикада 148,0 мың га көпжылдық екпелер, оның ішінде бақтар – 101,0 мың га, жүзімдіктер – 15,7 мың га және басқа да екпелер – 31,2 мың га. Есепті жылы республика бойынша көпжылдық екпелердің ауданы өзгеріссіз қалды (25-кесте).

25-кесте

Көпжылдық екпелер алаңының динамикасы екпелердің түрлері бойынша 2000 - 2024 ж. ж.

мың га

Екпелердің түрлері	2000 ж.	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+,-).	
					2024 ж. 2000 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Бау-бақшалар	105,2	98,6	101,0	101,1	-4,1	0,1
Жүзімдіктер	18,4	16,0	15,8	15,7	-2,7	-0,1
Басқа екпелер	12,2	32,3	31,2	31,2	19	-
Барлығы (аумақ)	135,8	146,9	148,0	148,0	12,2	-

Есепті жылы алаңдарды нақтылау немесе алқаптарды трансформациялау нәтижесінде көпжылдық екпелер алаңдарында келесі өзгерістер болды: Түркістан облысында 0,2 мың гектарға, Алматы облысында - 0,1 мың гектарға ұлғайды, Жетісу облысында 0,2 мың гектарға, Атырау облысында – 0,1 мың гектарға азайды.

Облыстар бөлісінде көпжылдық екпелер алаңдарының динамикасы 26-кестеде көрсетілген.

**2000 - 2024 ж.ж. көпжылдық екпелер алаңының
облыстар бойынша динамикасы**

мың га

Облыстардың атауы	2000 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+,-)	
				2024 жыл 2000 жылға қарағанда	2024 жыл 2023 жылға қарағанда
Абай	-	2,8	2,8	2,8	-
Ақмола	5,4	6,7	6,7	1,3	-
Ақтөбе	1,7	1,6	1,6	-0,1	-
Алматы	34,9	24,9	25,0	-9,9	+0,1
Атырау	0,7	0,6	0,5	-0,2	-0,1
Шығыс Қазақстан	5,8	3,0	3,0	-2,8	-
Жамбыл	9,2	7,1	7,1	-2,1	-
Жетісу	-	6,5	6,3	6,3	-0,2
Батыс Қазақстан	2,8	2,7	2,7	-0,1	-
Қарағанды	5,5	2,1	2,1	-3,4	-
Қостанай	11,4	11,1	11,1	-0,3	-
Қызылорда	2,9	2,3	2,3	-0,6	-
Маңғыстау	0,6	0,5	0,5	-0,1	-
Павлодар	3,1	3,1	3,1	-	-
Солтүстік Қазақстан	6,4	5,5	5,5	-0,9	-
Түркістан	39,6	37,7	37,9	-1,7	+0,2
Ұлытау	-	0,3	0,3	0,3	-
Алматы қ.	4,8	22,9	22,9	+18,1	-
Астана қ.	1,0	0,5	0,5	-0,5	-
Шымкент қ.	-	6,1	6,1	6,1	-
Барлығы (аумақ)	135,8	148,0	148,0	+12,2	-

Көпжылдық екпелердің негізгі алаңдары елді мекендердің жер санаттарында – 68,1 мың га, ауыл шаруашылығы мақсатындағы – 61,5 мың га және босалқы жерлер – 16,5 мың га (27-кесте).

2024 жылғы 1 қарашаға көпжылдық екпелердің алаңдарын жер санаттары бойынша бөлу

Жер санаттары	Көп жылдық екпелер, барлығы		соның ішінде					
			бақшалар		жүзімдіктер		басқа екпелер	
	көлемі, мың га	үлестік салмағы, %	көлемі, мың га	үлестік салмағы, %	көлемі, мың га	үлестік салмағы, %	көлемі, мың га	үлестік салмағы, %
Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер	61,5	41,6	44,8	44,3	13,5	86,0	3,2	10,3
Елді мекендер жері	68,4	46,2	41,1	40,7	1,7	10,8	25,6	82,0
Өнеркәсіп, көлік және басқа ауыл шаруашылығына арналмаған жер	0,2	0,1	0,2	0,2	-	-	-	-
Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жері	0,7	0,5	0,6	0,6	-	-	0,1	0,3
Орман қорының жері	0,5	0,3	0,5	0,5	-	-	-	-
Су қорының жері	0,2	0,1	0,2	0,2	-	-	-	-
Босалқы жер	16,5	11,2	13,7	13,6	0,5	3,2	2,3	7,4
Барлық жер	148,0	100,0	101,1	100,0	15,7	100,0	32,1	100,0

Республикада жүзімдіктерді, бақтарды қалпына келтіру бағдарламасын іске асыру жалғасып жатқанына және мемлекет көпжылдық екпелердің жаңа алаңдарын қайта құру және отырғызу шығындарының бір бөлігін субсидиялауға қарамастан, өңірлерде бау-бақша және жүзім шаруашылығы іс жүзінде дамымайды.

Тыңайған жер

2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша тыңайған жерлердің ауданы 3 784,5 мың га құрады. Есепті жылы өңірлерде тыңайған жерлердің алаңдарында түрлі өзгерістер болды. Кейбіреулерінде тыңайған жерлерді одан әрі игеру және олардың аудандарының қысқаруы жалғасты, ал басқаларында, керісінше, егістіктің бір бөлігін тыңайған жерге ауыстыру және оның аумағының ұлғаюы байқалды.

Тыңайған жерлердің негізгі игерілуі Солтүстік Қазақстан облысында - 7,1 мың гектарға, Түркістан облысында - 1,7 мың гектарға, Шымкент қ. - 0,1 мың гектарға орын алды.

Қалған облыстарда тыңайған жерлер көлемі ұлғайды: Қарағанды 155,0 мың гектарға, Ақмола 41,0 мың гектарға, Шығыс Қазақстан 25,6 мың гектарға, Павлодар 16,8 мың гектарға, Қостанай 14,9 мың гектарға, Абай 13,6 мың гектарға, Алматы 12,3 мың гектарға, Батыс Қазақстан 8,9 мың гектарға, Ақтөбе облысында 8,4 мың гектарға, Қызылорда облысында 1,8 мың гектарға, Атырау облысында 1,6 мың гектарға, Жетісуда 0,7 мың гектарға, Астана қаласы 0,1 мың гектарға.

Жалпы республика бойынша тыңайған жерлердің ауданы 291,8 мың гектарға ұлғайды.

Облыстар бойынша тыңайған жер алаңының динамикасы 28-кестеде көрсетілген.

28-кесте

**1991 – 2024 жылдардағы тыңайған жер алаңының
облыстар бойынша динамикасы**

мың га

Облыстардың атауы	1991ж.	2000 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+, -)	
					2024 ж. 2000ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Абай	-	-	182,1	195,7	195,7	+13,6
Ақмола	-	1571,2	314,5	355,5	+355,5	+41,0
Ақтөбе	63,7	319,3	485,8	494,2	+430,5	+8,4
Алматы	10,5	337,1	63,2	75,5	+65,0	+12,3
Атырау	9,6	38,1	11,6	13,2	+3,6	+1,6
Шығыс Қазақстан	58,0	1572,5	70,5	96,1	+38,1	+25,6
Жамбыл	5,1	-	-	-	-5,1	-
Жетісу	-	-	73,9	74,6	74,6	+0,7
Батыс Қазақстан	9,6	1185,2	970,9	979,8	+970,2	+8,9
Қарағанды	20,5	1061,7	275,3	430,3	+409,8	+155,0
Қостанай	48,3	76,4	192,6	207,5	+159,2	+14,9
Қызылорда	-	124,9	74,4	76,2	+76,2	+1,8
Маңғыстау	0,2	0,2	0,3	0,3	+0,1	-
Павлодар	6,3	1477,1	483,0	499,8	+493,5	+16,8
Солтүстік Қазақстан	0,1	758,1	79,4	72,3	+72,2	-7,1
Түркістан	45,9	237,6	119,2	117,5	+71,6	-1,7
Ұлытау	-	-	90,0	90,0	90,0	-
Алматы қ.	0,1	-	-	-	-0,1	-
Астана қ.	-	-	0,3	0,4	0,4	+0,1
Шымкент қ.	-	-	5,7	5,6	5,6	-0,1
Барлығы	277,9	8 759,4	3 492,7	3 784,5	+3 506,2	+291,8

Тыңайған жерлер су қорынан басқа жерлердің барлық санаттарында бар. Алайда оның негізгі алаңдары ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер санатында – 2 095,2 мың га (55,4 %), босалқы жерлерде – 1448,1 мың га (38,3 %) және елді мекендердің жерлерінде – 215,8 мың га (5,7 %) орналасқан.

Шабындық

2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша Жер балансының деректері бойынша республикадағы шабындықтар 5 104,9 мың га аумақты алып жатыр, оның ішінде жақсартылған – 40,9 мың га және суармалы лимандар – 705,7 мың га. 2023 жылға қатысты өзгерістер шамалы болды және басқа жерлерге игеру және олардың алаңдарын нақтылау есебінен болды (кесте. 29).

29-кесте

1991 - 2024 ж. ж. шабындық алаңдарының динамикасы

мың га

Көрсеткіштер	1991 ж.	2000 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+,-).	
					2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024ж. 2023 ж. қарағанда
Жалпы көлем (аумақ)	5 106,30	5 015,6	5 105,9	5 104,9	-1,4	-1,0
оның ішінде:						
жақсартылғаны	164,3	63,2	41,0	40,9	-123,4	-0,1
жайылмалы	821,4	797,9	706,0	705,7	-115,7	-0,7

Өзендер мен көлдердің суларын суару үшін едәуір пайдалану Қазақстанның көптеген жайылмалы жерлерінің су режимін өзгертті, олардың шөлейттенуіне ықпал етті. Сырдария мен Шу өзендерінің жайылмаларында қамыс батпақтары мен шабындықтардың көп бөлігі жоғалады. Орал өзенінің аңғары күрт төмендеді. Оның орта және төменгі ағысында шабындықтар іс жүзінде жоғалып кетті. Ертіс өзенінің жайылмасында шабындықтардың жайылуы байқалады, олардың өнімділігі күрт төмендеді.

Жақсартылған шабындықтардың жалпы ауданының 1%-дан азы, бірақ оларда 15-20 жастағы көпжылдық шөптер басым.

Жер санаттары бөлінісінде шабындықтар мынадай құрамда болады: ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерде 2 383,8 мың га (46,7 %), босалқы жерлерде –

1 887,1 мың га (37,0 %), орман қорында – 229,8 мың га (4,5%), елді мекендер жерлерінде - 225,7 мың га (4,4 %), басқа санаттағы жерлерде – 378,5 мың га (7,4 %).

Шабындықтардың ауданын бөлу және олардың есепті жылдағы сипаттамасы облыстар бойынша 30-кестеде келтірілген.

Шабындықтардың негізгі алаңдары Батыс Қазақстан - 1 238,0 мың га (24,3%), Ақмола – 72,5 мың га (10,3%), Абай - 598,2 мың га (11,7 %), Ақтөбе - 464,8 мың га (9,1%) және Шығыс Қазақстан – 460,4 (9,0 %) облыстарында орналасқан.

Суармалы лиманды шабындықтардың жартысынан астамы Батыс Қазақстан – 207,3 мың га (29,4 %), Ақтөбе – 101,1 мың га (14,3%), Ақмола – 72,5 мың га, Абай – 71,7 мың га (10,2%) және Павлодар – 69,0 мың га (9,8 %) облыстарында шоғырланған.

Жақсартылған шабындықтар негізінен Қостанай – 14,5 мың га (35,5%), Солтүстік Қазақстан - 9,9 мың га (24,2 %), Ақмола – 6,0 мың га (14,7%), Жамбыл – 4,8 мың га (11,7%) және Жетісу – 3,6 мың га (8,8%) облыстарында орналасқан.

30-кесте

2024 жылғы 1 қарашадағы шабындықтардың облыстар бойынша алаңдары

мың га

Облыстар атауы	Барлығы	оның ішінде	
		жақсартылғаны	жайылмалы
Абай	598,2	-	71,7
Ақмола	240,0	6,0	72,5
Ақтөбе	464,8	-	101,1
Алматы	169,0	0,5	-
Атырау	132,9	-	46,6
Шығыс Қазақстан	460,4	0,4	-
Жамбыл	251,9	4,8	15,0
Жетісу	288,7	3,6	-
Батыс Қазақстан	1 238,0	0,3	207,3
Қарағанды	279,3	0,8	40,3
Қостанай	329,1	14,5	44,0
Қызылорда	109,5	-	-
Маңғыстау	0,3	-	-
Павлодар	302,0	-	69,0
Солтүстік Қазақстан	33,2	9,9	0,4
Түркістан	94,6	0,1	-
Ұлытау	111,6	-	37,8
Алматы қ.	-	-	-
Астана қ.	1,2	-	-
Шымкент қ.	0,2	-	-
Барлығы (аумақ)	5 104,9	40,9	705,7

Жайылым

Қазақстан Республикасындағы жайылымдық жерлер алқаптардың басым түрі болып табылады және 183,1 млн га құрайды (ауыл шаруашылығы алқаптарының құрамында 83,6%), оның ішінде жақсартылған жайылымдар – 5,7 млн га және суландырылған жайылымдар – 104,7 млн га.

Жер санаттары бойынша жайылымдар мынадай құрамда болады: ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерде – 83,5млн га, елді мекендер жерлерінде – 21,8 млн га, өнеркәсіп, көлік, байланыс және өзге де ауыл шаруашылығы мақсатындағы емес жерлерде – 0,9 млн га, ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда – 3,7 млн га, орман қорында – 6,5 млн га, су қорында - 0,1 млн га, босалқы жерлерде – 61,4 млн га. Басқа мемлекеттердің жер пайдаланушылары пайдаланатын аумақтарда-5,2 млн га жайылымдық жерлер бар.

Соңғы жылдары жайылымдық жерлердің көлемі азайып келеді. Есепті жылы олар 116,4 мың гектарға қысқарды. Бұл жайылымдардың бір бөлігі ауыл шаруашылығына арналмаған объектілердің құрылысына бөлінетіндігіне, ал бір бөлігі басқа жерлерге, соның ішінде егістік жерлерге игерілетіндігіне байланысты.

Жайылымдық жерлер алаңының динамикасы жер санаттары бойынша 31-кестеде келтірілген.

1991-2024 жылдарында жайылым алаңдарының жер санаттары

Жер санаттары	бойынша динамикасы				мың га	
	1991ж.	2000 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+,-)	
					2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер	155235,7	61280,4	82 812,6	83 497,0	-71 738,7	+684,4
Елді мекендер жері	2700,1	17535,7	21 560,9	21 779,5	+19 079,4	+218,6
Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы	11674,0	5315,7	883,2	905,0	-10 769,0	+21,8
мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жер						
Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жері	266,9	539,2	3 655,0	3 655,1	+3 388,2	+0,1
Орман қорының жері	1141,5	6869,7	6 496,1	6 529,5	+5 388,0	+33,4
Су қорының жері	48,3	73,8	111,4	115,4	67,1	+4,0
Босалқы жер	10344,0	93484,3	62 512,2	61 433,5	+51 089,5	-1 078,7
Барлық жер	181410,5	185098,8	178 031,4	177 915,0	-3 495,5	-116,4
с.і. басқа мемлекеттер аумағында пайдаланылатыны	73,7	0,2	0,2	0,2	-73,5	-
Басқа мемлекеттер пайдаланатын жер	789,3	1983,6	5 177,8	5 177,8	+4 388,5	-
Республика аумағы	182126,1	187082,2	183 209,0	183 092,6	966,5	-116,4

Өңірлік тұрғыда жайылымдардың едәуір алқаптары Ақтөбе - 25,3 млн га, Қарағанды – 18,5 млн га, Ұлытау – 16,7 млн га, Абай – 14,7 млн га, Маңғыстау - 12,6 млн га, Қостанай - 11,0 млн га, Батыс Қазақстан - 11,1 млн га және Қызылорда – 10,1 млн га - облыстарда орналасқан (32-кесте).

2024 жылғы 1 қарашадағы жайылымдардың облыстар бойынша аландары

мың га

Облыстардың атауы	Жайылым- дар көлемі, барлығы	соның ішінде		оның ішінде а/ш мақсатын- дағы жерде	соның ішінде	
		жақсар- тылған	сулан- дырылған		жақсар- тылған	суланды- рылған
Абай	14 697,5	47,2	8 766,70	7 935,6	1,8	4 590,1
Ақмола	6 304,5	1 162,2	2 368,0	4 235,9	920,2	1 271,6
Ақтөбе	25 302,1	-	9 524,6	12 098,4	-	4 654,2
Алматы	5 484,2	37,8	3 450,7	3 898,5	23,0	2 403,8
Атырау	9 611,8	-	4 257,6	2 923,6	-	1 249,7
Шығыс Қазақстан	5 125,0	-	4 005,0	2 465,8	-	2 165,3
Жамбыл	8 136,0	168,2	5 740,8	3 575,9	114,2	2 968,2
Жетісу	8 094,1	36,8	6 099,4	3 934,1	6,5	3 556,8
Батыс Қазақстан	11 053,8	52,2	8 183,7	6 200,6	29,6	5 049,5
Қарағанды	18 486,4	965,7	11 258,8	9 865,0	863,3	5 371,1
Қостанай	11 021,1	1 408,6	4 255,6	4 454,0	893,9	982,0
Қызылорда	10 058,9	0,1	5 901,6	2 113,5	0,1	1 557,8
Маңғыстау	12 632,3	-	8 344,3	2 636,9	-	2 096,7
Павлодар	8 278,5	918,8	5 598,1	5 141,6	502,8	3 065,6
Солтүстік Қазақстан	3 216,9	581,8	1 557,2	1 926,7	373,5	674,2
Түркістан	8 849,6	86,7	6 972,1	3 356,4	68,4	2 361,6
Ұлытау	16 707,4	189,1	8 383,3	6 734,1	16-	4 360,6
Алматы қ.	1,4	-	1,0	-	-	-
Астана қ.	7,4	1,3	-	0,4	0,2	-
Шымкент қ.	23,7	-	23,7	-	-	-
Барлығы (аумақ)	183 092,6	5 656,5	104 692,2	83 497,0	3 957,5	48 378,8

Ауыл шаруашылық емес алқаптар

Ауыл шаруашылығына жатпайтын жерлерге орман алқаптары мен ағаш-бұта екпелері, су астындағы және батпақты жерлер, ғимараттар, көшелер мен алаңдар және басқа да жерлер жатады.

Ауыл шаруашылығына жатпайтын жерлер 53,5 млн га немесе республиканың жер қорының 19,6% алып жатыр. Ауылшаруашылық емес жерлердің ең үлкен аудандары босалқы жерлерде - 18,1 млн га, орман қорында-16,2 млн га. Ауылшаруашылық емес жерлердің құрамы және оларды жер санаттары бойынша бөлу 33-кестеде келтірілген.

33-кесте

2024 жылғы 1 қарашадағы ауыл шаруашылық емес алқаптарды жер санаттары бойынша бөлу

мың га

Жер санаттары	А/ш емес алқаптар- дың барлығы	соның ішінде					
		орман алаңдары және ағаш- бұталы екпелер	Батпақ- тар	су алып жат- қаны	құры- лыс алып жат- қаны	алаңдар, жолдар, көшелер астында ғы жерлер	басқа ауыл шаруаш ылық емес алқаптар
Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер	2764,2	220,8	120,2	185,3	19,8	232,0	1986,1
Елді мекендер жері	2532,0	132,2	62,5	269,8	691,8	343,2	1032,5
Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жер	1551,3	60,9	4,1	70,3	144,8	337,2	934,0
Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жері	4365,9	2185,1	226,5	423,0	2,4	24,9	1504,0
Орман қорының жері	16160,3	14051,6	29,9	50,1	6,4	57,7	1964,6
Су қорының жері	3762,5	2,3	38,4	3581,9	1,4	2,2	136,3
Босалқы жерлер	18054,7	926,2	681,0	3029,6	71,0	408,9	12938,0
Барлық жерлер	49190,9	17579,1	1162,6	7610,0	937,6	1406,1	20595,5
Оның ішінде басқа мемлекеттердің аумағында пайдаланылатын жерлер	0,2	-	-	-	0,1	-	0,1
Басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер	4163,3	1,9	-	-	0,4	3,3	4157,7
Республика аумағы	53453,9	17581,0	1162,6	7609,9	937,9	1409,5	24753,1

Орман аландары және ағаш-бұталы екпелер

Республика аумағында табиғи жағдайлардың алуан түрлілігіне байланысты ормандардың әртүрлі түрлері кездеседі. Олардың ең көп тарағандары:

- қайыңды ормандар;
- қарағай тікенді және таспалы ормандар;
- таулы ормандар;
- жайылмалы және тоғайлы ормандар;
- сексеуіл ормандары.

2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша Жер балансының деректері бойынша республикадағы орман алқаптары 16 364,4 мың га құрайды, оның ішінде орманмен жабылған - 11 761,9 мың га, орманмен қамтылмаған - 4 488,1 мың га, питомниктер мен жабылмаған орман дақылдары – 114,4 мың га. Ағаш-бұталы екпелер 1 216,5 мың га құрайды, оның ішінде қорғайтын – 212,6 мың га.

Есепті жылы орман алқаптары жалпы 53,1 мың гектарға ұлғайды. Бұл ретте, орманмен жабылған алқаптардың саны 183,4 мың гектарға азайды, питомниктер мен жабылмаған орман дақылдарының алқаптары 2,6 мың гектарға азайды, ал орманмен қамтылмаған аумақтардың ауданы 239,1 мың гектарға ұлғайды.

Ағаш-бұта екпелерінің алқаптары 0,4 мың гектарға ұлғайды, оның ішінде қорғаныш алқаптары 18,0 мың гектарға (34-кесте). Қалыптасқан динамикаға Ақмола, Қостанай, Жетісу, Шығыс Қазақстан, Қызылорда және Солтүстік Қазақстан облыстары негізгі әсер етті.

34-кесте

Орман алқаптарының және ағаш – бұта екпелерінің

1991-2024 ж. ж. динамикасы

мың га

Көрсеткіштер	1991ж.	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+,-)	
					2024ж. 1991ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Орман аландары (аумағы)	12 791,5	16 273,7	16 311,4	16 364,5	+3 573,0	+53,1
оның ішінде:						
орман өскен жер	8 453,3	11 944,0	11 945,3	11 761,9	+3 308,6	-183,4
орман өспеген жер	4 008,0	4 168,1	4 249,0	4 488,1	+480,1	+239,1
питомниктер мен жинақталмаған ағаш екпелері	330,2	161,6	117,1	114,5	-215,8	-2,6
Ағаш-бұталы екпелер (аумағы)	1 498,8	1 215,50	1 216,1	1 216,5	-282,3	+0,4
оның ішінде қорғаныш екпелері	295,5	194,1	194,6	212,6	-82,9	+18,0

Республикада қорғаныш орман өсірудің үлкен тәжірибесі жинақталды. Алайда, қазіргі уақытта Қорғаныс орман белдеулері олардың мәртебесі туралы ереженің болмауына байланысты дағдарысқа ұшырады. Орман алқаптарының едәуір аумағы кесіліп, қурап қалды. Жаңа қорғаныш орман екпелерін отырғызу жұмыстары тоқтатылды. Орман алқаптары аумақтың экологиялық қорғалуының маңызды факторы болып табылады. сондықтан, жалпы Қазақстан аумағының төмен ормандылығын ескере отырып, республикадағы барлық ормандар негізінен су қорғау, қорғау, санитарлық-гигиеналық және сауықтыру функцияларын орындайтын I топтағы ормандарға жатқызылған. Соңғы жылдары жаңа орман екпелерін отырғызу жүргізіліп жатқан жалғыз өңір - республика астанасы-Астана қаласы. Оның айналасында санитарлық-қорғаныш Жасыл аймақ құрылады.

Өңірлік жоспарда негізгі орман алқаптарының 74%-ы 4 облыстарда: Қызылорда – 5 993,4 мың га (36,6 %) (сексеуіл), Жамбыл - 2242,2 мың га (13,7%), Алматы - 2043,2 мың га (12,5%), Шығыс Қазақстан – 1828,1 мың га (11,2 %) облыстары; ағаш-бұталы екпелерінің жартысы 4 облыстарда: Абай - 212,1 мың га (17,4%), Шығыс Қазақстан - 165,1 мың га (13,6%), Жетісу - 131,0 мың га (10,8%), Алматы облыстары - 111,7 мың га (9,2 %) (35-кесте).

**2024 жылғы 1 қарашадағы орман алаңдары мен ағаш-бұталы екпелерді
облыстар бойынша бөлу**

мың га

Облыстар атауы	Орман алаңдары, барлығы	оның ішінде			Ағаш- бұталы екпелер	оның ішінде қорғаныш тық екпелер
		орман өскен	орман өспеген	питомник- тер мен жинақтал- маған ағаш екпелері		
Абай	610,0	425,1	168,3	16,6	212,1	6,4
Ақмола	509,7	436,6	45,9	27,2	60,4	22,6
Ақтөбе	84,8	46,8	33,2	4,8	48,0	21,1
Алматы	2043,2	1409,8	626,7	6,7	111,7	12,2
Атырау	26,2	17,1	8,5	0,6	30,0	0,1
Шығыс Қазақстан	1828,1	1609,8	213,1	5,2	165,1	1,4
Жамбыл	2242,2	1930,3	310,3	1,6	29,5	9,3
Жетісу	644,2	444,0	199,3	0,9	131,0	22,8
Батыс Қазақстан	165,7	90,4	69,6	5,7	25,7	18,1
Қарағанды	148,8	124,4	23,3	1,1	75,8	15,2
Қостанай	332,3	233,6	90,8	7,9	44,6	18,1
Қызылорда	5993,4	3527,7	2455,7	10,0	87,2	1,5
Маңғыстау	143,8	125,4	18,4		18,2	18,2
Павлодар	371,1	275,6	78,4	17,1	42,3	12,6
Солтүстік Қазақстан	604,2	514,2	84,7	5,3	81,7	13,7
Түркістан	589,9	526,5	59,7	3,7	12,7	9,0
Ұлытау	15,6	13,3	2,2	0,1	37,7	7,5
Алматы қ.	-	-	-	-	-	-
Астана қ.	10,9	10,9	-	-	0,3	0,3
Шымкент қ.	0,4	0,4	-	-	2,5	2,5
Барлығы (аумақ)	16364,5	11761,9	4488,1	114,5	1216,5	212,6

Су астындағы жерлерді республика аумағының 7,6 млн га немесе 2,8%, оның ішінде көлдер – 5,9 млн га (2,2 %), жасанды су айдындары – 803,0 мың га (0,3 %), өзендер мен бұлақтар – 922,3 мың га (0,3%) алып жатыр.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасы (БҰҰДБ) шеңберінде дайындалған «Қазақстанның жаңа мыңжылдықтағы су ресурстары» шолуының деректеріне сәйкес, Қазақстанда 39 мыңға жуық өзендер мен уақытша су ағындары бар, олардың 7 мыңнан астамының ұзындығы 10 км-ден асады. көлдер өте көп, олардың саны су бетінің жалпы ауданы 48 мыңнан асады 45 мың км². Негізгі су

қоймалары (көктемгі ағынды ұстауға есептелген тоғандар мен шағын су қоймаларын есептемегенде) сыйымдылығы 95,5 км³ астам 200 бірліктен асады.

Есепті кезеңде су алып жатқан жер көлемі 0,3 мың гектарға азайды, оның ішінде көлдер астында - 0,2 мың гектарға, жасанды су айдындарында - 0,1 мың гектарға. Бұл өзгерістер аудандарды нақтылау нәтижесінде пайда болды (36-кесте).

36-кесте

1991-2024 жылдардағы су алып жатқан жер көлемінің динамикасы

мың га

Көрсеткіштер	1991 ж.	2001 ж.	2023 ж.	2024ж.	Өзгерістер(+, -)	
					2024ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Барлық жер	7 845,8	7 716,2	7 610,2	7 609,9	-235,9	-0,3
соның ішінде:						
өзендер мен бұлақтар	731,1	836,7	922,2	922,2	191,1	-
көлдер	6 328,7	6 062,9	5 884,9	5 884,7	-444,0	-0,2
жасанды су айдындары	786,0	816,6	803,1	803,0	17,0	-0,1

Су астында алып жатқан жердің негізгі алаңдары Қызылорда облысында (Арал теңізінің акваториясын қоса алғанда) - 2,4 млн га (31,1 %), Алматы облысында (Балқаш және Алакөл көлдерін ескере отырып) – 0,7 млн га (9,5%), Шығыс Қазақстан облысында (Бұқтырма су қоймасы) - 0,6 млн га (7,3 %) орналасқан (37-кесте).

Көлдердің жалпы аумағынан тұщы сулар небәрі 448,5 мың га (7,6%) құрайды. Басқа көлдердің сулары тұзды, минералдану дәрежесі әртүрлі.

**2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бойынша
су алып жатқан жер көлемі**

мың га

Облыстар атауы	Су алып жатқан жер, барлығы	онын ішінде			
		өзендер, бұлақтар алып жатқаны	көлдер алып жатқаны	оның ішінде тұщы сулы көлдер	жасанды су айдындары
Абай	306,3	50,3	177,4	0,8	78,6
Ақмола	382,0	43,3	306,9	76,4	31,8
Ақтөбе	273,8	95,8	160,7	20,5	17,3
Алматы	720,9	118,5	440,7	-	161,7
Атырау	95,4	77,6	15,8	1,4	2,0
Шығыс Қазақстан	551,8	126,2	189,8	59,8	235,8
Жамбыл	352,0	18,5	316,9	9,2	16,6
Жетісу	651,0	46,8	603,6	17,2	0,6
Батыс Қазақстан	147,0	99,7	30,1	1,1	17,2
Қарағанды	486,0	63,9	395,0	13,8	27,1
Қостанай	398,2	34,0	304,1	81,6	60,1
Қызылорда	2 365,9	23,0	2 341,9	12,1	1,0
Маңғыстау	3,9	-	-	-	3,9
Павлодар	297,6	30,9	248,1	58,2	18,6
Солтүстік Қазақстан	364,1	13,9	333,3	96,4	16,9
Түркістан	157,6	49,4	5,5	-	102,7
Ұлытау	46,8	25,7	10,5	-	10,6
Алматы қ.	0,6	0,3	0,3	-	-
Астана қ.	7,5	3,4	4,1	-	-
Шымкент қ.	1,5	1,0	-	-	0,5
Барлығы (аумақ)	7 609,9	922,2	5 884,7	448,5	803,0

Қазақстан Республикасының Жер және Су кодекстеріне сәйкес су объектілерінің жағалаулары бойынша су қорғау аймақтары мен оларды пайдаланудың ерекше шарттары бар белдеулер үшін жер учаскелері бөлінуге тиіс. Алайда, осы уақытқа дейін көптеген су көздері бойынша олар жергілікті жерде белгіленбеген және су және жер заңнамасын бұза отырып, су қорғау аймақтары мен белдеулеріне арналған жерлерді пайдалану жағдайлары орын алған. Су қорғау аймақтары мен белдеулерін белгілей отырып, барлық су көздеріне түгендеу жүргізудің шұғыл қажеттілігі туындады.

Басқа алқаптар. Арналар астында орналасқан жерлерді бөлуді талдау, өткен жылға қатысты есепті кезеңде коллекторлармен, батпақтармен, алаңдармен,

жолдармен, көшелермен, гүлзарлармен, бұзылған және басқа да жерлермен олардың алаңдарында ұлғаю және кему жағына қарай өзгерістер анықталды.

Ғимараттар астында 27,1 мың гектарға ұлғайды, ал басқа жерлер астында 53,3 мың гектарға, алаңдар, жолдар, көшелер астында 8,8 мың гектарға, бұзылған жерлер 3,3 мың гектарға, саябақтар, скверлер астында 0,5 мың гектарға, батпақтар 0,5 мың гектарға азайды. Бұл өзгерістер облыстар бөлінісінде жер баланстарын жасау кезінде аудандарды нақтылау нәтижесінде орын алды (38-кесте).

38-кесте

2024 жылғы 1 қарашадағы басқа алқаптарының облыстар бойынша көлемі

мың га

Облыстар атауы	Канал-дар, коллекторлар алып жатқаны	Батпақтар алып жатқан жер	Алаңдар, жолдар, көшелер алып жатқаны	Саябақтар, скверлер алып жатқаны	Құрылыс алып жатқаны	Бүлінген жерлер	Басқа жерлер
Абай	1,7	71,9	108,6	1,8	22,4	7,2	899,4
Ақмола	2,9	68,8	137,2	1,6	114,3	21,2	230,1
Ақтөбе	0,6	19,2	94,3	0,2	31,6	13,5	2 526,7
Алматы	12,7	106,5	40,0	1,6	55,4	4,2	1 170,0
Атырау	28,4	407,6	38,1	-	70,0	2,0	1 398,2
Шығыс Қазақстан	1,4	16,0	39,8	1,1	43,4	5,6	801,8
Жамбыл	11,4	29,9	138,1	0,3	39,5	6,2	2 343,1
Жетісу	9,1	77,5	60,0	1,6	43,0	2,8	1 207,0
Батыс Қазақстан	8,1	34,4	84,7	0,3	20,9	4,4	758,9
Қарағанды	3,9	18,8	110,2	3,2	57,5	35,6	2 532,2
Қостанай	1,0	163,8	120,0	1,8	115,6	41,9	368,8
Қызылорда	38,5	10,8	56,6	0,1	35,1	6,2	3 571,1
Маңғыстау	-	-	46,2	-	13,2	64,6	3 640,0
Павлодар	7,2	43,2	123,0	0,1	53,4	12,1	352,3
Солтүстік Қазақстан	0,4	90,0	83,2	2,6	78,5	4,0	100,0
Түркістан	18,8	1,7	59,3	1,6	89,6	2,2	635,2
Ұлытау	-	2,2	40,4	0,8	7,6	13,3	1 763,8
Алматы қ.	-	-	8,5	0,3	22,9	-	9,0
Астана қ.	-	0,3	7,4	2,6	9,4	0,2	27,9
Шымкент қ.	0,1	-	13,9	0,1	14,6	0,3	2,1
Барлығы (аумақ)	146,2	1 162,6	1 409,5	21,7	937,9	247,5	21 061,6

1.4. Суармалы жерлер және оларды пайдалану

Қазақстан аумағы ылғалдың жеткіліксіз аймағына жатады, ал тау бөктері мен таулы аймақтарды қоспағанда, орталық және оңтүстік аудандар құрғақ аймаққа жатады. Осыған байланысты, ауылшаруашылық мелиорациясының негізгі көлемін суармалы жерлер алады, бұл оларды дұрыс пайдаланған кезде, табиғи жағдайларға қарамастан, дақылдардан тұрақты өнім алуға мүмкіндік береді.

2024 жылғы 1 қарашадағы Жер балансының деректері бойынша республикада 2,4 млн га суармалы жер бар, оның ішінде 1,9 млн га (81,4 %) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің құрамында, 225,0 мың га (9,5 %) – елді мекендердің жерлерінде, 196,7 мың га (8,3 %) - босалқы жерлерде.

Санаттар бойынша суармалы жерлер ауданының динамикасы 39-кестеде келтірілген.

39-кесте

1991-2024 жылдардағы санаттар бойынша суармалы жер көлемінің динамикасы

мың га

Жер санаттары	1991 ж.	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+, -)	
					2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер	2308,4	1 890,4	1 920,8	1 928,3	-380,1	7,5
Елді мекендер жері	53,9	205,1	206,3	225,0	171,1	18,7
Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жер	7,2	2,6	2,5	2,5	-4,7	0,0
Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жері	0,2	0,6	0,8	0,6	0,4	-0,2
Орман қорының жері	8,4	15,5	16,3	16,1	7,7	-0,2
Су қорының жері	1,0	0,7	0,3	0,2	-0,8	-0,1
Босалқы жер	0,4	187,8	186,8	196,7	196,3	9,9
Барлық жерлер	2379,5	2 302,7	2 333,8	2 369,4	-10,1	35,6

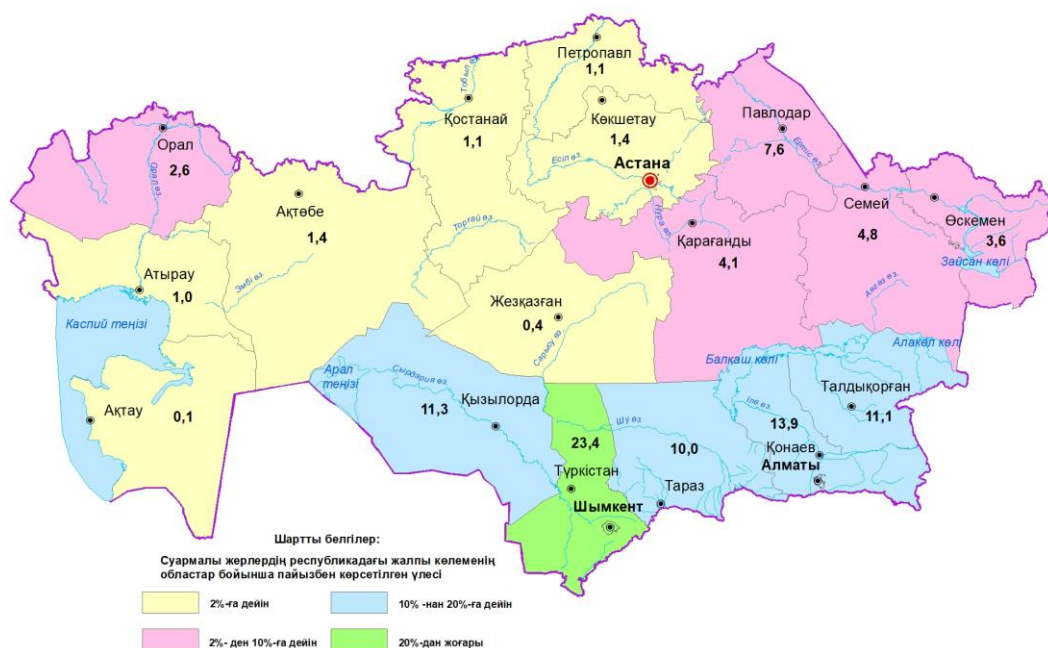
Есепті жылы суармалы жерлердің ауданы 35,6 мың гектарға ұлғайды, оның ішінде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер - 7,6 мың гектарға, елді мекендердің жерлері – 18,7 мың гектарға, босалқы жерлер - 9,9 мың гектарға, мелиорациялық шараларды жүзеге асыру және суармалы жерлерге суармалы жерлерге ауыстыру есебінен ұлғайды.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы және елді мекендердің суармалы жерлері негізінен республиканың оңтүстік және оңтүстік-шығыс облыстарында: Түркістан, Алматы, Қызылорда, Жетісу, Жамбыл, сондай-ақ Павлодар облысында кездеседі.

Республикадағы жалпы ауданынан облыстар бойынша суармалы жерлердің үлесі 13-суретте көрсетілген.

13-сурет

Суармалы жерлерді облыстар бойынша бөлу, %

Суармалы жерлерді санаттар бойынша облыстар бөлінісінде бөлу 40-кестеде келтірілген.

2024 жылғы 1 қарашадағы суармалы жерлерді облыстарға қатысты санаттар бойынша бөлу

мың га

Облыстар атауы	Жер санаттары							Барлық жер
	ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер	елді мекендер жері	өнеркәсіп, көлік, байланыс және басқа а/ш арналмаған жер	ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жері	орман қорының жері	су қорының жері	босалқы жер	
Абай	88,4	8,9	-	-	-	-	16,1	113,4
Ақмола	22,7	0,8	-	0,1	2,1	-	7,2	32,9
Ақтөбе	17,8	3,1	-	-	0,4	-	12,0	33,3
Алматы	259,9	44,1	-	0,1	1,3	-	23,5	328,9
Атырау	15,2	3,2	-	-	0,9	-	3,9	23,2
Шығыс Қазақстан	64,5	4,7	-	-	-	-	15,4	84,6
Жамбыл	191,9	26,0	1,3	-	0,5	-	16,2	235,9
Жетісу	227,5	18,1	-	-	-	-	16,6	262,2
Батыс Қазақстан	49,2	1,2	-	-	-	-	10,4	60,8
Қарағанды	77,0	1,7	-	0,1	-	-	19,1	97,9
Қостанай	16,2	7,7	-	-	-	-	5,9	29,8
Қызылорда	227,3	12,9	0,5	-	1-	-	18,0	268,7
Маңғыстау	0,7	0,9	-	-	-	-	0,3	1,9
Павлодар	155,1	11,1	-	-	0,1	-	13,3	179,6
Солтүстік Қазақстан	23,0	0,4	-	-	0,1	-	2,1	25,6
Түркістан	487,5	51,5	0,7	0,3	0,7	0,2	12,7	553,6
Ұлытау	4,4	1,1	-	-	-	-	4,0	9,5
Алматы қ.	-	2,2	-	-	-	-	-	2,2
Астана қ.	-	0,3	-	-	-	-	-	0,3
Шымкент қ.	-	25,1	-	-	-	-	-	25,1
Барлығы (аумақ)	1 928,3	225,0	2,5	0,6	16,1	0,2	196,7	2369,4

Суармалы жерлердің аумағы облыстар бойынша көлемі жағынан айтарлықтай ерекшеленеді. Олардың ең ірілері Түркістан – 553,6 мың га (23,4 %), Алматы – 328,9 мың га (13,9 %), Қызылорда – 268,7 мың га (11,3 %), Жетісу – 262,2 мың га (11,1%), Жамбыл – 235,9 мың га (10,0 %), Павлодар – 179,6 мың га (7,6 %) және Абай-113,4 мың га (4,8 %) облыстар.

Есепті жылға облыстар бөлінісінде суармалы жерлерді алқаптар бойынша бөлу 41-кестеде келтірілген

41-кесте

**2024 жылғы 1 қарашадағы суармалы жерлерді облыстар бөлісінде
алқаптар бойынша бөлу**

мың га

Облыстар атауы	Барлық жер	Сонын ішінде					
		егістік	тыңай- ған жер	көп жыл- дық екпе- лер	шабын- дық	жайы- лым	барлық ауыл шаруа- шылығы алқаптар
Абай	113,4	75	36,4	0,9	0,1	0,6	113,0
Ақмола	32,9	17,9	4,5	0,7	-	9,8	32,9
Ақтөбе	33,3	12,3	13,3	1,5	0,9	5,3	33,3
Алматы	328,9	261,2	20,6	18,4	1,8	20,3	322,3
Атырау	23,2	9,4	11,4	1,0	-	1,3	23,1
Шығыс Қазақстан	84,6	50,8	29,9	0,3	0,8	2,8	84,6
Жамбыл	235,9	210,6	-	5,7	0,5	3,7	220,5
Жетісу	262,2	212,2	27,1	6,1	6,3	7,1	258,8
Батыс Қазақстан	60,8	27,1	23,0	0,6	0,7	9,4	60,8
Қарағанды	97,9	65,7	25,9	0,2	0,1	5,3	97,2
Қостанай	29,8	11,2	2,0	6,9	1,6	8,0	29,7
Қызылорда	268,7	190,1	76,2	2,3	-	0,1	268,7
Маңғыстау	1,9	0,8	0,3	0,5	0,3	-	1,9
Павлодар	179,6	155,1	19,4	1,8	-	1,6	177,9
Солтүсік Қазақстан	25,6	20,1	0,7	-	0,7	4,1	25,6
Түркістан	553,6	462,1	49,6	35,9	2,2	3,8	553,6
Ұлытау	9,5	1,2	3,4	0,2	0,1	4,2	9,1
Алматы қ.	2,2	1,5	-	0,7	-	-	2,2
Астана қ.	0,3	0,1	-	0,2	-	-	0,3
Шымкент қ.	25,1	19,4	0,2	5,5	-	-	25,1
Барлығы (аумақ)	2 369,4	1 803,8	343,9	89,4	16,1	87,4	2340,6

Суару желісі бар егістік жерлердің (егістік және тыңайған жерлер) ең үлкен алқаптары Түркістан – 511,7 мың га, Алматы – 281,8 мың га, Қызылорда – 266,3 мың

га, Жетісу – 239,3 мың га, Жамбыл – 210,6 мың га және Павлодар 174,5 мың га облыстарында.

1991-2024 жылдардағы суармалы жерлер алаңдарының серпінін қарастыра отырып (42-кесте), Шымкент және Алматы қалаларында суармалы жерлер алаңдарының барынша қысқару үрдісі байқалады. Сонымен қатар Павлодар, Қарағанды, Жамбыл, Шығыс Қазақстан, Ақтөбе, Солтүстік Қазақстан, Жетісу, Түркістан, Батыс Қазақстан, Қызылорда, Ақмола, Абай және Алматы облыстарында суармалы жерлердің өсуі байқалады.

42-кесте

**1991-2024 жылдардағы суармалы жерлер көлемінің
облыстар бойынша динамикасы**

мың га

Облыстар атауы	1991 ж.	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+,-)	
					2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Абай	-	112,3	113,2	113,4	113,4	+0,2
Ақмола	45,2	31,9	32,6	32,9	-12,3	+0,3
Ақтөбе	44,9	30,3	30,6	33,3	-11,6	+2,7
Алматы	661,0	327,2	328,6	328,9	-332,1	+0,3
Атырау	44,3	21,8	23,2	23,2	-21,1	-
Шығыс Қазақстан	223,5	84,6	81,8	84,6	-138,9	+2,8
Жамбыл	249,3	232,2	232,4	235,9	-13,4	+3,5
Жетісу	-	258,4	260,6	262,2	262,2	+1,6
Батыс Қазақстан	66,7	58,6	59,6	60,8	-5,9	+1,2
Қарағанды	96,6	89,7	91,9	97,9	+1,3	+6,0
Қостанай	39,8	29,6	29,8	29,8	-10,0	-
Қызылорда	286,0	265,3	268,0	268,7	-17,3	+0,7
Маңғыстау	1,7	2,3	1,9	1,9	+0,2	-
Павлодар	81,6	150,2	166,9	179,6	+98,0	+12,7
Солтүстік Қазақстан	35,4	19,1	23,0	25,6	-9,8	+2,6
Түркістан	495,8	551,1	552,3	553,6	+57,8	+1,3
Ұлытау	-	9,7	9,5	9,5	-	-
Алматы қ.	7,7	2,9	2,3	2,2	-5,5	-0,1
Астана қ.	-	0,3	0,3	0,3	0,3	-
Шымкент қ.	-	25,2	25,3	25,1	25,1	-0,2
Барлығы	2379,5	2 302,7	2 333,8	2 369,4	-10,1	+35,6

Ағымдағы жылы суармалы жерлердің жалпы ұлғаюы 35,7 мың гектарға өсті жаңбырлы жерлерді игеру есебінен Павлодар облысында 12,7 мың гектарға, Қарағанды – 6,0 мың гектарға, Жамбыл – 3,5 мың га, Шығыс Қазақстан – 2,8 мың гектарға, Ақтөбе – 2,7 мың гектарға, Солтүстік Қазақстан – 2,6 мың гектарға, Жетісу –

1,6 мың гектарға, Түркістан – 1,3 мың гектарға, Батыс Қазақстан - 1,3 мың гектарға, Қызылорда -0,7мың гектарға, Алматы – 0,3 мың гектарға, Ақмола – 0,3 мың гектарға, Абай – 0,2 мың гектарға өсті.

Жер түрлері бойынша тыңайған жерлер 49,0 мың гектарға ұлғайды, ал тәлімі жерлерді бір түрден екінші түрге ауыстыруына және басқа да жер түрлерінің игерілуіне байланысты егістік алқабы 11,9 мың гектарға, көпжылдық екпелер - 0,5 мың гектарға, шабындықтар - 0,1 мың гектарға және жайылымдар - 0,9 мың гектарға азайды.

Егістіктер бойынша суармалы жерлер ауданының динамикасы 43-кестеде келтірілген.

43-кесте

1991-2024 жылдардағы суармалы жерлер көлемінің облыстар бойынша динамикасы

мың га

Облыстар атауы	1991 ж	2022ж.	2023 ж.	2024 ж.	Өзгерістер (+,-)	
					2024 ж. 1991 ж. қарағанда	2024 ж. 2023 ж. қарағанда
Егістік	1969,7	1 780,4	1 815,7	1 803,8	-165,9	-11,9
Көп жылдық екпелер	112,7	89,2	89,9	89,4	-23,3	-0,5
Тыңайған жер	52,2	298,7	294,9	343,9	+291,7	+49,0
Шабындық	22,9	16,3	16,2	16,1	-6,8	-0,1
Жайылым	123,5	88,2	88,3	87,4	-36,1	-0,9
Ауыл шаруашылығы жерінің барлығы	2281,0	2 272,8	2 305,0	2 340,6	+59,6	+35,6
Басқа алқаптар	98,5	29,9	28,8	28,8	-69,7	-
Суармалы жердің барлығы	2379,5	2 302,7	2 333,8	2 369,4	-10,1	+35,6

Суармалы егіншіліктегі маңызды мәселе-суару каналдарында суды есепке алу құралдары мен реттеуші тарату құрылыстарының болмауы. Нәтижесінде магистральдық каналға қатысты суармалы учаскелердің орналасуына байланысты суармалы суды біркелкі пайдаланбау пайда болады. Егістіктері магистральдық каналға жақын орналасқан фермерлер суды артық алады, ал жер учаскелері жойылған кезде суару суымен проблемалар туындайды. Сонымен қатар, суды пайдаланғаны үшін төлем көптеген жағдайларда суаруға пайдаланылған су көлемінен емес, суармалы жерлердің 1 гектарына тариф бойынша алынады.

Мұның бәрі суды үнемді пайдаланбауға және оны тиімсіз төгуге әкеледі, ал сенімді коллекторлық-дренаждық желі болмаған кезде жер асты сулары көтеріліп,

топырақтың тұздануы мен батпақтануына әкеледі. Берілген судың 30-60%-ы жер асты суларын толтыру арқылы біржола жоғалады. Аталған себептер су ресурстарын ұтымды пайдалануға ықпал етпейді және суармалы жерлерді тиімді пайдалануға әсер етеді.

2024 жылы суармалы жерлердің пайдалануы мен мелиорациялық жәй-күйі туралы жергілікті атқарушы органдардың ақпаратына сәйкес, суармалы жерлердің жалпы ауданы 2369,4 мың гектардан 762,5 мың гектар немесе 32,2% пайдаланылмаған (44-кесте). Суармалы жерлерді толық пайдаланбаудың негізгі себебі жердің мелиоративтік жай-күйінің нашарлауымен қатар жүретін суару және дренаждық жүйелердің айтарлықтай тозуы және істен шығуы болып табылады.

Себебі көптеген шаруа, фермер және басқа да шаруашылықтар арасында бөлінген суару массивтерінде көптеген шаруааралық, шаруашылық ішкілік суару және дренаждық жүйелер ұйымдасқан күтімсіз және күтімсіз қалды. Бұл сондай-ақ суармалы жерлердің мелиоративтік жай-күйінің және жер құрамының құрылымының нашарлауының негізгі себептерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылмайтын суармалы жерлердің негізгі алаңдары қазіргі уақытта Павлодар 99,1 мың га (13,0 %), Қызылорда 90,1 мың га (11,8 %), Алматы 79,7 мың га (10,5 %), Абай 77,8 мың га (10,2 %), Жамбыл 70,4 мың га (9,2 %), Шығыс Қазақстан 66,0 мың га (8,7%), Түркістан 64,4 мың га (8,4 %), Қарағанды 61,3 мың га (8,0 %), Батыс Қазақстан 50,6 мың га (6,6 %), Солтүстік Қазақстан 18,8 мың га (2,5%), Жетісу 27,1 мың га (3,6 %), Атырау 18,0 мың га (2,4 %), Қостанай 18,1 мың га (2,4%), Ақтөбе 6,6 мың га. га (0,9%) және Ақмола 5,9 мың га (0,8%) облыстарында орналасқан.

44-кестеде келтірілген деректерді талдай отырып, суармалы жерлер Батыс Қазақстан (83,2%), Шығыс Қазақстан (78,0%), Атырау (77,6%), Солтүстік Қазақстан (73,4%) және Абай (68,6%) облыстарында толығымен пайдаланылмайды деп айтуға болады.

Ауыл шаруашылығының тиімділігі жерді мелиорациялау бойынша жүргізіліп жатқан іс-шараларға тікелей байланысты. Осыған байланысты суармалы жерлердің сапалы жай-күйін сақтау жөніндегі мемлекеттік саясат кешенді түрде және басқа да ауыл шаруашылығы іс-шараларымен тығыз өзара іс-қимыл жасай отырып әзірленуге және жүргізілуге тиіс.

2024 жылдағы бар суармалы жерлер және оларды пайдалану

мың га

Облыстар атауы	Бар суармалы жерлер	Пайдаланыл ған суармалы жерлер	Пайдаланыл- маған суармалы жерлер	оның ішінде себептер бойынша			
				тұздану, су басу, батпақтану	сумен қамтамасыз ету	суару және дренаж желісінің ақаулары	басқа себептер
Абай	113,4	35,6	77,8	-	9,7	-	68,1
Ақмола	32,9	27,0	5,9	-	-	5,9	-
Ақтөбе	33,3	26,7	6,6	-	-	-	6,6
Алматы	328,9	249,2	79,7	-	2,1	54,1	23,5
Атырау	23,2	5,2	18,0	5,6	-	-	12,4
Шығыс Қазақстан	84,6	18,6	66,0	1,2	37,7	18,6	8,5
Жамбыл	235,9	165,5	70,4	-	70,4	-	-
Жетісу	262,2	235,1	27,1	-	-	-	27,1
Батыс Қазақстан	60,8	10,2	50,6	-	6,2	-	44,4
Қарағанды	97,9	36,6	61,3	-	-	-	61,3
Қостанай	29,8	11,7	18,1	-	-	9,6	8,5
Қызылорда	268,7	178,6	90,1	4,5	3,5	0,2	81,9
Маңғыстау	1,9	1,0	0,9	-	0,4	-	0,5
Павлодар	179,6	80,5	99,1	4,8	2,1	21,0	71,2
Солтүстік Қазақстан	25,6	6,8	18,8	-	-	7,4	11,4
Түркістан	553,6	489,2	64,4	15,3	15,7	-	33,4
Ұлытау	9,5	4,4	5,1	-	1,1	-	4,0
Алматы қ.	2,2	-	2,2	-	-	-	2,2
Астана қ.	0,3	-	0,3	-	-	-	0,3
Шымкент қ.	25,1	25,0	0,1	-	-	-	0,1
Барлығы (аумақ)	2 369,4	1 606,9	762,5	31,4	148,9	116,8	465,4

Ескерту: деректерді жергілікті атқарушы органдар ұсынған.

Жайылма суару

Жерді есепке алу деректері бойынша республикадағы жайылма суару алаңы соңғы 30 жыл ішінде елеулі өзгерістерге ұшыраған жоқ және 1989 жылы 899 мың гектардан 2024 жылы 858,6 мың гектарға дейін ауытқиды.

Жайылма суарудың негізгі аймақтары Орал, Ертіс, Сарысу, Нұра, Есіл және Талас өзендерінің бассейндерінде орналасқан.

Есепті жылға облыстар бөлінісінде жайылма суару жерлерін бөлу 45-кестеде келтірілген.

45-кесте

2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бойынша жайылмалы суару жерлерін алқаптарға бөлу

мың га

Облыстардың атауы	Жалпы алаңы	соның ішінде				
		егістік	тыңайған жерлер	шабындықтар	жайылымдар	барлық ауыл шаруашылығы алқаптар
Абай	80,6	-	-	71,7	8,9	80,6
Ақмола	84,0	0,3	-	72,5	11,2	84,0
Ақтөбе	103,2	-	-	101,1	2,1	103,2
Алматы	-	-	-	-	-	-
Атырау	55,7	-	-	46,6	9,1	55,7
Шығыс Қазақстан	-	-	-	-	-	-
Жамбыл	17,8	-	-	15,0	2,8	17,8
Жетісу	-	-	-	-	-	-
Батыс Қазақстан	256,0	-	1,1	207,3	47,6	256,0
Қарағанды	45,5	1,0	1,7	40,3	2,5	45,5
Қостанай	104,3	-	-	44,0	60,3	104,3
Қызылорда	-	-	-	-	-	-
Маңғыстау	-	-	-	-	-	-
Павлодар	73,3	-	-	69,0	4,3	73,3
Солтүс. Қазақстан	0,4	-	-	0,4	-	0,4
Түркістан	-	-	-	-	-	-
Ұлытау	37,8	-	-	37,8	-	37,8
Алматы қ.	-	-	-	-	-	-
Астана қ.	-	-	-	-	-	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-
Барлығы	858,6	1,3	2,8	705,7	148,8	858,6

Жайылма суару негізінен Қазақстанның батысы мен солтүстігінде, Жайық, Торғай, Тобыл және басқа да өзендердің көктемгі ағынының базасында дамыды.

Соңғы жылдары жайылма суару жерлерінің өнімділігі өте төмен және бұл, ең алдымен, жайылмалы суарудың инженерлік және жартылай инженерлік жүйелерін бұзылуына байланысты су басудың мүмкін еместігімен түсіндіріледі. Қолданыстағы жүйелерде тек суды реттейтін және төгетін құрылыстары жоқ

қарабайыр бөгеттер бар, нәтижесінде су тасқыны кезінде олардың жиі үзілістері пайда болады. Жайылманы пайдалану ерте көктемгі кезеңде жерлерді бір реттік су басуға дейін тұрады, бұл өзендер тасқынының өту мерзімдеріне сәйкес келеді, осылайша олардың су басу ұзақтығы осы режимге бағынады.

Жайылмалы суармалы жерлер негізінен 705,7 мың га (82,2 %) шабындық жерлер және 148,8 мың га (17,3%) жайылымдар ретінде пайдаланылады, егістік жерлер 1,3 мың га, тыңайған жерлер – 2,8 мың га.

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің тапсырмасына сәйкес экономиканың түрлі салалары, "Қазгипроводхоз" ӨК су ресурстарын ұтымды пайдалану мәселелерін шешу үшін мемлекеттік тапсырыс шеңберінде барлық республикаішілік Су шаруашылығы бассейндерінің: Арал - Сырдария, Балқаш-Алакөл, Ертіс өз, Есіл өзендерінің су ресурстарын кешенді пайдалану және қорғау схемаларын (бұдан әрі - схемалар) әзірледі, Орал, Тобыл, Торғай, Нұра, Сарысу және Р. Шу, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Су ресурстарын кешенді пайдалану мен қорғаудың бас схемасы (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 8 сәуірдегі № 200 қаулысымен бекітілген).

Бұл схемалардың негізгі міндеті 2030 жылға дейінгі кезеңге суармалы жерлердің жай-күйін қалпына келтіру және жақсарту жөніндегі іс-шараларды әзірлеу болып табылады. Суармалы жерлердің мелиоративтік сипаттамасына және әрбір өзен бассейнінің ирригациялық желісінің техникалық жай-күйіне байланысты схемаларда суармалы жерлердің қолда бар қорын пайдалану тиімділігін арттыруға және олардың ықтимал өсуіне бағытталған негізгі іс-шаралар белгіленген. Белгіленген іс-шараларды жүзеге асыру үшін қажетті инвестициялар анықталды.

Суармалы егіншілікті оңалту үшін схемаларда көрсетілген негізгі іс-шаралар келесіге дейін азаяды:

су қабылдағыштар мен шаруашылық су бөлгіштерді инженерлік құрылыстармен және суды басқару мен есепке алудың автоматтандырылған құралдарымен жарақтандыру жолымен суару жүйелерінің бас қоректенуін қайта құру;

істен шыққан тиімсіз суару жүйелерін кешенді реконструкциялауды жүргізу;

суару желісінде, тоғандарда және су қоймаларында жөндеу-қалпына келтіру жұмыстарын жүргізу;

суармалы жерлердің инфрақұрылымын қалпына келтіру (жолдар, байланыс, басқару және пайдалану қызметі);

су үнемдеу технологияларын қолдана отырып, суару әдістері мен әдістерін жетілдіру;

суару жүйелерін техникалық қайта жарактандыру, ескірген техниканы, су тарату құралдарын жаңа прогрессивті жүйелерге ауыстыру;

суармалы жерлердің бір бөлігін жерасты, қайтарымды, дренажды және тазартылған сарқынды суларды пайдалануға ауыстыру.

Лиманды суаруды пайдалану тиімділігін арттыру мақсатында схемаларда тұрақты бөгеттерді, біліктерді, реттегіш шлюздерді және су төгінділерін қалпына келтіре және орната отырып, оларды реконструкциялау көзделген.

Суару жүйелерін қайта құру және техникалық қайта жарактандыру жөніндегі белгіленген іс-шараларды орындау республикада суармалы егіншілікті талап етілетін техникалық және экономикалық деңгейге шығаруға мүмкіндік береді.

1.5. Жер қорын табиғи аймақтар бойынша бөлу

Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес, еліміздің аумағында табиғи жағдайлары бойынша мынадай 10 аймақ ерекшеленеді:

- 1) орманды дала;
- 2) дала;
- 3) қуаң дала;
- 4) шөлейтті;
- 5) шөлді;
- 6) тау етегі-шөлді-далалық;
- 7) субтропикалық шөлді;
- 8) субтропикалық-тау етегі-шөлді;
- 9) орта азиялық таулы;
- 10) оңтүстік-сібір таулы аймақтар.

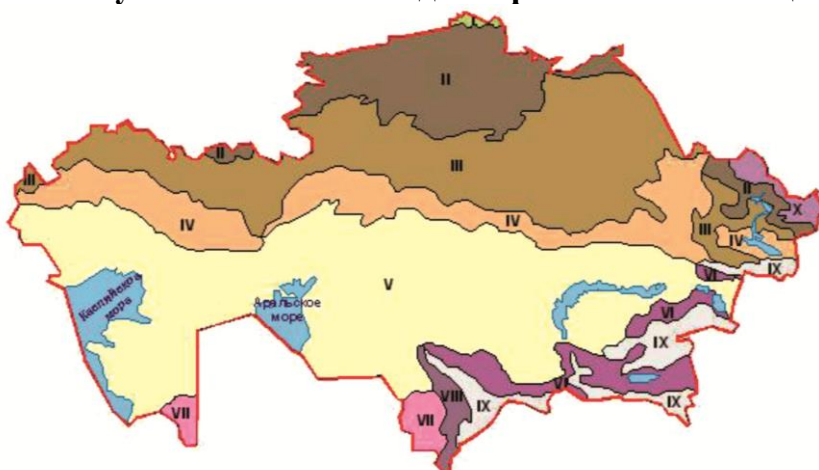
Республика аумағы бойынша табиғи жағдайлар бойынша Аймақтарды орналастыру 14-суретте көрсетілген.

Орманды дала аймағы Солтүстік Қазақстан облысының солтүстік бөлігін алып жатыр. Аймақтың ауданы 0,8 млн га, оның ішінде 0,5 млн га ауыл шаруашылығы алқаптарын құрайды.

Дала аймағы Ақтөбе, Ақмола, Қостанай, Павлодар облыстарының солтүстік бөлігін, Солтүстік Қазақстан облысының негізгі аумағын жалпы ауданы 26,5 млн га, оның ішінде ауыл шаруашылығы алқаптары-23,5 млн га құрайды.

14-сурет

Республика аумағын табиғи жағдайлар бойынша аймақтарға бөлу

Түсі және индексі	Табиғи аймақтар	Ауданы, млн.га	%	Онын ішінде ауыл шаруашылығы алқаптары, млн. га	%
I	Орманды дала	0,8	0,3	0,5	0,2
II	Далалық	26,5	9,7	23,5	10,7
III	Курган дала	62,4	22,9	54,5	24,9
IV	Жартылай шелейт	37,2	13,7	33,7	15,4
V	Шелді	112,1	41,1	81,3	37,2
VI	Тау етегі-шелді-дала	12,3	4,5	10,2	4,7
VII	Субтропикалық шел	4,4	1,6	3,8	1,7
VIII	Субтропикалық тау етегі-шел	3,5	1,3	3,1	1,4
IX	Ортаазиялық тау	10,1	3,7	7,1	3,2
X	Оңтүстік сібір тауы	3,2	1,2	1,4	0,6
	<u>Республика бойынша барлығы</u>	<u>272,5</u>	<u>100</u>	<u>219,1</u>	<u>100</u>

Құрғақ дала аймағы Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Қостанай орталық аумағын, Павлодар негізгі бөлігін, Оңтүстік - Ақмола, Солтүстік бөлігін (Семей өңірі) қамтиды

және Шығыс Қазақстан облыстарының тау бөктеріндегі аумағы. Аймақтың ауданы 62,4 млн га құрайды, оның ішінде ауыл шаруашылығы алқаптары - 54,5 млн га. дала және құрғақ дала аймақтарында егістіктің негізгі алқаптары бар. Мұнда негізгі астық өндірісі шоғырланған.

Шөлейт аймақ Батыс Қазақстан, Ақтөбе, Қостанай, Қарағанды облыстарының орталық бөлігін, Семей өңірінің негізгі бөлігін, Зайсан көліне іргелес Шығыс Қазақстан облысының жазық аумағын алып жатыр. Аймақтың ауданы-37,2 млн га, оның ішінде ауыл шаруашылығы алқаптары-33,7 млн га.

Шөлді аймақ аумағының көлемі бойынша ең ірі болып табылады және Батыс Қазақстан, Ақтөбе, Қарағанды, Оңтүстік-Батыс-Шығыс Қазақстан, Солтүстік - Түркістан, Жамбыл, Алматы облыстарының оңтүстік бөлігін, Атырау, Маңғыстау, Қызылорда облыстарының негізгі аумағын қамтиды. Оның ауданы 112,1 млн га (республика аумағының 41,1%) құрайды. Мұнда ауыл шаруашылығы алқаптарының 37,1% (81,3 млн га) шоғырланған.

Таулы-шөлді-дала аймағы Түркістан, Жамбыл, Алматы облыстарының бөктерін, Қызылорда және Шығыс Қазақстан облыстарының елеусіз аумақтарын қамтиды. Оның ауданы 12,3 млн га, оның ішінде 10,2 млн га ауыл шаруашылығы алқаптары.

Субтропиктік шөлді аймақ Түркістан облысының оңтүстік-батыс бөлігін және Маңғыстау облысының қиыр Оңтүстігіндегі шағын аумақты алып жатыр, оның жалпы ауданы 4,4 млн га, оның ішінде ауыл шаруашылығы алқаптары – 3,8 млн га.

Түркістан облысының батыс Тянь-Шань таулы аймақтарында субтропиктік-тау бөктерлі-шөлді аймақ 3,5 млн га аумақта бөлінген.

Орталық Азия таулы аймағы Түркістан, Жамбыл, Алматы және Шығыс Қазақстан облыстарының оңтүстік бөлігі шегіндегі Тянь-Шань және Жоңғар Алатауының тау жоталарының аумақтарын қамтиды. Оның ауданы 10,1 млн га құрайды, оның ішінде ауыл шаруашылығы алқаптары - 7,1 млн га.

Оңтүстік Сібір таулы аймағы Шығыс Қазақстан облысының солтүстік-шығыс бөлігіндегі Алтай тауларын қамтиды, ауданы 3,2 млн га, оның 1,4 млн га-ауыл шаруашылығы алқаптары.

Табиғи аймақтарға бөлу жерді ұтымды пайдаланудың мемлекеттік бағдарламалары мен болжамдарын, ауылдық аумақтарды дамытуды, елдің әрбір өңірінің жерлерін пайдалану мен қорғау жөніндегі басқа да салалық және өңірлік бағдарламалар мен іс-шараларды іске асыру кезінде маңызды мәнге ие.

Табиғи-климаттық жағдайлар топырақтың құнарлы қабатының қалыптасуына, демек, жер сапасына, жерді пайдалану сипатына айтарлықтай әсер етеді. Олар жердің мақсатты мақсаты мен пайдалану режимін белгілеуге тікелей әсер етеді.

Аймақтарға бөлу табиғатты ұтымды пайдалануды ұйымдастырудың, экономика салаларын дамыту мен орналастырудың, аграрлық секторда өндірісті мамандандырудың, жер-бағалау жұмыстарын жүргізудің, Жер кадастры мен жер мониторингін жүргізудің маңызды мәселелерін шешуде, сондай-ақ жер ресурстарын ұтымды пайдалану мен қорғау жөніндегі іс-шараларды әзірлеу кезінде негіз болып табылады.

2. ЖЕРДІҢ САПАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

2.1. Ауылшаруашылығы алқаптарының сапалық сипаттамасы

2.1.1. Топырақтың сипаттамасы

Ауыл шаруашылығындағы өндірістің негізгі құралы болып табылатын жер әр түрлі аймақтарда да, әр облыста, ауданда және тіпті жеке шаруашылықта да біртекті емес. Жер учаскелерінің әр түрлі сапасы әртүрлі учаскелерге салынған еңбектің бірдей мөлшерін өндірілген өнімнің әр түрлі мөлшерімен төлейтіндігіне әкеледі, бұл ауылшаруашылық кәсіпорындарының шаруашылық қызметінің нәтижелеріне әсер етеді. Сондықтан, Жер, өндірістің кез-келген басқа құралы сияқты, болып жатқан өзгерістерді уақтылы анықтау, одан әрі дамуды болжау және жағымсыз процестердің салдарының алдын-алу және жою бойынша ұсыныстар жасау үшін оны пайдалануды бағалау мен бақылауды қажет етеді.

Әр түрлі климаттық және геологиялық жағдайларға байланысты Қазақстанның топырақ жамылғысының алуан түрлілігі ауыл шаруашылығы өндірісінің кең ауқымды бағыттарының дамуын алдын ала анықтады. Ауыл шаруашылығында

топырақ ресурстарын тиімді пайдалану топырақтың табиғаты туралы іргелі білімді, елдің жер жамылғысының генезисін, географиясын зерттеуге негізделген топырақ қалыптастыру процесін қажет етеді.

Республиканың аумағында топырақтың таралуы көлденең және тік топырақ зоналылығының заңдарына бағынады.

Қазақстан Республикасының жазық аумағы солтүстіктен оңтүстікке қарай төрт топырақ аймағынан тұрады: сұр орман топырақтарының қоңыржай ылғалды орманды дала аймағы, сілтіленген және шалғынды-қара топырақты топырақтар; кәдімгі және оңтүстік қара топырақтардың қоңыржай құрғақ дала аймағы; қоңыр топырақтарының құрғақ дала және шөлді-дала аймағы және қоңыр және сұр-қоңыр Топырақтардың шөлді аймағы (сурет. 15).

Табиғи аймақтардың географиялық шекаралары сұр орман, қара топырақ, қоңыр және қоңыр шөл топырақтарының аймақтық типтеріне сәйкес келеді. Биоклиматтық жағдайлардың ауырлығы, топырақ түзілуінің негізгі және жүктеме процестерінің көрінісі бойынша табиғи және топырақ аймақтары топырақтың тиісті субзональды кіші типтері бар субзоналарға бөлінеді.

Сұр орман топырақты, сілтісізденген қара топырақты және шалғынды қара топырақты орташа-ылғалды орманды дала аймағы оңтүстік шетімен Қазақстан шегіне кіреді, салыстырмалы түрде шағын аумақты, Солтүстік Қазақстан облысының солтүстік бөлігіндегі 800 мың гектарға жуық жерді алады.

Жер жамылғысы гетерогенді және бедердің дренаждық жағдайына байланысты. Зоналық топырақтар сирек ірі біртекті массивтерде орналасады және топырақ комбинацияларының күрделі мозаикасын құрайды — шалғынды-қара топырақты сортаң топырақтармен, сортаңдармен, мальттармен және шалғынды топырақтармен үйлесімдер, кешендер мен дақтар.

Сілтіленген қаратопырақтар өзен бөліктерінде жиі кездеседі-Мане, ал Грива аралық қуыстарда гидроморфты және жартылай гидроморфты топырақтар бар. Астында көктерек-қайың ормандарының (шоқтардың) қопалары бар микросападиндер сұр орманды қопсытылған глей топырақтарын құрайды.

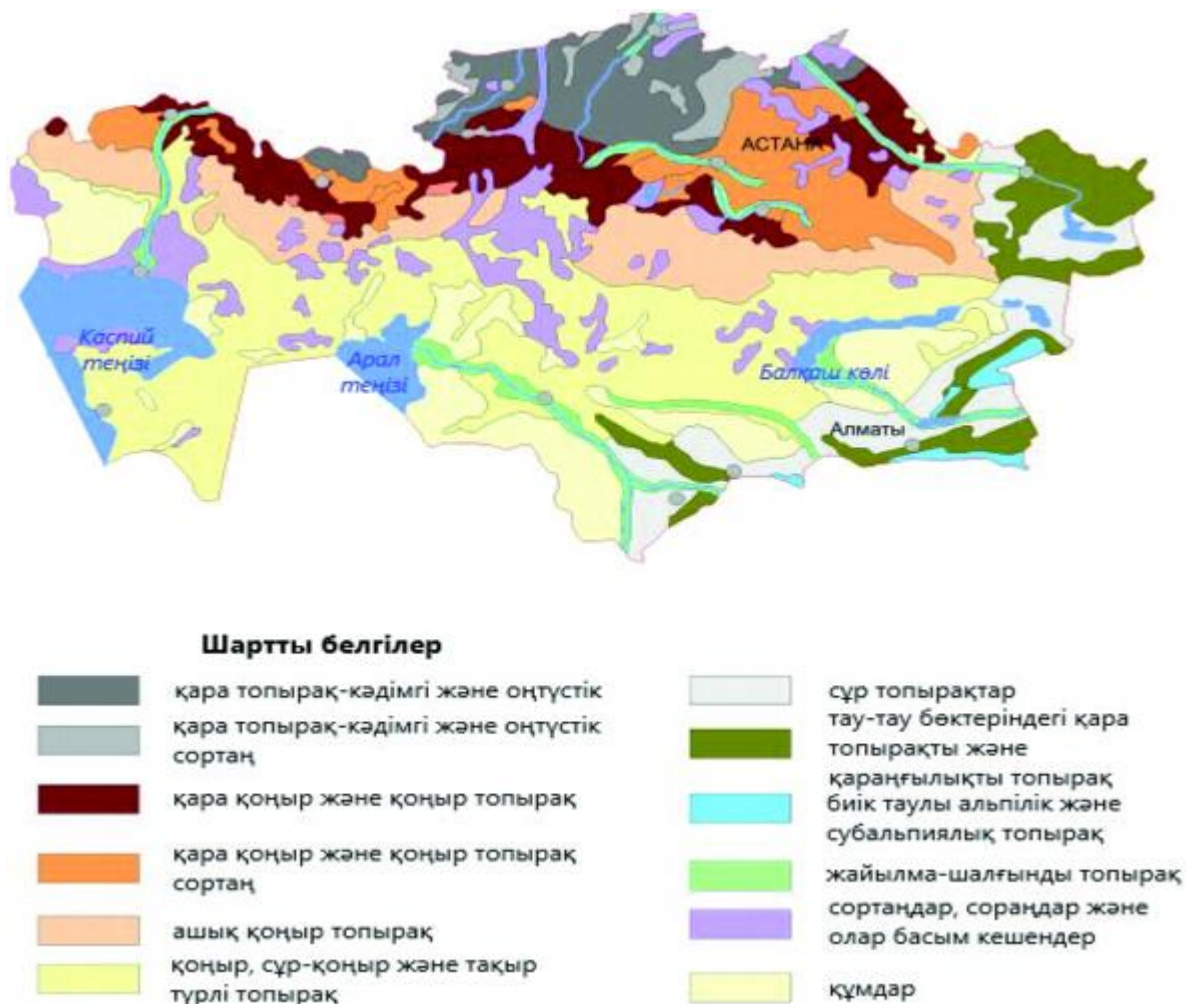
Сұр орман топырақтарының көлемі 15,7 мың га, оның ішінде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің көлемі 9,5 мың га (кесте. 46, 47).

Сілтіленген қара топырақтардың көлемі 484,8 мың га, оның ішінде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің көлемі 386,3 мың га.

Сұр орманды топырақтар мен сілтісіздендірілген қара топырақтардың орманды дала аймағы ауыл шаруашылығы алқаптары жыртылуының ең жоғары пайызымен сипатталады, ол 48,6% - Республика құрайды, республика бойынша орташа көрсеткіш 12,4% - құрайды.

15-сурет

Топырақ

Осы аймақтың қалыптасқан биоклиматтық және топырақ жағдайларындағы ауыл шаруашылығының негізгі бағыты – жаздық дәнді дақылдарды өсіруге арналған суарылмайтын егін шаруашылығы.

Нақты және оңтүстік қара топырақты орташа-қуаң дала аймағы батыста – Орал үстіртінен шығыста – Ертіс маңы жазығына дейін Қазақстанның барлық аумағы арқылы 2,2 мың шақырымда созылып жатыр. Дала аймағының жалпы алаңы 20,6 млн га немесе республика аумағының 9,6%-ын құрайды.

Солтүстік Қазақстанның қара топырақты аймағына Батыс Сібір ойпатының оңтүстік бөлігі, Қазақ ұсақ шоқыларының солтүстік бөлігі, негізінен Көкшетаудың қыратты ауданы және Торғай үстіртінің едәуір бөлігі жатады.

**2024 жылғы 1 қарашадағы ауыл шаруашылығы алқаптарының
топырақтың негізгі түрлері мен түр тармақтары бойынша құрамы**

Топырақ түрлері мен түр тармақтарының атауы	Барлық жер		А/ш мақсатындағы жер	
	көлемі, мың га	жалпы көлемнің %-ы	көлемі, мың га	жалпы көлемнің %-ы
Орманды дала аймағының сұр орман топырағы	15,7	0,01	9,5	0,01
Орманды дала аймағының сілтісізденген қара топырағы	484,8	0,2	386,3	0,3
Дала аймағының нақты қара топырағы	9 226,10	4,3	8121,4	7,1
Дала аймағының оңтүстік қара топырағы	11405,3	5,3	10127,4	8,9
Қуаң дала аймағының күңгірт күрең топырағы	33517,3	15,7	29480,5	25,8
Қуаң дала аймағының күрең топырағы	20530	9,6	16846,5	14,7
Шөлейтті аймақтың ашық күрең топырағы	31112,5	14,6	13734,6	12,0
Шөлді аймақтың құба топырағы	31785,6	14,9	7850,4	6,9
Серо-бұрыс пустынной зоны	28446,7	13,3	6155,2	5,4
Шөлді аймақтың сұрғылт-құба топырағы	11 448,50	5,4	7970,3	7,0
Тау етегі күрең топырағы	6935,2	3,2	5234,6	4,6
Тау етегі қара топырағы	1 498,60	0,7	1312,6	1,1
Альпі және субальпі тау топырағы	1 441,00	0,7	327,2	0,3
Таулы орман топырағы	1 050,50	0,5	508,9	0,4
Таудың қара топырағы	2 432,70	1,1	1 345,9	1,2
Таудың күрең топырағы	4 047,30	1,9	2 547,0	2,2
Таудың сұр топырағы	267,9	0,1	111	0,1
Таудың құба және сұрғылт-құба топырағы	228,3	0,1	62,7	0,1
Құмдар	17765,9	8,3	2227,9	1,9
Барлығы	213639,9	100,0	114359,9	100,0

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланылатын жерлер көрсетілмеген.

Топырақ түзуші жыныстар қызметін, көбінесе, салыстырмалы жұқа қабат болып жататын және үлкен емес тереңдікте үштік тұзды саздармен төселетін сары-қоңыр саз және саздақ атқарады. Ертис өңірінде және Есіл мен Тобыл өзендерінің жоғарғы террасалары бойынша топырақ түзілуі жеңіл механикалық құрамдағы ежелгі аллювий қабатында жүреді.

47-кесте

**2024 жылғы 1 қарашадағы егістіктің негізгі топырақ түрлері мен
түр тармақтары бойынша құрамы**

мың га

Топырақ түрлері мен түр тармақтарының атауы	Барлығы		А/ш мақсатындағы жер	
	егістік	жалпы ауданға %	егістік	жалпы ауданға %
Орманды дала аймағының сұр орман топырағы	6,5	-	6,3	-
Орманды дала аймағының сілтісізденген кара топырағы	236,7	0,9	227,1	0,9
Дала аймағының нақты кара топырағы	6123,6	22,8	6032,2	22,9
Дала аймағының оңтүстік кара топырағы	5436,8	20,2	5382,4	20,4
Қуаң дала аймағының күнгірт күрең топырағы	8743,7	32	8465,5	32,2
Қуаң дала аймағының күрең топырағы	2243,0	8,3	2125	8,1
Шөлейтті аймақтың ашық күрең топырағы	49	0,2	35,2	0,1
Шөлді аймақтың құба топырағы	16,4	0,1	14,9	0,2
Шөлді аймақтың сұрғылт-құба топырағы	234,7	0,9	217,1	0,8
Шөлді дала аймағының солтүстік және оңтүстік сұр топырағы	1818,4	6,8	1818,4	6,9
Тау етегі күрең топырағы	1 011,60	3,8	1011,6	3,8
Тау етегі кара топырағы	585	2,2	585	2,2
Альпі және субальпі тау топырағы	-	-	-	-
Таулы орман топырағы	13,6	0,1	13,6	0,1
Таудың кара топырағы	189	0,7	189	0,7
Таудың күрең топырағы	171,2	0,6	171,3	0,6
Таудың сұр топырағы	25,9	0,1	25,9	0,1
Таудың құба және сұрғылт-құба топырағы	1,9	-	1,9	-
Құмдар	0,2	-	0,1	-
Барлығы	26907,2	100,0	26322,4	100

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланылатын жерлер көрсетілмеген.

Қара топырақты дала аймағы кәдімгі қара топырақты (орташа қара шірінділі) орташа қуаң далалы және оңтүстік қара топырақты (қара шіріндісі аз) қуаң далалы белдем тармақтарына бөлінеді.

Кәдімгі қара топырақты (орташа қара шірінділі) орташа қуаң далалы белдем тармағы Батыс Сібір ойпатының оңтүстігінде, Қазақ ұсақ шоқысының және Орал үстіртінің солтүстік шетінде, ені 100-ден 140 шақырымға дейін жететін аумақты алады.

Бұл белдем тармағының топырақ жамылғысында кәдімгі қара топырақ (кәдімгі, карбонатты және сортаңды топырақ текті) кең таралған және көлемі 60%-дан асады. Бұлармен қатар, бедер ойпаңдарында, өзендер мен көлдердің террасаларында, оймауыт жерлерде шалғынның қара топырағы, сортаңдар мен сор жерлер, сондай-ақ шалғынды, шалғынды-батпақты, батпақты топырақтар мен кермек жерлер құрылады.

Орташа қара шірінді қара топырақтың белдем тармағының ішінде қара шіріндісі көп (мол) топырақ та жекелеген теңбіл түрінде кездеседі.

Кәдімгі қара топырақ көлемі 9,2 млн га құрайды. Солтүстік Қазақстан (5,2 млн га), Қостанай (2,9 млн га) және Ақмола (1,1 млн га) облыстарында шоғырланған.

Кәдімгі қара топырақты орташа қуаң дала белдем тармағында неғұрлым құнарлы, егістікке жарамды топырақ таралған және астық шаруашылығында толығымен игерілген. Егістіктің көлемі 6,1 млн га немесе оның көлемінің 22,9%-ын құрайды. Бұл белдем тармағы тұрақты суарылмайтын егіншілікке өте қолайлы. Ауыл шаруашылығында тауарлық астық өндірісі мен ет-сүт мал шаруашылығы дамыған.

Оңтүстік қара топырақты қуаң далалы белдем тармағы, бедер жағдайларына қарай, ені 50-ден 125 шақырымға дейінгі аумақты алады. Оңтүстікке қарай ол кәдімгі қара топырақты ауыстырады.

Оңтүстік қара топырағы көбіне сортаңды немесе карбонатты, кейде бір мезгілде әртүрлі дәрежедегі сортаңдану мен карбонаттылықтың бірлескен түрінде кездеседі. Ойпатты жазықтарда, өзендер мен көлдердің террасаларында, оймауытты жерлерде шалғынды қара топырақ пен шалғынды топырақ, көбіне сортаңдармен бір кешенде, сондай-ақ шалғынды-батпақты және батпақты топырақтар, сортаңдар мен кермек жерлер кең таралған.

Мұнда, алдыңғы белдем тармағына қарағанда, сортаңды және тұзданған топырақтар, сортаңдары бар топырақ белдем кешендері жиі кездеседі.

Қазақ ұсақ шоқысы, Оралдан әрі және Оралдың түбіндегі үстіртті жерлерінде толық дамымаған және аз дамыған оңтүстік қара топырағы таралған.

Оңтүстік қара топырағының көлемі 11,4 млн га құрайды. Негізінен, олар, Ақмола облысында – 3,7 млн га, Қостанай облысында – 3,2 млн га, Солтүстік Қазақстан облысында – 2,5 млн га, Павлодар облысында – 1,4 млн га және Ақтөбе облысында – 0,7 млн га жерде орналасқан.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер құрамында оңтүстік қара топырағы 10,1 млн га құрайды.

Қазіргі уақытта тың даланың үлкен бөлігі жыртылған. Егістіктің көлемі 5,4 млн га алады. Негізінен жаздық дәнді дақылдарды өсіру үшін пайдаланылады.

Күңгірт-күрең және күрең топырақты қуаң дала аймағы – Қазақстанның барлық егін шаруашылығы аймақтарының ішіндегі көлемі жағынан неғұрлым кеңбайтақ аймақ. Ол батыстан шығысқа қарай 2 400 шақырымға созылады, ені 150-200 шақырымды құрайды, Қазақ ұсақ шоқысы маңында күрт кеңейіп, 600 шақырымға дейін жетеді. Қуаң дала аймағының жалпы алаңы 54,1 млн га немесе республика аумағының 25,3%-ын құрайды.

Қуаң дала аймағына Еділ мен Орал өзендері аралығындағы сыртқы бөлігі, Каспий маңы ойпатының солтүстік бөлігі, Орал түбіндегі үстірт, Торғай үстіртінің оңтүстік бөлігі, Қазақ ұсақ шоқысының үлкен бөлігі және Ертіс шығанағы деп аталатын Батыс-Сібір ойпатының шеткі оңтүстік-шығыс бөлігі жатады.

Нашар кәрізделгендігіне және жеткіліксіз ылғалдануына байланысты, топырақ жамылғысының кешенділігі кең дамыған – сортаңдылау топырақ сортаңдармен бір кешенде әртүрлі дәрежеде басым келеді. Ұсақ шоқы маңында топырақ қатты қиыршық тастанған және аз дамыған.

Қуаң дала аймағы табиғи жағдайлар кешені бойынша екі белдем тармағына: күңгірт-күрең топырақты орташа қуаң далалы белдем тармағы мен күрең топырақты қуаң далалы белдем тармағына бөлінеді.

Күңгірт-күрең топырақты орташа қуаң далалы белдем тармағы батыста Каспий маңы ойпатынан шығыста – Ертіс маңы жазығына дейін кең жолақты алап түрінде созылады.

Топырақтың механикалық құрамы әртүрлі. Көбіне ауыр механикалық құрамдағы түрлер басым келгенімен, кей жерлерде, әсіресе Павлодар шегіндегі Ертіс маңында және ішінара Шығыс Қазақстан облысында жеңіл механикалық құрамдағы жеңіл сазды және құмды-күңгірт-күрең топырақтар таралған.

Қазақстанның күңгірт-күрең топырақтың ішінде сортаңды, карбонатты және карбонатты-сортаңдылар басым келеді.

Күңгірт-күрең топырақты жер көлемі 33,5 млн га құрайды. Олар Солтүстік және Орталық Қазақстанның барлық облысында кездеседі: Қарағанды облысында – 8,8 млн га, Ақмола облысында – 6,7 млн га, Павлодар облысында – 4,7 млн га, Ақтөбе облысында – 4,3 млн га, Қостанай облысында – 4,0 млн га, Батыс Қазақстан облысында – 3,5 млн га, Шығыс Қазақстан облысында – 1,6 млн га.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер құрамында күңгірт-күрең топырақ – 29,5 млн га құрайды.

Күңгірт-күрең топырақты орташа қуаң далалы белдем тармағындағы ауыл шаруашылығының бағыты егін және мал шаруашылығы болып саналады. Белдем тармағында егістік 8,5 млн га жерді алады.

Күрең топырақты қуаң далалы белдем тармағы, ені бедер жағдайларына қарай, батысында – 40-100 шақырымнан шығысында 150-225 шақырымға дейін жолақты алап түрінде созылып жатыр. Ол Каспий маңы ойпаты, Орал түбі үстірті, Мұғалжар аласа таулары, Торғай үстірті, Қазақ ұсақ шоқысы және Ертіс маңы жазығы аумақтарының бөліктерін қамтиды.

Күрең (орташа күрең) топырақ күңгірт-құба топырақтан қатты ерекшеленбейді, тек құрамындағы қара шірінді мөлшері ғана азырақ болады.

Белдемдік типтік күрең топырақ аймақ көлемінің 50%-дан төменін алады. Сортаңдылау, карбонатты және аз дамыған күрең топырақтар кең таралған, олар көбіне 40%-ға дейінгі көлемді алатын, сортаңдармен кешен құрады. Бедердің ағынсыз тоқыраулары мен топырақ түзуші тұзданған жыныстарда шалғынды-күрең, тұзданған шалғын топырағы және сортаңдар мен сор жерлер таралған. Соңғылары Каспий маңы ойпаты, Торғай және Теңіз тоқыраулары маңында үлкен көлемде кездеседі.

Қуаң дала белдем тармағының күрең топырақтың көлемі күңгірт-күрең топырақ көлемінен 1,6 есеге аз және 20,5 млн га құрады. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер санатында – 16,8 млн га алады.

Күрең топырақты белдем тармағына Павлодар – 4,3 млн га, Ақтөбе – 3,9 млн га, Қарағанды – 3,7 млн га, Қостанай – 3,7 млн га, Батыс Қазақстан – 2,7 млн га, Ақмола облыстарының – 1,8 млн га, бір бөлігі және Шығыс Қазақстан облысының шағын – 0,6 млн га солтүстік-батыс бөлігі кіреді.

Ауыл шаруашылығының бағыты – егін және мал шаруашылығы. Алайда, республиканың басқа егін шаруашылығы аймақтарына қарағанда, мұнда егістік біршама аз, 2,3 млн га көлемді алады. Бұл суарылмайтын егін шаруашылығының тәуекелді аймағы.

Ашық қоңыр топырақтарының шөлді-дала аймағы қоңыр топырақтардың Солтүстік шөліне ауысатын қоңыр топырақтары аймағының оңтүстік бөлігін, Каспий маңы ойпатынан батыста Алтай мен Тарбағатай бөктерлеріне дейін – шығыста алып жатыр.

Бұл аймақ үшін топырақ жамылғысының күрделілігі тән-аймақтық ашық қоңыр топырақтарының тұзды батпақтармен жиі ауысуы. Оның себептерінің бірі

- микробедердің болуы-табақшалар деп аталатын кішкентай дөңгелек батыстармен өте кішкентай көтерілулердің кезектесуі. Микро өңдеулерге сәйкес аймақтық ашық қоңыр топырақтары қалыптасады, ал тұзды саздар микропонттерге шоғырланады. Топырақ жамылғысының күрделілігі әсіресе ауыр механикалық құрамы бар Ашық қоңыр топырақтары бар жерлерде айқын көрінеді.

Бұл аймаққа екі Солтүстік (Ақмола және Солтүстік Қазақстан), екі оңтүстік-батыс (Маңғыстау және Қызылорда) және үш оңтүстік (Алматы, Жамбыл және Түркістан) қоспағанда, көптеген облыстардың аумақтарының бөліктері кіреді. Облыстар бойынша ашық-қоңыр топырақ алқаптарының көлемі айтарлықтай ерекшеленеді - 7,1 – 8,9 млн гектардан (Ақтөбе және Қарағанды) 0,7 – 0,8 млн гектарға дейін (Атырау және Павлодар).

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің құрамында Ашық қоңыр топырақтары 13,7 млн га (аймақтың 44%) аумақты алып жатыр.

Ашық қоңыр топырақтарының шөлейт аймағында негізінен қосалқы егіншілігі бар ауыл шаруашылығының мал шаруашылығы бағыты бар (негізінен жемшөп дақылдарын өндіру үшін). Егістік алқаптардың саны небәрі 49,0 мың га, оның ішінде суармалы алқаптың 11,5 мың га.

Қоңыр және сұр-қоңыр топырақтардың шөлді аймағы Қазақстанның ендік биоклиматтық аймақтарының Оңтүстік сатысы болып табылады. Ол батыстан шығысқа қарай 2800 км қашықтықта және солтүстіктен оңтүстікке қарай 850 км – ге дейін созылды, бұл 60,2 млн га немесе республика аумағының 28,2% алып жатқан ең үлкен табиғи аймақ.

Ландшафтық-географиялық тұрғыдан шөлді аймақ Каспий маңы ойпаты мен Ембі үстіртінің оңтүстік бөліктерін, Маңғышлақ, Үстірт және Бетпақдала үстірттерін, Торғай ойпатының жазықтарын және қазақтың ұсақ шоқыларының Оңтүстік беткейлерін қамтиды. Аймақ аумағында екі ірі су айдыны-Арал теңізі мен Балқаш көлі бар.

Аймақ климаттың өте құрғақтығымен және күрт континенталдылығымен, жер үсті тұщы суларының ерекше кедейлігімен сипатталады.

Басқа табиғи аймақтардан айырмашылығы, республиканың шөлдерінде құмды массивтер, тұзды батпақтар және тақыр тәрізді жазықтар үлкен аумақтарды алып жатыр.

Шөл аймағы қоңыр топырақтардың Солтүстік шөлі мен сұр-қоңыр топырақтардың орта шөлінің ішкі аймақтарына бөлінеді.

Қоңыр топырақтың Солтүстік шөлінің ішкі аймағы оңтүстікке қарай Ашық қоңыр топырақтарының ішкі аймағын ауыстырады.

Қоңыр топырақтар қарашірігі (гумус) аз, құрғақ, өсімдіктердің өсуі үшін суарусыз қолайсыз.

Қоңыр топырақтың ішкі аймағы топырақ жамылғысының күрделілігімен сипатталады. Алайда, әдеттегі қоңыр топырақтармен қатар, ірі массивтерде тақыр, тұзды батпақтар, құмдар, топырақ жамылғысы дамымаған, олар одан да аз экономикалық құндылықты білдіреді.

Қоңыр топырақтың ауданы 31,8 млн га құрайды, ол Ақтөбе (8,5 млн га), Қарағанды және Ұлытау (7,2 млн га), Атырау (5,5 млн га), Қызылорда (2,9 млн га),

Маңғыстау (2,7 млн га), Шығыс Қазақстан және Абай (2,2 млн га) облыстарында таралған облыстардың Қоңыр топырақтың салыстырмалы түрде аз алқаптары Батыс Қазақстан (0,9 млн га) және Қостанай (1,4 млн га) облыстарында бар.

Қоңыр топырақты ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер санатының құрамында 7,2 млн га бар.

Қоңыр топырақтың Солтүстік шөлінің кіші аймағы республикадағы ең ірі жем-шөп алқаптарының бірі болып табылады.

Солтүстік шөлдің қоңыр топырақтарынан сұр-қоңыр топырақтардың орта шөлінің ішкі аймағы А қабатының одан да аз қуатымен және қарашірігі (гумус) минималды құрамымен ерекшеленеді.

Сұр-қоңыр топырақтың ауданы 28,4 млн га құрайды. кіші аймақ Маңғыстау (9,4 млн га), Қызылорда (6,6 млн га), Ақтөбе (0,8 млн га), Қарағанды және Ұлытау (3,9 млн га), сондай-ақ Алматы (2,5 млн га), Жамбыл (2,8 млн га) негізгі аумақтарын қамтиды) және Түркістан (2,5 млн га) облыстары.

Қоңыр топырақ аймағындағыдай, мұнда егіншілік суару жағдайында ғана мүмкін болады. Ауыл шаруашылығының бағыты – сумен қамтамасыз етілген өңірлерде егіншілік ошақтары бар мал шаруашылығы.

Сырдария өзенінің аңғарында аллювиалды қатардағы интразоналды топырақтар – жайылмалы шалғынды және шалғынды-батпақты жерлер дамыған. Үлкен аумақты ежелгі аллювиалды жазықта (террасада) тақыр тәрізді жеңіл сұр топырақ алып жатыр. Механикалық құрамы бойынша орташа және ауыр сазды сорттар ерекшеленеді.

Суару кезінде оларға күрішті алдын-ала мелиорациясыз өсіруге болады. Мақта және басқа дақылдарды өсіру үшін қайталама тұздануды болдырмайтын мелиорациялық шаралар қажет.

Қазақстанның **тау етегіндегі аумағы** жазықтан таулы аудандарға өтетін аумақ болып табылады. Республиканың ауыл шаруашылығы алқабының 6,2%-ын алады және екі: тау етегі-шөлді-далалық және субтропикалық-тау етегі-шөлді аймақтарға бөлінеді.

Солтүстік сұр топырақты тау етегі-шөлді-далалық аймақ Алматы, Түркістан және Жамбыл облыстарының тау етегіндегі кеңістерін қамтиды. Сондай-ақ

олар шағын алаңдар түрінде Қызылорда және Шығыс Қазақстан облыстарында да кездеседі.

Солтүстік сұр топырағы нақты, ашық және күңгірт болып жіктеледі.

Нақты сұр топырақ тау етегі сарғыш топырақты жерлерді алады және қара шірінді құрамы - 2%-ды құрайды.

Ашық сұр топырақ таулардан біршама алыс, кейде құмдар жиегінде орналасады. Олардың механикалық құрамы жеңіл және қара шірінді құрамы біршама аз болады (1%-дан аспайды).

Күңгірт сұр топырақтар, керісінше, тау етегінің неғұрлым жоғарғы телімдерінде жатады. Олардағы қара шірінді құрамы 2%-дан көп болуы мүмкін, топырақ кесіндісінің жоғарғы бөлігі неғұрлым күңгірттеу болып келеді.

Оңтүстік сұр топырақты субтропикалық-тау етегі-шөлді аймақ. Ені жалпақ емес жолақ түріндегі аймақ батыс Тянь-Шанның таулы құрылымын жиектейді, Оңтүстік Қазақстан облысының шегінде 3,5 млн га жерді алады, оның ішінде ауыл шаруашылығы алқаптары – 3,1 млн га.

Белдемдік топырақтарға оңтүстік сұр топырақтар мен сарғыш топырақта және ішінара сарғыш топырақ тәрізді пролювиалды шөгінділерде дамыған нағыз күрең-сұр топырақтар жатады. Сондай-ақ, шалғынды, шалғынды-сұр топырақты, сортаңдармен бір кешендегі сортаңдылау сұр топырақтар да едәуір көлемді алады.

Ашық-күрең, құба және сұрғылт-құба топырақтармен салыстырғанда, сұр топырақтар суарылатын егін шаруашылығы үшін неғұрлым қолайлы. Негізгі себебі, сұр топырақтар тұзданбаған және сортаңданбаған. Сұр топырақта сор жерлер сирек кездеседі және сортаңдар жоқ десе де болады, соған байланысты топырақ жамылғысы да біркелкі.

Солтүстік және оңтүстік сұр топырақтардан басқа, тау етегі аумақтарында, республиканың ауыл шаруашылығы алқабының 4%-ға жуығын құрайтын, тау етегі қара топырағы мен тау етегі күрең топырақтары да белдемдік топырақ болып саналады.

Қазақстанның **таулы аумағы** республиканың оңтүстік және оңтүстік-шығыс шетімен 2,5 мың шақырымға жуық жерде созылып жатыр. Бұған қоса, орталық және

батыс Қазақстанда аралдық аласа таулар – Қарқаралы, Ұлытау, Мұғалжар және т.б. орналасқан.

Таулы аумақ топырағы географиясының негізгі және неғұрлым ортақ заңдылығы, өзіне тән климат, бедер жағдайлары мен өсімдік жамылғысы бар, тік белдемділіктің анық айқындалатындығы болып табылады. Тік топырақ аймақтары кей жағдайларда ендік аймақ топырағын қайталайды, мысалы қара топырақ, күрең, құба топырақтар. Алайда, бұл ұқсастық әрқашан толық бола бермейді, себебі таулы бедердің, климаттың, топырақ түзуші жыныстардың ерекшелігі тау топырағының географиялық-генетикалық түрлілігі мен өзгешелігіне біршама ықпал етеді. Таулы-шалғынды, альпі және субальпі, таулы-орманды, күрең түсті және т.б. сияқты топырақтар жазық жерлерде кездеспейді.

Республиканың оңтүстігі мен оңтүстік-шығысының таулы жүйелерінде белдемдік альпі және субальпі тау топырағы (1,5 млн га), орманды тау топырағы (1,1 млн га), таудың қара топырағы (2,4 млн га), күрең тау топырағы (4,0 млн га), сұр тау топырағы (0,3 млн га), құба және сұрғылт-құба тау топырағы (0,2 млн га) қалыптасқан.

Ішкі аймақтық (интрабелдемдік) топырақ. Солтүстіктен оңтүстікке қарай бағытта біртіндеп ауысып отыратын, жазық және таулы белдемдік топырақтардан басқа, Қазақстанда ішкі аймақтық (интрабелдемдік) топырақтар: шалғын топырағы, кермекті, сор және сортаңды топырақтар да кездеседі. Олардың барлығы дерлік (кермек топырақтан басқасы) кез-келген топырақ аймағында кездесуі мүмкін, алайда, олар біркелкі таралмаған. Сортаңдар көбіне шөлді аймақ шегіндегі сұрғылт-құба топырақта, ал сор жерлер көбіне ашық күрең топырақты белдем тармағында таралған. Кермек жерлер, негізінен, қара топырақты аймақтың орманды-далалы бөлігінде шоғырланған.

Шалғынды түрдегі топырақ, ең алдымен, өзен аңғарларына, аңғардан тыс кеңістіктегі ойпаңдар мен әртүрлі тоқырауларда кездеседі.

Топырақтың жүйелік қатарында құмдар ерекше орын алады. Олар жер балансында ауыл шаруашылығы алқаптарының (құмды жайылымдар) құрамында да, жекелеген алқап түрінде, басқа жерлер құрамында да есептеледі.

Қазақстанның неғұрлым ірі алқаптары – Каспий маңы құмдары, Қызылқұм, Үлкен және Кіші борсықтар, Мойынқұм, Сарыішіқотырау. Онша үлкен емес, шағын телімдер түрінде Ақтөбе облысының ортақ бөлігінде, Павлодар және Шығыс Қазақстан облыстарының шекарасында (жалқарағай өскен жерлерде), Қостанай облысының шекарасында және республиканың басқа кейбір жерлерінде кездеседі.

Жүргізілген топырақтың белдемдік сипаттамасын талдау, республиканың табиғи аймақтары бойынша топырақ жамылғысының елеулі айырмашылықтары бар екенін көрсетеді және соған байланысты ол жер алқаптарының құрамы мен пайдаланылуына өз ықпалын тигізеді.

Ауыл шаруашылығы алқаптарының негізгі көлемі, яғни 85,4 млн га немесе 39,9%-ы күрең топырақты қуаң далалы және шөлейтті аймақтарда кездеседі, соның ішінде күңгірт-күрең – 33,6 млн га, күрең – 20,5 млн га және ашық күрең топырақтар – 31,1 млн га болады (46-кесте).

Барлық түр тармақтарының қара топырақтың жалпы алаңы 21,1 млн га немесе ауыл шаруашылығы алқабының 9,8%-ын құрайды, оның ішінде сілтісізденгені – 0,5 млн га, нақты қара топырақ – 9,2 млн га, оңтүстіктің қара топырақ – 11,4 млн га.

Құба және сұрғылт-құба топырақ 60,3 млн га немесе ауыл шаруашылығы алқабының 28,2%-ын алады.

Тау етегі және таулы аумақтардың негізі топырақ ортасын сұр топырақтар - 11,4 млн га, тау етегі және таудың күрең топырақтары - 11,0 млн га, тау етегі және таудың қара топырақтары - 3,9 млн га құрайды.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер санатында, ауыл шаруашылығы жағынан неғұрлым құнды болып табылатын, барлық қара топырақтың 87,3%-ы, күңгірт-күрең топырақтың 87,0%-ы және күрең топырақтың 79,4%-ы бар.

Республиканың егістік жерінің 83,9%-дан көбі орманды-далалы, далалы және қуаң далалы аймақтарда орналасқан. Шөлді және шөлейтті аймақтардағы жерлерде егістік бір пайыздан аспайды, мұнда, негізінен, жайылымдар басым келеді. Табиғи аймақтар бойынша шабындық пен басқа да алқап көлемдерінде де елеулі айырмашылықтар бар. Бұл жағдай жердің сапасы мен бағасына, ауыл шаруашылығы салаларының орналасуына және жерді пайдалану мен қорғауды ұйымдастырудың басқа да мәселелеріне айтарлықтай әсер етеді.

Топырақ жамылғысының біркелкі еместігі және климаттың құрғақтығына, жер бедері мен топырақ түзуші жыныстарға байланысты үлкен кешенділігі, оның маңызды ерекшелігі болып табылады және бұл республиканың бүкіл аумағында жаппай байқалады. Топырақ жамылғысының біркелкі болмауы ауыл шаруашылығы алқаптарының өнімділігін біраз төмендетеді.

2.1.2. Ауыл шаруашылығы алқаптарының сапалық жағдайы

Республиканың едәуір көлемінде топырақтың сапалық жағдайы, оның құнарлығына кері ықпал ететін белгілердің болуымен күрделеніп отыр. Ауыл шаруашылығы алқаптарының сапасын есепке алу үшін, мелиорациялық іс-шаралар бағыты мен сипаты ортақ келесідей **мелиорациялық топтар** қабылданған:

- I – кері белгілермен күрделіленбеген; II – қиыршық тастанған;
- III- тұзданған; IV – кебірленген; V – шайылған; VI – дефляцияланған;
- VII – су және жел эрозиясына қатар шалдыққан;
- VIII – өте ылғалданған; IX – батпақтанған; X – басқасы.

«Кері әсерлермен күрделіленбеген» және «су және жел эрозиясына қатар шалдыққандарды» қоспағанда, жоғарыда аталған мелиорациялық топтың әрқайсысы, процесс айқындылығының дәрежесі бойынша үш градацияға: шамалы, орташа, қатты болып бөлінеді; «қиыршық тастанған топырақ» тобына – өте қатты градациясы қосылады. «Өте ылғалданған» топ жайылма және жайылмадан тыс болып бөлінеді.

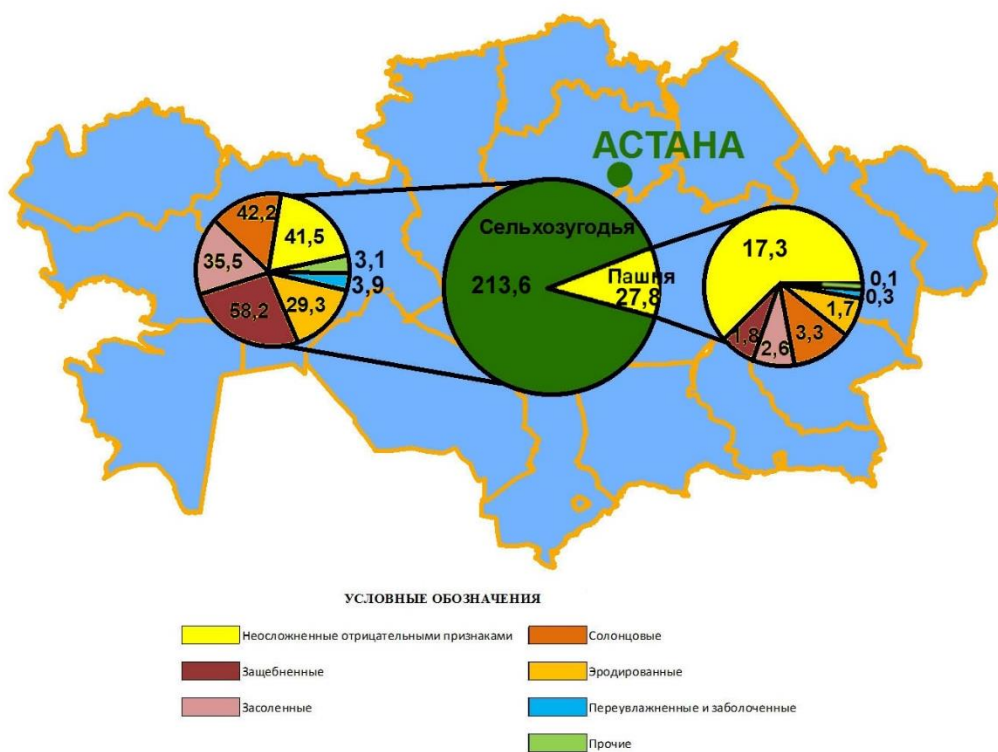
Аталған белгілер бойынша ауыл шаруашылығы алқаптарының, суғарылатын және суғарылмайтын егістік сипаттамасы, бұл алқаптардың құрылымы мен көлемінде кейінгі жылдарда болған өзгерістерді ескере отырып, Қазақстан Республикасы жерінің сапалық жағдайы туралы есеп (2010 ж.) деректері бойынша жасалынды және 16-сурет пен 48, 49, 50, 51-кестелерде келтірілді.

I топ – кері белгілермен күрделіленбеген.

Оған топырақ кесіндісі қандайда бір қолайсыз белгілермен (кебірлену, шайылу және т.с.с.) күрделенбеген топырақтар жатады және соған байланысты олар арнайы агротехника мен мелиорацияны қажет етпейді, олардың өнімділігі жоғары.

Жоғарыда аталған бұл топырақ тобы Қазақстанда 41,5 млн гектарды немесе бүкіл ауыл шаруашылығы алқабы көлемінің 19,4%-ын алады. Егістік құрамында бұл топ 17,0 млн га немесе бүкіл егістік көлемінің (26,9 млн га) 63,4%-ын құрайды.

**2024 жылғы 1 қарашадағы ауыл шаруашылығы алқабының
сапалық сипаттамасы, млн га**

**2024 жылғы 1 қарашадағы ауыл шаруашылығы алқаптарын
мелиорациялық топтар бойынша бөлу**

Мелиорациялық топтар	Көлемі, мың га	Үлестік салмағы, %
Ауыл шаруашылығы алқабының барлығы	213639,9	100
Оның ішінде:		
Кері белгілермен күрделіленбегені	41 462,10	19,4
соның ішінде егін шаруашылығына сөзсіз жарамды жерлер	19 366,90	-
Қиыршық тастанған және тастанған	42 148,30	19,7
Тұзданған	38 251,70	17,9
Кебірленген	54 757,50	25,6
Шайылған	5 119,60	2,4
Дефляцияланған	24 556,30	11,5
Су және жел эрозиясына қатар шалдыққан	249,8	0,1
Өте ылғалданған	2 847,60	1,3
Батпақты	1 083,40	0,5
Басқа жерлер	3 163,60	1,5

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген.

Жалпы ауданның 19,0 млн га немесе 46,7%-ы егістік алқаптың құрамында. Топырақтың құнарлылығына әсер ететін теріс белгілері жоқ жердің едәуір ауданы (41,5 млн га) атмосфералық ылғалдың жеткіліксіздігіне, суаруға судың болмауына және жер бедері жағдайларына байланысты егіншілікте пайдаланыла алмайды.

Әрине, егіншілікке жарамды топырақтар 19,0 миллион га немесе барлық ауыл шаруашылық жерлерінің 46,7% құрайды. Қызылорда – 5,4 млн га, Қостанай – 4,3 млн га, Ақмола – 5,0 млн га, Солтүстік Қазақстан – 4,2 млн га облыстарында кәдімгі аймақтық агротехниканы қажет ететін немесе егістік құрамында пайдаланылатын күрделі емес мелиорациялық іс – шараларды жүргізуге мұқтаж, сапасы бойынша сөзсіз қолайлы топырақтың ең үлкен алқаптары анықталды. Қалған облыстарда Атырау (0,4 мың га) және Маңғыстау облыстарын (0,2 мың га) қоспағанда, бұл алаңдар олардың әрқайсысында 200-ден 1 600 мың га-ға дейін құрайды.

II топ – қиыршық тастанған. Оларға аз дамыған және дамымаған топырақтары бар разрядтар, тау жыныстарының шығуы және басқалары жатады. Жалпы ауданы 42,1 млн га немесе ауыл шаруашылығы алқаптарының 19,7% құрайды. Бұл топ негізінен Абай облысының тау бөктері мен таулы аудандарында – 8,4 млн га, Шығыс Қазақстан облысының тау бөктері мен таулы аудандарында – 3,7 млн га, Жамбыл облысында – 2,8 млн га, Алматы облысында – 0,2 млн га, Жетісу облысында – 2,3 млн га, сондай-ақ Қарағанды облысының төбе және төбе аралық кеңістігінде – 8,7 млн га, Ұлытау облысының төбе және төбе аралық кеңістігінде – 4,7 млн га, Павлодар облысында – 2,9 млн га, Ақмола облысында ең көп таралған – 2,4 млн га және Ақтөбе – 2,1 млн га облыстар.

Бұл мелиорациялық топтағы ең үлкен аумақты өте қатты және қатты қорғалған топырақтар алып жатыр – 25,2 млнга, орташа және әлсіз қорғалған топырақтар сәйкесінше 8,3 миллион га және 8,7 миллион га құрайды.

Егістік алқаптардың құрамында 1,6 млн га жер бар.

Егістікке тартылған шымтезек топырақтарының алқаптары облыстар бойынша біркелкі бөлінбеген. Мәселен, Жамбыл облысының егістік алқабының 28,1%-ы, Қарағанды облысының 27,4%-ы, Алматы облысының 13,4%-ы, Ақмола, Солтүстік Қазақстан және Қостанай облыстарының 3,5 – ден 5,8%-на дейін. Қалған аудандарда бұл жерлердің егістік алқаптары шамалы.

Әлсіз қорғаудың болуы (1,3 млн га) оларды егістік алқапта пайдалануға кедергі келтірмейді. Орташа, қатты және өте қатты (0,3 млн га), сондай-ақ дамымаған топырақты жайылым ретінде қолданған жөн.

III топ – тұздалған. Республикада 38,2 млн га тұзды топырақ немесе ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы көлемінің 17,9%-ы бар.

Топырақтың тұздану дәрежесіне, сондай-ақ кешендердегі тұзды батпақтардың құрамына байланысты топ үш градацияға бөлінеді:

аздап тұздалған, оған барлық тұзды топырақтар, сондай-ақ олардың 10%-ға дейінгі тұзды кешендері кіреді, 11,5 млн га аумақты алып жатыр;

орташа тұздалған топырақтарға 10-нан 30%-ға дейінгі тұзды Батпақты кешендегі барлық тұзды топырақтар кіреді, олардың ауданы 7,3 млн га;

қатты тұздалған топырақтарға 30-дан 50%-ға дейін және одан да көп тұзды Батпақты кешендегі барлық қатты сортаң топырақтар кіреді, олардың ауданы 14,2 млн га;

тұзды батпақтар жеке топқа бөлініп, 2,8 млн га жерді алып жатыр.

Тұздалған топырақтар барлық аймақтық топырақ түрлерінде кездеседі, олардың 58%-дан астамы қоңыр және сұр-қоңыр топырақтарда, оның ішінде орташа және күшті дәрежеде олардың жалпы санының 64% құрайды. Қоңыр және сұр-қоңыр топырақ аймағында барлық тұзды батпақтардың 50%-дан астамы бар. Қара жер аймағында тұзданғандар 1,6 млн га, қара қоңыр және қоңыр топырақтары аймағында-6,2 млн га, Ашық қоңыр аймағында – 2,7 млн га анықталды.

Егістікте 2,5 млн га тұзды жер бар, оның ішінде Ақмола облысында – 0,66 млн га, Қостанай облысында – 0,64 млн га, Солтүстік Қазақстан облысында – 0,28 млн га, Жамбыл облысында – 0,18 млн га, Қызылорда облысында – 0,17 млн га, Павлодар облысында – 0,18 млн га, Түркістан облысында – 0,13 млн га, қалғандарында облыстар тұздалған егістік алқаптары шамалы.

Суарылмайтын егістіктің құрамында негізінен аздап тұздалған топырақтар және олардың кешендері (1,8 млн га) қолданылады. Суармалы егіншілікте егістік алқаптардың құрамында аздап тұздалған топырақтар мен 30%-ға дейін (190,1 мың га) тұзды батпақты және аздап тұздалған топырақ кешендері қолданылады. Бұл жерлерге коллекторлық-дренаждық желінің фонында қарапайым тұздау және жуу шаралары

қажет. Суарылмайтын жағдайларда жуу ішінара атмосфералық жауын-шашын мен қардың жиналуына байланысты жүзеге асырылады.

Тұзды батпақтары 30%-ға дейін орташа және қатты тұздалған топырақтар, сондай-ақ жалпы ауданы 510,2 мың га тұзды батпақтар күрделі мелиорациялық іс-шараларды жүргізуді талап етеді, осыған байланысты оларды егістіктің құрамынан шығарып, жайылымға айналдырған жөн.

IV топ – сортаң. 54,8 млн га немесе ауыл шаруашылығы алқаптарының 25,6% алып жатқан республикадағы ең ірі мелиоративтік топтардың бірі болып табылады. Сортаң топырақтар үш градацияға бөлінеді:

әлсіз сортаңды жерлер, оларға біртекті контурлары бар сәл сортаң топырақтар немесе қыртысты, таяз, орташа 10-нан 30%-ға дейін және терең 50%-ға дейін сортаңдау жатады. Олардың жалпы ауданы 18,2 млн га (31,3 %) құрайды;

орташа сортаңды жерлер, оларға қыртысты, таяз, орташа 30-дан 50%-ға дейін және терең сортаңды сортаңды және сортаңды Топырақтардың орташа сортаңды кешендері жатады. Жалпы ауданы 10,9 млн га (18,7 %) құрайды;

қатты сортаңды жерлер, оларға қатты сортаң топырақтар, сортаңдар және олардың басым кешендері (терең жерлерден басқа) жатады. Жалпы ауданы 29,1 млн га (50,0%) құрайды.

Сортаң топырақтар мен олардың кешендері қоңыр және сұр-қоңыр Топырақтардың шөлді аймағында – 16,8 млн га, Ашық-қоңыр топырақтарының шөлейт аймағында – 15,2 млн га және қара-қоңыр және қоңыр топырақтарының құрғақ дала аймағында – 19,1 млн га кең таралған.

Өңірлік жоспарда сортаңды жерлердің негізгі алаңдары Ақтөбе (11,5 млн га), Батыс Қазақстан (7,1 млн га) Қарағанды (6,2 млн га), Ұлытау (5,2 млн га), облыстарында орналасқан. Ақмола, Атырау, Шығыс Қазақстан, Павлодар және Солтүстік Қазақстан облыстарында мұндай жерлердің саны 3-тен 4 млн гектарға дейін. Республиканың оңтүстік облыстарында сортаң жерлердің әрқайсысында бір млн гектардан аз жер бар.

Егістіктегі сортаңды топырақтар 3,3 млн га құрайды, олардың ең көп алқаптары Солтүстік Қазақстан облысында – 815,5 мың га, Қостанай облысында – 714,0 мың га, Ақмола облысында – 794,2 млн га, Павлодар облысында – 397,7 мың га және

Қарағанды облысында – 352,1 мың га пайдаланылады. Негізінен егістікте аздап тұздалған кешендер қолданылады, онда тұзды батпақтар 30%-ға дейін алады.

V топ – су эрозиясына бейім (шайылған). Ауыл шаруашылығы алқаптарының құрамында 5,1 млн га аумақ бар, оның ішінде егістікке 1,2 млн га келеді. Егістік құрамындағы шайылған топырақтың ең көп ауданы Ақмола, Түркістан, Шығыс Қазақстан және Жамбыл облыстарында анықталды.

VI топ – жел эрозиясына бейім (дефляцияланған). Мұндай топырақ 24,5 млн га құрайды, оның ішінде егістікте 0,5 млн га, оның 74%-ы Павлодар облысына тиесілі.

VII топ – су және жел эрозиясына ұшыраған. 249,8 мың гектар аумақта анықталды, топырақ эрозиясының неғұрлым егжей-тегжейлі сипаттамасы осы есептің 2.4.1-бөлімінде баяндалған.

VIII топ – өте ылғалданған. Республикада 2,8 млн гектар жерді алып жатыр, оның 224,8 мың гектары егістікте. Бұл топ негізінен гидроморфты және жартылай гидроморфты топырақтармен ұсынылған. Жайылмалы жерлер 1,1 млн га, жазықтан тыс жерлер – 1,8 млн га құрайды.

Бұл топтың ең маңызды топырақ алқаптары Қарағанды облысында – 0,4 млн га. Ұлытау облысында – 0,1 млн га. Қостанай, Абай, Батыс Қазақстан, Павлодар, Ақтөбе, Алматы облыстарында 0,2-0,3 млн га батпақты жерлер бар.

Бұл топтың жерлері негізінен жайылмалар мен жайылма өзендердің террасаларын, сондай-ақ табиғи және жасанды сағаларды қоса алғанда, ойпаттан тыс ойпаттар мен батпақтарды алып жатқан топырақтармен ұсынылған. Еріген судың артық болуы және су басу ұзақтығы егіс уақытына, дақылдардың пісіп-жетілуіне және өнімділігіне теріс әсер етеді. Осыған байланысты осы топтың топырағын шабындық ретінде қолданған жөн.

IX топ – батпақтанған. 1,1 млн га алқапқа таралды, оның ішінде егістікте – 23,9 мың га, оның ішінде – 15,3 мың га суармалы егістікте. Олар шамадан тыс ылғал жағдайында қалыптасты және негізінен батпақты және шалғынды-батпақты топырақтармен ұсынылған. Маңғыстаудан басқа барлық облыстардың аумағында

шағын учаскелерде таралған. Оларды егістік алқапта пайдалану практикалық емес, өйткені олар дренаждау үшін күрделі мелиорациялық шараларды қажет етеді.

Х тобы – басқалар. 3,1 млн га аумақты алып жатыр. Бұл топта сапасы бойынша жоғарыда аталған мелиоративтік топтардың ешқайсысына орналастыруға болмайтын топырақтар ескерілген. Бұл балқытылған топырақ, уыт, такыр, қалдық карбонатты, сондай-ақ теріс белгілері жоқ құмды, автоморфты, жартылай гидроморфты, тасты шөгінділер, қиыршық тасты шөгінділер, шатқал-сәулелік кешендер, балшық сортаңдар және т. б. Барлық топырақ аймақтарында шағын учаскелерде таралған, оның ішінде құрғақ дала аймағында қара-қоңыр және қоңыр топырақтарының саны 2,0 млн га, ашық-қоңыр топырақтарының шөлейт аймағында – 0,3 млн га, қоңыр және сұр-қоңыр топырақтардың шөлді аймағында – 0,5 млн га. Өңірлік жоспарда өзге топтардың негізгі алаңдары Ақтөбе (0,7 млн га), Қарағанды (0,4 млн га), Ұлытау (0,1 млн га), Павлодар (0,5 млн га) облыстары. Егістік алқаптардың құрамында 67,0 мың га, оның ішінде Павлодар – 22,8 мың га, Солтүстік Қазақстан – 18,1 мың га, Қостанай – 13,1 мың га облыстарда бар.

Жалпы, ауылшаруашылық жерлерінің мелиорациялық топтарға бөлінуін талдау, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер санатында мелиорациялық жағынан ең сапалы жерлер бар деген қорытынды жасауға болады. Сонымен, жердің осы санатындағы ауылшаруашылық алқаптарының құрамында күрделі емес теріс белгілері бар мелиорациялық топ, оның ішінде және, әрине, егіншілікке жарамды, 28% алады. Теріс белгілері бар басқа мелиоративтік топтардың үлес салмағы әлсіз дәрежеде шамамен 24% құрайды. Теріс белгілері бар ауыл шаруашылығы алқаптары орташа және күшті дәрежеде олардың жалпы аумағының 48% құрайды. Жалпы республика бойынша салыстыру үшін асқынбаған теріс белгілері бар мелиоративтік топ 19,4%, әлсіз дәрежедегі теріс белгілері 20,1%, ал орташа және күшті дәрежеде 60% - дан астамын құрайды.

Жерді сапалы бағалаудың соңғы кезеңімен салыстырғанда (2010 жыл) егістік алқабы 24,2 млн гектардан 26,9 млн гектарға дейін ұлғайды, оның ішінде суармалы

алқап 1440,9 мың гектардан 1803,7 мың гектарға дейін өсті. Өсім тиісінше 2,7 млн га және 362,8 мың га құрады.

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген

49-кесте

**2024 жылғы 1 қарашадағы ауыл шаруашылығы алқаптарының құнарлылығына әсер ететін белгілері бойынша
сипаттама**

мың. га

Облыстар атауы	Жалпы көлем	I, Кері белгілермен күрделіленбегендер		II, Қиыршық тастаңғы	III, Тұздаңғы	IVКебірленгені	V. Шайылғаны	VI. Дефляцияланғаны	VII. Су және жел эрозиясына қатар шалдыққаны	VIII. Өте ылғалданған	IX. Батпақтанған	X. Басқа жерлер
		барлығы	с.і. сөзсіз жарамды-лары									
Абай	16 332,80	1 947,30	1 017,70	8 408,40	1 221,50	3 501,90	193,7	647,8		246,6	78,7	86,9
Ақмола	13 084,20	4 986,80	4 986,80	2 384,30	1 596,30	3 169,50	567,6	9,6		164,5	111,6	94
Ақтөбе	26 545,60	7 872,90	1 447,00	2 137,30	1 390,10	11 453,60	479,5	2145,8	50,9	269	25,9	720,6
Алматы	6 242,70	1 117,70	286,8	240,9	1 634,70	302,8	612,7	2050,5		133,4	149,4	0,6
Атырау	9 659,50	538,2	0,4	136,6	2 282,60	3 396,00		3133,9		45,7	3,1	123,4
Шығыс Қазақстан	6 331,80	1 282,80	406,9	3 721,90	350,2	242,4	246,9	218,2	1,5	191,1	33	43,8
Жамбыл	8 096,20	669,6	333,8	2 800,10	757,00	406,3	202,9	3034,9		124	87	14,4
Жетісу	9 018,80	1 803,00	494,3	2 336,70	1 829,80	271	222,8	2414,1		66,3	38,2	36,9
Батыс Қазақстан	12 753,70	1 528,30	1 073,20	295,2	1 337,40	7 109,50	274,9	1409,5	197,3	326,4	72,5	202,7
Қарағанды	19 856,10	1 893,30	1 019,00	8 771,30	1 690,70	6 250,20	216,8	128,7		430,6	48,3	426,2
Қызылорда	11 789,00	1 127,20	4,3	263,8	3 133,10	3 439,10	5,9	3044,7		294,5	183,6	297,1
Қостанай	18 012,10	5 896,70	5 403,40	590,7	9 803,50	641,6	160,4	622	0,1	94,5	79,1	123,5
Маңғыстау	12 634,30	1 600,90	0,2	925,5	6 870,00	1 635,40	800	656,3				146,2
Павлодар	11 157,20	1 605,70	1 596,50	2 917,50	775,5	3 943,80	0,9	1296,4		57,9	34,8	524,7
Солтүстік Қазақстан	8 395,60	4 176,50	4 176,5	410,2	573	2 790,40	56,2			144,5	115,6	129,2
Түркістан	10 041,50	1 584,10	1 093,50	1 059,20	2 096,40	1 007,50	1052,9	3112,9		112,3	7,7	8,5
Ұлытау	13 567,00	1 760,10	155,2	4 742,50	895,3	5 193,50	2,2	631		144	13,5	184,9
Шымкент қ.	80,8	44,6	44,6	3	10		23,2					
Алматы қ.	27	23,7	0,6	2,9			0,1			0,3		
Астана қ.	14	2,7	2,7	0,3	4,6	3				2	1,4	
Барлығы	213 639,90	41 462,10	19 366,90	42 148,30	38 251,70	54 757,50	5 119,60	24 556,30	249,80	2 847,60	1 083,40	3 163,60

2024 жылғы 1 қарашадағы егістіктің құнарлылығына әсер ететін белгілері бойынша сипаттама

Облыстар атауы	Жалпы көлемі	I. Кері белгілермен күрделіленбегендер		II. Қиыршық тастанғаны	III. Тұзланғаны	IV. Кебірленгені	V. Шайылғаны	VI, Дефляцияланғаны	VII, Су және жел эрозиясына қатар шалдыққаны	VIII, Өте ылғалданған	IX, 3 Батпақтанған	X, Басқа жерлер
		барлығы	с.і. сөзсіз жарамды-лары									
Абай	812,1	553,9	560,8	64,7	31,3	101,4	57,4	0,7		2,4		0,3
Ақмола	6178,3	3994,4	4010,4	359,5	656,7	794,2	351,3	0,9		12,7	1,3	7,3
Ақтөбе	707,5	553,1	561,9	54,5	19,7	36,4	34,2			9,2		0,4
Алматы	489	258,7	260,4	65,4	78,7	17,4	26,2	18		23,5	1,1	
Атырау	8,8	0,3	0,3		8,1	0,1				0,3		
Шығыс Қазақстан	647,3	343,3	368,3	95,5	3,8	4,5	177,7	11,5	0,6	10,4		
Жамбыл	840,3	339,4	181,5	236	178,9	3,4	52,7	1,6		23,8	2,5	2
Жетісу	555,1	320,8	293,7	81	55,3	14	32	22		28	2	
Батыс Қазақстан	609,5	279,9	287,8	15,1	43	94,1	72,6	4,4	95,6	3,9	0,5	0,4
Қарағанды	1234,5	364,2	510,5	338	76,3	329,9	83,2	28,1		11,6	0,6	2,6
Қостанай	6443,3	4707	4688,6	228,8	641	714	63,4	30,1		42,6	3,3	13,1
Қызылорда	190,1	8,3	6,7		171,9						9,9	
Маңғыстау	0,9	0,6	0,2		0,2	0,1						
Павлодар	2078,8	1062,5	1064,8	85,9	175	397,7		334,3		0,6		22,8
Солтүстік Қазақстан	5062,7	3701,2	3681,4	188,8	280,4	823,3	28			20,2	2,7	18,1
Түркістан	941,2	519,9	512,9	19,3	128,3	6,5	232,3	0,2		34,7		
Ұлытау	56,1	25,6	25,2	17	7,9	5,2				0,4		
Алматы қ.	2,7	2,5	2,5							0,2		
Астана қ.	3,7	2,4	2,4		0,6	0,7						
Шымкент қ.	45,2	35,9	35,9				9			0,3		
Барлығы	26907,1	17073,9	17056,2	1849,5	2557,1	3342,9	1220,0	451,8	96,2	224,8	23,9	67,0

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген

Аймақтық тұрғыдан алғанда, 2023 жылмен салыстырғанда егістіктің төмендеуі барлық аудандарда болды.

Ауыл шаруашылығы алқаптарын трансформациялау нәтижесінде егістік алқаптарының құрамы негізінен оның өнімділігі төмен бөлігін шөлейт ашық-қоңыр аймағынан шығару және дала қара жер және құрғақ дала қоңыр аймақтарында, сондай-ақ республиканың неғұрлым өнімді жерлер орналасқан тау бөктеріндегі өңірлерінде егістік алқаптарының жаңа учаскелерін игеру есебінен сапалы өзгереді.

2.2. Шабындықтар мен жайылымдардың дақылдық-техникалық жағдайы

Қазақстан Еуразия құрлығының ортасындағы географиялық жағдайына және даланың, шөл даланың, таулардың және келіп құятын өзендері мен кең атырауы бар ірі құрлықшілік су қоймаларының табиғи кешендерінің бірегей үйлесімділігі арқасында, экожүйелердің сан алуан түрімен және соларға сәйкес келетін өсімдіктер түрлілігімен сипатталады. Қазақстанда Орталық Азияға тән даланың, шөлейттің, шөл дала мен тау белдеулерінің аймақтық нұсқаларының бар спектрі толық берілген.

Республиканың қазіргі флорасында ағаш тұқымдыларының 68 түрі, бұта ағаштардың, шала бұталар мен жартылай бұташықтардың 699 түрі, көп жылдық шөптердің 5 598 түрі мен бір жылдық шөптердің 849 түрі есептеледі.

Мал азығы алқаптары орманды далалы және далалы табиғи аймақтарда 19%-ды, шөлейтті аймақтарда – 10%-ды, шөлді аймақтарда – 37%-ды, ұсақ шоқыларда – 18%-ды, тау етегіндегі жазықтарда – 10%-ды, тауларда – 6%-ды құрайды.

Жазықтарда өсімдіктер жамылығысын бөлу ендік аймақтық заңына бағынады, бұл экожүйенің үш: орманды далалы, далалы және шөлді аймақтық түрлерге біртіндеп ауысуын шарттайды.

Табиғи мал азығы алқаптары өсімдіктерінің таралуы 17-суретте көрсетілді.

Орманды далалы және далалы аймақ, республиканың солтүстігінде орналасқан олар егіншіліктің жоғары деңгейімен сипатталады. Табиғи жайылымдар әдетте егіншілікке жарамсыз жерлерде орналасады. Жайылымдардың ауданы 32,0 млн га, шабындықтар 1,6 млн га құрайды. орманды дала аймағының өсімдік жамылғысы ормандармен және бай шөпті-қауырсынды түрлендірілген далалармен ұсынылған. Қазақстанның солтүстігінде ғана ұсынылған орманды-дала экожүйелері

үшін сұр орман топырақтарындағы қайың және көктерек–қайың ормандарының солтүстік бөлігінде сілтіленген қара топырақтардағы шөпті–шөпті және шөпті-шөпті шалғынды дала алып жатқан ормансыз учаскелермен кезектесуі тән. Оңтүстік бөлігінде қоңыр орманды дала экожүйелері басым. Көктерек-қайың (*Populustremula*, *Betulapendula*) Мальтадағы батыстағы ормандар қызыл-бай шөптермен және қызыл-сәбіз және (*Stipa zalesskyi*, *Peucedanum morisonii*) дала. Орманды даланың шалғынды және дала учаскелері 60-90% - ға жыртылған.

Дала Қазақстанда республиканың солтүстік жартысын қамтитын кең аумақты алып жатыр. Дала экожүйелері өсімдіктердің тіршілік формасы – шөпті дәнді дақылдардың өсімдіктер қауымдастығындағы үстемдігімен ерекшеленеді. Гидротермиялық режимнің өзгеруіне байланысты солтүстіктен оңтүстікке қарай экожүйелердің топырақ-өсімдік жамылғысында біртіндеп өзгеріс болады. Бұл өзгерістер түрдің экологиялық топтарының құрғақшылыққа төзімділіктен құрғақшылыққа төзімділікке ауысуы сияқты көрінеді. Мұның бәрі дала экожүйелерінің келесі субаймақтық түрлерге субаймақтық бөлінуін анықтайды:

- **Қуаң дала экожүйесі** (бетегелі-бай алуан шөпті орташа қуаң далалық; бетегелі-алуан шөпті қуаң далалық);
- **Құрғақ далалық экожүйе** (шым дәнді дақылды орташа құрғақ далалық; шым дәнді дақылды-ксерофитті алуан шөпті құрғақ далалық);
- **Шөлді-далалық экожүйе** (шөлденген шымды дәнді дақылды-жусанды).

Қазіргі уақытта қарқынды шаруашылық қызметінің салдарынан Қазақстан жазықтарындағы қуаң және құрғақ дала толығымен жыртылған.

Қуаң дала экожүйесі Жалпы Сырт сілемдерінде, Орал түбінде, Оралда, Батыс Сібір ойпатының жазықтарында, еліміздің Торғай төрткіл бедерінің солтүстік шетінде және Орталық Қазақстан ұсақ шоқылары арасында таралған.

Өсімдіктері қызыл бетегелі-бай алуан шөпті, қызыл бетегелі-сәбізшөпті қауымдастықтар түрінде болады. Олар бай флоралық құрамымен, биік проекциялық жамылғысымен ерекшеленеді. Шымқабат дәнді өсімдіктері қызыл бетеге (*Stipa zalesskyi*), тіпшақ (*Festuca valesica*), сұлыбас (*Helictotrichon desertorum*) басым келеді,

сирегірек Лессинг бозы (*Stipalessingiana*) кездеседі, сондай-ақ ылғал сүйгіш және құрғақшылыққа төзімді алуан шөптердің көп түрлілігі тән келеді.

Тың жерлерді жаппай игеру кезеңінде жазықтардағы қуаң дала толығымен жыртылды.

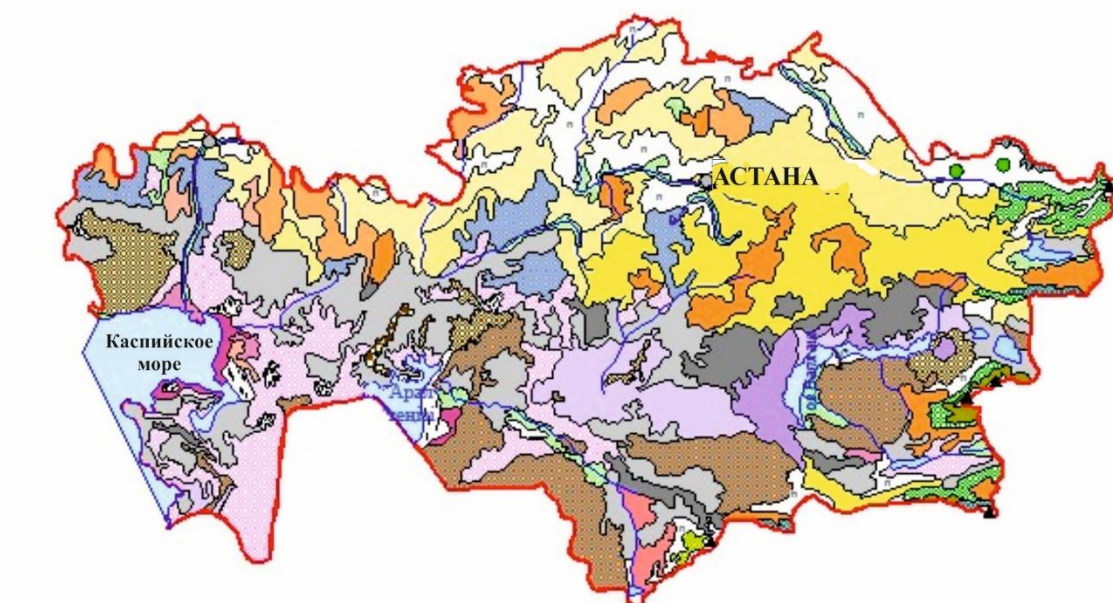
Қуаң далалы экожүйе Жалпы Сыртты (сырт етегіндегі үстірт деп аталатын оңтүстік бөлігін), Каспий маңы ойпатының бір бөлігін, Орал түбі үстіртін, Мұғалжар, Торғай түбіндегі жазықтармен бірге Торғай үстіртін, Орталық Қазақстанның ұсақ шоқыларын және Батыс Сібір ойпатының оңтүстік шетін (Ертіс маңы жазықтары) қамтиды.

Қуаң далалы экожүйенің табиғи қауымдастықтары бетегелі-тіпшақты далалар мен бозды-ксерофитті алуан шөпті далалар болып келеді, мұндағы құмбалшықты көбіне карбонатты топырақта шымқабат дәнді дақылдары (Лессинг бетегесі немесе Лессинг бозы (*Stipa lessingiana*), тіпшақ (*Festuca valesiaca*), механикалық құрамы жеңіл топырақта (жеңіл құмбалшықты және құмдауытты) қылқан селеу (*Stipa capillata*), ал тасты аз дамыған топырақта – қырғыз бетегесі (*Stipa kirghisorum*), сұлыбас (*Helictotrichon desertorum*) басым келеді. Алуан шөптер қауымдастықтар құрылуында бағыныңқы рөл атқарады және оның үлесі 10-15%-дан аспайды. Шөпөтінде өсімдіктердің тек құрғақшылыққа төзімді ксерофитті далалық түрлері басым келеді. Қуаң далалық экожүйеде алуаншөптер далалық ксерофиттердің экологиялық тобы түрінде ғана болады және олардың ішінде татар төскейі (*Galatella tatarica*) мен кестежусан (*Tanacetum achilleaefolium*) молынан кездеседі.

Шөлді-далалық экожүйелер (шөлденген дала экожүйелері) Қазақстанның батыс шекарасынан Алтай, Саура және Тарбағатай тауларының етегіне дейін 2500 шақырымнан асатын жерде таралған, Орал түбі және Торғай үстірті мен Каспий маңы ойпатының жазықтарын, сондай-ақ Орталық Қазақстан ұсақ шоқыларының оңтүстігіндегі біршама бөлікті қамтиды.

Өсімдіктер қауымдастығынан бетегелі-жусанды дала басым келеді. Шымқабат дәнді өсімдіктерінен Лессинг бозы (*Лессинг жусаны*, *Stipa lessingiana*), тырса (*Stipa sareptana*) және тіпшақ (*Festuca valesiaca*) басым болады. Міндетті содоминанттар жусандардың жартылай бұташықты шөлді-далалы және шөлді түрлері: Лессинг жуса-

Табиғи жем-шөп алқаптары

УСЛОВНЫЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ

Равнинные		Мелкосопочные и низкогорные	
	Лесостепные и степные ковыльно-разнотравно-типчаковые с полынными пастбищами и злаково-разнотравными сенокосами.		Степные разнотравно-типчаково-разнотравные, местами закустаренные пастбища.
	Степные и пустынно-степные волосатиково-ковыльно-типчаково-полынные с типчаково-полынными, полынными и солянковыми пастбищами.		Степные типчаково-дерновиннозлаково-разнотравно-полынные, местами закустаренные пастбища.
	Пустынно-степные и пустынные житняково-полынные, еркекы, еркеково-шагирывые пастбища с дерновиннозлаковыми и полынными.		Пустынно-степные и пустынные серополынные, серополынно-дерновинно-злаковые, серополынно-полусухосолянковые пастбища.
	Степные и пустынно-степные типчаково-ковыльные, типчаково-полынные пастбища с полынно-дерновиннозлаковыми, солончопопынными.		Пустынные боялычево-полынные пастбища с полынными и солянковыми.
	Пустынно-степные, пустынные эфемероидные и эфемерово-разнотравные пастбища.		Ксерофильнозлаково-разнотравные пастбища с арчовым редколесьем.
	Песчаные степные, пустынно-степные и пустынные шагирово-еркекы, зеленополынно-дерновиннозлаковые пастбища.	Среднегорные и высокогорные	
	Пустынно-степные и пустынные серополынно-дерновиннозлаковые, серополынно-эфемерные, серополынно-солянковые пастбища.		Луговые среднегорные злаково-разнотравные и разнотравно-злаковые пастбища с сенокосами, иногда закустаренные, с фрагментами лесов и выходами коренных пород.
	Степные, пустынно-степные и пустынные солончопопынные, солончопопынно-солянковые пастбища.		Луговые высокогорные разнотравно-злаковые пастбища с выходами коренных пород и осыпями.
	Песчаные пустынные кустарниково-полынные, кустарниково-эфемерные, солянково-кустарниковые и равнинные черносаксаулово-солянковые пастбища.		Высокогорные луговые кобрезиевые и осоковые пастбища с разнотравно-злаковыми, типчаково-разнотравными, выходами коренных пород, осыпями.
	Пустынные полусухосолянковые с преобладанием боялыча пастбища с серополынными и солянковыми.	УСЛОВНЫЕ ЗНАКИ	
	Пустынно-степные, пустынные солянковые и солянково-полынные с преобладанием биоргуна пастбища с серополынно-дерновинно-злаковыми, полынно-эфемерными, однолетнесолянковыми.		Пашня.
	Пустынные сочносолянковые пастбища.		Хвойные и смешанные леса.
	Пустынные однолетнесолянковые пастбища.		Тростниковые болота
	Низинные, долинные луговые злаковые иногда закустаренные сенокосы с полынными и солянковыми пастбищами.		Соры, солончаки.
			Глины.
			Ледники, снежники, выходы коренных пород.

ны (*Artemisia lessingiana*), батысында – Лерх жусаны (*Artemisia lercheana*), жіңішке жусан (*Artemisia gracilescens*), шығысында – жартылай Лессинг тәрізді жусан (*Artemisia sublessingiana*), тұзданған топырақта жаппай – қара жусан (*Artemisia*

pauciflora) болып табылады. Алуан шөптер көп емес және тек ксерофиттер ғана кездеседі.

Жайылымдардың өнімділігі орташа құрғақ массаның 3-5 ц/га құрайды. Орманды далаларда ойпаңды жерлердегі жазықтарда түрлерге бай дәнді-алуан шөпті жайылымдар сақталған, олардың өнімділігі – құрғақ массаның 7-10 ц/га.

Өзендердің аңғарларында, жайылмаларда, көлдер маңындағы ойпаң жерлерде шалғынды топырақтағы дәнді-алуан шөпті шалғындар, өнімділігі құрғақ массаның 12-15 ц/га құрайтын шабындықтар ретінде пайдаланылады.

Шөлейт және шөлді аймақтар Қазақстан жазығының оңтүстік жарты бөлігін – республика аумағының 50%-ға жуығын алады, оның 70%-дан көбі шөлді аймаққа келеді. Каспий маңы ойпаты, Маңғыстау түбегі, Үстірт, Торғай төрткіл бедерінің оңтүстік бөлігі және Қазақстанның ұсақ шоқылары (шығыс Бетпақ дала және Балқаш маңы), Тұран ойпаты (Арал маңы), Қызылқұм, Мойынқұм, Алакөл ойпаты мен Іле қазаншұңқыры өңірлерін қамтып, оңтүстікте Солтүстік Тянь-Шань, Жоңғар Алатауы мен Тарбағатай тауларының етегіне дейін жетеді. Бұл аймақтарда жайылым 85,1 млн га немесе жалпы көлемнің 52,3%-ын алады.

Өсімдіктері жартылай бұташықтар мен бұталар түрінде болады, түрлердің аздығымен, шағын проекциялық жамылғысымен және ксерофиттер мен гиперксерофиттердің құрғақшылыққа төзімді түрлерінің абсолютті басымдығымен ерекшеленеді.

Қазақстанда жазықтарда шөлді экожүйенің климаттық тұрғыдан шартталған келесідей 3 аймақтық түрі кездеседі, олар: солтүстік, орта және оңтүстік түрлер, сондай-ақ тау етегіндегі шөлдердің ерекше климатипі бар.

Солтүстік (далалық шөлдер) шөлдің құба топырағында кездеседі. Оларға жартылай бұташықты қауымдастықтар, көбіне жусанды, сирегірек көп жылдық сораңды қауымдастықтар тән келеді. Өсімдіктер қауымдастығының ерекшелігі тарабоз тырсық (*Stipasareptana*), қырғыз бетегесі (*Stipakirgisorum*), Рихтер бетегесі (*Stiparichteriana*) және құмдарда еркекшөптің (*Agropyronfragile*) кездесетіндігі болып табылады. Жайылым өнімділігі құрғақ массаның 3-4 ц/га құрайды.

Шөлдің сұрғылт-құба, тоңданған топырағындағы **орта шөлдер**. Көп жылдық сораңдар – бұйырғын (*Anabasis salsa*), қара баялыш (*Salsola arbusculiformis*),

тасбұйырғын (*Nanophytonerinaceum*), шығыс сораңы (*Salsolaorientalis*), ал жусандардан – тамыр жусан (*Artemisiaterrae–albae*) және туран жусан (*Artemisiaturanica*) сияқты түрлері басым келеді. Бозжусанды жайылымның өнімділігі құрғақ массаның 2-ден 6 ц/га дейін құрайды. Құмдарда ақ сексеуіл (*Haloxylonpersicicum*) мен қара сексуіл (*H.aphyllum*) кең тараған, өнімділігі 2-ден 4 ц/га дейінгі құрғақ масса, сондай-ақ псаммофильді бұталар мен жартылай бұташықтар (жүзгіндер түрі (*Calligonum*), қылшалар (*Ephedra*), құм қарағаны (*Ammodendron*) тән келеді.

Оңтүстік шөлдері әктастармен, мергелдермен қалыптасқан аридті-денудациялық Үстірттің оңтүстік бөлігі мен Қызылқұм алқабын алады. Климаттық көрсеткіштер гидротермиялық режимнің жылу мен құрғақшылыққа қарай күрт өзгертіндігін көрсетеді. Топырағы – қысқа мерзімге тоңданатын немесе тоңданбайтын сұрғылт-кұба топырақ. Оңтүстік шөлдерінде де жартылай бұташықтар мен бұташықтар басым келеді, алайда олардың түр құрамы өзгеріп отырады. Бүртікті сораң (немесе тетыр) (*Sa Isolagemascons*) мен кемруд жусаны (*Artemisiakemrudica*) басым келеді. Құмдағы сексеуілдер мен жүзгіндерде эфемерлер мен эфемероидтардың, әсіресе үрмежемісті қияқөлеңнің (*Carexphysodes*) фитоценоздық рөлі артады. Өнімділік 1-3 ц/га құрғақ массаны құрайды.

Тау етегіндегі шөлдер. Қазақстанның Тарбағатайдан Қаратауға және Батыс Тянь-Шаньға дейінгі барлық тау жүйесінің етегінде кездеседі. Тау етегіндегі шөлдерің экожүйесіндегі топырақтың негізгі түрі ашық сұртопырақтар (оңтүстік және солтүстік) болып табылады. Тауға жақындаған сайын термиялық конвекцияның күшеюі және атмосфералық фронттардың белсенділігі салдарынан тау бөктеріндегі жауын-шашын мөлшері артады. Тау бөктеріндегі аумақ (жазықтар, ұсақ шоқылар, құмды алқаптар) экожүйесінің құрылуының негізгі факторы, «гумидті-тау бөктеріндегі» аймақты құрайтын тау бөктеріндегі ылғалдану әсерінің салдарынан жауын-шашынның едәуір ұлғаюы болып табылады.

Тау бөктеріндегі аумақтарда, таудың әсерлерінен тыс жазықтарға қарағанда, 2-3 есе көп жауын-шашын түседі. Тау массивтері солтүстік-батыс ауа массалары үшін елеулі бөгеттер болып табылады.

Тау бөктеріндегі шөл өсімдіктері, олардың құрамында жартылай бұташықтар мен бұташықтар қауымдастығының болуымен және баданалы қоңырбас (*Poa bulbosa*) пен қиякөлең (*Carex pachystilis*) құрайтын эфемероидтардың айқын байқалатын қабатымен сипатталады.

Тауаралық-шұңқырлы шөлді экожүйелер. Тауаралық шұңқырлар (Іле, Зайсан) үшін, аймақтың шеңберлі инверсиялық құрылымы деп аталатын аймақтық экожүйелер ауысуының ерекше шоғырлас сипаты тән келеді.

Әдетте, шұңқырдың ең төменгі, орталық бөлігін аридтік шөлді экожүйелер, ортаңғы бөлігін шұңқырдың аймақтық орналасуын индикаторлайтын экожүйелер алып жатады. Тауға жақын орналасқан аумақтар, әдетте, тау бөктеріндегі аз қуаңшылықты қауымдастық түрлерін көрсетеді.

Шөлейтті және шөлді аймақтардың шалғындары ірі өзендердің аңғарларына, теңіздер мен көлдер маңындағы ойпаңды жерлерге жақын орналасқан және оларда құрақ, ши, қияқ, әжірек және сирегірек жұмсақ сабақты дәнді өсімдік түрлері кездеседі. Шалғынды жайылымдардың өнімділігі 2-ден 10 ц/га аралығында, шабындықтар – 15-тен 40 ц/га құрғақ масса аралығында ауытқиды. Шабындықтар көлемі 1,3 млн га құрайды.

Ұсақ шоқылардағы жайылым 32,4 млн га алады. Ұсақ шоқы Қазақстан аумағының орталық және солтүстік-шығыс бөлігінде дала, шөлейт және ішінара шөлді табиғи аймақтарда орналасқан. Өсімдіктер жамылғысы солтүстігінде (далалық аймақ) жайылымның түрлі бетегелі-тіпшақты-алуан шөпті және сұлыбасты түрлерінен, орталық бөлігінде (қуаң және шөлейтті аймақ) түкті бетегелі-жусанды және жусанды-шымды дәнді өсімдікті, көбіне бұталанған түрлерінен, оңтүстігінде (шөлді аймақ) – бозжусанды, баялышты-жусанды түрлерден тұрады. Мұндағы өсімдіктер қауымдастығының өнімділігі 2-ден 6 ц/га құрғақ массаға дейін болады.

Шоқылар арасындағы ойпаңдарда, кіші өзендер мен бұлақтар аңғарларында сұлыбасты, бидайықты, шилі шалғындар таралған, олар негізінен шабындық ретінде пайдаланылады, өнімділігі 8-12 ц/га құрғақ масса. Шабындық көлемі – 0,7 млн га.

Тау етегіндегі жазықтар Қазақстанның барлық ірі тау алаптарын жиектейді. Жайылымдар 18,7 млн га, шабындықтар – 0,8 млн га жерді алады. Олардың өсімдіктер жамылғысының құрылуы тік белдеулік заңына бағынады.

Тау етегіндегі жазықтар шегінде, биік тауларды қоспағанда, барлық тау жүйесінде кездесетін тік белдеулер байқалады.

Тау бөктері жазығындағы шөл және шөлейтті жайылымдар өте үлкен көлемді алады және жайылымдардың бозжусанды-эфемерлі, бозжусанды-соранды, арам шөпті-эфемерлі, эфемерлі түрі кездеседі, сондай-ақ мұндағы шөлейтті аймақ шөпотында шымқабатты дәнді өсімдіктер қатысады. Олардың өнімділігі 1-3 ц/га құрғақ масса аралығында болады.

Тау етегіндегі жазықтардың далалы және шалғынды-далалы жайылымдары төбелі-бөктерлі тау бөктеріне жалғасады. Оларға түрлі бетегелі-тіпшақты-жусанды, шымды дәнді-алуан шөпті, дәнді-алуан шөпті, көбіне бұталанған жайылым түрлері тән келеді, өнімділігі 3-тен 6 ц/га дейінгі құрғақ массаны құрайды.

Батыс Тянь-Шань сілемдері мен Қаратау жотасының тау бөктеріндегі саванналы шөл және шөлейт жайылымдары ерекше орын алады, мұнда ландшафтық түрлерге эфемерлер мен эфемероидтар, алуан түрлі арам шөптер мен жусан жатады. Өнімділігі 1-4 ц/га құрғақ массаны құрайды.

Дала белдеуінің **аласа және орта таулы** жайылымдары түрлі бетегелі-тіпшақты және шымды дәнді өсімдіктермен сипатталады, аласа тауларда біраз мөлшерде жусан және орта тауларда – даланың дәнді өсімдіктері мен алуан шөптер қатысады. Таулардың тік баурайлары мен ойпаттары және жыралары қатты бұталанған.

Барлық тау жүйесіндегі аласа таулы шөлейтті жайылымдарда бозжусанды-шымды дәнді және шымды дәнді-бозжусанды түрлер кездеседі, өнімділігі 2-4 ц/га құрғақ массаға тең.

Аласатаулық жайылымдардың өнімділігі 3-6 ц/га құрғақ массаны құрайды, ортатаулық шалғынды және шалғынды-далалы жайылымдар 5-тен 15 ц/га құрғақ массаға дейін ауытқиды. Тау шалғындарының шөп шабуға қолайлы жерлері шабындық ретінде пайдаланылады. Тау шабындықтарының өнімділігі 6-18 ц/га құрғақ масса шегінде болады.

Аласатаулық және ортатаулық жайылымдар көлемі – 8,8 млн га, шабындықтар – 0,4 млн га. **Биік таулардағы** жайылымдардың өсімдіктер қауымдастығы сан алуан түрлі және әртүрлі өсімдіктер түріне жатады. Негізгі түрлер қатарында, Еуразияда кең таралған: тундралық, шалғындық, орман (күңгірт қылқанды, ұсақ жапырақты, жалпақ

жапырақты ормандар) өсімдіктері, бұталы, далалық, сондай-ақ сирек кездесетін, ерекше, Орта Азия тауларына тән өсімдіктер, тек Батыс Тянь-Шань тауында ғана кездесетін: аридтік аршалы сирек ормандар, умбеллярлар, саванналы, фриганоидты (тікен бұталы және таулы-жусанды) өсімдіктер түрлері бар. Жайылымдар көлемі 1,2 млн га құрайды.

Таулардағы экожүйелердің белдік құрылымы көптеген факторларға негізделген, олардың ішінде ең маңыздысы келесілер болып табылады:

- Осы тау жүйесін қоршайтын жазықтың (тұғырдың) аймақтық жағдайы.
- Тау бедерінің сипаты, жоталардың бағдары, биіктіктің салыстырмалы және абсолюттік амплитудасы.
- Климаттың ерекшеліктері (жоталардың бағдарына қарай ауа массаларының өзгеруі, таулардағы климаттық инверсиялар, жергілікті жердің биіктігімен және батыстан шығысқа қарай жылжуы бойынша климаттық параметрлердің өзгеруі).
- Топырақ-өсімдік жамылғысының өзіне тән өзгешілігі мен ерекшеліктері.

Тек Орталық және Оңтүстік Алтайдың биік тауларында ғана тау тундраларының өсімдіктері: мүк-қыналы, шөптесінді-мүкті және аласа қайың шоғыры мен дриада тундралар бар.

Қазақстан тауларында мезофитті ылғал сүйгіш дақылдар мен алуан шөптерден құрылған шалғындық қауымдастықтар альпі және субальпі белдеулерінің өсімдіктерін қалыптастырады және ортатауларда кеңінен таралады және мұнда орман алқаптарымен кезектеседі. Шабындық алқаптары – 0,05 млн га алады.

Альпі аласа шөптері, әртүрлі бояулы дәнді-алуан шөпті *шалғындар* ылғалды биік таулар (солтүстік Алтай, Батыс Тянь-Шань) жағдайларында таралған. Кримофиттік аласа шөпті альпілік шалғындар кобрезиевниктерінің (көбіне тақыршақ деп аталатын) ерекше түрі құрғақ және суық биік тауларда (Оңтүстік Алтай, Жоңғар Алатауы) кездеседі.

Субальпілік орташа шөпті шалғындар альпілік шалғындардан төменірек барлық таулы алқаптарда таралған. Олардың ішінде алуан шөпті-дәнді және теңгежапырақты мен қазтамақты шалғындар бар, олар көбіне аршалы тоғайлармен

кезектесіп тұрады. Қазақстанның тау жүйесінде қылқан жапырақты да, жалпақ жапырақты да *ормандар* таралған.

Жасыл мүкті және шөптесінді *күңгірт қылқан жапырақты майқарағайлы және балқарағайлы ормандар* тек солтүстік-батыс Алтайда ғана кездеседі. Шренк шыршасынан тұратын *күңгірт қылқан жапырақты шырша ормандары* Солтүстік Тянь-Шанда орта таулар баурайларында таралған. Орман белдеуінің жоғарғы бөлігінде бұл – жатаған шыршалы, ал орталық бөлігінде шөптесінді және мүкті жамылғысы бар шырша ормандары. Орман белдеуінің төменгі бөлігінде жапырақты-шыршалы ормандар бар.

Сібір сағызқарағайы басым келетін *ашық қылқан жапырақты сағызқарағайлы ормандар* Орталық және Оңтүстік Алтайдың орташа ылғалды жағдайларында өседі. Оңтүстік Алтай мен Сауыр тауларында саябақтық сағызқарағайлар кездеседі.

Қарағай тұқымдасты ормандар (өліжамылғылы, жасыл мүкті, қыналы, шөптесінді, бұталы-шөптесінді) мен селдір тоғайлар, петрофитті-далалық түрлермен бірге, Алтайдағы Калбы тауы мен Орталық Қазақстанның аласа таулы гранитті алаптарында кездеседі. Таулы өңірлерден басқа қарағайлы ормандарды Торғай өңірі мен Ертіс маңында да кездестіруге болады. Ылғалды қарағайлы ормандар флораның солтүстік (бореалдық) элементтерінің қоймасы болып табылады.

Өртүрлі тау жоталарында мезофитті ылғал сүйгіш бұта шіліктерінің алуан түрлілігі өте үлкен. Ең көп таралғаны – раушан көшеттері, тобылғы шіліктері, қарағандар (Алтай мен Тарбағатайдағы бұтақты қарағандардан және Теріскей Алатауындағы көп жапырақты қарағандар). Тарбағатайдың назар аудан арлық көрнекі жері Ледебур бадамы мен Ховен калофакасынан құрылған бұталы шіліктер болып табылады.

Таулы далалар Алтайдан Қаратауға дейін Қазақстанның барлық тауында кездеседі. Олар келесідей үш түр тармағынан тұрады: биік тауларда криофитті дала, орта таулы жерлерде нағыз шымды дәнді өсімдікті дала, ал Тянь-Шань мен Қаратаудың төменгі тауларында эфемероидты–шымқабат дәнді, саванналы-шымқабат дәнді (арпа, бидайық, сасыр өсімдіктерінің қатысуымен) және таудағы-серофитті–дәнді (көбенқұйрық, кемпіршөп, рафидофитум түрлерінің қатысуымен) өсімдікті дала.

Арша селдір тоғайлары тек Батыс Тянь-Шань орта таулары мен Қырғыз жотасының шатқалдарында кездеседі. Зеравшан аршасынан тұратын аршалықтар неғұрлым жылы өсу жағдайларына, сауыр аршасынан тұратын аршалықтар орташа суық тіршілік ортасына бейімделген. Шөп жамылғысы бойынша аршалықтар саванналы, шалғынды және шалғынды-далалық болып бөлінеді.

Орман екпелерінің ерекше түрі *Понтий доланасынан тұратын жылу сүйгіш селдір ормандар* Батыс Тянь-Шань жоталарының шетімен жоғары тау бөктеріндегі құлама етекте және таудың төменгі бөліктерінде таралған. *Понтий* доланасынан тұратын селдір ормандар (тау етегіндегі жартылай саванналар деп аталатын) агродақылдық кезеңге дейін басым болып келді, қазіргі уақытта үлкен аумақта жойылған.

Қаратау тауында өсімдіктердің ерекше өзіндік түрі – *қаратау жусаны* басым келетін *тау жусандары* үстем. Олар Қаратауда өсімдіктердің ерекше белдеуін құрады. Олардың флоралық құрамы бірегей болып келеді және аласа шөпті эфемероидтардан да, саванналы ірі шөптерден де, дәнді дала өсімдіктері мен тау ксерофитті элементтерден (сетен, кемпіршөп түрлері) тұрады.

Биік шөпті саваноидтар Батыс Тянь-Шанның жоғарғы тау бөктерінде кең аумақты алады. Оларды биік эфемероидты дәнді өсімдіктер, түкті бидайық, жаман арпа мен ірі шөптердің (сасыр, жалбызтікен, шырыш, әрем) басым қатысуы ерекшелейді. Аласа тау баурайларында әдетте олардың қатарында бұталар (бадам, раушан, шие) болады.

Аласа шөпті саваноидтар (баданалы қоңырбас, эфемерлер мен эфемероидтар басым келетін) Батыс Тянь-Шанның аласа тау бөктерлерінде кездеседі.

Өзен аңғарларының, көлдер мен су қоймалары жағалауларының өсімдіктері алуан түрлі болып келеді. Далада өзендер алқабында кең жапырақты терек (қара және ақ терек) ормандары, емен шағын телімдері (Орал өзені) және майда жапырақты көктерек-қайың ормандары мен қалың өскен талдар кездеседі. Шөлде өзен алқаптарында ерекше мезотермды жайылма ормандары – ағаш-бұталы (көбінесе талдар) тоғайлар (терек, түрлі жапырақты және көкшіл жиде) мен бұта шіліктер (шеңгел және жыңғыл түрлерінен) таралған.

Терең каньондарда (Шарын өз.) реликті шаған ормандары кездеседі. Өзен алаптары мен атырауларында, көлдердің жағалауларында шөптесінді батпақтар (құрақтан, қоғадан, камыстан, түйнекшөптен) және әр түрлі кәдімгі шабындықтар (бидайық, айрауық, діңшелі, түлкіқұйрық), галофитті (әжірек, ақмамық, қияқ, арпа) кеңінен кездеседі. Оңтүстік дала мен шөлдерде шиден құрылған ірі дәнді өсімдікті шалғындар таралған.

Биік таулы жайылымдардың өнімділігі 2-ден 9 ц/га құрғақ массаға дейін ауытқиды, бірақ көбінесе ол 2-4 ц/га құрайды. Субальпілік шалғындардың телімдері шөп шабуға, тасымалдауға ыңғайлы, орылады.

Шабындықтардың дақылдық-техникалық жағдайының басым белгілері: таза, ағаш өскен, бұта өсіп кеткен, улы өсімдіктер өсіп кеткен, төмпешікті болуы жатады.

Дақылдық-техникалық жағдайы бойынша таза шабындықтар басым келеді, олардың көлемі 4 472,5 мың га немесе 91,5%-ды құрайды.

Жақсартылған шабындықтар – 41,1 мың га немесе 0,8%. Ауыл шаруашылығы алқаптарын түгендеу материалдарына (2012-2014 жылдар) сәйкес, жақсартылған шабындықтар жағдайы, негізінен, қанағаттанарлық және қанағаттанарлықсыз (65%) болып белгіленген, жақсы жағдайдағы шабындықтар, олардың көлемінің 35%-ын құрайды.

Бұталар өсіп кеткен шабындықтар 134,2 мың га – 2,7%-ға тең. Бұталардың өсіп кетуіне қарай шабындықтар: шамалы дәрежеде – 100,6 мың га, орташа және күшті дәрежеде – 33,6 мың га болып бөлінеді.

Ағаш өскен шабындықтардың көлемі үлкен емес – 12,0 мың га немесе 0,2 %. Негізінен, шабындықтарда ағаш шамалы дәрежеде өскен – 9,4 мың га немесе ағаш өскен шабындықтардың барлық көлемінің 78,3%-ы.

Улы өсімдіктер басқан шабындықтар көлемі 81,7 мың га (1,7%) құрайды, соның ішінде шамалы дәрежеде – 44,4 мың га, орташа және күшті дәрежеде – 37,3 мың га.

Төбешікті шабындықтар – 144,9 мың га (3,0 %), соның ішінде орташа және күшті дәрежедегісі – 41,2 мың га.

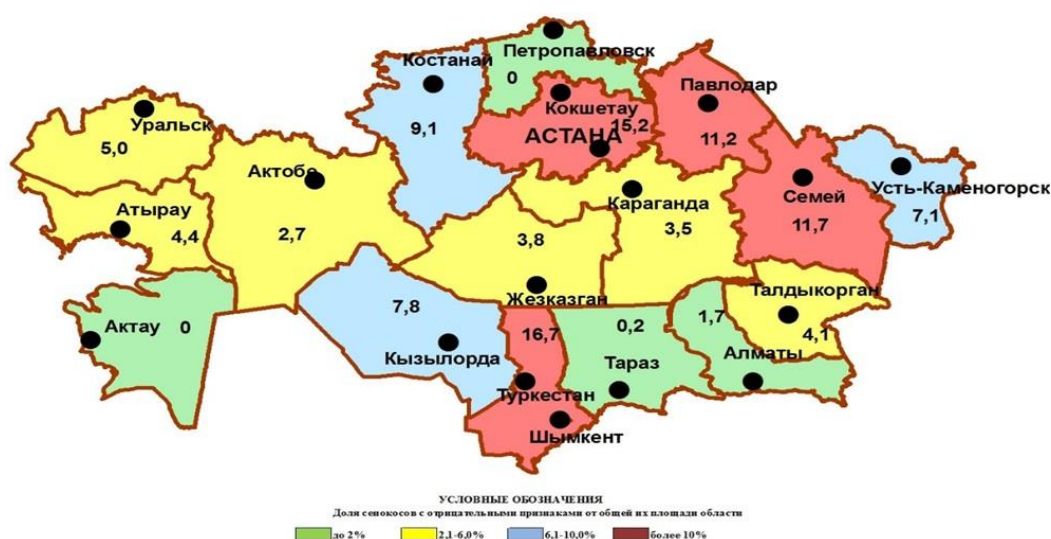
Дақылдық-техникалық кері белгілері бар шабындықтардың жалпы алаңы 372,8 мың га (7,6%) құрайды.

Өңірлік жоспарда олардың негізгі Саны Шығыс Қазақстан облысында – 74,8 мың га немесе 16,2 %. Облыста теріс мәдени-техникалық белгілері бар Абай шабындықтарының саны 69,8 мың га (11,7 %), Батыс Қазақстан облысында – 51,5 мың га (5%), Павлодар облысында – 33,9 мың га (11,2 %).

Шабындықтардың табиғи аймақтар мен облыстар бойынша дақылдық-техникалық жағдайы 18-суретте және 52, 53-кестелерде берілді. Таза шабындықтардың үлестік салмағы барлық табиғи аймақтарда басым келеді және шөлейтті аймақта 93,8%-дан таулы жерлерде 87,0% дейін ауытқиды.

Шабындықтардың дақылдық-техникалық жағдайы

18-сурет

Бұталы шабындықтардың негізгі саны орманды дала мен дала аймақтарында, сондай-ақ тау бөктеріндегі жазықтарда кездеседі.

Бұталы және орманды шабындықтардың едәуір аумағы Шығыс Қазақстан облысындағы Ертіс өзенінің жайылмасында (тиісінше 38,6 мың га және 3,1 мың га), Павлодар облысында (20,6 мың га және 3,3 мың га) және Абай облысында (36,7 мың га) орналасқан. Республиканың солтүстік және таулы аймақтарында шабындықтар шабындықпен, итмұрынмен, шиімен, қарағанмен, оңтүстігінде – Қарағанды, шабындықпен, шөңгелмен, тұзды топырақтарда – тамариспен бұқтырылған. Шабындықтар, әдетте, солтүстікте және тауларда – көктерек, қайың, тал, оңтүстікте – тал, тамариск және джида.

2024 жылғы 1 қарашадағы табиғи аймақтар бойынша шабындықтардың
дақылдық-техникалық жағдайы бойынша сипаттамасы

мың га

Аймақтардың (тау белдеулерінің) индексі, олардың атауы	Шабын- дықтар көлемі, барлығы	Соның ішінде түбегейлі жақсар- тылғаны	Табиғи шабындықтардың дақылдық-техникалық жағдайы												
			таза	бұта өсіп кеткен			ағаш өсіп кеткен			ұлы өсімдіктер басып кеткен			төбешікті		
				бар- лығы	шама- лы	орташа және күшті	бар- лығы	шамалы	орташа және күшті	барлығы	шама- лы	орташа және күшті	барлығы	шамалы	орташа және күшті
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Жазық															
Д. Орманды далалық және далалық	1642	22,1	1497,9	40,7	28,2	12,5	7,8	6,3	1,5	32,2	16,6	15,6	41,3	28,9	12,4
Шл. Шөлейтті	658,7	-	618,1	5,7	2,8	2,9	-	-	-	7,2	2	5,2	27,7	17,8	9,9
Ш. Шөл	683,5	0,2	661,1	9	4,4	4,6	-	-	-	6,9	3,7	3,2	6,4	2,6	3,8
Ұ. Ұсақ шоқы	703,4	0,2	650,3	22,1	17,9	4,2	-	-	-	1,9	0,6	1,3	28,9	24,8	4,1
ТБЖ. Тау бөктеріндегі жазық	784,2	15,3	686,3	32,5	29,3	3,2	1,9	0,8	1,1	27,9	19,7	8,2	20,3	16,6	3,7
Таулар															
Т. Аласа және орта таулар	408,9	3,1	353,4	24,2	18	6,2	2,3	2,3	-	5,6	1,8	3,8	20,3	13	7,3
Б. Биік таулар	4,6	-	4,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Барлығы	4885,3	40,9	4471,7	134,2	100,6	33,6	12	9,4	2,6	81,7	44,4	37,3	144,9	103,7	41,2

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген.

2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бойынша шабындықтардың дақылдық-техникалық жағдайы бойынша сипаттамасы

мың га

Облыстар атауы	Шабындықтар көлемі, барлығы	Соның ішінде түбегейлі жақсартылғаны	Табиғи шабындықтардың дақылдық-техникалық жағдайы												
			таза	бұта өсіп кеткен			ағаш өсіп кеткен			ұлы өсімдіктер басып кеткен			төбешікті		
				барлығы	шамалы	орташа және күшті	барлығы	шамалы	орташа және күшті	барлығы	шамалы	орташа және күшті	барлығы	шамалы	орташа және күшті
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Абай	598,9		529,1	36,7	30,8	5,9				0,6	0,5	0,1	32,5	32,1	0,4
Ақмола	240	6	197,1	10,2	7,2	3	0,8	0,6	0,2				25,9	19,1	6,8
Ақтөбе	464,8		452,4	8,7	6,4	2,3				2,1	2,1		1,6	1,6	
Алматы	169	0,5	160,9	1,4	0,9	0,5	1,1		1,1	3,5	0,6	2,9	1,6	0,5	1,1
Атырау	132,9		127,1	0,4		0,4				5,4	0,7	4,7			
Шығыс Қазақстан	460,4	0,4	385,2	38,6	29,3	9,3	3,1	3,1		7,9	1,9	6	25,2	13,1	12,1
Жамбыл	251,9	4,8	246,7	0,1	0,1					0,3	0,1	0,2			
Жетісу	288,7	3,6	273,2	0,3	0,2	0,1				11	6,5	4,5	0,6	0,6	
Батыс Қазақстан	1023,3	0,3	971,5	1,3	0,5	0,8	0,1	0,1		32	15,7	16,3	18,1	10,6	7,5
Қарағанды	274,6	0,8	264,5	1,6	1,3	0,3				0,3	0,3		7,4	5,8	1,6
Қостанай	108,2		99,8	1,6		1,6				5,5	2,9	2,6	1,3		1,3
Қызылорда	329,1	14,5	285	6,9	3,7	3,2	3,6	3,6		0,4	0,4		18,7	12,6	6,1
Маңғыстау	0,3		0,3												
Павлодар	302		268,1	20,6	15,2	5,4	3,3	2	1,3				10	6	4
Солтүстік Қазақстан	33,2	9,9	23,3												
Түркістан	95	0,1	79	3,3	3,3					12,6	12,6				
Ұлытау	111,6		107,3	2,5	1,7	0,8				0,1	0,1		1,7	1,5	0,2
Алматы қ.	0		0												
Астана қ.	1,2		1										0,2	0,2	
Шымкент қ.	0,2		0,2												
Барлығы	4885,3	40,9	4471,7	134,2	100,6	33,6	12	9,4	2,6	81,7	44,4	37,3	144,8	103,7	41,1

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген.

Улы өсімдіктер басып кеткен шабындықтар көбіне Батыс Қазақстан (32,0 мың га), Түркістан (12,6 мың га) және Жетісу (11,0 мың га) облыстарында кездеседі. Ең көп тараған ластаушылар: солтүстікте және тауларда – уқорғасын, сүттіген, утамыр; оңтүстікте – есекмия, андыз, текесақал, укекіре.

Төбешікті шабындықтардың үлкен бөлігі Абай облысында – 32,5 тыс. га алады.

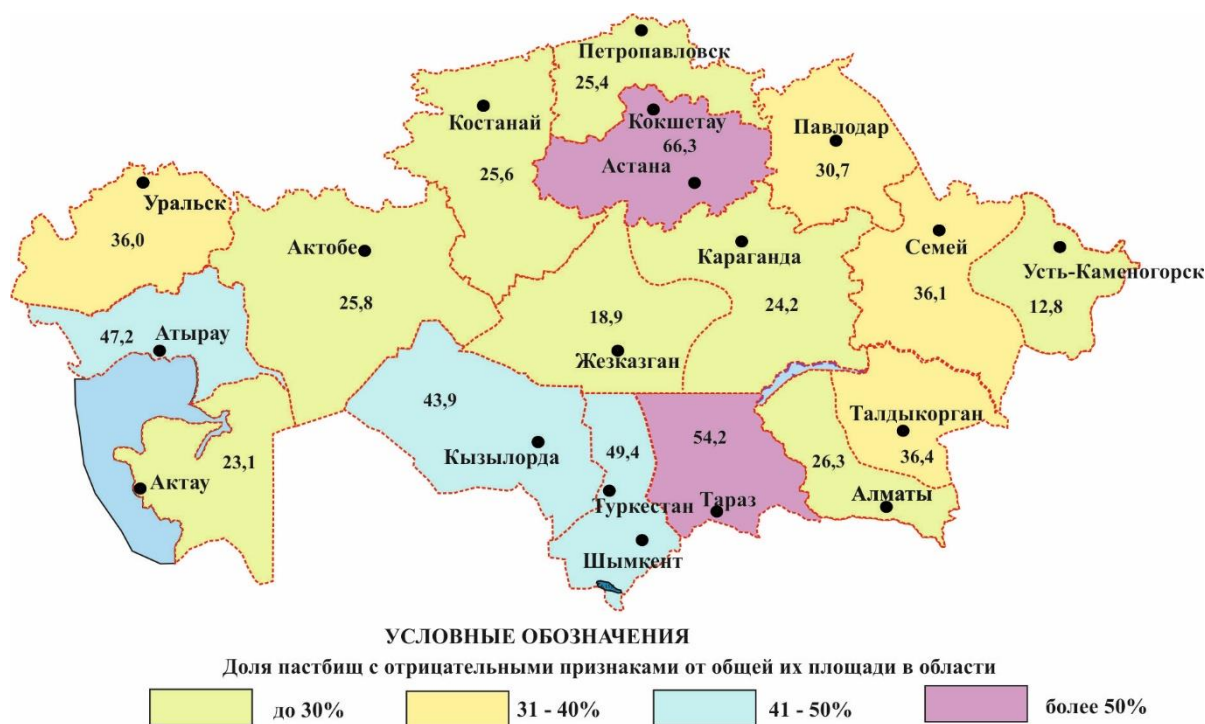
Түбегейлі жақсартылған шабындықтар, негізінен, Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Ақмола және Түркістан облыстарында орналасқан.

Жайылымдардың дақылдық-техникалық жағдайы шабындықтар-дағыдай белгілермен сипатталады және жайылымның оталуы, тасты және селеу басып кетуі сияқты белгілермен қосымша айқындалады.

Жайылымдардың табиғи аймақтар және облыстар бойынша дақылдық-техникалық жағдайы 19-суретте және 54-55-кестелерде көрсетілді.

19-сурет

Жайылымдардың дақылдық-техникалық жағдайы

Дақылдық-техникалық жай-күйі бойынша 108,9 млн га (61,2%) таза жайылым. Жақсартылған – 5,6 млн га (3,2%), бұқтырылған – 19,0 млн га (10,7%), қайралған – 1,6

млн га (0,9%), өсірілген – 3,1 млн га (1,8%), ауыстырылған – 4,7 млн га (2,6%), тығыздалған – 7,6 млн га (4,3%), атып түсірілгендер – 27,1 млн га (15,2%).

Тұндырылған жайылымдардың ең үлкен алқаптары Республиканың таулы аймақтарында және құмдарда орналасқан: Абай облысында – 3,1 млн га, Қызылорда облысында – 2,2 млн га, Қарағанды облысында – 2,1 млн га, Жамбыл облысында – 1,8 млн га, Шығыс Қазақстан облысында – 1,6 млн га.

Тауларда жайылымдар негізінен шабындық, Қарағанды, шай, итмұрын, құмда – жүзгүн, акация, ақ сексеуілмен қопсытылған.

Орманды жайылымдар негізінен Қызылорда (902,5 мың га), Түркістан (529,6 мың га), Алматы (362,3 мың га), Жамбыл (348,4 мың га) облыстарында және Жетісу (333,0 мың га) облыстарында орналасқан. Орманды жайылымдардың көп бөлігі құмдарда орналасқан, онда қара сексеуіл бар жайылымдар осы санатқа жатады, олардың ауданы тауларда және Көктерек, қайыңмен көмкерілген жазықта едәуір аз.

Тасты жайылымдар Абай (1,3 млн га), Ақмола (1,3 млн га), Қарағанды (0,5 млн га) облыстарының едәуір аумағында кездеседі.

Төбешікті жайылымдар көлемі жалпы республика бойынша шағын, олардың негізгі бөлігі Қостанай (358,4 мың га) және Қарағанды (215,3 мың га) облыстарында орналасқан.

Селеу басып кеткен жайылымдар санатына жеміс беру кезінде қой мен ешкі үшін қауіпті шөпті қауырсынды қауырсындары бар жайылымдар (Тирса және тырсик). Шұңқырлы жайылымдар Қарағанды (1,8 млнга), Ақтөбе (1,4 млн га), Павлодар (1,1 млн га) облыстарында көп кездеседі.

Орташа және үлкен көлемде **оталған жайылымдардың барлығы** республикада 27,1 млн га құрайды. Оталған жайылымдардың ең үлкен көлемі Атырау (4,1 млн га), Ақтөбе (3,9 млн га), Батыс Қазақстан (2,5 млнга), Қызылорда (2,0 млн га), Ақмола (1,9 млн га), Алматы (1,7 млн га) облыстары.

2024 жылғы 1 қарашадағы табиғи аймақтар бойынша жайылымдардың дақылдық-техникалық жағдайы бойынша сипаттамасы

мың га

Аймақтардың (тау белдеулерінің) индексі, олардың атауы	Жайы-лымдар көлемі, барлығы	Соның ішінде түбегейлі жақсар-тылғаны	Жайылымдардың дақылдық-техникалық жағдайы														
			таза	төбешікті			бұта өсіп кеткен			ағаш өсіп кеткен			тасты	селеу басқан	оталған		
				барлығы	шамалы	орта-ша және күшті	барлығы	шамалы	орта-ша және күшті	барлығы	шамалы	орта-ша және күшті	орташа және күшті	орташа және күшті	барлығы	шамалы	орташа және күшті
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Жазық																	
Д. Орманды далалық және далалық	31792	4255,8	17736,7	448,3	259,6	188,7	1590,3	838,5	751,8	56,3	38	18,3	1095,6	2197,7	4411,3	2753,1	1658,2
Шл. Шөлейтті	17805,5	45	11802,1	243,6	156	87,6	1174,2	610,9	563,3	12,6	10,7	1,9	129,5	863,9	3534,6	2573,3	961,3
Ш. Шөл	67255	14	44286,2	334,3	107,4	226,9	6637,7	1539,2	5098,5	2231,6	300,1	1931,5	366,1	811,8	12573,3	8280,3	4293
Ұ. Ұсақ шоқы	32264,1	1012,2	20032	318,7	229,9	88,8	4621	3044,1	1576,9	168,4	156,2	12,2	1830	3030,1	1251,7	835,1	416,6
ТбЖ. Тау бөктеріндегі жазық	18723,4	289,1	10342,5	178,9	111,3	67,6	2141,9	880,6	1261,3	514	73,5	440,5	534,1	425,6	4297,3	2233,6	2063,7
Таулар																	
Т. Аласа және орта таулар	8839,7	39,8	4135,7	59,5	16,8	42,7	2557,7	1379,3	1178,4	185	111,9	73,1	679,6	336,9	845,5	429,8	415,7
Б. Биік таулар	1235,3	0,6	606,8	9	0,4	8,6	297,3	116,8	180,5	6,3	2,4	3,9	103,3	0,1	211,9	103,2	108,7
Барлығы:	177915	5656,5	108942	1592,3	881,4	710,9	19020,1	8409,4	10610,7	3174,2	692,8	2481,4	4738,2	7666,1	27125,6	17208,4	9917,2

Ескерту: «Барлық жер» жолы бойынша басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген.

2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бойынша жайылымдардың дақылдық-техникалық жағдайы бойынша сипаттамасы

мың га

Облыстар атауы	Жайылымдар көлемі, барлығы	Түбегейлі жақсартылғанымен бірге, дақылдық	Жайылымдардың дақылдық-техникалық жағдайы														
			таза	төбешікті			бұта өсіп кеткен			ағаш өсіп кеткен			тасты	селеу басқан	Оталған		
				барлығы	шамалы	орташа және күшті	барлығы	шамалы	орташа және күшті	барлығы	шамалы	орташа және өте көп	орташа және күшті	орташа және күшті	барлығы	орташа	Күшті
Абай	14723,3	47,2	9357,5	35,1	15,1	20	3080,2	2667,6	412,6	15,8	15,8		1324,8	643,6	219,1	160,4	58,7
Ақмола	6304,2	1162	909	152	94	58	281	183	98	53,2	31,2	22	1261	555	1931	1204	727
Ақтөбе	24877,5		18457,7	45	15,9	29,1	950,9	220,8	730,1	138,8	1,8	137	0,4	1369,9	3914,8	3293	621,8
Алматы	5484,2	37,8	1857,5	129,9	45,2	84,7	941,6	85,4	856,2	362,3	10,6	351,7	380,6	63,6	1710,9	437,7	1273,2
Атырауская	9504,1		5021,4	2,3	0,6	1,7	257,6	0,5	257,1					82,5	4140,3	2650,4	1489,9
Шығыс Қазақстан	5125		2583	105,8	37	68,8	1571,6	516,3	1055,3	114,3	86,9	27,4	242,1	268,8	239,4	164,7	74,7
Жамбыл	6996,9	168,2	3036	4,3	1,9	2,4	1817,8	919,3	898,5	348,4	220,9	127,5	171,5	72,5	1378,2	712,7	665,5
Жетісу	8094,1	36,8	5091,7	12,8	2,3	10,5	959,6	7,9	951,7	333	10,3	322,7	86,5	264,2	1309,5	796,3	513,2
Батыс Қазақстан	10138,4	52,2	6435,4	40,3	22,5	17,8	361	59,4	301,6	2,6	1,8	0,8		720,3	2526,6	1848,7	677,9
Қарағанды	17914,6	965,7	11710,7	215,3	170,3	45	2174,5	1762,9	411,6	147,2	146,2	1	461,8	1834,4	405	267	138
Қостанай	11412,2	0,1	6196,4	29,9	8,2	21,7	2242,8	131,1	2111,7	902,5	113,9	788,6			2040,5	1476,9	563,6
Қызылорда	11021,1	1408,6	6751,9	358,4	232,9	125,5	773,5	562,9	210,6	1,6	0,9	0,7	35,1	292,8	1399,2	411,1	988,1
Маңғыстау	12632,3		9716,1	131,4	2,4	129	772	81,3	690,7	198,1		198,1	76,6	8,3	1729,8	1245,4	484,4
Павлодар	8276,9	918,8	4813,3	83,3	40,4	42,9	420,8	374,6	46,2	1,1	0,4	0,7	246,9	1066,6	726,1	501,4	224,7
Солтүстік Қазақстан	3218,5	581,8	1807,7	39,6	25,9	13,7	63,7	39,5	24,2	25,1	22	3,1	235,8	2,9	461,9	335,7	126,2
Түркістан	8849,8	86,7	4387,3	62,4	62,4		1406,1	413,8	992,3	529,6	29,8	499,8	48		2329,7	1263	1066,7
Ұлытау	13309	189,1	10792,6	144,5	104,4	40,1	945,4	383,1	562,3	0,6	0,3	0,3	167,1	420,7	649	425,4	223,6
Алматы қ.	1,4		1,4														
Астана қ.	7,8	1,5	1,7												4,6	4,6	
Шымкент қ.	23,7		13,7												10	10	
Барлығы	177915	5656,5	108942	1592,3	881,4	710,9	19020,1	8409,4	10610,7	3174,2	692,8	2481,4	4738,2	7666,1	27125,6	17208,4	9917,2

Ескерту: «Барлық жер» жолы бойынша басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген.

Аймақтық аспектіде жайылымдық экожүйелердің бүлінуі көбінесе жазық жерлерде байқалады, онда барлық оталған жайылымдардың 95%-дан астамы, оның ішінде шөл және шөлейт аймақтарда - 16,1 млнга немесе олардың көлемінің 59,4%-ы орналасқан. Жайылымдардың бүлінуіне өзгеріп отырған экологиялық жағдайлар мен адамның тиімсіз шаруашылық қызметі негізгі себеп болып отыр. Соның салдарынан өсімдіктің құнды жемшөптік түрлері шөпотынан шығып қалады да, олардың орнын арамшөптер, желінбейтін және біржылдық өсімдік түрлері басып кетеді.

Өсімдіктердің көп жылдық түрлерінің бір жылдық өсімдік түрлеріне ауысуы жайылымдардың орташа өнімділігін азайтып қана қоймай, оларды пайдаланудың маусымдылығын төмендетеді. Модификациялық өсімдік қауымдастықтары тұрақсыз болып табылады, оларда түр алмастыру процесі жүріп жатады, ал өнімділік метеорологиялық жағдайларға байланысты болады және жылдар мен маусымдар бойынша неғұрлым кең аралықта ауытқып отырады.

Жайылым бүліну сипаты бойынша үш санатқа бөлінеді: 1 - екінші қайтара шыққан өсімдік басқан, 2 - желінбейтін және улы өсімдіктер басқан, 3 – соқпақтар түскен, сабандары көп және малмен тапталған жайылымдар (56, 57-кесте, 20-сур.).

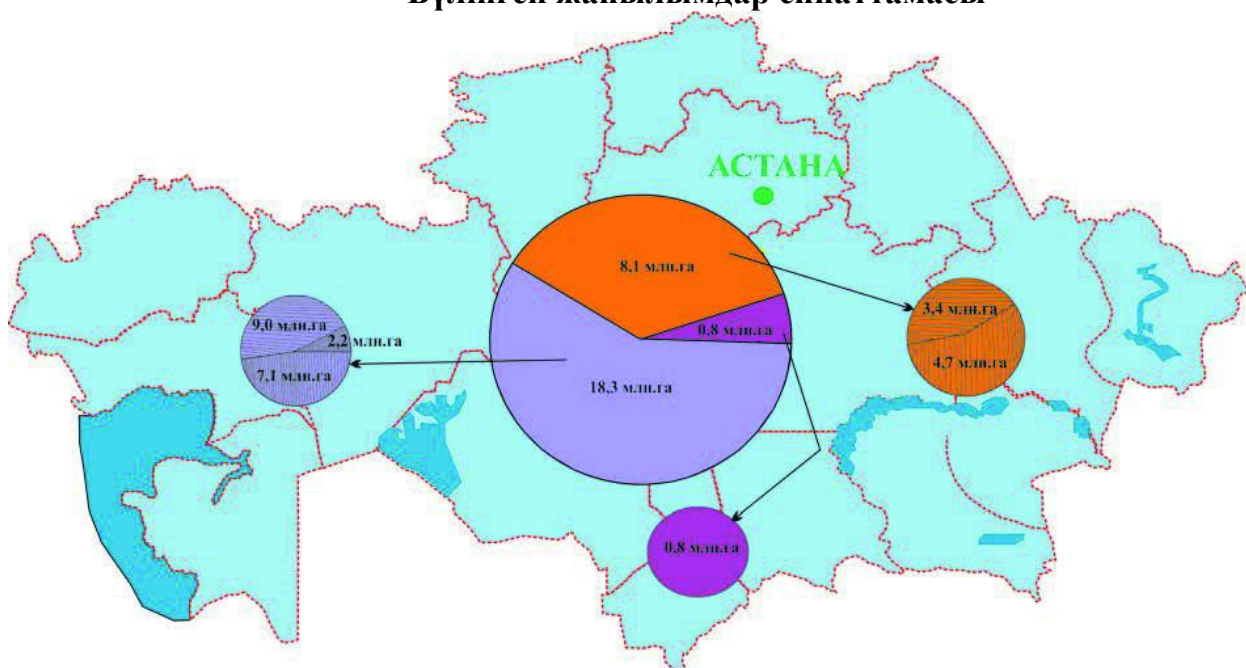
Екінші қайтара шыққан өсімдігі бар жайылымдар (1-санат) – 18,3 млн га (барлық бүлінген жайылымның 67%-ы). Олардың ең үлкен көлемі – Атырау облысында 3,1 млн га, Ақтөбе – 3,0 млн га, Алматы – 2,2 млн га, Батыс-Қазақстан – 1,8 млн га және Қызылорда облысында – 1,2 млн га.

Екінші қайтара шықан өсімдіктері бар жайылымдарға бір жылдық сораң шөптер мен эфемерлік қауымдастықтар басып кеткен дәрежеге дейін бүлінген телімдер жатады. Олар 8,9 млн га аумақты алып жатыр және негізінен шөл және шөлейт аймақтарда таралған. Бұл жайылымдардың шөпотында көбіне желінетін бір жылдық сораңдар (ебелек, торғайоты және т.б.) немесе эфемерлер мен эфемероидтар (баданалы қоңырбас, жабайы қара бидай және т. б.) кездеседі. Олардың өнімділігі 40-50%-ға төмендеп, пайдалану маусымы шектелген. Бұл жайылымдар көлемі 5,4 млнга (Ақтөбе облысы – 1,5 млн га, Қызылорда облысы – 0,7 млн га, Түркістан облысы – 0,6 млн га) орташа бүлінген және 3,5 млн га (Атырау – 0,8 млн га, Алматы және Түркістан облыстары – әрқайсысында 0,7 млн гектардан) қатты бүлінген жайылымдарға бөлінеді.

Екінші қайтара шыққан өсімдігі бар жайылымдар санатына желінетін (толықтай немесе ішінара) басқа өсімдік түрлері (тауық тарысы, қылша, құстаран) басым келетін шөпоты бар жайылымдар жатады. Бұл жайылымдар 2,2 млн га алқапта таралған, оның ішінде орташа бүлінгені – 1,5 млн га, өте көп мөлшерде бүлінгені – 0,7 млн га. Жайылымдардың бұл санаты, негізінен, Ақмола облысының аумағында – 0,8 млн га жерді алады.

20-сурет

Бүлінген жайылымдар сипаттамасы

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген.

2024 жылғы 1 қарашадағы бүлінген жайылымдардың табиғи аймақтар бойынша сипаттамасы

мың га

Аймақтардың (тау белдеулерінің) индексі, олардың атауы	бүлінген жайылым, барлығы		оның ішінде:										
			екінші реттік өсімдіктермен						бітелген				соқпақтар, ақаулар, скотосб ой
	орташа	қатты	бір жылдық ходжеподж және эфемерлі өсімдіктермен	жусан		басқалар		жеуге жарамсыз өсімдіктер		улы өсімдіктер			
				орташа	қатты	орташа	қатты	орташа	қатты	орташа	қатты	орташа	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Жазық													
Д. Орманды													
далалық және далалық	2736,5	1650,0	230,7	184,6	1442,1	465,5	682,0	417,0	212,8	479,6	168,9	37,1	66,2
Шл. Шөлейтті	2573,3	956,0	748,3	227,4	1034,0	124,0	96,0	50,7	178,2	377,0	516,8	129,8	47,1
Ш. Шөл	8280,3	4305,0	3265,4	1863,2	2122,7	505,8	241,7	105,1	589,5	452,6	2061,0	957,0	421,3
Ұ. Ұсақ шоқы	835,1	416,6	134,6	54,3	434,4	190,5	179,7	84,5	55,4	27,7	31,0	11,9	47,7
ТбЖ. Тау бөктеріндегі жазық	2239,1	2063,7	914,5	1003,7	461,7	219,1	130,9	66,9	409,8	239,2	322,2	411,2	123,6
Таулар													
Т. Аласа және орта таулар	429,8	415,7	117,6	105,9	68,1	15,3	56,4	11,6	159,6	155,7	28,1	57,6	69,6
Б. Биік таулар	114,3	110,2	-	85,2	-	-	111,3	8,3	1,8	3,7	1,2	5,4	7,6
Барлығы:	17 208,4	9917,2	5411,1	3524,3	5563,0	1520,2	1 498,0	744,1	1607,1	1735,5	3129,2	1610,0	783,1

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген.

2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша облыстар бойынша жиналған жайылымдардың сипаттамасы

мың га

Облыстар атауы	бүлінген жайылым, барлығы		соның ішінде:										
	орташа	қатты	екіншілік өсімдіктермен						бітеліп қалған				соқпақ-тар түскен, сабандары көп және мал таптаған
			бір жылдық сораң және эфемерлі өсімдіктер		арам шөпті жусан		басқасы		желінбейтін өсімдіктер		улы өсімдіктер		
			орташа	қатты	орташа	қатты	орташа	қатты	орташа	қатты	орташа	қатты	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Абай	160,4	58,7	41,0	13,3	99,9	13,1	7,7	3,9	7,5	14,1	4,3	5,0	9,3
Ақмола	1 204,0	727,0	128,0	72,0	470,0	323,0	526,0	287,0	66,0	26,0	14,0	1,0	18,0
Ақтөбе	3 293,0	621,8	1 455,3	393,8	1 125,8	18,5	52,6	7,9	21,4	4,5	637,9	162,2	34,9
Алматы	437,7	1273,2	219,2	463,3	77,6	242,1	27,7	34,7	54,5	78,5	58,7	291,0	163,6
Атырау	2 650,4	1 489,9	433,1	797,2	1 471,0	205,6	94,0	84,5	21,8	102,9	630,5	256,5	43,2
Шығыс Қазақстан	164,7	74,7	30,7	15,0	90,5	12,0	20,3	4,7	14,0	10,0	9,2	4,5	28,5
Жамбыл	712,7	665,5	288,9	192,6	27,3	2,1	34,9	6,5	269,2	132,4	92,4	91,9	240,0
Жетісу	796,3	513,2	211,1	242,9	287,5	104,4	234,2	39,4	19,5	30,9	44,0	86,8	8,8
Батыс Қазақстан	1 848,7	677,9	446,4	146,7	786,4	202,4	75,5	115,6	190,0	111,4	350,4	98,6	2,9
Қарағанды	267,0	138,0	54,7	23,8	168,4	67,0	7,8	6,9	24,9	5,9	11,2	8,7	25,7
Қостанай	411,1	988,1	15,1	15,8	149,6	66,7	55,0	19,8	82,9	871,8	108,5	1,0	13,0
Қызылорда	1 476,9	563,6	676,6	269,2	153,9	5,0	100,7	7,7	319,7	106,3	226,0	152,8	22,6
Маңғыстау	1 245,4	484,4	507,2	121,6	46,8	2,3	2,9	0,1	18,3	0,0	670,2	273,0	87,4
Павлодар	501,4	224,7	1,2	1,1	326,6	115,0	107,3	76,3	65,6	17,0	0,7	0,0	15,3
СолтүстікҚазақстан	335,7	126,2	21,4	8,2	150,2	48,0	120,2	42,1	32,9	10,9	11,0	0,1	16,9
Түркістан	1 263,7	1 066,7	629,6	652,8	39,5	37,3	2,7	2,2	383,5	180,8	207,7	167,5	26,5
Ұлытау	424,7	223,6	241,6	95,1	92,0	55,7	23,9	4,8	14,7	32,1	52,5	9,4	26,5
Шымкент қ.	10,0	-	10,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Алматы қ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Астана қ.	4,6	-	-	-	-	-	4,6	-	-	-	-	-	-
Барлығы	17 208,4	9 917,2	5 411,1	3 524,3	5 563,0	1 520,2	1 498,0	744,1	1 607,1	1 735,5	3 129,2	1 610,0	783,1

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген.

Құлатылған жайылымдардың екінші санатына (8,1 млн га – 30 %) жеуге болмайтын (бузульник, касатики, арамшөпті қарасора және т.б.) және улы (балуандар, брунцы, гармала және т. б.) өсімдік түрлерімен бітелген шөптер жатады. Өз кезегінде, жеуге жарамсыз өсімдіктермен бітелген және улы өсімдіктермен бітелген шөптер орташа және қатты бітелген болып бөлінеді. Өсімдіктердің жеуге жарамсыз түрлерімен бітелген жайылымдар негізінен Қостанай (1,0 млн га), Қызылорда (0,4 млн га) және Жамбыл (0,4 млн га) облыстарында 3,3 млн га (орташа – 1,6 млн га, қатты – 1,7 млн га) аумаққа таралған.

Улы өсімдіктермен 4,7 млн га жайылым (орташа – 3,1 млн га, қатты – 1,6 млн га) бітелген. Олардың ең үлкен аландары Маңғыстау және Атырау (әрқайсысы 0,9 млн га), сондай-ақ Ақтөбе (0,8 млн га) облыстарында орналасқан.

Құлатылған жайылымдардың үшінші санатына оларда өсімдік жамылғысы және мал шабындығы жоқ аумақтар (уақытша жайылымдық қолайсыздық) жатады. Бұл 0,8 миллион га немесе 3% аумақта анықталған апаттың соңғы кезеңі. Олардың ең үлкен аумағы Жамбыл және Алматы облыстарында (тиісінше 240 және 163,6 мың га) байқалды.

Жайылымдардың деградациясы оларға әсер етудің антропогендік факторы өзін-өзі емдеу қабілетінің шегінен асып кеткен жағдайда пайда болады. Бұзылған экожүйелерді осы жерлерді жақсарту бойынша іс-шаралар жүргізу арқылы қалпына келтіру қажет (шөптерді егу немесе көпжылдық шөптерді себу арқылы қайта қатайту, жайылымдық айналымды енгізу және т.б.).

2.3. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жүйесін дамыту

Қазіргі жағдайда Қазақстанда барлық аса маңызды экологиялық көрсеткіштер бойынша табиғи ресурстар мен қоршаған ортаның жай-күйінің елеулі нашарлауы проблемаға айналууда. Республиканың едәуір аумағы экологиялық тұрақсыздық қаупінің жоғарылауына ұшырайды. Оның шөлейттену мәселесі өткір тұр. Осыған байланысты ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың аландарын құру және кеңейту құнды табиғи кешендердің сақталуын, биоәртүрлілікті, табиғи ортаның биопотенциалын қалпына келтіруді және жақсартуды қамтамасыз етудің неғұрлым пәрменді тәсілі болып табылады.

Қазіргі уақытта республикада барлық дерлік табиғи аймақтарда ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың әртүрлі түрлері бөлінген. Мемлекеттік табиғи қорықтар, мемлекеттік табиғи ұлттық парктер, мемлекеттік табиғи резерваттар, мемлекеттік табиғи қорықтар, мемлекеттік қорық аймақтары, мемлекеттік ботаникалық бақтар құрылды және жұмыс істейді. Қорық қоры объектілерінің маңыздылығына қарай олар республикалық немесе жергілікті маңызы бар санатқа жатады.

Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілерінің тізбесі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 26 қыркүйектегі № 593 қаулысымен бекітілген.

Есепті кезеңде осы Тізбеге «Босалқы жерлерді ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жеріне ауыстырудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 16 наурыздағы № 192 қаулысымен «Қазақстан Республикасы Президенті Іс басқармасының «Бурабай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі» республикалық мемлекеттік мекемесіне Ақмола облысы Бұрабай ауданында 185,88 гектар жерлерді тұрақты пайдалануға берілді.

Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілері алып жатқан жалпы ауданы 27,7 млн га құрайды. Олардың түрлері мен алаңдары тұтастай алғанда республика бойынша 2023 - 2024 жылдары 58-кестеде келтірілген.

58-кесте

Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар түрі, саны және көлемі

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар түрі	2023 жыл		2024 жыл	
	объектілер саны	көлемі, мың га	объектілер саны	көлемі, мың га
Мемлекеттік табиғи қорықтар	10	1 613,7	10	1 613,7
Мемлекеттік ұлттық табиғи парктер	15	2 727,3	15	2 727,5
Мемлекеттік табиғи резерваттар	7	3 465,1	7	3 465,1
Мемлекеттік табиғи қаумалдар	50	8 538,5	50	8 538,5
Мемлекеттік қорық аймақтары	5	11 311,9	5	11 311,9
Мемлекеттік табиғат ескерткіштері	25	6,5	25	6,5
Ботаникалық бақтар	7	0,8	7	0,8
Барлығы	119	27 663,8	119	27 664,0

Ескерту: ақпарат Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 26 қыркүйектегі № 593 қаулысымен бекітілген, 2024 жылғы 16 наурыздағы өзгертулермен бірге, Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілерінің тізбесінің деректері бойынша берілді.

Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтардағы жер көлемі 0,2 мың гектарға ұлғайды.

Есепті кезеңде республикада республикалық маңызы бар 10 мемлекеттік табиғи қорық, 15 мемлекеттік ұлттық табиғи парк, 7 мемлекеттік табиғи резерват, 50 мемлекеттік табиғи қаумал, 5 мемлекеттік қорық аймағы, 25 мемлекеттік табиғат ескерткіші, 7 мемлекеттік ботаникалық бақ (оның ішінде 1 мемлекеттік дендрологиялық парк) жұмыс істейді.

Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілері алып жатқан жалпы алаңда мемлекеттік табиғи қорықтардың үлесіне 5,8 %, мемлекеттік ұлттық табиғи парктердің үлесіне – 9,9 %, мемлекеттік табиғи резерваттардың үлесіне – 12,5% келеді. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың негізгі алаңдарын мемлекеттік қорық аймақтары – 40,9 % және мемлекеттік табиғи қаумалдар – 30,9 % алып жатыр. Бұл ретте, Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 122-бабына сәйкес мемлекеттік қорық аймақтары мен мемлекеттік табиғи қаумалдардың жер учаскелері жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылардан алынбай, басқа санаттардағы жерлер құрамында болады.

Қазақстан Республикасы Президентінің Іс Басқармасының қарамағындағы «Бурабай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі мен Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитетінің қарамағындағы Алтай және Маңғышлақ эксперименттік ботаникалық бақтарын қоспағанда, табиғи-қорық қорының барлық дерлік объектілері Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігінің Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитетінің қарамағына жатады.

Облыстар бойынша ерекше қорғалатын аумақтардың негізгі объектілерін орналастыру 59-кестеде және 21-суретте көрсетілген.

Республика аумағы бойынша Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілерін орналастыруды талдау мұндай объектілердің республиканың барлық облыстарында бар екенін көрсетеді. Мемлекеттік табиғи қорықтар мен мемлекеттік ұлттық табиғи парктер негізінен Алматы (4), Ақмола (3), Шығыс Қазақстан (3) және Түркістан (3), Жетісу (3), Қарағанды (2), бір-бірден

Алматы қаласында, Абай, Ұлытау, Қостанай, Қызылорда, Маңғыстау және Павлодар облыстарында шоғырланған

Мемлекеттік табиғи резерваттар Ақтөбе, Абай, Қостанай, Алматы, Батыс Қазақстан, Атырау, Павлодар және Маңғыстау облыстарында бөлінген.

Мемлекеттік табиғи қаумалдардың ең көп саны Қарағанды (6), Түркістан (5), Шығыс Қазақстан (5), Жетісу (4), Солтүстік Қазақстан (4), Батыс Қазақстан (4), Алматы (3), Ақмола (3), Қостанай (3) және Ұлытау (3) облыстарда орналасқан. Жамбыл, Қызылорда, Маңғыстау және Павлодар облыстарында екі қорықтан бар. Ақтөбе және Атырау облыстарында бір-бірден қорық бар.

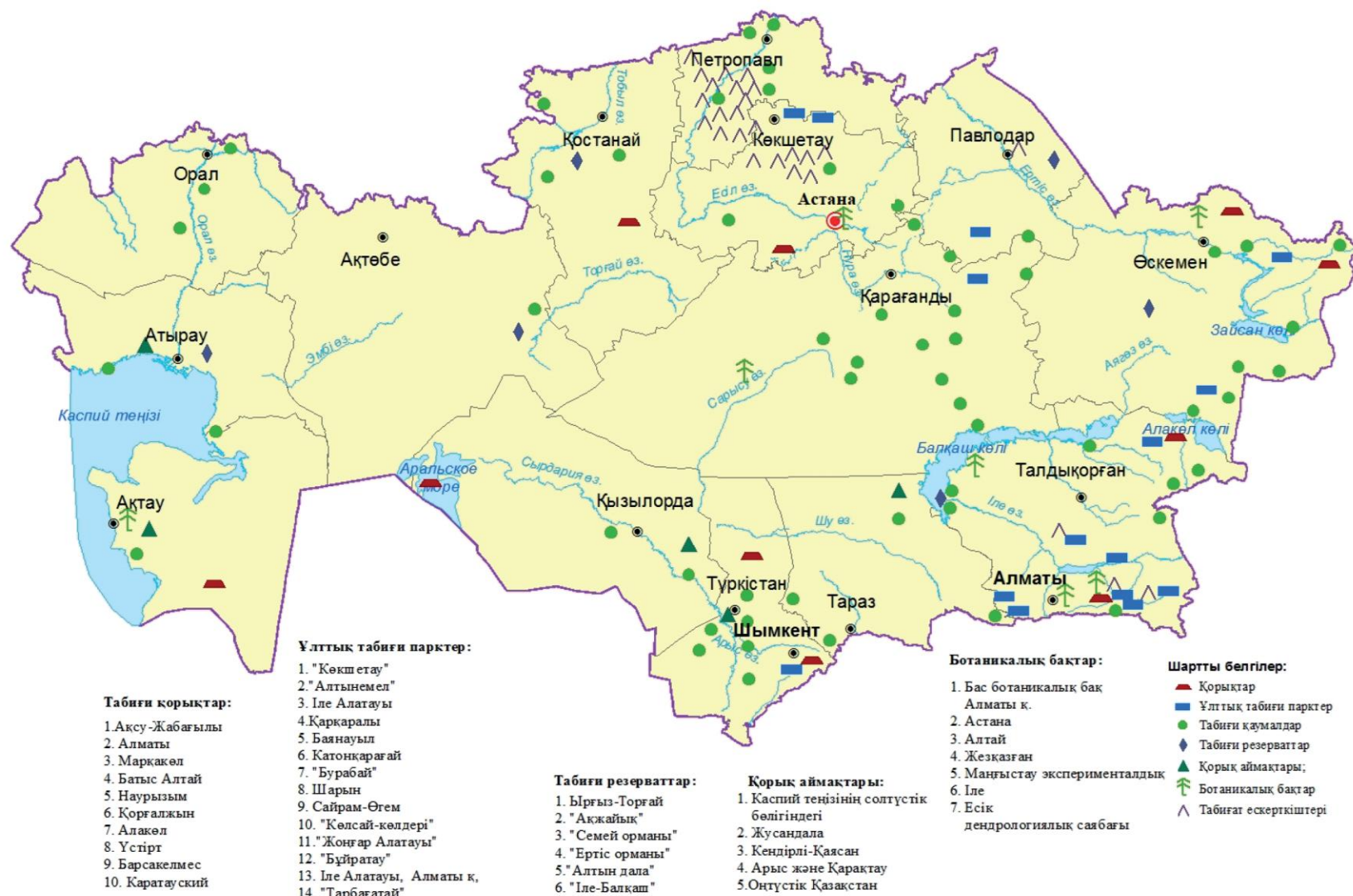
Мемлекеттік табиғи қорық аймақтары Атырау (ауданы 662,6 мың га Каспий теңізінің солтүстік бөлігінің акваториясы), Жамбыл (Жусандалы – 2 757,5 мың га), Маңғыстау (Кендірлі - Каясан – 1 230,3 мың га) және Түркістан (Арыс және Қарактау – 404,0 мың га, Оңтүстік-Қазақстандық - 6258,0 мың га) облыстарында белгіленген.

Табиғи ескерткіштер көлемі жағынан салыстырмалы түрде шағын аумақтарды алып жатыр. Олардың негізгі саны Солтүстік Қазақстан (12), Ақмола (8), Алматы (2) облыстарында белгіленген. Шығыс Қазақстан (Синегорск шыршалы тоғайы), Жетісу (Өнші бархандар) және Павлодар (Қаздың ұшуы) облыстарындағы бір-бірден табиғат ескерткіштен бар.

Ботаникалық бақтар Алматы қаласында (Бас ботаникалық бақ, Ботаника және фитоинтродукция институты), Алматы (Іле ботаникалық бақ, Есік мемлекеттік дендрологиялық паркі), Шығыс Қазақстан (Риддер қаласындағы Алтай ботаникалық бақ), Ұлытау (Жезқазған ботаникалық бағы) және Маңғыстау (Ақтау қаласындағы Маңғышлақ эксперименттік ботаникалық бақ) облыстарында және республика елордасы Астана қаласында (Астана ботаникалық бақ) орналасқан,

Қазіргі уақытта республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілерінің жалпы ауданы республиканың бүкіл аумағының 10,2% - алады. Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілерінен басқа, облыстарда жергілікті маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілері құрылды, оларды дамыту республика өңірлерінің табиғатын қорғаудың өзекті міндеттерінің бірі болып табылады.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілерін орналастыру

**2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша республикалық маңызы бар
ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың негізгі объектілерін облыстар бойынша орналастыру**

Облыстар атауы	Мемлекеттік табиғи қолдықтар		Мемлекеттік ұлттық табиғи парктер		Мемлекеттік табиғи резерваттар		Мемлекеттік табиғи қорымдар		Мемлекеттік табиғи қорық аймақтары		Табиғат ескерткіштері		Ботаникалық бақтар		Барлығы ауданы, мың га
	саны	ауданы, мың. га	саны	ауданы, мың. га	саны	ауданы, мың. га	саны	ауданы, мың. га	саны	ауданы, мың. га	саны	ауданы, мың. га	сан ы	ауданы, мың. га	
Абай	-	-	1	143,5	1	654,2	-	-	-	-	-	-	-	-	797,7
Ақмола	1	543,2	2	311,6	-	-	3	221,7	-	-	8	10,0	-	-	1076,4
Ақтөбе	-	-	-	-	1	1173,5	1	296,0	-	-	-	-	-	-	1469,5
Алматы	1	71,7	3	474,5	1	415,2	3	1 340,8	-	-	2	5 914,0	2	430	2308,5
Атырау	-	-	-	-	1	111,5	1	45,0	1	662,6	-	-	-	-	819,1
Шығыс Қазақстан	2	189,1	1	643,5	-	-	5	477,3	-	-	1	137,0	1	154	1310,2
Жамбыл	-	-	-	-	-	-	2	20,6	1	2 757,0	-	-	-	-	2777,6
Жетісу	1	65,7	2	663,7	-	-	4	734,1	-	-	1	240,0	-	-	1463,7
Батыс Қазақстан	-	-	-	-	1	343,0	4	474,5	-	-	-	-	-	-	817,5
Қарағанды	-	-	2	201,1	-	-	6	98,4	-	-	-	-	-	-	299,5
Қостанай	1	191,4	-	-	1	489,8	3	137,8	-	-	-	-	-	-	818,9
Қызылорда	1	163,1	-	-	-	-	2	29,1	-	-	-	-	-	-	192,2
Маңғыстау	1	223,3	-	-	-	--	2	307,5	1	1 230,30	-	-	1	39	1761,2
Павлодар	-	-	1	68,5	1	278,0	2	437,1	-	-	1	2,0	-	-	783,5
Солтүстік Қазақстан	-	-	-	-	-	-	4	430,0	-	-	12	181,1	-	-	430,1
Түркістан	2	166,2	1	149,0	-	-	5	51,1	2	6 662,0	-	-	-	-	7028,4
Ұлытау	-	-	1	58,9	-	-	3	3 437,6	-	-	-	-	1	62	3496,6
Алматы қ.	-	-	1	13,2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	104	13,3
Астана қ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	46,3	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Барлығы	10	1613,7	15	2727,5	7	3465,1	50	8538,5	5	11311,9	25	6484,0	7	835,7	27664,0

Ескерту: ақпарат Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 26 қыркүйектегі № 593 қаулысымен бекітілген, 2024 жылғы 16 наурыздағы өзгертулермен бірге, Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар объектілерінің тізбесінің деректері бойынша берілді.

2.4. Жердің тозуы

2.4.1. Эрозиялық процестер

Эрозия - топырақтың бұзылуына, гумустың жоғарғы қабатының жуылуына және үрленуіне және олардың құнарлылығының жоғалуына әкелетін жердің деградациясының ең қауіпті түрлерінің бірі. Көптеген жағдайларда эрозиялық процестер антропогендік әсердің әсерінен пайда болады және дамиды.

Республика аумағында топырақ эрозиясы топырақтың дегумификациясымен қатар деградацияның барлық түрлерінің ішіндегі ең кең тарағаны болып табылады.

Эрозия үлкен экономикалық және экологиялық зиян келтіреді, өйткені ол ауылшаруашылық өндірісінің негізгі құралы және биосфераның тәуелсіз құрамдас бөлігі ретінде топырақтың өмір сүруіне қауіп төндіреді.

Топырақ эрозиясы процестерінің дамуы табиғи жағдайлардың жиынтығымен (климат, рельеф, топырақтың механикалық құрамы және т.б.), сондай-ақ оларға антропогендік әсер ету дәрежесімен және жер учаскелерін, ең алдымен ауыл шаруашылығын пайдалану қарқындылығымен анықталады. Топырақтың бұзылуының және олардың құнарлылығының жоғалуының негізгі факторына байланысты су мен жел эрозиясы ажыратылады.

Жердің сапалық сипаттамасының деректері бойынша Қазақстан Республикасында 90 млн гектардан астам эрозияға ұшыраған және эрозияға ұшыраған қауіпті жерлер бар, оның ішінде іс жүзінде эрозияға ұшыраған жерлер-29,9 млн гектар.

Жел эрозиясына ұшыраған (дефляцияланған) республикада 24,5 млн га немесе 11,3% ауыл шаруашылығы алқаптары бар (кесте - 60).

Дефляция процесінің көріну дәрежесі бойынша жер үш кіші топқа бөлінеді:

әлсіз дефляцияланған, оларға біртекті контурлары бар әлсіз дефляцияланған топырақтар және олардың орташа және жоғары дефляцияланған 10-30% және 30-50% құмдары бар кешендері жатады. Жалпы ауданы 2,2 млн га (9,1%) құрайды;

орташа дефляцияланған топырақтар, оларға біртекті контурлары бар орташа дефляцияланған топырақтар, олардың кешендері 30 – дан 50%-ға дейін және құмдары 30-50%-ға дейін, сондай-ақ ашық қоңыр , қоңыр және сұр-қоңыр аймақтар мен

субзоналардың жазық аумағының құмды топырақтары жатады. Жалпы ауданы 4,9 млн га (20,2 %);

біртекті контурлары бар қатты дефляцияланған топырақтар, олардың басым кешендері, 30-дан 50% - ға дейін қатты дефляцияланған орташа дефляцияланған топырақ кешендері, сондай-ақ барлық құмдар жатады. Жалпы ауданы 17,1 млн га (70,7 %) құрайды.

Эрозияға ұшыраған жерлер жердің сапалық жай-күйіне және олардың өнімділігіне теріс әсер ететін ауданы бойынша ең ірі мелиорациялық топтардың бірін құрайды.

Жел эрозиясы құмды және автоморфты Топырақтардың, тұзды батпақтардың және шаңды дауылдардың дефляциясы түрінде көрінеді. Топырақ дефляциясының дамуында табиғи факторлардан басқа (топырақтың икемділігі, жеңіл механикалық құрамы, белсенді жел қызметі және басқалары) антропогендік факторға маңызды рөл беріледі. Реттелмейтін мал жаю (шамадан тыс жүктеме), бұталы өсімдіктерді кесу, жолдан тыс көліктердің тұрақсыз қозғалысы құнарлылықтың жоғалуымен топырақтың деградациясын тудыратын, қарашіріктің құрылымдық құрамын, көлемдік массасын және құрамын өзгертетін дефляциялық процестердің күшеюіне ықпал етеді.

Топырақтың жел эрозиясының ең жағымсыз әсері құрғақ жылдары, топырақ ылғалының жетіспеушілігі өткір болған кезде көрінеді.

Эрозиялық процестер әсіресе Қызылқұм, Мойынқұм, үлкен және кіші борсықтар, Сарайшық отырар құмдарының кең массивтерінде, шөлді, шөлейт және дала аймақтарында жеңіл механикалық құрамы бар және карбонатты топырақтарда белсенді көрінеді.

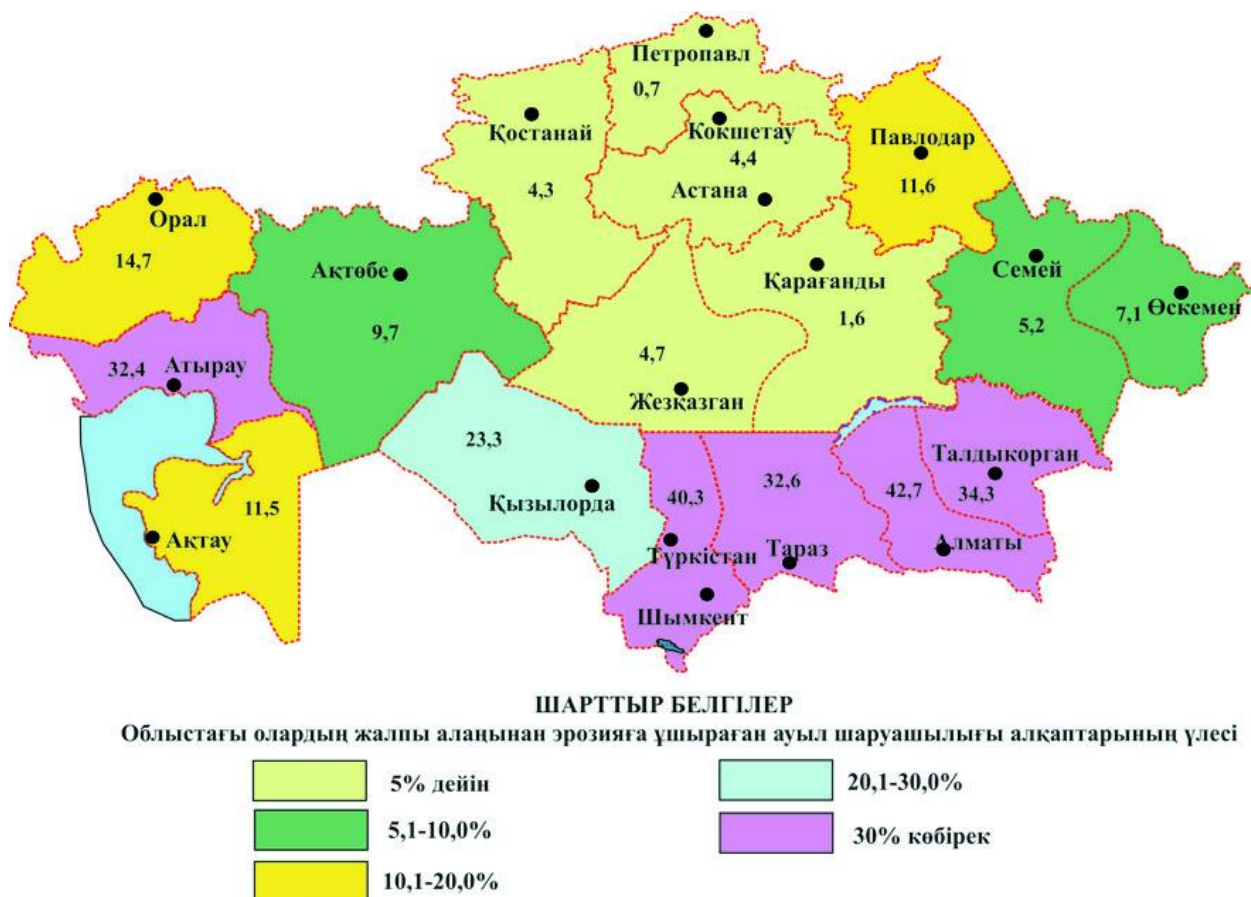
Жел эрозиясына ұшыраған ауыл шаруашылығы алқаптарының негізгі алаңдары Алматы облысында – шамамен 2 млн га, Жетісу облысында – 2,9 млн га, Атырау және Түркістан облыстарында – 3,1 млн га, Қызылорда облысында – 2,8 млн га, Жамбыл және Ақтөбе облыстарында – 2,0 млн га астам.

Эрозияға ұшыраған ауыл шаруашылығы алқаптарының ең көп үлесі (олардың жалпы алаңының 30% - дан астамы) Алматы, Жетісу, Атырау және Түркістан облыстарында орналасқан. Ауыл шаруашылығы алқаптары құрамындағы эрозияға

ұшыраған жерлердің ең аз үлес салмағы (5% дейін) Ақмола, Қарағанды, Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында (сурет. 22).

22-сурет

Ауыл шаруашылығы алқаптарының эрозиялануы

Эрозияға ұшыраған (шайылған) жерлердің жалпы ауданы 4,9 млн га немесе ауылшаруашылық жерлерінің 2,3% құрайды.

Топырақтың су эрозиясы республиканың барлық облыстарында байқалады және оның даму қарқындылығына жер бедерінің сипаты (көлбеудің тік және ұзындығы, су жинаудың мөлшері мен формасы), жауын-шашынның мөлшері мен қарқындылығы, топырақтың түрі мен механикалық құрамы, карбонаттылығы, тұздануы, шөгінділері, жер асты суларының тереңдігі және эрозия негізі, су өткізгіштігі және жерді пайдалану сипаты әсер етеді.

Су эрозиясы - бұл ағынды сулардың сипатына, оны тасымалдау мүмкіндіктеріне байланысты ағынды ағындар мен топырақтың өзара әрекеттесу процесі, ол сумен, жер бетінің морфологиялық жағдайымен және негізгі жыныстардың қасиеттерімен тығыз байланысты. Ауыл шаруашылығы алқаптары құрамындағы шайылған топырақтың ең үлкен алқаптары Түркістан (1,1 млн га),

Маңғыстау (0,8 млн га), Ақмола және Алматы (0,6 млн га-дан), Ақтөбе (0,5 млн га) облыстарында орналасқан.

2024 жылғы 1 қарашадағы эрозияға ұшыраған ауыл шаруашылығы алқаптарының ауданы

мың га

Облыстар атауы	Эрозиялан- ған а/ш алқаптары- ның барлығы	соның ішінде			Эрозияланғ ан егістіктің барлығы	соның ішінде			соның ішінде	
		шайыл- ған	дефляция- ланған	дефляция- ланған		шайыл- ған	дефля- цияланған	су және жел эрозиясына ұшырағаны	шамалы	орташа және қатты
Абай	841,50	193,70	647,80		58,10	57,40	0,70		57,40	0,70
Ақмола	577,20	567,60	9,60		352,20	351,30	0,90		317,90	34,30
Ақтөбе	2676,20	479,50	2145,80	50,90	34,20	34,20			33,40	0,80
Алматы	2663,20	612,70	2050,50		44,20	26,20	18,00		31,80	12,40
Атырау	3133,90		3133,90							
Шығыс Қазақстан	466,60	246,90	218,20	1,50	189,20	177,70	11,50	0,60	177,70	11,50
Жамбыл	3237,80	202,90	3034,90		54,00	32,00	22,00			
Жетісу	2636,90	222,80	2414,10		54,30	52,70	1,60		52,80	1,50
Батыс Қазақстан	1881,70	274,90	1409,50	197,30	172,60	72,60	4,40	95,60	49,70	27,30
Қарағанды	345,50	216,80	128,70		111,30	83,20	28,10		95,70	15,60
Қостанай	782,50	160,40	622,00	0,10	93,50	63,40	30,10		77,50	16,00
Қызылорда	3050,60	5,90	3044,70							
Маңғыстау	1456,30	800,00	656,30							
Павлодар	1297,30	0,90	1296,40		334,30		334,30		223,70	110,60
Солтүстік Қазақстан	56,20	56,20			28,00	28,00			23,70	4,30
Түркістан	4165,80	1052,90	3112,90		232,50	232,30	0,20		214,90	17,60
Ұлытау	633,20	2,20	631,00							
Алматы қ.	23,20	23,20				9,00			9,00	
Астана қ.	0,10	0,10								
Шымкент қ.										
Барлығы	29925,70	5119,60	24556,30	249,80	1758,40	1220,00	451,80	96,20	1365,20	252,60

Ескерту: «Барлық жер» жолқатарында басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер көрсетілмеген.

Жуылу дәрежесі бойынша жерлер үш кіші топқа бөлінеді:

біртекті контурлары бар әлсіз жуылған топырақтар немесе орташа жуылған 30%-ға дейін немесе 10% - ға дейін қатты жуылған жуылмаған және әлсіз жуылған Топырақтардың комбинациясы. Жалпы ауданы 2 848,1 мың га (57,6%) құрайды. Негізгі таралуы Түркістан, Алматы, Шығыс Қазақстан, Ақмола облыстарында болды;

орташа жуылған топырақтар, оларға біртекті контурлары бар орташа жуылған топырақтар, олардың басым кешендері, 10-нан 50%-ға дейін қатты жуылған жуылмаған, әлсіз жуылған топырақтар кешендері, сондай-ақ ашық қоңыр , қоңыр және сұр-қоңыр топырақ аймақтарының жуылған топырақтары жатады. Жалпы ауданы 1 893 мың га құрайды (38,2%). Маңғыстау, Алматы, Ақтөбе облыстарында жиі кездеседі;

қатты жуылған, оларға біртекті контурлары бар қатты жуылған топырақтар, олардың басым кешендері жатады. Жалпы ауданы 209,2 мың га (4,2%) құрайды. Олардың негізгі алаңдары Ақмола, Алматы, Жамбыл облыстарында орналасқан.

Топырақтың жел және су эрозиясы процестерінің бірлескен көрінісі Батыс Қазақстан облысында 201,7 мың га, оның ішінде 191,9 мың га аумақта байқалады.

Эрозияға ұшыраған ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы ауданынан егістік алқаптың құрамында 1 758,0 мың га, оның ішінде 1 220 мың га (69,0 %) – жуылған, 451,8 мың га (25,6 %) – дефлирленген және 96,2 мың га (5,4 %) – су және жел эрозиясына ұшыраған.

Эрозия дәрежесі бойынша егістік 1365,2 мың га немесе оның жалпы ауданының 80% құрайтын, орташа және қатты эрозияға ұшыраған, ауданы 253,7 мың га (20%) құрайтын әлсіз эрозияға бөлінеді.

Әлсіз эрозияға ұшыраған егістік негізінен Ақмола облысының (317,9 мың га) карбонатты топырақтарында, Павлодар (223,7 мың га) құмды сазды топырақтарында және Түркістан (214,9 мың га), Шығыс Қазақстан (177,7 мың га), Қарағанды (95,7 мың га) және облыстың шайылған жерлерінде орналасқан Абай (57,4 мың га) облыстардың Орташа және қатты эрозияға ұшыраған егістіктің жалпы ауданының 110,6%-ы Павлодар облысына тиесілі. Жел мен су эрозиясының бірлескен көрінісі негізінен Батыс Қазақстан облысында байқалады (99,4 %).

Жер учаскелерінің жай-күйіне эрозиялық процестердің теріс әсерін азайту үшін эрозияға қарсы кешенді шараларды (ұйымдастырушылық-шаруашылық, агротехникалық, орман мелиоративтік, гидротехникалық) қолдану, егіншіліктің бейімделгіш-ландшафтық жүйесіне көшу қажет.

Егіншілік және жерге орналастыру жүйелерін жетілдіру үшін су және жел эрозиясы процестерінің нақты эрозиялану дәрежесін және диагностикасын анықтай отырып, егжей-тегжейлі эрозиялық түсіруді қамтитын өңірлік және ландшафтық-экологиялық тәсіл қағидаттарында тұтас топырақты ауқымды кешенді картографиялаудың жаңа кезеңі қажет.

2.4.2. Жердің ластануы

Қазақстан Республикасында топырақтың ластануы өзекті міндет болып табылады және республикалық қана емес, сонымен қатар халықаралық маңызы бар мәртебеге ие.

Топырақтың ластануы тізбекті реакцияны тудырады. Бұл топырақтың биоәртүрлілігіне әсер етеді, топырақтың органикалық заттарының қорын және оның сүзу қабілетін төмендетеді. Топырақтың ластануына байланысты топырақ ылғалдылығы мен жер асты суларының ластануы орын алады, топырақтағы қоректік заттардың тепе-теңдігі бұзылады. Топырақтың ең көп таралған ластанушыларына ауыр металдар, тұрақты органикалық ластанушы заттар және фармацевтика және жеке күтім сияқты жаңа ластанушы заттар жатады.

Республикада едәуір алаңдарда топырақ-өсімдік жамылғысының ауыр металдармен, мұнай өнімдерімен және күрделі органикалық заттармен ластануы байқалады, бұл өнеркәсіптік кәсіпорындар мен көлік шығарындыларымен байланысты.

Ластанудың негізгі көздері атмосфераға шығарындылар, өнеркәсіп, энергетика, әскери-өнеркәсіптік кешен кәсіпорындарының қатты және сұйық қалдықтары, шаруашылық-тұрмыстық қалдықтар, автокөлік болып табылады. Әдетте айтарлықтай ластану аймақтары автомобиль жолдарының бойында, өнеркәсіптік кәсіпорындар мен аэродромдардың жанында, сондай-ақ ауыр металдардың, күкірт оксидтерінің және азоттың трансшекаралық тасымалымен шағын аумаққа ие.

Ең қауіпті түрі-радиоактивті ластану. Қазақстан Республикасында уран тасымалдайтын 6 ірі провинция, табиғи радиоактивтіліктің жоғары деңгейін анықтайтын көптеген ұсақ кен орындары мен уран кендері бар. Өзекті экологиялық проблемалар Өскемендегі төмен байытылған уран банкі орналасқан аумаққа ғана емес, сонымен қатар елде радиоактивті материалдарды пайдалануға да қатысты. Маңғыстау облысында уран топырағын үлкен игеру жұмыстары жүргізілді. Радиоактивті ластанудың ең үлкен аумағы-бұрынғы Семей ядролық сынақ полигонының аумағы, онда барлық жерлерді дезактивациялау және ауыл шаруашылығы мақсатындағы айналымға келтіру мәселесі әлі шешілмеген. Уран өндіру саласының қызметі кезеңінде Қазақстан аумағында 200 млн тоннаға жуық радиоактивті қалдықтар пайда болды. Ең өзекті мәселе улы және радиоактивті қалдықтарды сақтау болып қала береді.

Қазақстанның орасан зор аумақтары әскери полигондардың қызметінен және ғарыш техникасын ұшырудан зардап шекті. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының аумағында 4 әскери-сынақ полигоны мен Байқоңыр кешені жұмыс істейді. Жерге құлаған және құлаған зымыран сынықтары, өте улы отынның төгілуі және қоршаған ортаға және халықтың жақын маңында тұруға теріс әсер ететін басқа факторлар нақты экологиялық қауіп төндіреді.

Зымыран тасығыштардың бөлгіш бөліктерінің құлау аудандары Қарағанды, Ұлытау, Ақмола, Павлодар және Шығыс Қазақстан облыстарында орналасқан үлкен аумақтарды алып жатыр. Аудандарға іргелес жолақтарға ұшатын зымырандар да теріс әсер етеді. "Қазмеханобр" МҰТП ақпаратына сәйкес зымыран отынының жану өнімдерімен және бөлінетін зымыран сатыларымен ластануы мүмкін жерлердің жалпы ауданы шамамен 9,6 млн га құрайды. Әскери-сынақ полигондарының әсер ету аймағында қоршаған ортаның радионуклидтермен, ауыр металдармен және улы заттармен нормативтен тыс радиациялық ластануы анықталды.

Осы аумақтағы су объектілері шаруашылық-ауыз сумен жабдықтау үшін іс жүзінде жарамсыз.

Топырақтың ауыр металдармен ластануы, әсіресе ірі қалалар мен өнеркәсіп орталықтарының маңында Қазақстанның өзекті экологиялық проблемаларының біріне айналды. Республиканың өнеркәсіптік аймақтарында антропогендік бұзылулар

мен топырақ жамылғысының ластануының Елеулі ошақтары таралған. Қалалар жерлерінің ластануындағы маңызды рөл автокөлікке тиесілі, оның саны соңғы жылдары айтарлықтай өсті. Өнеркәсіптік кәсіпорындардан топырақтың ластану ошақтары Өскемен, Риддер, Жезқазған, Шымкент, Қарағанды қалаларының маңында қалыптасты. Мұнда топырақтағы қорғасын, мыс, мырыш, кадмий мөлшері шекті рұқсат етілген концентрациядан (ШРК) едәуір асады. Қалаларда қатты тұрмыстық қалдықтардың қарқынды жиналуы байқалады, олар дұрыс емес және уақтылы жойылмаса және залалсыздандырылса, қоршаған ортаны қатты ластауы мүмкін.

Елімізде шамамен 31,6 млрд тонна өнеркәсіптік қалдықтар жинақталған. Жыл сайын шамамен 1 миллиард тонна пайда болады. Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің бақылауды Экологиялық реттеу комитетінің 2021 жылғы деректеріне сәйкес, бұл негізінен техногендік-минералды түзілімдер (ТМТ), оның ішінде аршылған жыныстар мен күл қождары (жалпы көлемнің 70%), өңдеу өнеркәсібінің қалдықтары (жалпы көлемнің 10%) және т. б. қызмет (20%) Қазақстан Республикасының

Өнеркәсіптік қалдықтармен, оның ішінде техногендік минералды түзілімдермен (бұдан әрі - ТМТ) жағдай өте қанағаттанарлықсыз болып қалуда. Қазіргі уақытта Республикада 775 ТМТ объектілері есепке алынды, оларда шамамен 34 млрд тонна жинақталған, бұл ретте олардың жыл сайынғы өсу үрдісі байқалады.

Өнеркәсіптік және улы қалдықтармен байланысты проблемалардан басқа, республиканың барлық дерлік елді мекендерінде, әсіресе Қазақстанның ірі қалаларында тұрмыстық қалдықтардың өсіп келе жатқан көлемін сақтау және қайта өңдеу мәселесі өткір тұр. Қазіргі уақытта Қазақстан аумағында барлық қалдықтар көму үшін қоқыс үйінділеріне жеткізіледі, бұл ретте Астанадан басқа бірде-бір ҚТҚ үйіндісі санитарлық нормалар мен экологиялық көму стандарттарына сәйкес келмейді. Іс жүзінде барлық полигондар жарамдылық мерзімін аяқтады, оларды қалпына келтіру, экономикалық тұрғыдан тиімді болған жағдайда полигондық газ жинау, сондай-ақ жаңа аймақтық инженерлік полигондар салу қажет. Қазақстанда қатты тұрмыстық қалдықтардың негізгі бөлігі компоненттерге бөлінбестен шығарылады және 97% - ы табиғат қорғау және санитарлық заңнама талаптарына сәйкес келмейтін ашық полигондарда жиналады.

Тау-кен өнеркәсібінің дамуы жерді улы заттармен ластау процесін күшейтті. Қазақстанда қоршаған ортаны қорғау министрлігінің деректері бойынша 2010 жылғы қаңтардағы жағдай бойынша 43 миллиард тоннадан астам қалдық орналастырылды, оның ішінде 600 миллион тоннаға жуығы улы. Бұл көрсеткіш жыл сайын 700 миллион тонна өнеркәсіптік қалдықтарға артып келеді, оның ішінде улы – шамамен 250 миллион тонна. Ел аумағында қорғасын, кадмий және мырыш сияқты тұрақты органикалық ластаушы заттардың – хром мен ауыр металдардың едәуір көлемі жинақталған. Еліміздің бір тұрғынына орта есеппен бір жарым мың тоннаға жуық өнеркәсіптік және коммуналдық қалдықтар келеді, бұл Еуропа мемлекеттерінің қалдықтарды жинақтау деңгейінен асып түседі. Қарағанды – 29,4 %, Шығыс Қазақстан-25,7 %, Қостанай – 17% және Павлодар – 14,6% облыстарының тау – кен және байыту кешендерінің қалдықтары ең үлкен үлес салмағына ие.

Қостанай, Қарағанды, Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Павлодар, Жамбыл, Батыс Қазақстан және Атырау облыстарында орналасқан көмір, қара металдар, фосфориттер өндіруді жүзеге асыратын кәсіпорындар тау-кен және қайта өңдеу өндірісінің қалдықтарының едәуір үйінділерін жинады. Көмір кен орындарын игеру орындарындағы топырақтың ластануы дақты сипатта болады, бұл өсімдіктер үшін қоректік заттардың теңгерімсіздігімен, өндіру кезіндегі антропогендік жүктеме дәрежесімен, қолданылатын агротехнологиялармен, тұрақты мониторингтің болмауымен, рекультивациялық жұмыстардың тұрақсыздығымен түсіндіріледі.

Жер балансының деректері бойынша 2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша республикада аршылған және тау жыныстарының үйінділері, қалдық қоймалары, күл үйінділері, көмір және тау-кен қазбаларының карьерлері, мұнай алқаптары мен қоралар орналастырылатын 250,3 мың га бұзылған жер бар. Бұзылған жерлердің ең көп саны Маңғыстау, Қарағанды, Қостанай, Ақмола, Шығыс Қазақстан облыстарында, Ұлытау, Ақтөбе, Павлодар облыстарында.

Барлық өнеркәсіптік аймақтарда экологиялық қауіпті әсер ету аймақтары бар: террикондар, үйінділер, карьерлер, бұрғылау ұңғымалары, жалпы ауданы 60 мың гектардан асатын тау-кен өндірісінің қалдықтары, олар үнемі топырақты ластайды.

Түсті металлургия кәсіпорындарының қызметі нәтижесінде ғана қалдықтар 22 млрд тоннадан астам, оның ішінде 4 млрд тоннаға жуық тау - кен өндірісінің

қалдықтары, уытты қалдықтардан-1,1 млрд тоннадан астам байыту қалдықтары және 105 млн- металлургиялық қайта бөлу қалдықтары.

Түсті металлургия қалдықтарын жинайтын алаңдар шамамен 15 мың гектарды құрайды, оның ішінде тау жыныстарының үйінділері 8 мың гектарды, байыту фабрикаларының қалдықтары – 6 мың гектарға жуық және металлургия зауыттарының үйінділері – 500 гектардан астам. қара металлургия мен химия өнеркәсібіндегі қалдықтардың көлемі бірдей тәртіпте.

Шығыс Қазақстан облысында жерлер мыс, мырыш, кадмий, қорғасын, мышьяк қосылыстарымен ластанады. Улы қалдықтар санитарлық - экологиялық талаптарға сай келмейтін полигондарда орналастырылған. Қорғасынның ауытқулары Шемонаиха, Глубокое және Зырян аудандарының аумағын қамтиды. Өскемен, Риддер, Зырян қалалары арасындағы үшбұрыштағы аудан ең қолайсыз болып табылады.

Ұлытау облысында ластану көздері ғарыш саласының қызметі болып табылады- зымыран тасығыштардың, оның ішінде құрамында зымыран отыны ретінде гептили бар "Протон" сатыларының құлауы(1957 жылдан бастап Байқоңырда зымырандардың барлық түрлерін 1532 ұшыру жүзеге асырылды); Аралдың ықпалы (Ұлытау ауданы аумағының бір бөлігі Арал маңындағы дағдарыс аймағына жатады); металлургия кәсіпорындарының қызметі Тарихи ластану (Жезқазған қ., Сәтбаев қ., Қарсақпай к., Жезді к.).

Павлодар облысында машина жасау, химия, көмір өндіру және мұнай өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындары, Екібастұз ГРЭС ластану көздері болып табылады. Жинақтау және көму орындарының жабдықталмауына байланысты жиналатын қалдықтар көлемінің ұдайы ұлғаюы нәтижесінде ластаушы заттардың қоршаған ортаға қоныс аударуы орын алады.

Қарағанды облысында жердің ластануы тау-кен және металлургия өнеркәсібінің қалдықтарымен байланысты. Облыста өнеркәсіптік және тұрмыстық қалдықтарды сақтайтын 350-ден астам полигон бар. Балқаш тау-кен металлургия комбинатының нормативтен тыс шығарындылары топырақтың мыс, мырыш, кобальт, кадмий және қорғасынмен ластануына әкелді.

Қызылорда облысында жердің ауыр металдармен және мұнай өнімдерімен ластануын тудыратын мұнай-газ өндіру кәсіпорындары ластану көздері болып табылады. Мұнай өндіруден басқа, жердің ластануын тудыратын негізгі салалар түсті металдар мен табиғи радиоактивті кендерді өндіру болып табылады.

Қостанай облысының техногендік ластанған жерлері қалалардың өнеркәсіптік аймақтарында, пайдалы қазбаларды өндіру және өңдеу аймақтарында кең таралған. Өңірде Троица ГРЭС күл үйінділерімен және Соколов-Сарыбай тау-кен байыту комбинатының қалдық қоймаларымен қоршаған ортаны ластау мәселесі өткір тұр.

Солтүстік Қазақстан облысының аумағында алтын және полиметалл кен орындарын игеру жердің мышьякпен және ауыр металдармен ластануын тудырады.

Қалдықтарды кәдеге жарату, залалсыздандыру, көму, трансшекаралық тасымалдау – елдегі ең өзекті мәселелердің бірі. Уытты қалдықтар осы уақытқа дейін әртүрлі жинақтағыштарда сақталады және сақталады, көбінесе тиісті экологиялық нормалар мен талаптарды сақтамай. Нәтижесінде көптеген аймақтардың топырағы, жер асты және жер үсті сулары қатты ластануға ұшырайды.

Өнеркәсіптік ластану көздерінен басқа, агрогенді ластаушы заттардың үлесі де артып келеді. Топырақтың ластануы қоршаған ортаға зиян келтіреді және онымен кездесетін барлық тіршілік формаларына теріс әсер етеді. Топырақтың органикалық заттарын азайтатын тұрақсыз ауылшаруашылық тәжірибелері ластаушы заттардың азық-түлік тізбегіне өтуіне ықпал етуі мүмкін. Мысалы, ластанған топырақтан ластаушы заттар жер асты суларына түсуі мүмкін; содан кейін олар өсімдік тіндерінде жиналып, жайылымдық жануарларға, құстарға, ақырында осы өсімдіктер мен жануарларды жейтін адамдарға беріледі. Топырақтағы, жер асты суларындағы және азық – түлік тізбегіндегі ластаушы заттар бірқатар ауруларды және адамдарда өлім – жітімнің жоғарылауын тудыруы мүмкін; бұл қысқа мерзімді сипаттағы өткір әсерлер болуы мүмкін-мысалы, әртүрлі интоксикация немесе диарея-және созылмалы аурулар, соның ішінде қатерлі ісік.

Қазақ топырақтану және агрохимия ғылыми-зерттеу институтының деректері бойынша. У.У.Успанова Қазақстанның негізгі күріш егетін өңірлерінің топырақтарында қорғасынның, никельдің және Мыстың шекті рұқсат етілген концентрациясының (ШРК) артуы байқалады. Мәселен, Сырдария өзенінің ежелгі

апталық аллювиалды жазықтарында Шиелі күріш егу алқабында қорғасынның жылжымалы және жалпы формалары үшін ШРК 2 есе, никельдің жылжымалы формалары 1,5 есе артқаны байқалды. Сонымен қатар, соңғы жылдары жоғары минералданған коллекторлы дренажды сулардың көп мөлшерін ағызу салдарынан Сырдария өзенінің минералдануына байланысты топырақтың тұздану процестері күшейе түсті.

Жердің ластануына Қазақстандағы негізгі өзендердің ағынының көп жағдайда іргелес мемлекеттердің аумақтарында қалыптасуы факторы да әсер етеді, сондықтан судың сапасы осы мемлекеттерден сумен бірге келетін ластаушы заттардың әсерінен қалыптасады.

Сонымен қатар, топырақтың ластануы дақылдардың өнімділігі мен сапасының төмендеуіне байланысты жоғары экономикалық шығындармен байланысты, сондықтан топырақтың ластануын болдырмау елдегі басым міндеттердің бірі болуы керек.

2015-2018 жылдарға арналған тұрақты органикалық ластағыштар туралы Стокгольм конвенциясы бойынша Қазақстан Республикасының міндеттемелерін орындау жоспарында Энергетика министрі елдің ауыл шаруашылығында ескірген және пайдалануға жарамсыз пестицидтерді кәдеге жарату, оларды химиялық сәйкестендіру проблемасы өткір тұрғанын атап көрсетеді. Мұндай пестицидтер мен олардың қоспаларының 1500 тоннадан астамы Республиканың қоймалары мен қоймаларында орналасқан, олардың бір бөлігі бейімделмеген, тозығы жеткен үй-жайларда сақталады. Олардың шамамен 10%-ы ТОЛЗ (тұрақты органикалық ластаушы заттар) қасиеттері бар пестицидтерге жатады. ЖҚҚ қасиеттері бар пестицидтерді түгендеу елдің тек 20% - охв ғана қамтиды. РРО-ға жататын пестицидтердің қалдықтарымен топырақтың ластануы көп және анда-санда таралады. 2009 жылғы жағдай бойынша 100 тонна пестицидтер мен улы химикаттар көмілмеген күйінде қалды. Пестицидтердің өзінен басқа, олардың астынан ыдыстарды кәдеге жарату мәселесі де шешуді талап етеді (330 мыңнан астам бірлік). Ыдыс халықтың денсаулығына нақты қауіп төндіреді, өйткені ол көбінесе білместен тамақ пен суды сақтау үшін тұрмыстық мақсаттарда қолданылады.

Тұрақты органикалық ластауыштар жөніндегі бірінші ұлттық есепке сәйкес 2010 жылы ЖҚҚ туралы Стокгольм Конвенциясының хатшылығына пестицидтер мен гербецидтерден басқа, түгендеу нәтижесінде республикада ПХД (полихлордифенилдер) ластанған аумақтардың сегіз "ыстық нүктесі" табылды: Өскемен конденсатор зауытының (ЖҚҚҚ) аумағы, ЖҚҚҚ жинақтаушы тоған, электр қосалқы станциясы. Екібастұз, Павлодар химия зауытының кабельдік және аяқ киім пластикасын өндіру цехы, әскери техниканы жою держава полигоны, Солтүстік Балқаштағы бұрынғы әскери базалардың аумағы және Қостанай қаласындағы электр қосалқы станциясының аумағы.

Ең күрделі экологиялық проблемалардың бірі – Арал өңірі-қарқынды шөлейттену, тұздану және дефляция аймағы. Аралдың кебуі жалғасуда және топырақтану және агрохимия ҚазҒЗИ-нің соңғы жылдарындағы зерттеулер көрсеткендей, Арал маңындағы Топырақтардың антропогендік аридизациясы мен трансформациясы жалғасуда. Топырақ-экологиялық жағдайдың одан әрі нашарлауы аумақтың аридизациясынан ғана емес, сонымен бірге адамның экономикалық қызметінен де туындайды. Топырақ-эрозиялық зерттеулер Дельтада да, құрғақ теңіз түбінде де эрозиялық-дефляциялық процестердің күшеюін көрсетеді: тұзды батпақтардың бетінен тұзды материалды шашырату және шығару, құмды массивтердің белсенді дефляциясы, құмды қабықпен шабыттандырылған топырақ аймағының ұлғаюы. Арал теңізі аймағынан құмды-тұзды аэрозольді шығыс бағытта шығару 150-200 км-ге жетеді, ал батыс бағытта алып шығу шлейфі Каспий теңізіне қарай 700 км-ге созылды.

Қазақстан Республикасының "жасыл экономикаға" көшуі жөніндегі іс-шаралар жоспарын іске асыру шеңберінде қазіргі уақытта Ормандарды сақтау және республика аумағының ормандылығын ұлғайту жөніндегі жоба іске асырылуда. "Семей орманы" және "Ертіс орманы" резерваттарында 5 мың га алаңда сексеуіл отырғызу тәсілімен Арал теңізінің құрғатылған түбіне фитомелиорация жүргізілді, олардың аумағында таспалы ормандар бар, ормандарды молықтырудың жыл сайынғы көлемі 5 мың га жетті. Келешекте республикада ормандарды молықтыру жөніндегі жұмыстардың көлемін 2020 жылға қарай Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісіндегі Үкіметтік сағаттағы қоршаған орта министрінің 2013 жылғы 7

қазандағы баяндамасына сәйкес жыл сайын 80,0 мың гектарға дейін жеткізу жоспарланып отыр.

Республикадағы өзекті экологиялық проблема табиғи ортаның мұнаймен және оны қайта өңдеу өнімдерімен ластануы болып табылады. Топырақтың мұнаймен және мұнай өнімдерімен ластануы топырақ микрофлорасының функционалдық белсенділігінің толық дерлік депрессиясын тудырады. Топырақтың физика-химиялық қасиеттері өзгереді, су-ауа режимі нашарлайды, биоценоздардың құрылымы өзгереді. Мұның бәрі тұтастай алғанда экожүйелердегі тепе-теңдіктің бұзылуына әкеледі және экологиялық тізбектің барлық буындарына теріс әсер етеді.

Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің деректері бойынша 1,5 млн гектардан астам алаңда Мұнай және мұнай өнімдерімен ластану байқалады, топырақ пен қоршаған ортаның ластануының үлкен үлесі Атырау облысына - 59%, Ақтөбе облысына - 19%, Батыс Қазақстан облысына-13% және Маңғыстау облысына - 9% келеді. Батыс Қазақстандағы мұнаймен ластанудың жалпы ауданы 194 мың га, ал төгілген мұнай көлемі – 5 млнастам. Осылайша, Атырау облысында жүргізілген зерттеулер Мақат кен орнының маңында мұнай өнімдерімен топырақтың ластануының ең жоғары деңгейі табылғанын көрсетті. Қатты ластанған учаскелерде мұнай өнімдерінің максималды мөлшері 172480 мг/кг-ға жетеді, Қазақстанда мұнайдың шекті рұқсат етілген концентрациясы (ШРК) 100 мг/кг. Доссор, Комсомольское, Танатар, Тентексор, ескен кен орындарының маңында мұнай өнімдерімен топырақтың ластануының жоғары деңгейі анықталды. Мұнда ШРК 24-тен 138-ге дейін өзгереді.

Ілеспе газды алауда жағу тәжірибесі де айтарлықтай экологиялық және экономикалық зиян келтіреді.

Қазіргі уақытта қолда бар ақпарат Қазақстанның барлық жерлерінің ластану сипаты мен деңгейі туралы толық және шынайы түсініктерді қамтамасыз етпейді. Жердің ластануы бойынша толық және объективті деректерді алу, бар ластануды жою үшін республиканың бүкіл аумағында егжей-тегжейлі экологиялық-геохимиялық зерттеулер жүргізу, жаңа технологияларды пайдалана отырып, теріс әсерлерді жою және тұрақтандыру бойынша жүйелі негізде ұсынымдар әзірлеу қажет.

2.4.3. Бұзылған жерлер

2024 жылдың соңында республикада пайдалы қазбалар кен орындарын игеру, оларды қайта өңдеу және геологиялық барлау жұмыстарын жүргізу кезінде өнеркәсіптік объектілерді, желілік құрылыстарды және басқа да кәсіпорындарды салу барысында бұзылған 250,7 мың га жер бар.

Бұзылған жерлердің көп бөлігі өнеркәсіп, көлік, байланыс, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік және басқа да ауылшаруашылық емес мақсаттағы жерлер санатында.

Өңірлік жоспарда бұзылған жерлердің ең көп саны үш облыста, Маңғыстауда – 70,5 мың га, Қостанайда – 42,0 мың га және Қарағанды облысында – 35,6 мың га.

Республикада барлығы өз аумағында бұзылған жерлері бар 3189 кәсіпорын мен ұйым бар.

Есепті жылы республика бойынша 0,6 мың га бұзылды, 49,1 га пысықталды (61-кесте)

2024 жылы облыстар бойынша бұзылған жерлерді қалпына келтіру

га

№	Облыстардың атауы	кәсіпорындар мен ұйымдардың саны	2023 жылдың басында болды		есепті кезеңде									кәсіпорындар мен ұйымдардың саны	2024 жыл болды		
			бұзылған жерлер	бұзылған жерлер пысықталды	бұзылған жерлер	бұзылған жерлер пысықталды	қалпына келтірілген жерлер						нақтылау		бұзылған жерлер	бұзылған жерлер пысықталды	
							шын мәнінде барлығы	олардың ішінде				Бүлінген (+, -)	Пысықталған (+, -)				
								егістік	басқа ауылшаруашылық жерлері	орманды бұталы	басқа жерлер						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	15	16	17	18	
1	Абай	37	7179,7	-	1,8	-	-	-	-	-	-	-	-	37	7181,5	-	
2	Ақмола	493	21191,0	7288,0	35,6	-	-	-	-	-	-	-	-	494	21226,6	7288,0	
3	Ақтөбе	115	13475,8	1574,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	115	13475,8	1574,6	
4	Алматы	265	4141,0	881,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	265	4141,0	881,0	
5	Атырау	90	2238,0	63,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	90	2238,0	63,0	
6	Шығыс Қазақстан	93	5591,5	2130,5	6,5	3,1	4,8	-	-	-	4,8	-0,8	-	95	5592,4	2128,8	
7	Жамбыл	134	6205,0	1983,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	134	6205,0	1983,0	
8	Жетісу	148	2742,0	-	105,0	-	-	-	-	-	-	-	-	150	2847,0	-	
9	Батыс Қазақстан	23	4424,0	392,0	298,0	-	-	-	-	-	-	-	-	24	4722,0	392,0	
10	Қарағанды	264	33361,4	8572,6	86,0	46,0	13,0	-	13,0	-	-	2195,0	-	264	35629,4	8605,6	
11	Қостанай	751	41888,4	13749,5	116,3	-	-	-	-	-	-	-	-	751	42004,7	13749,5	
12	Қызылорда	32	5967,0	711,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	5967,0	711,0	
13	Маңғыстау	158	70477,0	9415,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	158	70477,0	9415,0	
14	Павлодар	195	12146,0	1232,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	195	12146,0	1232,0	
15	Солтүстік Қазақстан	265	3933,0	3701,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	265	3933,0	3701,0	
16	Түркістан	73	2359,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	73	2359,0	-	
17	Ұлытау	48	13251,0	2156,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	48	13251,0	2156,0	
18	Алматы қ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
19	Астана қ.	5	168,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	168,5	-	
20	Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Барлығы		3189	250739,3	53849,2	649,2	49,1	17,8	-	13,0	-	4,8	2194,2	-	3190	253564,9	53880,5	

3. ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫ

3.1. Жерді меншік түрлері бойынша бөлу

Қазақстан Республикасының Конституциясында жер мен оның жер қойнауы, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде екені айқындалған. Жер сондай-ақ заңда белгіленген негіздерде, шарттарда және шектерде жеке меншікте болуы мүмкін.

Жерді жеке меншікке берудің негіздері, шарттары мен шектері Қазақстан Республикасының Жер кодексінде белгіленген. Кодекстің 23-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы азаматтарының жеке меншігінде шаруа немесе фермер қожалығын, жеке қосалқы шаруашылықты, орман өсіруді, бау-бақша өсіруді, жеке тұрғын үй және саяжай құрылысын жүргізуге арналған, сондай-ақ құрылыс салуға берілген немесе өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлермен (құрылыстармен, құрылыстармен) және олардың кешендерімен салынған жер учаскелері болуы мүмкін ғимараттарға (құрылыстарға, құрылыстарға) олардың мақсатына сәйкес қызмет көрсетуге арналған жерлерді қоса алғанда.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік емес заңды тұлғаларының жеке меншігінде тауарлық ауыл шаруашылығы өндірісін, орман өсіруді жүргізу үшін берілген, құрылыс салуға берілген немесе өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлер (құрылыстар, ғимараттар) мен олардың кешендері салынған жер учаскелері, оның ішінде нысаналы мақсатына сәйкес оларға қызмет көрсетуге арналған жерлер болуы мүмкін. Тауарлы ауыл шаруашылығы өндірісін және орман өсіруді жүргізуді қоспағанда, аталған мақсаттар үшін жер учаскелері шетел азаматтарының, азаматтығы жоқ адамдардың және шетелдік мемлекеттік емес заңды тұлғалардың жеке меншігінде болуы мүмкін.

Аталған мақсаттар үшін жер учаскелері азаматтарға және мемлекеттік емес заңды тұлғаларға ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің, елді мекендердің жерлерінің, өнеркәсіп, көлік, байланыс және өзге де ауыл шаруашылығы мақсатындағы емес жерлердің құрамынан жеке меншікке беріледі.

Жер кодексіне сәйкес орман қорының жерлері мемлекеттік және жеке орман қорларының жерлерінен тұрады. Жеке орман қорының жерлеріне жеке және

мемлекеттік емес заңды тұлғаларға жеке меншікке немесе орман өсіруге арналған нысаналы мақсаты бар ұзақ мерзімді жер пайдалануға берілген,:

- 1) Жасанды екпелермен;
- 2) Тұқымдық және (немесе) вегетативтік жолмен пайда болған табиғи шыққан екпелермен;
- 3) жеке орман питомниктері;
- 4) арнайы мақсаттағы плантациялық екпелермен;
- 5) агроорман мелиорациялық екпелермен;
- 6) жеке меншіктегі шаруашылық автомобиль жолдарының бөлінген белдеулеріндегі қорғаныш екпелерімен қамтамасыз етіледі.

Азаматтар мен мемлекеттік емес заңды тұлғалардың жеке меншігінде ауданаралық және аудандық маңызы бар су шаруашылығы құрылыстары (суару және дренаждық жүйелер), сондай-ақ аталған құрылыстар жекешелендірілген жағдайда бір шаруашылық жүргізуші субъектінің жер учаскесіне қызмет көрсететін ирригациялық құрылыстар алып жатқан су қоры жерлерінің құрамынан жер учаскелері болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігінің Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитетінің деректері бойынша Ақмола облысының 7 шаруашылық жүргізуші субъектінде 0,9 мың га алқапта жеке орман қоры бар, бұл жер учаскелері уақытша жер пайдалануда.

Жеке меншікте жеке орман өсіру үшін Ақмола облысы Ақкөл ауданының аумағында жалпы ауданы 0,1 мың га 5 жер учаскесі бар.

Мемлекеттік билік органдарына, мемлекеттік ұйымдар мен мекемелерге берілген, қорғаныс және ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажы үшін пайдаланылатын, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар алып жатқан, сауықтыру және тарихи-мәдени мақсаттағы, орман және су қорларының, елді мекендер жеріндегі ортақ пайдаланудағы, босалқы жер қорындағы, оның ішінде арнайы жер қорының жер учаскелері, жайылымдық және шабындық алқаптар, сондай-ақ жеке меншікке берілмеген шалғайдағы жайылымдар мен басқа да жерлер мемлекеттік меншікте болады.

Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 26-бабына сәйкес қорғаныс және мемлекеттік қауіпсіздік, мемлекеттік меншіктегі қорғаныс өнеркәсібі қажеттеріне, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын қорғау және күзету үшін тұрғызылған инженерлік-техникалық құрылыстар, коммуникациялар орналасқан, кеден қажеттеріне арналған жер учаскелері, ядролық қауіпсіздік аймағы, магистральдық теміржол желілері және ортақ пайдаланудағы автомобиль жолдары орналасқан жер учаскелері жеке меншікте бола алмайды.

2024 жылғы 1 қарашадағы Жер балансының және азаматтар мен мемлекеттік емес заңды тұлғалардың жеке меншігіндегі жер есебінің басқа материалдарының деректері бойынша әртүрлі санаттағы 2 938,5 мың га жер бар. Жер ресурстарының негізгі аудандары мемлекеттік меншікке шоғырланған. Жер қорын жер санаттары бөлінісінде меншік нысандары бойынша бөлу 62-кестеде келтірілген.

62-кесте

**2024 жылғы 1 қарашадағы жер қорын меншік нысандары бойынша
жер санаттарына қатысты бөлу**

мың га

Жер санаттары	Көлемі, барлығы	оның ішінде	
		жеке меншіктегі	мемлекеттік меншіктегі
1. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер	117124,1	1 523,1	115601,0
2. Елді мекендер жері	25325,6	1314,0	24011,6
3. Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруаш. арналмаған өзге де жер	2480,9	100,8	2380,1
4. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жері, сауықтыру мақсатындағы, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жер	8151,4	0,5	8150,9
5. Орман қорының жері	23025,2	0,1	23025,1
6. Су қорының жері	3908,8	-	3908,8
7. Босалқы жер	82914,8	-	82914,8
Барлық жер	262 930,8	2 938,5	259992,3

Жеке меншіктегі жерлердің жалпы ауданынан ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерге – 51,8 %, елді мекендердің жерлеріне – 44,7 %, өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық

қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлерге - 3,4 %, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлеріне, сауықтыру, рекреациялық және тарихи – мәдени мақсаттағы жерлерге -0,02 % келеді.

2016 жылға дейін жеке жер қорының негізгі өсімі республика азаматтары шаруа немесе фермер қожалығын жүргізу үшін сатып алатын ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер есебінен байқалды. Бірақ, Қазақстан Республикасы Президентінің «Жер заңнамасының жекелеген нормаларын қолдануға мораторий енгізу туралы» 2016 жылғы 6 мамырдағы №248 Жарлығы қолданысқа енгізіле отырып, мемлекеттің ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді сатуы 2021 жылғы 31 желтоқсанға дейін тоқтатылды.

Жер реформасы жөніндегі комиссияның ұсынымдарын іске асыру мақсатында 2021 жылғы 30 маусымда «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жер қатынастарын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң қабылданды.

Заңның негізгі өзгерістері мен толықтырулары қазақстандықтарға ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді жеке меншікке беруге мораторийдің қолданылу мерзімін 2026 жылғы 31 желтоқсанға дейін ұзарту болып табылады.

Қазақстан Республикасының Жер кодексі (2003 жыл) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелеріне жеке меншік құқығын енгізген кезеңдегі жеке жер қоры алаңдарының динамикасы 63-кестеде келтірілген.

Есепті жылы республика бойынша жеке меншіктегі жер көлемі жалпы алғанда 18,6 мың гектарға ұлғайды, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер 2,3 мың гектарға азайды, елді мекендердің жерлері 19,8 мың гектарға ұлғайды, өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер 1,1 мың гектарға ұлғайды, ал ерекше қорғалатын жерлер табиғи аумақтар мен орман қорының жерлері өзгеріссіз қалды.

Мемлекеттік жер пайдаланушыларда жер учаскелері тұрақты жер пайдалану құқығында болады. Мемлекеттік емес жер пайдаланушыларға жер учаскелері уақытша жер пайдалану құқығымен, негізінен уақытша өтеулі жер пайдалану құқығымен, яғни жалға алу құқығымен берілген.

2023 - 2024 жылдары республика бойынша жер учаскелерін меншік, жер пайдалану және нысаналы пайдалану нысандары бойынша жекелеген санаттағы жерлерді бөлу 64-кестеде келтірілген.

Республикада 2024 жылғы 1 қарашадағы Жер балансының деректері бойынша барлығы 3 480,0 мың жер учаскелерінің меншік иелері бар, олардың 94,4%-ы елді мекендердегі азаматтардың меншігінде.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің құрамында азаматтар мен мемлекеттік емес заңды тұлғалардың меншігінде 1 523,1 мың га бар, бұл осы санаттағы жерлердің тек 1,3%- құрайды, шаруа қожалықтары мен мемлекеттік емес жер пайдаланушылардың уақытша жер пайдалануында – 115 037,8 мың га (98,2 %), мемлекеттік заңды тұлғалардың тұрақты жер пайдалануында - 563,2 мың га (0,5%).

Азаматтар мен заңды тұлғаларға жеке меншікке берілген жер көлемінің динамикасы

Жер санаттары, жер телімдерінің нысаналы мақсаты	2003 ж.		2022 ж.		2023 ж.		2024 ж.	
	жер телімдері иелерінің саны, мың	көлемі, мың га	жер телімдері иелерінің саны, мың	көлемі, мың га	жер телімдері иелерінің саны, мың	көлемі, мың га	жер телімдері иелерінің саны, мың	көлемі, мың га
1. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер	771,1	83,0	228,1	1 426,6	176,1	1 525,4	176,1	1523,1
оның ішінде:								
бау-бақша және саяжай құрылысы	771,1	83,0	199,2	28,0	144,3	22,7	144,3	23,1
шаруа және фермер қожалығы	-	-	27,7	916,2	30,4	1 062,2	30,4	1056,4
тауарлы ауыл шаруашылығы өндірісім	-	-	1,2	482,4	1,4	440,5	1,4	443,6
2. Елді мекендер жері	2262,2	315,9	3 260,7	1 290,5	3261,0	1 294,2	3286,1	1314,0
оның ішінде:								
өзіндік қосалқы шаруашылық жүргізу үшін	1725,0	227,4	780,3	284,1	780,3	284,1	788,0	285,0
жеке үй құрылысы үшін	401,4	46,8	2 035,2	288,0	2035,2	288,0	2047,0	289,6
басқа мақсаттар үшін	135,8	41,7	445,2	718,4	445,5	722,1	451,1	739,4
3. Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер	9,4	48,8	13,5	115,8	17,6	99,7	17,8	100,8
4. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жері, сауықтыру, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жер	-	-	-	0,5	-	0,5	-	0,5
5. Орман қорының жері	-	-	-	0,1	-	0,1	-	0,1
Барлығы:	3042,7	447,7	3 502,3	2 833,5	3454,6	2 919,9	3480,0	2938,5

Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер санатында жеке меншікте 100,8 мың га (4,1 %), мемлекеттік емес заңды тұлғалардың уақытша жер пайдалануында – 1 339,9 мың га (54,0 %), мемлекеттік заңды тұлғалардың тұрақты жер пайдалануында – 1040,2 мың га (41,9 %).

Нысаналы мақсаты бойынша жеке жер қорының құрамындағы жер учаскелерінің негізгі алаңдары жүргізу үшін пайдаланылады:

шаруа және фермер қожалығын жүргізу үшін	-	35,9 %
тауарлы ауыл шаруашылығын жүргізу үшін	-	15,1 %
бау-бақша шаруашылығы мен саяжай құрылысы үшін	-	0,8 %
өзіндік қосалқы шаруашылық жүргізу үшін	-	9,7 %
жеке үй құрылысы үшін	-	9,9 %
елді мекендерде, басқа, негізінен кәсіпкерлік мақсаттар үшін,	-	25,2 %
өнеркәсіп, көлік, байланыс және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерде өнеркәсіп және басқа мақсаттар үшін пайдаланылады.	-	3,4 %

Азаматтар мен мемлекеттік емес заңды тұлғалардың жеке меншігіндегі жер көлемі жер санаттары мен нысаналы пайдалану түрлері бойынша 2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бөлінісінде 65-кестеде көрсетілген.

Жеке меншіктегі жердің негізгі алаңдары Алматы – 721,0 мың га (24,5%), Түркістан – 320,4 мың га (10,9%), Жамбыл – 312,6 мың га (10,6%), Маңғыстау – 248,0 мың га (8,4%), Ақмола - 174,1 мың га (5,9 %), Жетісу - 126,1 мың га (4,3 %), Қызылорда - 142,7 мың га (4,9 %), Қостанай – 113,5 мың га (3,9 %), Абай – 53,1 мың га (1,8 %), Қарағанды облыстарында – 78,8 мың га (2,7%) құрайды.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер санатындағы жеке қордың ең көп ауданы Алматы – 632,4 мың га, бұл республикадағы осындай жерлер ауданының 41,5% құрайды, сондай – ақ Маңғыстау - 156,2 мың га (10,3 %) және Жамбыл - 119,8 мың га (7,9 %) облыстарында ескерілді.

Жердің жекелеген санаттары мен жер телімдерін нысаналы пайдалануды меншік нысандары бойынша бөлу 64-кесте

Жер санаттары, жер телімдерінің нысаналы мақсаты	2023 жыл		2024 жыл	
	жер телімдері иелерінің саны, мың	жер көлемі, мың га	жер телімдері иелерінің саны, мың	жер көлемі, мың га
1. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер	437,6	116 447,8	434,0	117124,1
оның ішінде: жеке меншікте	176,1	1 525,4	176,1	1 523,1
оның ішінде жүргізу үшін:				
бау-бақша және саяжай құрылысы	144,3	22,7	144,3	23,1
шаруа және фермер қожалығы	30,4	1 062,2	30,3	1 056,4
тауарлық ауыл шаруашылығы өндірісінің	1,4	440,5	1,4	443,6
жерді пайдалануда	261,5	114922,4	257,9	115601,0
оның ішінде: уақытында. жер пайдалану	260,9	114374,4	257,3	115037,8
шаруа және фермер қожалықтарын жүргізу үшін.	188,3	72 734,2	188,4	73839,8
мемлекеттік емес ауыл шаруашылығы заңды тұлғаларының	11,1	40 225,0	12,5	39767,2
мемлекеттік заңды тұлғалардың тұрақты жер пайдалануында	0,6	548,0	0,6	563,2
2. Елді мекендердің жерлері	4093,0	25 038,8	4107,9	25 325,6
оның ішінде азаматтардың меншігінде	3 261,0	1 294,2	3 286,1	1314,0
оның ішінде:				
жеке қосалқы шаруашылық жүргізу үшін	780,3	284,1	788,0	285,0
жеке тұрғын үй құрылысы	2 035,2	288,0	2 047,0	289,6
басқа мақсаттар үшін	445,5	722,1	451,1	739,4
3. Өнеркәсіп, көлік, байланыс жері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған жер және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер	24,8	2 436,3	24,5	2 480,9
оның ішінде: жеке меншікте	17,6	99,7	17,8	100,8
мемлекеттік емес заңды тұлғалардың уақытша жер пайдалануда	5,7	1 388,3	5,1	1 339,9
мемлекеттік заңды тұлғалардың тұрақты жер пайдалануда	1,5	948,3	1,6	1040,2
4. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері, сауықтыру, рекреациялық және тарихи - мәдени мақсаттағы жерлер	0,5	8154,3	,5	8151,4
оның ішінде: жеке меншікте	-	0,5	-	0,5
мемлекеттік заңды тұлғалардың тұрақты жер пайдалануда	0,5	8153,8	0,5	8150,9
5. Орман қорының жерлері	0,3	22965,0	0,3	23025,2
оның ішінде:				
жеке меншікте	-	0,1	-	0,1
мемлекеттік емес заңды тұлғалардың уақытша жер пайдалануда	-	88,4	-	90,1
тұрақты жер пайдалануда мемлекеттік заңды тұлғалардың	0,2	22876,6	0,3	22935,0
Жеке меншіктегі жерлер, барлығы	3 454,6	2 919,9	3 480,0	2 938,5

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, сауықтыру, рекреациялық және тарихи - мәдени мақсаттағы жерлер санатында Қарағанды, Ұлытау және Қостанай облыстарындағы денсаулық сақтау және рекреация объектілері астындағы азаматтар мен заңды тұлғалардың жеке меншігінде 0,5 мың га бар.

2024 жылғы 1 қарашадағы Жер балансының деректері бойынша елді мекендердің жер санатында жеке қосалқы шаруашылық жүргізу, жеке тұрғын үй құрылысы және басқа да мақсаттар үшін азаматтардың жеке меншігіндегі 1314,0 мың га (санат алаңының 5,2%) жер бар.

2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бойынша жеке меншіктегі жер көлемі

мың га

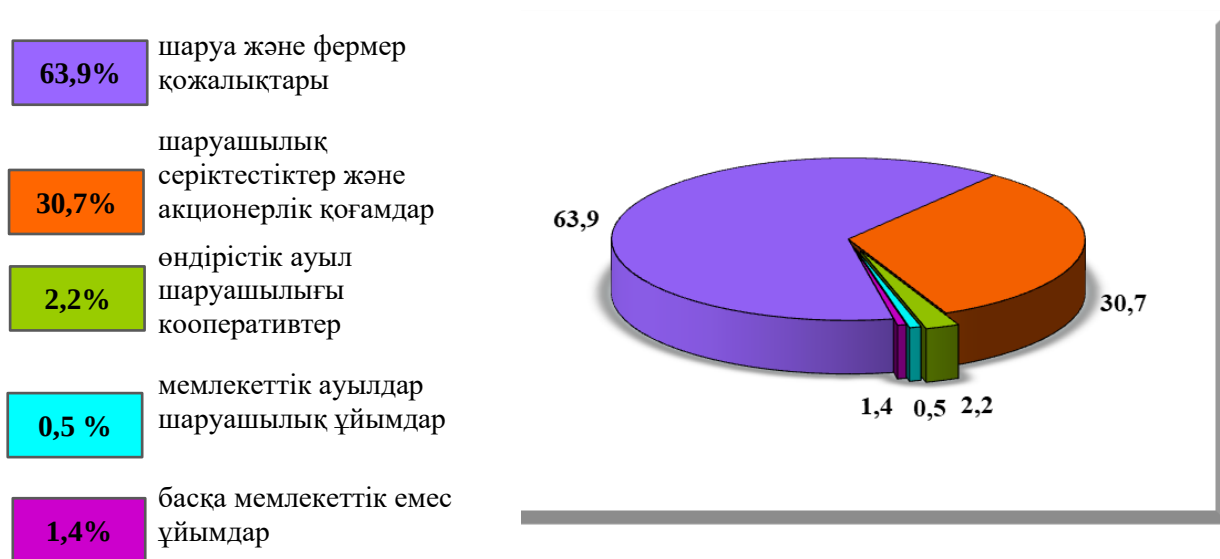
Облыстар атауы	Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер				Елді мекендер жері				Өнеркәсіптік, көліктік және басқа да ауыл шаруашылығы емес мақсаттағы жерлер	Ерекше қорғалатын аумақтардың жерлері, сауықтыру, рекреациялық, тарихи-мәдени мақсаттағы жерлер	Орман қорының жерлері	Жеке меншіктегі барлық жерлер
	барлығы	соның ішінде:			барлығы	соның ішінде						
		бау-бақша шаруашылығы мен саяжай құрылысы үшін	шаруа және фермер қожалығы үшін	мемлекеттік емес заңды тұлғалардың тауарлы а/ш өндірісі үшін		жеке қосалқы шаруашылық жүргізу үшін	жеке тұрғын үй құрылысы үшін	басқа мақсат -тар үшін				
Абай	34,8			32,3	2,5	17,2	0,4	6,4	10,4	1,1		53,1
Ақмола	83,1	2,8		38,1	42,2	85,0	13,1	29,1	42,8	5,9	0,1	174,1
Ақтөбе	18,7			12,3	6,4	32,7	0,1	24,9	7,7	6,6		58,0
Алматы	632,4	5,1		356,9	270,4	72,5		51,3	21,2	16,1		721,0
Атырау	59,7	0,2		53,8	5,7	18,6	5,4	9,1	4,1	4,9		83,2
Шығыс Қазақстан	37,6	2,1		27,4	8,1	122,6	50,2	25,9	46,5	2,5		162,7
Жамбыл	119,8	0,2		106,9	12,7	179,6	1,8	48,0	129,8	13,2		312,6
Жетісу	95,4	1,1		73,4	20,9	27,2		5,0	22,2	3,5		126,1
Батыс Қазақстан	28,8	5,6		22,3	0,9	13,0		8,7	4,3	0,1		41,9
Қарағанды	37,2	0,5		27,3	9,4	34,5	4,4	6,4	23,7	6,8	0,3	78,8
Қостанай	40,3	0,9		6,7	32,7	72,2	13,5	2,4	56,3	0,9	0,1	113,5
Қызылорда	97,0	1,1		90,1	5,8	44,7	11,4	7,4	25,9	1,0		142,7
Маңғыстау	156,2			148,9	7,3	64,0	0,9	6,4	56,7	27,8		248,0
Павлодар	6,9	2,5		4,1	0,3	42,6	7,9	5,8	28,9	5,7		55,2
Солтүстік Қазақстан	10,0			5,9	4,1	27,5	16,6	1,4	9,5	0,3		37,8
Түркістан	61,0	0,5		46,3	14,2	255,7	143,3	27,5	84,9	3,7		320,4
Ұлытау	3,8	0,1		3,7		16,4	3,3	3,0	10,1	0,7	0,1	21,0
Алматы қ.						69,0	2,6	8,2	58,2			69,0
Астана қ.	0,4	0,4				37,9	10,0	10,2	17,7			38,3
Шымкент қ.						81,1	0,1	2,5	78,5			81,1
Барлығы	1523,1	23,1	1056,4	443,6	1314,0	285,0	289,6	739,4	100,8	0,5	0,1	2938,5

3.2. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді шаруашылық жүргізу нысандары бойынша бөлу

2024 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша республиканың аграрлық секторында 219 821 шаруа және фермер қожалықтары бар, оларға 74,9 млн га (63,9 %) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер тіркелген, 1934 өндірістік ауыл шаруашылығы кооперативтері (2,2 %) алаңы 2,6 млн га жер учаскелеріне жұмыс істейді, ал 9 893 әр түрлі типтегі шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдарда бекітілген алаңы 35,9 млн га (30,7 %) құрайды. Сонымен қатар, 585 мемлекеттік ауыл шаруашылығы кәсіпорындарда 0,6 млн га (0,5 %) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тіркелсе, ал 954 басқа кәсіпорындар, ұйымдар мен мекемелер 1,6 млн га (1,4%) алып жатыр (23-сурет).

23-сурет

Аграрлық секторда шаруашылық жүргізу нысандары бойынша жерді бөлу 2024 жылғы 1 қарашаға (алаңды бекіту%)

Республиканың ауыл шаруашылығында жүргізілген реформалардың нәтижесінде аграрлық секторда шаруашылықтың негізгі нысаны қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің жартысынан астамы пайдалануында болатын шаруа немесе фермер қожалықтары болып табылады.

Аграрлық сектордағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің құрамы мен динамикасы 66-кестеде көрсетілген.

Аграрлық сектордағы шаруашылық жүргізуші субъектілер құрамының динамикасы

Шаруашылық жүргізуші субъектілер санаттары	1991 ж.			2023 ж.			2024 ж.		
	саны	көлемі		саны мың га	көлемі		саны	көлемі	
		мың га	%		тыс. га	мың га		тыс. га	%
1. Шаруа және фермер қожалықтары	2480	1615,1	0,7	218 653	73796,4	64,1	219 821	74 896,2	63,9
2. Мемлекеттік емес ауыл шаруашылығы заңды тұлғалары – барлығы	5480	15560,5	7,1	12 542	40 665,5	35,4	12 781	40 210,8	34,3
оның ішінде									
- ұжымшарлар	416	15284,7	7,0						
- шаруашылық серіктестіктері және акционерлік қоғамдар	-	-	-	9 715	36 589,5	31,8	9 893	35 979,9	30,7
- ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтері	132	275,8	0,1	1 889	2 642,0	2,3	1 934	2 599,8	2,2
- мемлекеттік емес басқа ұйымдар	-	-	-	938	1 434,0	1,3	954	1 631,1	1,4
3. Мемлекеттік ауыл шаруашылығы ұйымдары – барлығы	3 640	201200,2	92,2	577	548,0	0,5	585	563,2	0,5
оның ішінде:									
- кеңшарлар	2094	195322,7	89,4						
- ҒЗИ мекемелері мен оқу орындары	273	2304,4	1,1	316	182,4	0,2	300	177,9	0,2
- қосалқы ауыл шаруашылығы кәсіпорындары	1003	1911,7	0,9	107	12,6	0,0	108	11,5	
- мемлекеттік басқа ұйымдар	270	1661,4	0,8	154	353,0	0,3	177	373,8	0,3
Барлығы	6668	218375,8	100,0	231 772	115 009,9	100,0	233 187	115 670,2	100,0

Есепті жыл ішінде республикада шаруа және фермер қожалықтарының саны 1168 шаруашылыққа, шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдардың саны – 178 бірліке, ал ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтерінің саны - 45 бірлікке ұлғайды.

Агроқұрылымдар санының өзгеруі мыналарға байланысты:

- жаңа шаруашылық жүргізуші субъектілер ұйымдастырылды;
- агроқұрылымдар ыдырады немесе басқарудың жаңа түрлеріне айналды;
- шаруашылық жүргізуден бас тартты.

2024 жылғы 1 қарашадағы облыстар бойынша агроқұрылымдардың құрамы және оларға бекітілген жер көлемі 67-кестеде көрсетілген.

Өңірлік жоспарда шаруашылық жүргізуші субъектілерді орналастыруды талдау шаруа және фермер қожалықтарының негізгі саны Түркістан облысында – олардың республикадағы жалпы санының 35,5%-ын, Алматы (18,1%), Жетісу (8,6%) және Жамбыл (8,5 %) облыстарында орналасқанын көрсетеді.

Ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтерінің ең көп саны Түркістан (58,8 %), Батыс Қазақстан (7,2 %), Абай (6,1 %), Алматы (5,4 %) және Ақтөбе (5,3 %) облыстарында бар.

Республиканың аграрлық секторында әртүрлі типтегі 9 893 шаруашылық серіктестік және акционерлік қоғамдар жұмыс істейді. Олардың ең көп саны Түркістан – 2 555 (25,8 %), Ақмола – 1 389 (14,0 %), Алматы – 1 138 (11,5 %), Солтүстік Қазақстан - 966 (9,8 %), Қостанай – 643 (6,5 %) және Шығыс Қазақстан-510 (5,2 %) облыстарында құрылды.

Жоғарыда айтылғандай, жалпы республика бойынша шаруа және фермер қожалықтарына ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің 63,9%-ы бекітілген.

Бұл ретте шаруа қожалықтарындағы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің үлесі облыстар бойынша айтарлықтай ауытқиды. Мәселен, Ұлытау облысында шаруа қожалықтарының жер пайдалануда ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің 92,7 %-ы, Батыс Қазақстан - 82,7 %, Ақтөбе – 82,2 %, Абай - 82,1%, Атырау – 80,7 %, Маңғыстау – 75,5 %, Қызылорда – 75,3 %, Жамбыл – 74,4%, Қарағанды – 73,7 %, Жетісу 73,0 %, ал Солтүстік Қазақстан - барлығы 22,4%, Ақмола облыстарында – барлығы 22,5 % .

2024 жылғы 1 қарашадағы аграрлық сектордағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің облыстар бойынша құрамы

Облыстар атауы	Шаруа және фермер қожалықтары		Мемлекеттік емес кәсіпорындар						Мемлекеттік ауыл шаруашылығы ұйымдары	
			шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдар		ауыл шаруашылығы кооперативтері		мемлекеттік емес басқа ұйымдар			
	саны	алаңы, мың га	саны	алаңы, мың га	саны	алаңы, мың га	саны	алаңы, мың га	саны	алаңы, мың га
Абай	8 365	7 589,3	275	1 208,10	118	268,0	4	3,7	28	5,3
Ақмола	4 437	2 431,1	1 389	8 108,5	48	69,8	21	36,1	77	106,1
Ақтөбе	5 173	10 963,2	265	1 905,5	102	416,7	51	31,5	20	24,2
Алматы	39 693	2 666,0	1 138	1 428,7	104	78,6	99	330,1	44	6,8
Атырау	3 823	2 455,7	40	370,7	7	173,2	67	28,9	11	5,0
Шығыс Қазақстан	8 566	2 323,7	510	879,6	46	43,5	9	45,7	74	8,9
Жамбыл	18 625	3 442,3	232	775,8	53	84,8	60	135,5	67	185,6
Жетісу	18 886	3 445,7	317	997,7	34	206,9	34	64,3	18	2,5
Батыс Қазақстан	5 505	6 546,2	442	1 172,6	139	106,3	24	45,9	25	27,9
Қарағанды	5 382	8 796,9	474	2 574,9	48	266,7	56	220,8	15	42,7
Қостанай	4 799	4 882,2	643	6197,8	7	11,6	16	67,7	12	3,9
Қызылорда	6 139	2 182,0	167	537,2	21	20,8	313	78,1	30	18,7
Маңғыстау	3 096	2 271,7	52	611,0	7	31,6	14	1,8	16	91,0
Павлодар	3 812	4 323,8	402	2 227,3	27	107,8	11	368,2	11	12,9
Солтүстік Қазақстан	2 876	1 606,3	966	5 391,5	29	57,2	41	53,8	24	7,8
Түркістан	77 916	2 493,8	2 555	1 109,4	1 138	646,4	129	107,1	110	7,9
Ұлытау	2 727	6 476,3	26	483,6	6	9,9	4	11,5	3	6,0
Алматы қ.	-	-								
Астана қ.	1	-					1	0,4		
Шымкент қ.	-	-								
Барлығы	219 821	74 896,2	9 893	35 979,9	1 934	2 599,8	954	1 631,1	585	563,2

Жалпы республика бойынша шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдарға ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің 30,7% - ы бекітілген. Олар Солтүстік Қазақстан, Ақмола және Қостанай облыстарының аграрлық секторында негізгі шаруашылық жүргізу нысаны болып табылады. Оларда аталған облыстарда саналатын ауыл шаруашылығы мақсатындағы аудандардың тиісінше 75,3% – 75,2% - 55,5% шоғырланған. Ұлытау облысында шаруашылық серіктестіктердің үлесіне ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің тек ғана шамамен 6,9%–ы, Атырау облысында – 12,2%–ы, Абай облысында - 13,1% - ы, Ақтөбе облысында – 14,3%-ы, Батыс Қазақстан облысында - 14,8%-ы, Жамбыл облысында-16,8%-ы тиесілі.

Жалпы республика бойынша ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдаланудағы өндірістік кооперативтердің үлесі небәрі 2,2% құрайды. Облыстар бөлінісінде олардың үлесі Қостанай және Ұлытауда - 0,1% - дан, Ақмола облысында - 0,6% - дан, Қызылорда облысында - 0,7% - дан, Солтүстік Қазақстан облыстарында - 0,8% - дан, Жетісу облысында - 4,4%-ға дейін, Атырау облысында - 5,7% - ға дейін және Түркістан облысында -14,2% - ға дейін өсуде.

Шаруашылық жүргізуші субъектілерге бекітілген аудандардың орташа мөлшері облыстар бойынша айтарлықтай өзгереді. Мәселен, егер Түркістан облысында шаруа немесе фермер қожалығының орташа ауданы 32,0 гектар, Алматы облысында - 67,2 гектар болса, онда Ұлытау облысында ол 2 374,9 гектар құрайды, Ақтөбе облысында - 2 119,3 гектар, Қарағанды облысында - 1 634,5 гектар, Батыс Қазақстан облысында - 1 189,1 гектар, Павлодар облысында - 1 134,3 гектар, ал республика бойынша орташа көрсеткіш 340,7 гектар құрайды.

Жалпы республика бойынша шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдардың орташа ауданы 3636,9 гектар құрайды. Егер ол Түркістан облысында 434,2 гектар және Алматы облысында 1255,4 гектар құраса, ал Солтүстік Қазақстан облысында 5581,3 гектарға дейін, Ақмола облысында 5837,7 гектарға дейін, Ақтөбе облысында 7190,6 гектарға дейін, Атырау облысында 9267,5 гектарға дейін, Қостанай облысында 9638,9 гектарға дейін, Маңғыстау облысында 11750,0 гектарға дейін және Ұлытау облысында 18600,0 гектарға дейін өседі.

Басқа агроқұрылымдардың аумақтары да айтарлықтай өзгереді (68-кесте).

Айта кету керек, республикада аграрлық сектордың шаруашылық жүргізуші субъектілерін қалыптастыру процесі жалғасуда. Жаңа шаруашылық жүргізуші субъектілердің құрылуымен қатар, бұрын құрылғандардың ыдырауы және қайта құрылуы байқалады.

Жер реформасы барысында жүргізілген шаруа, фермер қожалықтарын және шаруашылық жүргізудің басқа да нысандарын ұйымдастыру үшін көптеген ұсақ жер учаскелерін бөле отырып, ірі жер пайдалануды реформалау процесі жер бетінде нақты меншік иесін қалыптастыру бойынша оң функцияны орындай отырып, ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділік деңгейіне, жерді ұтымды пайдалану мен қорғауды ұйымдастыру жөніндегі іс-шараларды жүргізуге теріс әсер ететін бірқатар кемшіліктерді анықтады. Нәтижесінде кейбір шаруашылық жүргізуші субъектілер өздерінің шаруашылық қызметін жүзеге асыра алмайды.

Аграрлық сектордағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің облыстар бойынша орташа өлшемдері

гектар

Облыстар атауы	Шаруа және фермер қожалықтары		Шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдар		Ауыл шаруашылығы кооперативтері		Мемлекеттік емес басқа ұйымдар		Мемлекеттік ауыл шаруашылығы ұйымдары	
	2023 ж.	2024 ж.	2023 ж.	2024 ж.	2023 ж.	2024 ж.	2023 ж.	2024 ж.	2023 ж.	2024 ж.
Абай	934,7	907,3	4303,6	4393,1	2910,0	2271,2	925,0	925,0	132,5	189,3
Ақмола	554,9	547,9	6060,7	5837,7	1338,5	1454,2	617,6	1719,0	1025,0	1377,9
Ақтөбе	2094,9	2119,3	7502,7	7190,6	4140,0	4085,3	590,7	617,6	1215,0	1210,0
Алматы	66,5	67,2	1249,5	1255,4	902,8	755,8	2884,2	3334,3	155,8	154,5
Атырау	624,1	642,3	14759,0	9267,5	25514,3	24742,9	434,4	431,3	800,0	454,5
Шығыс Қазақстан	279,8	271,3	1794,0	1724,7	1020,5	945,7	4181,8	5077,8	147,4	120,3
Жамбыл	182,4	184,8	3612,8	3344,0	2331,6	1600,0	2084,6	2258,3	3033,8	2770,1
Жетісу	177,3	182,4	3221,8	3147,3	5751,4	6085,3	1837,1	1891,2	131,8	138,9
Батыс Қазақстан	1202,2	1189,1	2688,3	2652,9	884,0	764,7	1912,5	1912,5	1116,0	1116,0
Қарағанды	1634,1	1634,5	6093,0	5432,3	6030,2	5556,3	2982,6	3942,9	2960,0	2846,7
Қостанай	1008,8	1017,3	9737,5	9638,9	1100,0	1657,1	4100,0	4231,3	341,7	325,0
Қызылорда	366,2	355,4	3277,2	3216,8	972,7	990,5	244,8	249,5	646,7	623,3
Маңғыстау	730,7	733,8	11996,3	11750,0	4514,3	4514,3	225,0	128,6	4789,5	5687,5
Павлодар	1168,6	1134,3	6024,1	5540,5	3885,7	3992,6	40911,1	33472,7	1283,3	1172,7
Солтүстік Қазақстан	563,9	558,5	5925,7	5581,3	2180,8	1972,4	1002,8	1312,2	325,0	325,0
Түркістан	31,0	32,0	434,5	434,2	565,5	568,0	807,1	830,2	71,8	71,8
Ұлытау	2362,6	2374,9	21548,1	18600,0	1650,0	1650,0	2875,0	2875,0	2000,0	2000,0
Республика бойынша орта есеппен	337,5	340,7	3962,4	3636,9	1398,6	1344,3	1528,8	1709,7	949,7	962,7

3.3. Жер нарығын дамыту және жер үшін төлемдер

Жер нарығын қалыптастыру және дамыту – Қазақстандағы жер реформасының, азаматтар мен заңды тұлғалардың жер телімдеріне меншік құқығын нақты қамтамасыз етудің маңызды бағыттарының бірі. Ақылы жер пайдаланудың негізгі тетіктеріне мыналар жатады: жердің нормативтік бағасы немесе оның кадастрлық құны, жердің нарықтық құны, жер салығы, жалдау ақысы, сервитуттар үшін төлем, жер телімдерінің кепілді құны және нарықтық айналымның басқа да реттеуіштері.

Жер нарығын қалыптастырудың негізі, онда сатып алу-сату мәмілелерін еркін жүзеге асыру мүмкіндігі болып табылады. Қазақстанда жер нарығы екі бағыт бойынша қалыптасады:

мемлекеттің жер телімдерін мемлекеттік меншіктен жеке меншікке нормативтік құн бойынша сатуы – жердің бастапқы нарығы;

азаматтар мен заңды тұлғалардың жеке меншігіндегі және жер пайдалануындағы жер телімдерімен әртүрлі мәмілелер жүргізу – кейінгі нарық.

Қазақстан Республикасында нормативтік баға ретінде жер телімдерінің кадастрлық (бағалау) құны – мемлекет жер телімін немесе оны жалдау құқығын сатқан кезде қолданылатын, инфляцияның жалпы деңгейі туралы ресми статистикалық ақпаратқа сәйкес кезең-кезеңімен нақтыланатын, жер телімдері үшін төлемақының базалық ставкалары және оларға түзету коэффициенттері негізінде айқындалатын жер телімінің есепті құны алынады. Мемлекеттің жеке меншік құқығын өтеулі бергені (сатқаны) үшін және жер телімдеріне жалдау құқығын сатқаны үшін төлем, кадастрлық құн негізінде есептеледі.

Төменде атқарушы және өкілетті органдардың бірлескен шешімдерімен бекітілген және Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 10-бабына сәйкес қолданысқа енгізілген, Қазақстан Республикасының облыс орталықтары мен Астана, Алматы және Шымкент қалаларындағы жер телімдері үшін төлемақының базалық ставкалары келтіріледі (69-кесте).

Аталған кестелерде берілген, елді мекендер бойынша жер телімдері үшін төлемақының базалық ставкаларын мемлекеттік жер кадастрын жүргізетін ұйым мен оның филиалдары, жер және өзге де жылжымайтын мүлік нарығындағы мәмілелер туралы ақпаратты пайдалана отырып, кешенді салыстырмалы тәсіл негізінде әзірледі. Бағалау процесінде жер телімдерінің сапасы мен орналасқан жерін, аумақты әлеуметтік жайластыру мен инженерлік-көліктік қамтамасыз ету деңгейін және т. б. қоса алғанда, рента құрушы факторларға талдау жүргізілді.

**Облыс орталықтары мен Астана, Алматы, Шымкент қалаларындағы
жер телімдері үшін төлемақының базалық ставкалары туралы ақпарат**

р/т №	Қалалар	Базалық ставка- лар	Бекітіл- ген жылы	Негіздері
1	Астана	6683	2011	Астана қаласы әкімдігінің 2011 жылғы 5 желтоқсандағы № 79 қаулысы және мәслихатының 2011 жылғы 7 желтоқсандағы № 523/75-IV шешімі.
2	Алматы	6200	2015	Алматы қаласы әкімдігінің 2015 жылғы 23 шілдедегі № 3/464 бірлескен қаулысы және Алматы қаласы мәслихатының 2015 жылғы 23 шілдедегі № 355 шешімі.
3	Шымкент	2512	2022	Шымкент қаласы әкімдігінің 2022 жылғы 30 наурыздағы № 515 бірлескен қаулысы және Шымкент қаласы мәслихатының 2022 жылғы 30 наурыздағы № 14/122-VII шешімі.
4	Ақтау	1815	2012	Маңғыстау облысы әкімдігінің 2011 жылғы 6 желтоқсандағы № 361 қаулысы және Маңғыстау облыстық мәслихатының 2011 жылғы 6 желтоқсандағы № 39/450 шешімі
5	Ақтөбе	1287	2013	Ақтөбе облысы мәслихатының 2011 жылғы 12 қазандағы № 415 бірлескен шешімі және Ақтөбе облысы әкімдігінің 2011 жылғы 12 қазандағы № 328 қаулысы
6	Атырау	2240	2015	Атырау облысы әкімдігінің 2012 жылғы 23 қаңтардағы № 10а қаулысы және Атырау облыстық мәслихатының 2012 жылғы 25 қаңтардағы № 11-V шешімі
7	Жезқазған	2955	2024	Ұлытау облысы әкімдігінің 2024 жылғы 2 тамыздағы № 48/01 бірлескен қаулысы және Ұлытау облыстық мәслихатының 2024 жылғы 1 тамыздағы № 17/154 шешімі.
8	Қарағанды	1984	2016	Қарағанды облысы әкімдігінің 2016 жылғы 11 сәуірдегі № 24/07 бірлескен қаулысы және Қарағанды облыстық мәслихатының 2016 жылғы 28 сәуірдегі № 30 шешімі.
9	Көкшетау	1050	2015	Ақмола облысы әкімдігінің 2015 жылғы 21 қазандағы № А-10/480 қаулысы және Ақмола облыстық мәслихатының 2015 жылғы 21 қазандағы № 5С-42-3 шешімі.
10	Қонаев	1285	2019	Алматы облыстық мәслихатының 2019 жылғы 31 шілдедегі № 51-259 шешімі және Алматы облысы әкімдігінің 2019 жылғы 6 тамыздағы № 333 қаулысы

11	Қостанай	1357	2011	Қостанай облысы әкімдігінің 2011 жылғы 8 желтоқсандағы № 3 қаулысы және Қостанай облысы мәслихатының 2011 жылғы 8 желтоқсандағы № 452 шешімі.
12	Қызылорда	1230	2012	Қызылорда облысы әкімдігінің 2012 жылғы 20 наурыздағы N 369 қаулысы және Қызылорда облысы мәслихатының 2012 жылғы 28 сәуірдегі N 19 шешімі. Қызылорда облысы әкімдігінің 2012 жылғы 06 желтоқсандағы № 667 қаулысы және Қызылорда облысы мәслихатының 2012 жылғы 06 желтоқсандағы №65 шешімі.
13	Павлодар	950	2012	Павлодар облысы әкімдігінің 2012 жылғы 14 қаңтардағы № 1 қаулысы және Павлодар облысы мәслихатының 2012 жылғы 14 қаңтардағы №413/41 шешімі.
14	Петропавловск	1746	2015	Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің 2015 жылғы 14 желтоқсандағы N 485 бірлескен қаулысы және Солтүстік Қазақстан облысы мәслихатының 2015 жылғы 14 желтоқсандағы № 40/8 шешімі
15	Семей	1198	2024	Абай облысы әкімдігінің 2024 жылғы 12 сәуірдегі № 77 бірлескен қаулысы және Абай облысы мәслихатының 2024 жылғы 12 сәуірдегі № 14/104-VIII шешімі.
16	Тараз	1040	2015	Жамбыл облысы әкімдігінің 2015 жылғы 29 сәуірдегі № 79 қаулысы және Жамбыл облысы мәслихатының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 38-10 шешімі.
17	Орал	1560	2013	Батыс Қазақстан облысы әкімдігінің 2013 жылғы 11 наурыздағы №31 қаулысы және Батыс Қазақстан облыстық мәслихатының 2013 жылғы 28 наурыздағы №7-4 шешімі
18	Өскемен	2114	2023	Шығыс Қазақстан облысы әкімдігінің 2023 жылғы 18 мамырдағы № 104 бірлескен қаулысы және Шығыс Қазақстан облыстық мәслихатының 2023 жылғы 31 мамырдағы №3/30-VIII шешімі.
19	Талдықорған	1311	2023	Жетісу облысы әкімдігінің 2023 жылғы 4 қыркүйектегі № 269 бірлескен қаулысы және Жетісу облыстық мәслихатының 2023 жылғы 4 қыркүйектегі № 7-43 шешімі.
20	Түркістан	1856,5	2012	Оңтүстік Қазақстан облысы облыстық мәслихатының 2012 жылғы 24 ақпандағы №2/16-V бірлескен шешімі және Оңтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің 2012 жылғы 15 наурыздағы № 90 қаулысы.

Жердің бастапқы нарығы жер учаскелерін мемлекеттік меншіктен жеке меншікке біржолғы сату не бөліп-бөліп төлеу жолымен өтеулі негізде беру, сондай-ақ өтеулі негізде жер пайдалану құқығын сату (ауыл шаруашылығына арналмаған жер учаскесіне жалдау құқығын сату) жөніндегі операцияларды қамтиды.

Ақылы негізде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелері оларды аграрлық секторда пайдалану үшін, елді мекендердің, өнеркәсіптің және өзге де ауыл шаруашылығы мақсатындағы емес жерлері кәсіпкерлік және өзге де мақсаттар үшін жеке меншікке беріледі. Жеке қосалқы шаруашылық жүргізу, жеке тұрғын үй және саяжай құрылысы, бау-бақша шаруашылығын дамыту үшін жер учаскелері Қазақстан Республикасының азаматтарына жер заңнамасында белгіленген нормалар шегінде тегін беріледі. Қосымша, тегін берудің белгіленген нормаларынан тыс, жоғарыда көрсетілген мақсаттар үшін жер учаскелері ақылы негізде беріледі.

«Жер заңнамасының жекелеген нормаларын қолдануға мораторий енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 мамырдағы № 248 Жарлығы қолданысқа енгізіле отырып, мемлекеттің ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді сатуы 2021 жылғы 31 желтоқсанға дейін тоқтатылды (2026 жылғы 31 желтоқсанға дейін ұзартылды).

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитетінің деректері бойынша тұтастай алғанда бюджетке жер салығынан түсетін түсімдердің жыл бойынша азаюы байқалады. Егер жалпы республика бойынша 2018 жылы – 16 875,8 млн теңге, 2019 жылы – 18 712,2 млн теңге, 2022 жылы-15 566,8 млн теңге, 2023 жылы - 15 603,59 млн теңгені құрады, ал 2024 жылы он айда 13 319,16 млн теңгені құрады.

Аймақтар бойынша жерді пайдаланғаны үшін ең көп салық түсімдері 2024 жылы Алматы қаласы бойынша 3 281,27 млн теңге, Қарағанды облысында 1945,45 млн теңге, Павлодар облысында 1447,17 және Астана қаласы бойынша 1280,04 млн теңге болып тіркелді.

Жер салығының түсімі бойынша деректер 70-кестеде келтірілген.

**Жер салығының түсімі
2018-2024 жылдарға арналған облыстар бойынша**

млн теңге

Облыстар атауы	Жылдар						
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (10 айға)
Абай	-	-	-	-	49,66	285,38	237,8
Ақмола	443,2	525,0	424,8	410,73	376,89	461,14	370,39
Ақтөбе	531,5	562,8	537,1	460,4	458,92	471,45	367,73
Алматы	886,7	876,9	857,5	634,55	578,55	423,75	377,54
Атырау	576,1	610,0	581,2	536,78	479,38	490,79	409,69
Ш-Қазақстан	1 372,3	1 587,6	1 515,2	1 487,69	1 505,21	1 209,46	783,12
Жамбыл	375,0	425,5	404,3	346,18	317,01	327,02	269,24
Жетісу	-	-	-	-	38,70	199,34	212,43
Батыс Қазақстан	181,3	249,4	202,2	153,59	154,27	163,15	147,13
Қарағанды	2 579,4	2 708,2	2 314,8	2 394,29	2 423,21	2 372,09	1 945,45
Қостанай	372,5	561,8	425,2	282,67	295,32	289,91	256,65
Қызылорда	347,1	324,2	358,6	277,95	276,18	278,36	247,72
Маңғыстау	516,4	709,1	463,2	469,4	555,57	435,83	444,78
Павлодар	1 967,0	2 039,9	1 928,8	1 791,6	1 794,01	1 742,46	1 447,17
С-Қазақстан	301,9	380,9	305,1	251,53	236,77	236,84	190,96
Түркістан	1 609,1	619,8	648,1	385,9	283,99	326,46	295,26
Ұлытау	-	-	-	-	8,43	42,94	35,2
Алматы қ.	3 412,0	3 983,6	3 313,3	3 783,0	3 466,68	3 485,76	3 281,27
Астана қ.	1 404,5	1 652,4	1 593,4	1 624,73	1 339,2	1 475,13	1 280,04
Шымкент қ.	-	895,2	1 214,8	963,15	928,84	886,31	719,59
Барлығы	16 875,8	18 712,2	17 087,5	16 254,15	15 566,80	15 603,59	13 319,16

Ескерту: Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитетінің деректері

Жер учаскелерін жалға алу төлемдерінің түсімдері 71-кестеде көрсетілген. Жер учаскелерін жалға беруден бюджетке түсетін түсімнің азаюы байқалады. Егер жалпы республика бойынша 2018 жылы - 16 452,0 млн теңге, 2019 жылы – 18 813,9 млн теңге, 2020 жылы – 18 520,1 млн теңге, 2021 жылы - 19 663,81 млн теңге, 2022 жылы – 21 239,86 млн теңге, 2023 жылы – 22 062,1 млн теңге, ал 2024 жылы он айда түсім 18 807,86 млн теңгені құрады.

2024 жылы өңірлер бойынша жер учаскелерін жалға алу үшін ең көп түсімдер Қостанай (2 697,92 млн теңге), Қарағанды (2 437,37 млн га) және Павлодар (2 168,66 млн теңге) облыстары бойынша тіркелді.

Таблица 71

**Жерді жалға алғаны үшін төлемдер түсімінің динамикасы 2018-2024
жылдар**

млн тенге

Облыстар атауы	Жылдар						
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (за 10 мес)
Абай					124,46	644,4	644,21
Ақмола	1 130,4	1 205,0	1 156,7	1 281,95	1 372,93	1 447,7	1 127,8
Ақтөбе	559,2	648,7	903,6	1 054,76	1 088,97	1 133,79	973,66
Алматы	199,4	232,8	423,3	122,04	273,07	226,8	180,91
Атырау	440,6	427,5	495,0	523,49	489,81	476,03	470,65
Ш-Қазақстан	934,1	911,4	969,2	1 086,65	1 149,98	690,02	648,2
Жамбыл	230,5	257,3	234,2	318,65	441,27	497,82	388,06
Жетісу					51,97	187,06	150,19
Б-Қазақстан	258,9	260,2	277,5	306,55	324,57	359,29	286,18
Қарағанды	3 251,4	3 371,3	3 681,2	4 094,07	3 920,47	2 705,66	2 437,37
Қостанай	1 920,1	2 031,7	2 601,9	2 716,3	2 837,17	2 973,17	2 697,92
Қызылорда	131,9	145,9	166,5	178,67	151,97	200,94	155,11
Мағыстау	764,2	2 821,7	879,9	1 068,79	1 062,58	987,84	813,56
Павлодар	2 431,8	2 493,1	2 446,9	2 576,81	2 729,75	2 713,42	2 168,66
С-Қазақстан	1 676,7	1 547,1	1 534,0	1 570,96	1 863,34	1 871,89	1 237,57
Түркістан	382,3	226,9	279,7	260,33	168,82	289,16	341,4
Ұлытау					482,94	2 079,85	1 660,16
Алматы қ.	1 034,9	872,0	1 040,7	981,79	1 057,99	1 073,07	964,31
Астана қ.	1 105,4	1 117,1	1 083,4	1 171,71	1 249,3	1 206,26	1 167,26
Шымкент қ.		244,3	346,2	350,3	398,5	297,94	294,67
Барлығы	16 451,8	18 814,0	18 519,9	19 663,82	21 239,86	22062,11	18 807,85

Ескерту: Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің деректері.

Ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттарда пайдалану үшін ауыл шаруашылығы және орман алқаптарын алып қою кезінде ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы өндірісінің шығындарын өтеуден түсетін төлемдер түсімдері туралы ақпарат 72-кестеде көрсетілген.

**2018 – 2024 жылдары ауыл шаруашылығы мен орман шаруашылығын
жүргізуге байланысты емес мақсаттарда пайдалану үшін ауыл шаруашылығы
және орман алқаптарын алып қою кезінде ауыл шаруашылығы және орман
шаруашылығы өндірісінің шығындарын өтеуден түсетін төлемдер**

млн тенге

Облыстар атауы	жылдар						
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (за 10 мес)
Абай	-	-	-	-	100,32	544,44	266,03
Ақмола	120,3	290,4	664,0	206,48	55,33	76,65	50,97
Ақтөбе	193	187,3	120,5	248,09	249,84	100,91	267,49
Алматы	386,8	166,5	222,3	207,88	276,24	527,15	563,26
Атырау	66,1	54,6	90,9	204,18	176,98	95,19	46,70
Ш-Қазақстан	82,6	110,6	75,6	217,31	413,25	81,09	40,65
Жамбыл	69,1	79,6	252,4	136,99	525,64	318,97	210,05
Жетісу	-	-	-	-	17,43	187,45	89,75
Б-Қазақстан	142,1	225,8	75,3	218,84	100,99	275,33	115,31
Қарағанды	199,2	321,0	647,1	402,62	255,1	531,94	158,76
Қостанай	104,0	552,3	882,8	414,51	106,73	199,64	285,91
Қызылорда	45,5	115,2	17	34,72	103,69	275,49	26,34
Маңғыстау	141,1	60,5	56,3	128,84	53,87	21,50	82,78
Павлодар	70,8	59,5	74,2	107,31	58,83	17,03	151,05
С-Қазақстан	123,9	79,5	49,1	257,0	37,46	54,64	87,33
Түркістан	117,9	49,1	74,1	331,29	725,12	340,32	199,18
Ұлытау	-	-	-	-	3,92	52,04	30,94
Алматы қ.	33,4	4,3	3,6	26,46	39,97	5,81	29,07
Астана қ.	0	46,3	1,2	4,35	13,31	8,84	9,56
Шымкент қ.	-	16,2	79,4	91,94	101,63	150,42	197,77
Барлығы	1 895,8	2 418,7	3 385,8	3 385,8	3 415,65	3 864,85	2 908,90

Ескерту: Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің деректері.

4. ЖЕР РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

4.1. Мемлекеттік жер кадастрын жүргізу

Мемлекеттік жер кадастры Қазақстан Республикасы жерінің табиғи және шаруашылық жағдайы, орналасқан жері, нысаналы пайдаланылуы, жер учаскелерінің мөлшері мен шекаралары, олардың сапалық сипаттамасы, жер пайдалану есебі және жер учаскелерінің кадастрлық құны, өзге де қажетті мәліметтер туралы мәліметтер жүйесін білдіреді. Мемлекеттік жер кадастрына жер учаскелеріне құқықтар субъектілері туралы ақпарат та енгізіледі.

Жер кадастрының құрамдас бөлігі суармалы жер учаскелерінің мелиорациялық жай-күйі, олардың табиғи және ирригациялық-шаруашылық жағдайлары бойынша сапалық сипаттамаларын бағалау, оларды пайдалануды есепке алу туралы мәліметтер жүйесі болып табылатын суармалы жерлердің мелиорациялық кадастры болып табылады.

Қазақстан Республикасында жер кадастрын жүргізуді ұйымдастыруды орталық уәкілетті орган жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жер кадастры (Республиканың, облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың, аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың жер кадастры) Қазақстан Республикасының мемлекеттік кадастрлар жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады және Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында бірыңғай жүйе бойынша жүргізіледі.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жер кадастрын жүргізу жөніндегі қызметті мемлекеттік монополияға жатқызады, оны Мемлекеттік корпорация және Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорын жүзеге асырады.

Бұл ретте Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорынның қызметіне Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 153-бабы 1-тармағының 2) тармақшасында көзделген іздестіру жұмыстары жатады.

Мемлекеттік жер кадастрының мәліметтері мемлекеттік ақпараттық ресурс болып табылады.

Мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін қалыптастыру топографиялық-геодезиялық, аэроғарыштық, картографиялық, жерге орналастыру жұмыстарын, топырақ, геоботаникалық зерттеулер мен іздестірулерді, жер мониторингі, жердің сандық және сапалық есебі жөніндегі жұмыстарды жүргізумен, нақты жер учаскесіне жер-кадастрлық іс жасаумен, жер-кадастрлық карталар мен жер учаскесіне сәйкестендіру құжатын дайындаумен қамтамасыз етіледі.

Мемлекеттік жер кадастрының деректері жерді пайдалану мен қорғауды жоспарлау кезінде, жерге орналастыруды жүргізу, шаруашылық қызметті бағалау және жерді пайдалану мен қорғауға байланысты басқа да іс-шараларды жүзеге асыру кезінде, сондай-ақ жердің бірыңғай мемлекеттік тізілімін қалыптастыру, құқықтық және басқа да кадастрларды жүргізу, жер үшін төлемдердің мөлшерін айқындау, жылжымайтын мүлік құрамындағы жер учаскелерінің құнын есепке алу үшін негіз болып табылады. Табиғи ресурстар құрамындағы мүлік және жер құны.

Мемлекеттік жер кадастрының деректерін есепке алу және сақтау бірлігі жабық шекараларда бөлінген, белгіленген тәртіппен жер құқықтық қатынастары субъектілеріне бекітіліп берілетін жер учаскесі болып табылады.

Жерге меншік нысанына, жер учаскелерін пайдаланудың нысаналы мақсатына және рұқсат етілген сипатына қарамастан, Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан жер учаскелері мемлекеттік кадастрлық есепке алуға жатады.

Республикада жер учаскелері және олардың субъектілері туралы деректер банкін жинақтау, өңдеу және жүргізу ұдайы жүргізіледі. Барлық ресімделген жер учаскелеріне кадастрлық нөмірлер берілді және меншік иесі немесе жер пайдаланушы ауысқан кезде қолданыстағы кадастрлық істерге қажетті өзгерістер енгізіледі. Жер-кадастрлық ақпаратты электрондық тасымалдағыштарға ауыстыру жалғасуда, Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры ақпараттық жүйесі (ЖМБМК АЖ) жетілдірілуде.

Жер-кадастрлық жұмыстардың үлкен көлемі мүдделі жеке және заңды тұлғаларға жер кадастрының мәліметтерін беруді құрайды. Мемлекеттік органдарға және мүдделі жеке және заңды тұлғаларға жер-кадастрлық мәліметтерді беру туралы ақпарат «Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры ақпараттық жүйесі» бөлімінде толығырақ баяндалған.

Есепті жылы 259 «Жер ресурстары туралы ақпараттың қолжетімділігін арттыру» бағдарламасының 100» мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін қалыптастыру» бюджеттік кіші бағдарламасына сәйкес 272491,0 мың га алаңда Жерді мемлекеттік есепке алу, елді мекендердің жерлерінде қалыптастырылған 110 электрондық жер-кадастрлық карталарды құру бойынша жұмыстар кешені орындалды. ЖМБМК АЖ-нің «Электрондық қойма» кіші жүйесін пайдалана отырып, 110 мың жер-кадастрлық істер сканерленді.

2024 жылғы қаңтар-желтоқсан аралығында 7 304 жер-кадастрлық жоспар және 301 366 жер учаскелеріне сәйкестендіру құжаттары дайындалды. Сәйкестендіру құжаттарын дайындау мемлекеттік қызметтер көрсету жөніндегі стандарттарда белгіленген мерзімдерде жүзеге асырылады.

Жер заңнамасының талаптарына сәйкес жер-кадастрлық құжаттаманы қалыптастыру нысандарын, мазмұнын, тәртібін және жүргізу әдістемесін жетілдіру бойынша жұмыстар жүргізілуде.

4.2. Мемлекеттік жер кадастрының ақпараттық жүйесі

2023 жылғы 1 шілдеден бастап Қазақстан Республикасында жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры ақпараттық жүйесі (бұдан әрі – МЖК АЖ) іске қосылды, ол жер және құқықтық кадастрлардың мәліметтерін қамтитын ақпараттық жүйе болып табылады, оларды жүргізу тәртібі Қазақстан Республикасының Жер кодексінде және «Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы» Қазақстан Республикасының Заңында айқындалады.

2024 жылы МЖК АЖ-нің негізгі міндеті оның графикалық мәліметтермен толықтығын арттыру, топологиялық қателерді жою, МЖК АЖ дерекқоры мәліметтерінің өзектілігі мен дұрыстығын арттыру, МЖК АЖ мәліметтерін рұқсатсыз өзгерістерден қорғауды күшейту, кадастрлық мәліметтерді енгізудің форматтық-логикалық бақылауын күшейту болып табылады. МЖК АЖ әзірленген модульдері мен кіші жүйелерін пайдалану және жалпы техникалық қолдау көрсету бойынша консультативтік қызметтер орындалды.

Бұдан басқа, ақпараттық жүйелермен ақпараттық өзара іс-қимыл сервистері іске асырылды:

«Электрондық үкімет» порталы арқылы көрсетілетін мемлекеттік қызметтер бойынша интеграциялық өзара іс-қимыл сервистерін модификациялау (іске асыру сатысында).

2024 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша МЖК АЖ республикалық деректер базасында атрибуттық деректер бойынша тарихи, 5,234 млн жұмыс істеп тұрған жер учаскелерін қоса алғанда 7,11 млн жер учаскелері және графикалық деректер базасында 5, 952 млн жер учаскелері бар, олардың облыстар бөлінісінде болуы 74-кестеде көрсетілген.

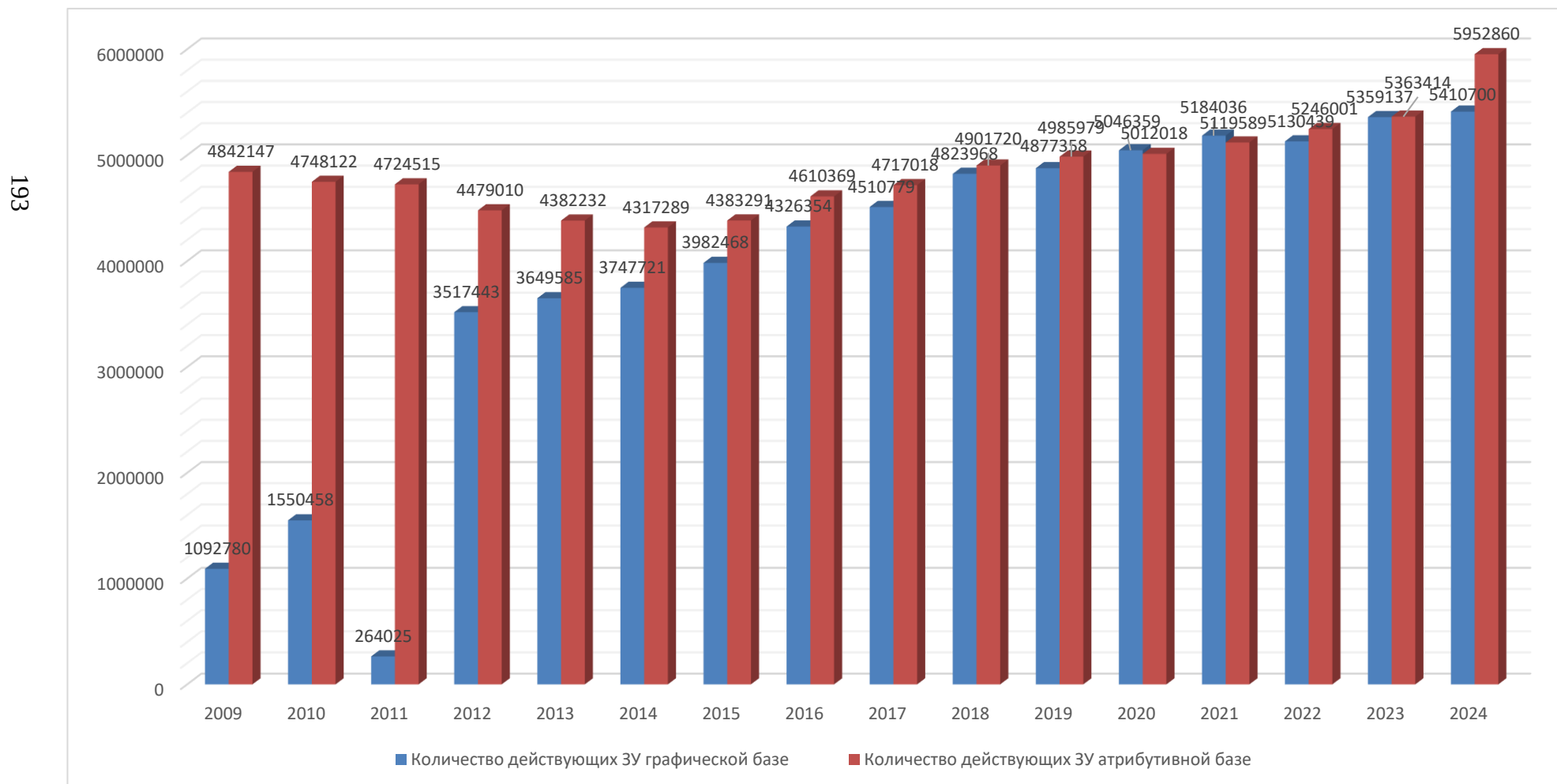
2024 жылғы 1 желтоқсанға МЖК АЖ республикалық деректер базасының атрибуттық және графикалық деректерінің толықтығы 99,8% - құрайды.

25-суретте МЖК АЖ республикалық деректер базасының атрибуттық және графикалық деректерінің жылдар бойынша толтырылу графигі көрсетілген.

**2024 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша МЖК АЖ-нің республикалық деректер базасында
жер учаскелері және олардың меншік иелері / жер пайдаланушылар туралы мәліметтердің болуы**

№	Код	Облыс / қала	Жер учаскелерінің саны				Құқықтық қатынастар саны	
			Атрибуттық		Графикалық		Барлығы	Оның ішінде қолданыстағы
			Барлығы	Оның ішінде қолданыстағы	Барлығы	атрибутивтік ДБ-дағы әрекет етуші ЖҚ %		
1	23	Абай	226795	199265	277445	100,0	460188	240665
2	01	Ақмола	420885	344564	342520	100,0	749728	383523
3	02	Ақтөбе	318979	255990	257737	100,0	563897	306451
4	03	Алматы	855795	682546	927366	99,9	1565477	755363
5	04	Атырау	248353	213709	219945	100,0	392326	219856
6	05	Шығыс Қазақстан	321093	280515	477325	99,9	687211	332671
7	06	Жамбыл	417515	325647	329225	100,0	771967	354737
8	24	Жетісу	293846	242076	243957	99,2	476784	265289
9	08	Батыс Қазақстан	304486	233731	224359	100,0	566488	264215
10	09	Қарағанды	346956	263910	321201	100,0	619390	311055
11	12	Қостанай	409172	286109	286108	99,8	685823	324369
12	10	Қызылорда	251818	196785	190455	96,3	411994	211235
13	13	Маңғыстау	214589	168687	168127	100,0	427840	200878
14	14	Павлодар	305363	248765	253239	100,0	518898	272312
15	15	Солтүстік Қазақстан	297071	253166	254925	100,0	505942	289811
16	19	Түркістан	1322262	816172	786863	99,9	2057201	881570
17	25	Ұлытау	74161	55468	56322	100,0	134943	65658
18	20	Алматы қ.	251217	190440	187267	100,0	772044	303944
19	21	Астана қ.	147366	74787	73597	99,8	414246	108323
20	22	Шымкент қ.	82836	78368	74877	99,8	125626	101808
Барлығы			7110558	5410700	5952860		12908013	6193733

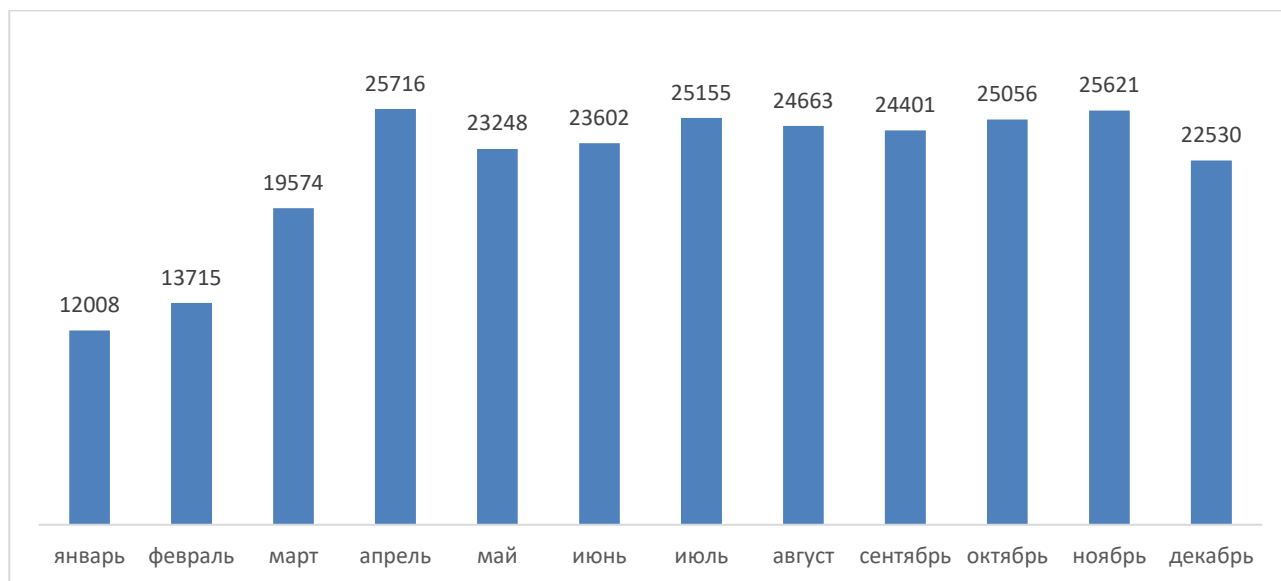
**МЖК АЖ республикалық деректер базасының атрибуттық және графикалық деректерін
толықтыру динамикасы 2009 жылдан 2024 жылға дейінгі кезеңде**

Сайтқа келушілер саны <https://map.gov4c.kz> 2024 жылы (2024 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша) 265 289 мың келуші болды, сайтқа келушілердің орташа саны айына 265 289 адамды құрады (26-сурет), ал сайтқа жүгінулердің жалпы саны - 4977,0 мың адам (27-сурет).

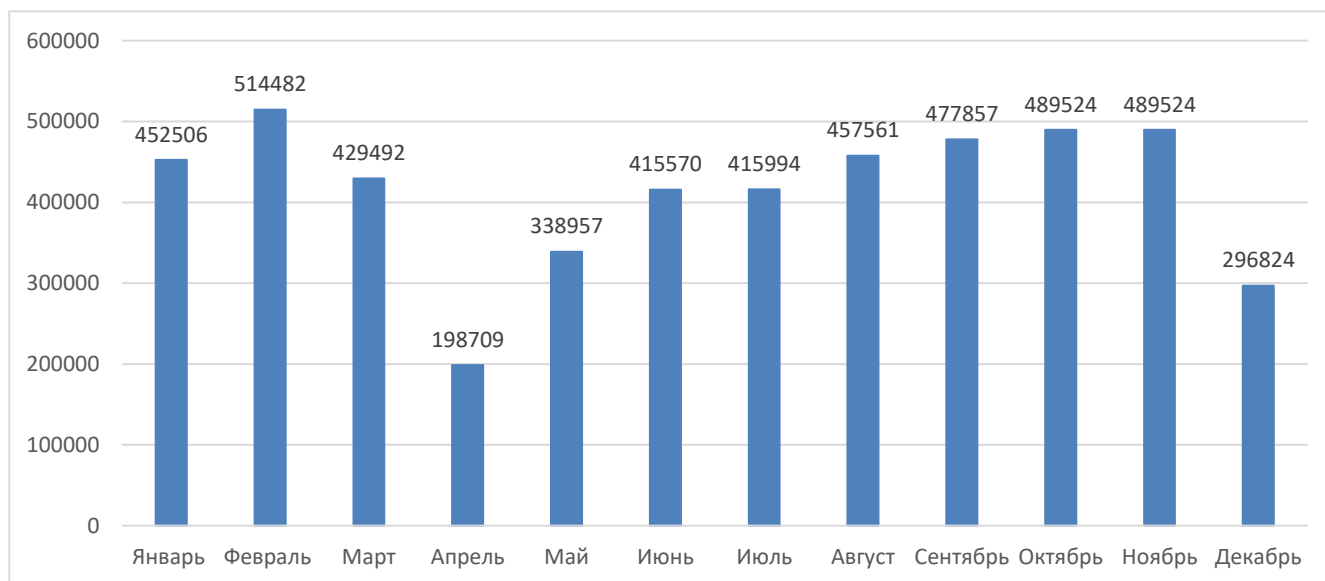
26-сурет

Сайтқа келушілер саны <https://map.gov4c.kz> за 2024 жыл
(2024 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша)

27-сурет

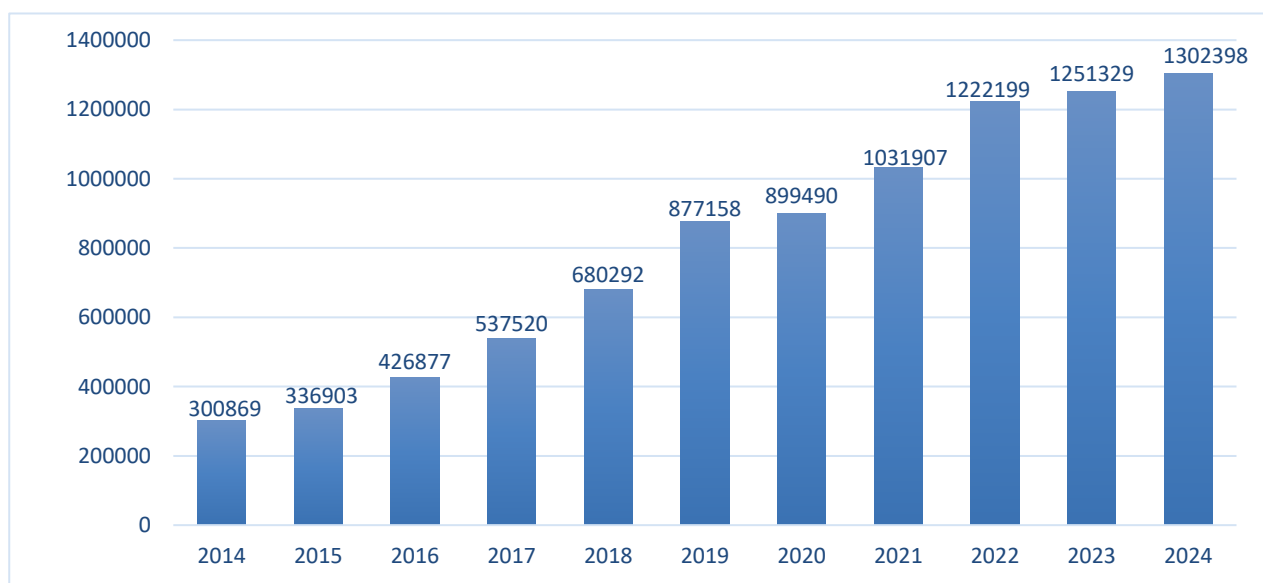
Сайтқа өтініштер саны <https://map.gov4c.kz> за 2024 жыл
(2024 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша)

2024 жылдың 1 желтоқсанына МЖК он-лайн АЖ республикалық дерекқорына сайттың «Ақпараттық анықтамасы» арқылы 130 мың сұраным орындалды және өңделді <https://map.gov4c.kz> (28-сурет).

28-сурет

2014 жылдан бастап 2024 жылғы 1 желтоқсанға дейінгі кезеңде сайт сервистеріне сұраныстар саны (пакеттік және ақпараттық анықтамаларды пайдалану)

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 158-бабына сәйкес жер кадастрының мәліметтерін мемлекеттік органдарға беру осы мақсаттарға көзделген бюджет қаражаты есебінен тегін негізде жүзеге асырылады.

Мәселен, 2024 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша мүдделі мемлекеттік органдар мен мекемелерге қағаз жеткізгіштерде мемлекеттік жер кадастры мәліметтерін беру бойынша орындалған жұмыстардың нақты көлемі 1339,349 мыңды құрады, ал 2024 жылға арналған өңірлер бойынша осы жұмыс түрін мемлекеттік бюджеттен қаржыландыру қамтамасыз етілмеген (75-кесте).

Осы кезеңде азаматтар мен заңды тұлғаларға жер учаскелері туралы 76 мың мәлімет берілді (76-кесте).

**2024 жылғы 1 желтоқсанға мемлекеттік органдар мен мекемелерге
мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін беру**

75-кесте

№ п/п	Аймақтың атауы	Мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен қаржыландырылатын 2024 жылға арналған жоспар		Мемлекеттік органдар мен мекемелерге МЖК-дан берілген мәліметтер саны			
		Барлығы:		Барлығы, дана.:	Олардың ішінде:		
		дана	мың теңге		ҚР салық комитеттеріне	жергілікті атқарушы органдарға	басқа
							мемлекеттік органдар мен мекемелер
		дана			дана	дана	дана
1	Абай	0	3 821,8	220		217	3
2	Ақмола	0	0	20 361	20 165	6	190
3	Ақтөбе	0	0	11986	5 999	1 966	4 021
4	Алматы	0	0	28132	24 794	1154	2 184
5	Атырау	0	0	531	273	0	258
6	Шығыс Қазақстан	0	0	67600	36 225	0	31 375
7	Жамбыл	0	0	0	0	0	0
8	Жетісу	0	0	25346			
9	Батыс Қазақстан	0	0	190926	0	3534	187392
10	Қарағанды	0	0	287809	287535	0	274
11	Қостанай	0	0	197	125	72	0
12	Қызылорда	0	0	113689	63 369	47 563	2 757
13	Маңғыстау	7095	6903562,53	7095	0	0	0
14	Павлодар	0	0	1573	0	0	1573
15	Солтүстік Қазақстан	0	0	428 284	428 284	0	0
16	Түркістан	139	7475880,8	23317	15 300	17	8000
17	Ұлытау	0	0	61			
18	Алматы қ.	0	0	33699	26 034	0	7 665
19	Астана қ.	0	0	22003	14 242	7 758	3
20	Шымкент қ.	0	0	76520	38 520	0	38 000
	Барлығы:	7234	14383265,13	1 339 349	960865	62287	283695

Жұмыстардың құны ҚҚС пен теңгеде көрсетілген

**2024 жылғы 1 желтоқсанға жеке және заңды тұлғаларға
мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін ұсыну**

76-кесте

№ п/п	Аймақтың атауы	Тапсырыс берушілердің қаражаты есебінен МЖК-дан ұсынылған мәліметтер саны						МЖК ақпаратын пайдаланушылардың / өтініштердің саны, барлығы
		Барлығы:		Олардың ішінде:				
		дана	мың теңге	жеке тұлғалар үшін		заңды тұлғалар үшін		
				дана	мың теңге	дана	мың теңге	
1	Абай	-	-	-	-	-	-	-
2	Ақмола	1 031	863,7	769	644,2	262	219,5	442
3	Ақтөбе	2 859	6 276,8	83	1 138,4	2 776	5 138,4	116
4	Алматы	11 553	34 784 138	4 675	17 392 069	6 878	17 392 069	1 545
5	Атырау	30	22,7	27	20,5	3	2,2	0
6	Шығыс Қазақстан	13 067	69 565,5	7 156	37 964,4	5 911	31 601,1	9 683
7	Жамбыл	2 302	7 713,573	2 292	7 680,065	10	33,508	2 302
8	Жетісу	-	-	-	-	-	-	-
9	Батыс Қазақстан	7	2 468 417,45	3	116 708,25	4	2 351 709,2	7
10	Қарағанды	232	20 765 915,17	66	1 610 279,77	166	19 155 635,40	232
11	Қостанай	80	66,89	79	66,05	1	0,84	80
12	Қызылорда	222	1 155 691	191	933 104	31	222 587	198
13	Маңғыстау	946	908 114,12	431	532 386,23	515	375 727,89	510
14	Павлодар	10 439	8 409,329	7 263	5 666,514	3176	2 742,815	10 439
15	Солтүстік Қазақстан	74	387,043	-	-	74	387,043	65
16	Түркістан	12 945	58 082 703,55	9 709	43 562 027,67	3 306	14 520 675,88	12 945
17	Ұлытау	-	-	-	-	-	-	-
18	Астана қ.	10 446	40 257	4 492	17 310,5	5 954	22 946,5	10 446
19	Алматы қ.	985	533 830,52	673	364 739	312	169 091,52	985
20	Шымкент қ.	2 144	3 815,15	1 849	2 945,96	295	869,19	2 144
	Барлығы:	69 362	118 795 930,0	39758	64 584 751,0	30 868	39 738 761,11	58 724

Дайындалған сәйкестендіру құжаттарының саны
2018 жылдан 2024 жылға дейінгі кезеңде

№ № п/п	Айма қ коды	ИД атауы	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл	2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл
1	23	Абай	-	-	-	-	3878	13554	10474
2	01	Ақмола	18 640	20 976	26508	28027	20959	24985	15828
3	02	Ақтөбе	21 749	21 660	31238	24798	25202	23357	23341
4	03	Алматы	69 217	65 208	99055	54158	47072	57121	6459
5	04	Атырау	10 293	11 793	25638	20862	16148	19559	5599
6	05	Ш-Қазақстан	25 251	24 715	41503	36369	22150	23006	16210
7	06	Жамбыл	18 415	20 907	33259	21710	21375	30078	22357
8	24	Жетісу	-	-	-	-	5277	20556	15143
9	08	Б-Қазақстан	14 383	16 742	20291	15436	12187	15464	11474
10	09	Қарағанды	18 207	18 038	30836	20838	19287	20523	17575
11	12	Қостанай	13 285	12 926	18746	12844	16788	16521	10749
12	10	Қызылорда	14 421	12 787	22867	15789	13753	19337	12990
13	13	Маңғыстау	13 249	14 145	21107	16281	14067	21920	15606
14	14	Павлодар	10 018	11 398	19706	12453	12297	11315	11627
15	15	С-Қазақстан	6 799	8 359	13553	7506	7855	12742	6295
16	19	Түркістан	61 473	52 088	79506	63780	53223	78643	52029
17	25	Ұлытау	-	-	-	-	1911	4362	5113
18	20	Алматы қ.	14 052	17 179	21696	20237	17242	18887	12660
19	21	Астана қ.	8 605	10 055	9980	8834	8372	13828	8902
20	22	Шымкент қ.	-	9 329	32770	20744	21841	29463	20935
Барлығы:			338 057	348 305	548259	400666	360884	475 221	301366

4.3. Жерге орналастыру

Қазақстан Республикасында жерге орналастыру жер қатынастарын реттеуге, жерді ұтымды пайдалануды ұйымдастыруға және қорғауға бағытталған жер заңнамасының сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар жүйесі болып табылады. Есепті жылы жер-кадастрлық жұмыстардың жалпы көлемі 26,17 млрд теңгені құрады, бұл 2023 жылмен салыстырғанда 2,2 млрд теңгеге артық.

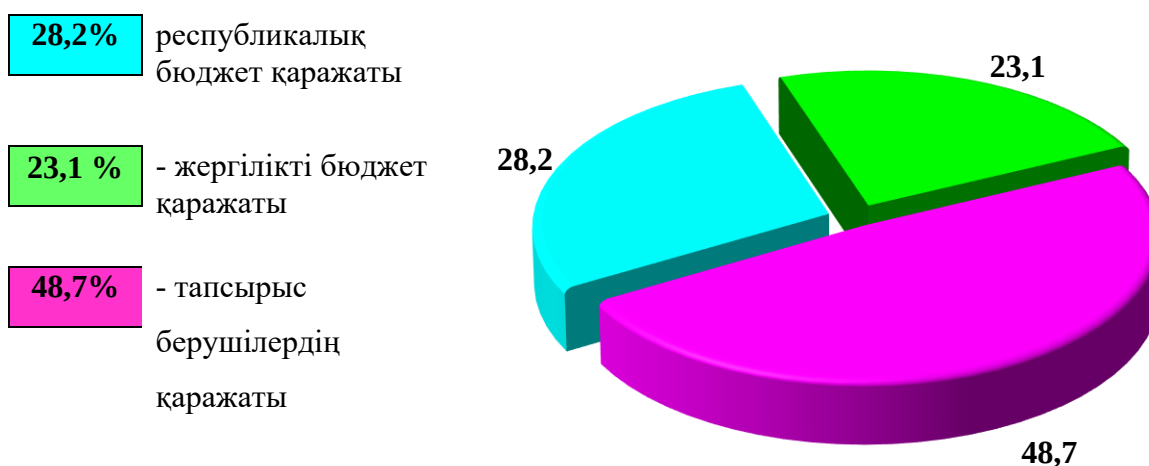
Республикада жерге орналастыру атқарушы органдардың шешімі бойынша да, республикалық және жергілікті бюджеттер қаражаты есебінен де, мүдделі жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылардың өтінімдері бойынша да олардың есебінен жүргізіледі.

Республикалық бюджет қаражаты есебінен есепті жылы 259 «Жер ресурстары туралы ақпараттың қолжетімділігін арттыру» бағдарламасы бойынша 7,4 млрд теңге сомаға жобалау-іздістіру жұмыстары орындалды, бұл 2023 жылмен салыстырғанда 2,13 млрд теңгеге артық.

Республикалық бюджет есебінен орындалатын жұмыстардың үлес салмағы жалпы жұмыс көлемінде 28,2 % құрады (сурет. 29).

29-сурет

**Қаражатты көздер бойынша бөлу
2024 жылы жобалау-іздістіру жұмыстарын қаржыландыру, %**

2024 жылы топырақ және геоботаникалық зерттеу, жерді мемлекеттік есепке алу, ауыл шаруашылығы мақсатындағы топырақ бонитетін айқындау, есепке алу кварталдарының электрондық жер-кадастрлық карталарын жасау, жер мониторингін жүргізу бойынша жұмыстар жалғастырылды.

Жобалау-іздістіру жұмыстарының түрлері мен көлемі 78-кестеде көрсетілген.

2024 жылғы мемлекеттік тапсырыс жұмыстарының түрлері мен көлемі

№ № п/п	Жұмыстардың атаулары	Өлшем бірлігі	Көрсеткіштер	
			көлемі	құны, мың теңге
1	Топырақ зерттеу	мың. га	6000,0	3 029 400,0
2	Геоботаникалық зерттеу	мың. га	7000,0	974 400,0
3	Жерді мемлекеттік есепке алу	мың. га	272 491,0	24 615,2
4	Ауыл шаруашылығы мақсатындағы топырақ бонитетін анықтау	мың. га	4024,1863	2 365 416,7
5	Шаруа қожалықтарының жер телімдерін паспорттау	саны	-	-
6	Жерді паспорттау үшін топырақ материалдарын жаңарту	мың.. га	-	-
7	Паспорттау мақсатында топырақ бонитетін анықтау	мың.. га	-	-
8	Жер мониторингін жүргізу	мың.. га	8000,0	112 000,0
9	Топырақ карталарын электронды түрде жасау	мың.. га	6000,0	240 600,0
10	Геоботаникалық карталарды электронды түрде жасау	мың.. га	7000,0	133 700,0
11	Есептік кварталдардың электронды жер-кадастрлық карталарын жасау	үш квартал	110,0	471 856,0
12	ЖМБМК АЖ дерекқорын актуализациялау	бөлігі	-	-
13	Мемлекеттік жер кадастры мәліметтерін беру	саны	-	-
14	ЖМБМК АЖ-ның «Электрондық қойма» жүйе тармағын пайдаланып жер-кадастрлық істерді сканерлеу	іс	100 000,0	85 290,0
Барлығы:				7 437 277,9

Сметалар мен жұмыс жоспарларына сәйкес 259 мемлекеттік бағдарламасы бойынша барлық жұмыстар нақты және ақшалай түрде мерзімінде орындалды, 2024 жылы жекелеген жұмыс түрлері бойынша мемлекеттік тапсырысты Толығырақ орындау осы есептің «Жер ресурстарын басқаруды қамтамасыз ету» 4-тарауының тиісті бөлімдерінде баяндалды.

Есепті жылы жерге орналастыру жұмыстарына республикалық бюджет қаражатынан басқа жергілікті бюджеттерден 6052,83 млн.теңге бөлінді, бұл жобалық-ізвестіру жұмыстарының жалпы құнының 23,1% құрайды және 2023 жылмен салыстырғанда 1166,17 млн.теңгеге аз. Есепті жылы жергілікті бюджеттен жобалық-ізвестіру жұмыстарына ГУЗиЗКР (Алматы қ) филиалынан басқа Республиканың барлық аймақтарында қаражат бөлінді.

Қаражаттың ең көп көлемі Ақмола (571,7 млн.теңге), Қостанай (526,5 млн. теңге), Солтүстік Қазақстан (540,3 млн. теңге), Қарағанды (563,8 млн. теңге) облыстары, Астана қаласы (549,8 млн. теңге), Алматы қаласы (802,6 млн. теңге) бойынша жер кадастры және жылжымайтын мүлікті техникалық тексеру департаменттеріне бөлінді.

Жергілікті бюджеттерден қаражатты пайдалану негізінен келесі өзекті жұмыс түрлерін орындауға бағытталды:

- Қарағанды, Павлодар, Астана қ., ГУЗиЗКР (Алматы қ.) филиалынан қалаларынан басқа барлық облыстарда жаңа жер пайдалануды қалыптастыру және қолданыстағы жер пайдалануды ретке келтіру бойынша шаруашылықаралық жерге орналастыру жобаларын жасау.

- Қарағанды, Павлодар, Астана және ГУЗиЗКР (Алматы қ.) филиалынан қалаларынан басқа барлық облыстарда жер учаскелерін бөлу және олардың шекараларын белгілеу.

- Атырау, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Түркістан, Қызылорда, Ақтөбе облыстарында және Шымкент қаласында жер учаскелеріне сәйкестендіру құжаттарын дайындау;

- Ақтөбе, Маңғыстау, Ақмола, Қостанай, Алматы, Жамбыл, Қызылорда, Түркістан облыстарындағы елді мекендердегі бағалау аймақтарының шекара сызбаларын жасау;

- жер учаскелерінің кадастрлық (бағалау) құнын айқындау: Астана қаласынан басқа барлық облыстарда және ГУЗиЗКР филиалы (Алматы қ.);

- Маңғыстау, Алматы, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Қостанай, Павлодар, С-Қазақстан, Қарағанды облыстарында жердің жай-күйі мен пайдаланылуының кадастрлық карталары мен атластарын жасау;

- мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін ұсыну;

Ақтөбе облысы, Астана қ., ГУЗиЗКР (Алматы қ.) филиалынан қалаларынан басқасының бәрі.

- Қостанай, Қызылорда, Алматы және Павлодар облыстарында жер учаскелері иелерінің жер санын есепке алу;

- Маңғыстау, Жамбыл облыстарында және Шымкент қаласында елді мекендердің шекараларын (шегін) белгілеу.

Тапсырыс берушілердің қаражаты республикада Жерге орналастыруды жүргізудің негізгі көзі болып табылады, есепті жылы «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы» КЕАҚ бөлімшелері орындаған көлемде олар жер-кадастрлық жұмыстардың жалпы көлемінің жартысынан азын (48,7 %) немесе 12,7 млрд теңгені құрады.

Тапсырыс берушілердің қаражаты есебінен келесі жұмыс түрлері орындалды:

- Алматы, Маңғыстау облыстары мен Астана, Шымкент қалаларынан басқа барлық облыстарда жаңа жер пайдалануды қалыптастыру және қолданыстағы жер пайдалануды ретке келтіру бойынша шаруашылықаралық жерге орналастыру жобаларын жасау;

- топырақ іздестіру: жұмыстар Қостанай, Қарағанды, Шығыс қазақстан, с-Қазақстан, Жамбыл, Қызылорда облыстарында және Астана, ГУЗиЗКР (Алматы қ.) филиалынан қалаларында жүргізілді;

- Қостанай, Қарағанды, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Павлодар облыстарында топырақты бағалау;

- жер учаскелеріне сәйкестендіру құжаттарын дайындау, жер учаскелеріне кадастрлық (бағалау) құнын айқындау, Астана қаласы мен ГУЗиЗКР (Алматы қ.) филиалынан басқа барлық облыстарда мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін ұсыну;

- Астана, Алматы және Шымкент қалаларынан басқа барлық филиалдарда жер учаскелерінің шекараларын белгілеу.

- Маңғыстау, С-Қазақстан, Қостанай, Қарағанды, Қазақстан, Жамбыл, Павлодар облыстарында жер ресурстарының жай-күйі мен пайдаланылуының кадастрлық карталары мен атластарын жасау;

- жер учаскелеріне жер-кадастрлық жоспарлар жасау: Жамбыл, Ақмола облыстарынан басқа барлық облыстарда, Астана, Алматы және ГУЗиЗКР (Алматы қ.) филиалынан;

- Ауыл шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттар үшін: Түркістан, Қызылорда облыстарынан басқа барлық облыстарда, Астана қаласында, Шымкент қаласында, ГУЗиЗКР (Алматы қ.) филиалынан ауыл шаруашылығы алқаптарын алып қою кезінде ауыл шаруашылығы өндірісінің шығындарын айқындау;

- жерге орналастыру жобаларын, сондай-ақ қорғау жерлерін пайдалануға және пайдалануға байланысты басқа да жобаларды (СҚА, жерді рекультивациялау және т.б.: Түркістан, Шығыс Қазақстан облыстарында және ГУЗиЗКР (Алматы қ.) филиалынан әзірлеу;

- Павлодар, Түркістан облыстарында және ГУЗиЗКР (Алматы қ.) филиалынан шаруашылықшілік жерге орналастыру жобаларын әзірлеу;

- жер учаскесінің орналасқан жерінің барлық облыстардағы МЖК АЖ деректеріне сәйкестігі бөлігінде жерге орналастыру жобасын келісу.

Республикада есепті жылы орындалған жер-кадастрлық және жобалау-іздігіру жұмыстарының барлық кешені жер заңнамасын сақтауға, жерді ұтымды пайдалануды ұйымдастыруға және қорғауға бағытталған. Жерге орналастыру барлық санаттағы жерлерде оларға тиесілі және басқару нысандарына қарамастан жүргізілді.

Жерге орналастыру жұмыстарын одан әрі дамыту бір жағынан жер кадастрын жүргізу мақсаттары үшін жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылардың есебін жетілдірумен, ал екінші жағынан - жерді тиімді пайдалану және қорғау тетігін құрумен, жоғары тиімді, экологиялық бағдарланған бейімделген жер пайдалануды қалыптастырумен байланысты.

Болжамдар мен бағдарламаларды, Жер ресурстарын пайдалану және қорғау жөніндегі республикалық және өңірлік схемаларды, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын кооперациялауды, шаруашылық аумағын ұйымдастыру жобаларын, жерді мелиорациялау мен рекультивациялауды, шаруашылықшілік жерге орналастыру жобаларын әзірлеу жөніндегі проблемалық міндеттер айқындала түсуде.

4.4. Жер мониторингін жүргізу

Жер ресурстарын тиімді пайдалануға жер қорының сапалық және сандық жай-күйін және оның пайдаланылуын бақылау мен қадағалаудың тұрақты жұмыс істейтін жүйесінсіз, яғни жер мониторингін жүргізбей-ақ қол жеткізуге болмайды.

Жер мониторингі жер қорының сапалық және сандық жай-күйін, оның ішінде жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік бақылау, болып жатқан өзгерістерді уақтылы анықтау, оларды бағалау, одан әрі дамыту болжамы және Жерді ғарыштан қашықтықтан зондтау деректерін пайдалана отырып, базалық (бастапқы), жедел, кезеңдік байқаулар жүйесін білдіреді. теріс процестердің салдарын болдырмау және жою (Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 159-бабы 1-тармағы).

Жерге меншік нысанына, нысаналы мақсатына, құқықтық режиміне, сипаты мен пайдалану мерзіміне қарамастан республиканың барлық жер қоры жер мониторингінің объектісі болып табылады.

Жер мониторингінің құрылымы нысаналы мақсатымен және аумақтық қамтылуымен айқындалады.

Жер мониторингінің мазмұнын стационарлық пункттердегі жүйелі бақылаулар, топырақ, геоботаникалық зерттеулер материалдары және өзгерістерді анықтауға, оларды бағалауға және тиісті болжамды қалыптастыруға мүмкіндік беретін басқа да материалдар құрайды.

Жер мониторингі міндеттерінің тізбесіне: жер қоры құрылымының және жердің жай-күйінің өзгерістерін уақтылы анықтау, оларды бағалау, болжау және теріс процестердің салдарының алдын алу және жою жөнінде ұсынымдар әзірлеу; мемлекеттік жер кадастрын және Жерге орналастыруды жүргізуді, жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік бақылауды және жер ресурстарын Мемлекеттік басқарудың өзге де функцияларын ақпараттық қамтамасыз ету кіреді.

Мониторинг жердің нысаналы мақсатының ерекшеліктерін ескере отырып жүргізіледі және жер санаттарына сәйкес келетін кіші жүйелерге бөлінеді.

Аумақтық қамтуға байланысты республикада жердің республикалық, өңірлік және жергілікті мониторингі жүзеге асырылады. Мемлекеттік тапсырысқа сәйкес 2024 жылы егістік және басқа да ауылшаруашылық жерлеріне мониторинг жүргізу жұмыстары жүргізілді.

Жердің сапалық жай-күйіне әсер ететін процестерді дамытудың нақты сандық сипаттамаларын алу мақсатында республикада мониторингтің мемлекеттік аумақтық – аймақтық желісі стационарлық (бұдан әрі – СЭА) және жартылай стационарлық бақылау пункттерінен (бұдан әрі - ЖСЭА) тұрады. Мониторингтің аумақтық-аймақтық желісі Кодекстің 1-бабының 3-тармағында айқындалған Республиканың әкімшілік-аумақтық бөлінісіне және Қазақстан Республикасының аумағындағы табиғи аймақтарға сәйкес облыстар бойынша қалыптастырылады. Алаңдарды төсеу облыстардың, аудандардың, кадастрлық кварталдардың басым топырақ сорттарында топырақ аймақтары мен кіші аймақтарды ескере отырып жүзеге асырылады.

Стационарлық бақылау пункттері жер сапасына, олардың агроөнеркәсіптік құндылығына әсер ететін топырақ параметрлерін анықтау және өзгерту үшін жүргізіледі. Бұл ретте жел (дефляция), су эрозиясы, топырақтың сортаңдануы мен тұздануы, жердің улы заттармен ластануы процестерінің дамуына ықпал ететін антропогендік және табиғи факторлар, топырақтағы гумустың, азоттың, фосфордың, калийдің, микроэлементтердің және топырақтың физика-химиялық қасиеттерінің динамикасы зерттеледі.

Бақыланатын көрсеткіштердің серпінділігіне байланысты бақылаулардың жиілігі СЭА – 1-3 жыл, ЖСЭА – 5 жылды құрайды.

Әр алаңға паспорт, параметрлерді өзгерту кестесі, жерді пайдалану бойынша нақты ұсыныстары бар түсіндірме жазба жасалады.

2024 жылы жер мониторингі бойынша жұмыстар 259 "Жер ресурстары туралы ақпараттың қолжетімділігін арттыру" бағдарламасының 100 "мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін қалыптастыру" республикалық кіші бағдарламасына сәйкес орындалды. Мемлекеттік тапсырысқа сәйкес мониторинг ауыл шаруашылығы мақсатындағы 8,0 млн га алқапта жүргізілді.

Маңғыстау, Жамбыл, Атырау және Жетісу облыстарынан басқа барлық дерлік облыстардың аумағында стационарлық экологиялық алаңдар (СЭА) және жердің жай-күйіне көпжылдық бақылау жүргізуге арналған жартылай стационарлық экологиялық алаңдар (ЖСЭА) салынған.

Қазіргі уақытта республика аумағында барлығы 1185 бақылау пункттері салынды, оның ішінде 639 СЭА, 546 ЖСЭА. Олардың облыстар бойынша таралуы 79-

кестеде келтірілген.

Стационарлық пункттердің қолданыстағы аумақтық-аймақтық желісі республиканың барлық табиғи ауыл шаруашылығы аймақтары бойынша топырақтың жай-күйін белгілі бір дәрежеде бақылауды қамтамасыз етеді.

Стационарлық бақылаулар топырақтағы жағымсыз процестердің даму бағыты мен қарқындылығын, топырақтың антропогендік әсерге төзімділігін, қолданылатын егіншілік жүйесінің және табиғатты қорғау шараларының тиімділігін көрсетеді, егжей-тегжейлі топырақ зерттеулерінің қажеттілігі мен басымдылығын негіздейді.

1185 бақылау пунктінің 320 пункті ауыр металдармен топырақтың ластану дәрежесі туралы топырақты анықтау үшін қалалық жерлерге қойылды. Келесі химиялық заттардың жылжымалы формаларының концентрациясы бойынша топырақтың ластану қарқындылығы: кадмий, никель, кобальт, мырыш, мыс, қорғасын. Аталған жұмыс түрлері 2001 жылдан 2005 жылға дейін Алматы және Астана қалаларының аумағында жүргізілді. Қалалық жерлерге мониторинг жүргізу мәселесі өзекті болып қала береді, онда олардың жай-күйін бақылаудың экологиялық аспектілеріне басты назар аударылды. Қаржыландырудың болмауына байланысты 2006 жылдан бастап қалалар мен басқа да елді мекендердің жерлерінде мониторинг жүргізілмеді. 2022 жылдан бастап ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердегі барлық мониторингтік бақылаулар диаграмма түрінде бақылау жылдары бойынша барлық химиялық деректермен бірге мемлекеттік жер кадастрының автоматтандырылған ақпараттық жүйесінің дерекқорына енгізілді.

Облыстар бойынша жер мониторингі пункттерінің аумақтық-аймақтық желісі

Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың атаулары	01.01.2024 ж. қолданыстағы		Есепті жылы жаңалары қаланды		2024 жыл соңында		2024 жылы қайталама бақылаулар жүргізілді.	
	СЭА	ЖСЭА	СЭА	ЖСЭА	СЭА	ЖСЭА	СЭА	ЖСЭА
Абай	6	28	-	-	6	28	2	4
Ақмола	39	122	-	-	39	122	2	12
Ақтөбе	40	23	-	-	40	23	6	-
Алматы	-	22	-	-	-	22	-	4
Атырау	1	22	-	-	1	22	-	-
Шығыс Қазақстан	3	18	-	-	3	18	-	6
Жетісу	-	49	-	-	-	49	-	-
Жамбыл	14	23	-	-	14	23	-	-
Батыс Қазақстан	4	19	-	-	4	19	2	5
Қарағанды	6	51	-	-	6	51	-	7
Қостанай	60	73	-	-	60	73	3	3
Қызылорда	38	-	-	-	38	-	-	6
Маңғыстау	-	-	-	-	-	-	-	-
Павлодар	7	37	-	-	7	37	-	6
Солтүстік Қазақстан	14	55	-	-	14	55	1	5
Түркістан	86	-	-	-	86	-	-	4
Ұлытау	1	4			1	4	-	-
Алматы қ.	200	-	-	-	200	-	-	-
Астана қ.	120	-	-	-	120	-	-	-
Шымкент қ.	-	-	-	-	-	-	-	-
Барлығы	639	546	-	-	639	546	16	62

Мониторингтің аумақтық-аймақтық бақылау желісіндегі жүргізілген бақылау нәтижелері келесі көрсеткіштермен сипатталады.

Ақмола облысында 2024 жылы 12 жартылай стационарлық және 2 стационарлық бақылау пункттерінде қайталама мониторингтік бақылаулар жүргізілді.

Бурабай ауданының Златополь ауылдық округінде ЖСБП 004 2002 жылдан бастап 2024 жылға дейін кәдімгі карбонатты орташа қуатты аз қарашірік жеңіл сазды қара топырақтармен ұсынылған суарылмайтын егістікте 0-30 см қабаттағы егістік қабатында қарашіріктің мөлшері 0,65% - ға 4,52-ден 4,55% - ға және 3,4% - ға 4,55-тен 4,55-ке дейін төмендеді 4,71%. Егістік қабатындағы жалпы азот мөлшері 6,9% - ға, 0,242-ден 0,260% - ға, ал жалпы фосфор 44,4% - ға, 0,100% - дан 0,180% - ға дейін төмендеді. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз ету 46,7% - ға 100 г топырақта 1,30-дан 2,44 мг дейін төмендеді, жылжымалы калий 8,8% - ға 100 г топырақта 44,4-тен 48,71 мг дейін төмендеді. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 9,9%-ға 100 г топырақта 27,6-дан 30,36 мг-экв дейін өсті.

Жақсы ауданының Калинин ауылдық округінде ЖСБП 042 2006 жылдан 2023 жылға дейін оңтүстік карбонатты орташа қуатты аз қара шірік жеңіл сазды қара топырақтарымен ұсынылған суарылмайтын егістікте 0-30 см қабаттағы егістік қабатында қарашіріктің мөлшері бойынша 11,2% - ға 3,49-дан 3,88% - ға дейін төмендеді. А_{жыр} қабатындағы, сондай-ақ 0-30см қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 6,4% - ға 0,188-ден 0,200% - ға азайды, жалпы фосфордың мөлшері 28,7% - ға 0,114-тен 0,160% - ға азайды. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 18 жыл ішінде 6,8% - ға 100 г топырақта 1,10-дан 1,18 мг дейін төмендеді. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 11,4% - ға 100 г топырақта 41,8-ден 47,2 мг дейін өсті. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 14,8%-ға 100 г топырақта 26,45-тен 31,06 мг-экв дейін төмендеді.

Атбасар ауданының Сепеев ауылдық округінде ЖСБП 162 2017 жылдан 2024 жылға дейін қара-қоңыр карбонатты орташа қуатты ауыр сазды топырақтармен ұсынылған суарылмайтын егістікте 0-30 см қабаттағы егістік қабатында қарашіріктің мөлшері бойынша 15,0% - ға 1,98-ден 2,33% - ға азайды. А_{жыр} қабатында жалпы азот мөлшері 11,8% - ға 0,110-дан 0,123% - ға дейін, жалпы фосфор мөлшері 23,1% - ға 0,40-тан 0,52% - ға дейін азайды. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 10,0% - ға 100 г топырақта 1,0-ден 1,1 мг дейін төмендеді. А_{жыр} қабатында гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету 44,0% - ға 100 г топырақта 2,8-ден 5,0 мг дейін төмендеді, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету

23,9% - ға 35,5-тен 46,4 мг/100 г топыраққа дейін өсті. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 1,0%-ға 100 г топырақта 20,36-дан 20,52 мг-экв дейін өсті.

Атбасар ауданының Сепеев ауылдық округінде ЖСБП 161 2017 жылдан 2024 жылға дейін қара-қоңыр карбонатты орташа қуатты жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған суарылмайтын егістікте 0-30 см қабаттағы егістік қабатында қарашіріктің мөлшері бойынша 3,1% - ға 2,22-ден 2,29% - ға азайды. А_{жыр} қабатында жалпы азот мөлшері 3,3% - ға 0,126-дан 0,122% - ға дейін азайды, жалпы фосфор мөлшері 6,8% - ға 0,55-тен 0,59% - ға дейін өсті. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 33,3% - ға 100 г топырақта 0,6-дан 0,9 мг дейін өсті. А_{жыр} қабатында гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету 40,4% - ға 100 г топырақта 3,1-ден 5,2 мг дейін төмендеді, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 10,9% - ға 100 г топырақта 36,1-ден 40,5 мг дейін өсті. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 6,7%-ға 100 г топырақта 22,69-дан 24,31 мг-экв дейін өсті.

Атбасар ауданы Ақан Құрманов ауылдық округінде ЖСБП 164 2017 жылдан 2024 жылға дейін қара-қоңыр карбонатты орташа қуатты жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған суарылмайтын егістікте 0-30 см қабаттағы егістік қабатында қарашіріктің мөлшері бойынша 14,6% - ға 2,22-ден 2,60% - ға азайды. А_{жыр} қабатында жалпы азот мөлшері 17,9% - ға 0,119-дан 0,145% - ға дейін азайды, жалпы фосфор мөлшері 16,5% - ға 0,086-дан 0,103% - ға дейін азайды. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 11,1% - ға 100 г топырақта 0,8-ден 0,9 мг дейін өсті. А_{жыр} қабатында гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету 37,7% - ға 100 г топырақта 3,8-ден 6,1 мг дейін өсті, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 5,6% - ға 100 г топырақта 37,3-тен 39,5 мг дейін өсті. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 4,6%-ға 100 г топырақта 25,06-дан 26,26 мг-экв дейін төмендеді.

Атбасар ауданының Шұқыркөл ауылдық округінде ЖСБП 163 2017 жылдан 2024 жылға дейін қара-қоңыр карбонатты орташа қуатты ауыр сазды топырақтармен ұсынылған суарылмайтын егістікте 0-30 см қабаттағы егістік қабатында қарашіріктің мөлшері бойынша 18,9% - ға 1,89-дан 2,33% - ға азайды. А_{жыр} қабатында жалпы азоттың мөлшері 17,6% - ға 0,103-тен 0,128% - ға дейін азайды, жалпы фосфордың мөлшері 5,4% - ға 0,53-тен 0,56% - ға азайды. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 18,2% - ға 100 г топырақта 0,9-дан 1,1 мг

дейін өсті. $A_{\text{жыр}}$ қабатында гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету 45,4% - ға 100 г топырақта 3,0-ден 5,8 мг дейін төмендеді, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 18,0% - ға 100 г топырақта 31,0-ден 37,8 мг дейін өсті. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 6,0%-ға 100 г топырақта 25,54-тен 27,16 мг-экв дейін төмендеді.

Бұланды ауданының Вознесенка ауылдық округінде ЖСБП 7 1998 жылдан 2023 жылға дейін кәдімгі қара топырақ карбонатты орташа қуатты ауыр сазды егістікте егістік қабатында және 0-30 см қабатындағы гумустың мөлшері 16,33% - ға 4,13-дан 3,55% - ға төмендеді. Егістік қабатындағы жалпы азот мөлшері 4,3%-ға 0,22-тен 0,23% - дейін өсті, ал жалпы фосфор 7,7% - ға 0,12-дан дейін 0,13% - ға өсті. Фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету $A_{\text{жыр}}$ қабатында 31,5% - ға 2,09-дан 3,05 мг/100 г топыраққа дейін өсті, жылжымалы калий 51,8% - ға 28,7-тен 59,6 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 19,7%-ға 26,76-дан 33,31 мг-экв/100 г топыраққа дейін төмендеді.

Бұланды ауданының Ергол ауылдық округінде пспн 94 2010 жылдан 2024 жылға дейін кәдімгі қара топырақ карбонатты орташа қуатты төмен гумусты жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашірік құрамы бойынша 19,1% - ға 2,84-тен 3,51% - ға төмендеді. $A_{\text{жыр}}$ қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 18,2% - ға 0,18-ден 0,22% - ға азайды, жалпы фосфордың мөлшері 5,9% - ға 0,16-дан 0,17% - ға азайды. $A_{\text{жыр}}$ қабатындағы фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 26,2% - ға 2,45-тен 3,32 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. $A_{\text{жыр}}$ қабатындағы гидролизді азотпен қамтамасыз ету 32,6% - ға 3,23-тен 4,79 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 96,1% - ға 28,9-тен 74,5 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 6,3%-ға 25,61-ден 27,33 мг-экв/100 г топыраққа дейін төмендеді.

Аршалы ауданының Капитановка ауылдық округінде ЖСБП 23 1998 ылдан 2024 жылға дейін кәдімгі қара топырақ карбонатты орташа қуатты ауыр сазды топырақтармен ұсынылған суармалы егістікте егістік қабатында және 0-30 см қабаттағы гумустың мөлшері бойынша 34,6% - ға 2,48-дан 3,79% - ға азайды. $A_{\text{жыр}}$ қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 20,0%-ға 0,16-дан до 0,20%-ға азайды, жалпы фосфордың мөлшері 33,3% - ға 0,10-ден 0,15% - ға өсті. $A_{\text{жыр}}$ қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 1,65-тен 1,65 мг/100 г бірдей мөлшерде

өзгеріссіз қалды. А_{жыр} қабатында гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету 77,2% - ға 1,79-тан 7,86 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 55,3% 19,9-дан 44,6 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 27,4%-ға 24,20-ден 33,33 мг-экв/100 г топыраққа дейін төмендеді.

Астрахан ауданының Николаевка ауылдық округінде 64 ЖСБП 2007 жылдан 2024 жылға дейін кәдімгі қара топырақ карбонатты орташа қуатты жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған егістік алқапта егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашірік мөлшері бойынша 3,5% - ға 2,78-ден 2,83% - ға азайды. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 5,3% - ға 0,18-ден 0,19% - ға азайды, жалпы фосфордың мөлшері 5,3% - ға 0,13-тен 0,14% - ға төмендеді. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 19,6% - ға 1,23-тен 1,53 мг/100г топыраққа дейін өсті. А_{жыр} қабатында гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету 56,1% - ға 2,26-дан 5,15 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 48,6% - ға 24,6-дан 47,9 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 2,5%-ға 25,12-ден 25,76 мг-экв/100 г топыраққа дейін төмендеді.

Астрахан ауданының Первомай ауылдық округінде ЖСБП 96 2010-2024 жылдар аралығында қара-қоңыр ды карбонатты орташа қуатты ауыр сазды топырақтармен ұсынылған егістік алқапта егістік қабатында және 0-30 см қабатындағы қарашірік мөлшері бойынша 6,1% - ға 1,85-тен 1,97% - ға азайды. А_{жыр} қабатындағы жалпы азот мөлшері 0,12-ден 0,15% - ға дейін 20% - ға азайды, жалпы фосфор мөлшері 0,13-тен 0,18% - ға дейін 27,8% - ға азайды. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 20,3% - ға 1,53-тен 1,92 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. Гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету А_{жыр} қабатында 4,19-дан 4,75 мг/100 г топыраққа дейін 11,8% - ға ұлғайды, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 29,5-тен 50,2 мг/100 г топыраққа дейін 41,2% - ға азайды. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 100 г топыраққа 24,19-дан 25,04 мг-экв-қа дейін 3,4% - ға төмендеді.

Астрахан ауданының Первомай ауылдық округінде ЖСБП 100 2010 жылдан 2024 жылға дейін қара-қоңыр карбонатты орташа қуатты жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған богарлық егістікте егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашірік мөлшері бойынша 15,9% - ға 1,85-тен 2,20% - ға дейін ұлғайды. А_{жыр} қабатындағы

жалпы азоттың мөлшері 6,7%-ға 0,14-тен 0,15% - ға азайды, жалпы фосфордың мөлшері 20% - ға 0,12-ден 0,15% - ға азайды. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 16,4% - ға, 1,05-тен 1,22 мг / 100 г топыраққа дейін өсті. А_{жыр} қабатындағы гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету 42,0% - ға 4,66-дан 8,04 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 57,8% - ға 24,6-дан 58,3 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 100 г топыраққа 24,68-ден 24,71 мг-экв-қа дейін 0,1 % - ға төмендеді.

Бұланды ауданының Журавлев ауылдық округінде 1998 жылдан 2024 жылға дейін оңтүстік карбонатты орташа қуатты жеңіл гумусталған жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған суармалы егістікте 0-30 см қабатта қарашірік мөлшері бойынша 3,10%-дан 3,17% - ға 2,2% - ға азайды. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 9,1% - ға 0,20-дан 0,22% - ға азайды, жалпы фосфордың мөлшері 13,3% - ға 0,13-тен 0,15% - ға азайды. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 20,2% - ға 1,30-дан 1,63% - ға мг/100г топырақта дейін төмендеді. А_{жыр} қабатындағы гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету 81,6% - ға 1,71-ден 9,30 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 44,6% - ға 29,5-тен 53,3 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 100 г топыраққа 27,42-ден 29,27 мг-экв-қа дейін 6,3 % - ға төмендеді.

Астрахан ауданының Новочеркас ауылдық округінде 2008 жылдан 2024 жылға дейін кара-қоңыр қуаты аз орташа сазды топырақтармен ұсынылған дәнді егістікте 71 СЭА егістік норизонтінде және 0-30 см қабатта қарашірік мөлшері бойынша 17,6% - ға 1,36-дан 1,65% - ға дейін ұлғайды. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 20% - ға 0,080-ден 0,10% - ға дейін өсті, жалпы фосфордың мөлшері 11,1% - ға 0,08-ден 0,09% - ға азайды. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 37,3% - ға 1,63-тен 2,60 мг/100 г топыраққа дейін өсті. А_{жыр} қабатында гидролизденетін азотпен қамтамасыз ету 7,4% - ға 3,86-дан 4,17 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді, жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 40,9% - ға 15,0-ден 25,33 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 100 г топыраққа 13,86-дан 14,95 мг-экв-қа дейін 7,3 % - ға төмендеді.

Ақтөбе облысында 2024 жылы 6 стационарлық байқау пункттерінде (СБП) қайталама бақылаулар жүргізілді.

Кобда ауданының Бегалы ауылдық округінде СБП-005 стационарлық байқау пункті 2006 жылы кәдімгі аз қуатты қызғылт жеңіл саздақты топырағымен ұсынылған богарлы егістік алқабында салынды. 2006 жылдан 2024 жылға дейін А_{жыр} қабатында және 0-30 см қабатында гумус (қарашірік) мөлшері тиісінше 25,5%-ға 2,98%-дан 2,22%-ға дейін және 22,3%-ға 2,56%-дан 1,99%-ға дейін азайды. А_{жыр} қабатында жалпы фосфор мөлшері 50%-ға, яғни 0,10%-дан 0,05%-ға дейін төмендеген. Егістік қабатында қозғалмалы фосфор мөлшері 56,4%-ға азайды 4,15 мг/100 г-нан 1,81 мг/100 г-ға дейін. Қозғалмалы калийдің мөлшері 18,5%-ға азайды 53,0 мг/100 г-нан 43,2 мг/100 г-ға дейін. В1 қабатында сіңіру сыйымдылығы 0,4%-ға артып, 19,53 мг-экв/100 г-нан 19,60 мг-экв/100 г-ға жеткен.

Қарғалы ауданының Қосестек ауылдық округінде СБП-010 аз қарашірікті карбонатты аз қуатты оңтүстік қара өте ауыр саздақты топырағымен ұсынылған богарлы егістік алқабында орналасты, 2006 жылдан 2024 жылға дейін А_{жыр} қабатында гумус (қарашірік) мөлшері 15,1%-ға 4,84%-дан 4,11%-ға дейін, ал 0-30 см қабаттағы гумус мөлшері 17,5%-ға 4,70%-дан 3,88%-ға дейін азайды. Жалпы фосфор мөлшері 44,4%-ға азайды 0,18%-дан 0,10%-ға дейін. А_{жыр} қабатында қозғалмалы фосфор мөлшері 66,8%-ға 5,64 мг/100 г-нан 1,87 мг/100 г-ға дейін төмендеген. Қозғалмалы калий мөлшері 10,9%-ға азайды 56,6 мг/100 г-нан 50,4 мг/100 г-ға дейін. В1 қабатында сіңіру сыйымдылығы 12,9%-ға 36,89 мг-экв/100 г-нан 32,12 мг-экв/100 г-ға дейін төмендеген.

Мәртөк ауданының Байторысай ауылдық округінде СБП-061 стационарлық пункті 2020 жылы сәл қарашіріктендірілген карбонатты аз қуатты оңтүстік қара өте ауыр саздақты топырағымен ұсынылған богарлы егістік алқабында салынды. 2020 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында гумус (қарашірік) мөлшері 16,8%-ға 3,46%-дан 2,88%-ға дейін, ал 0-30 см қабаттағы гумус мөлшері 18,6%-ға 3,22%-дан 2,62%-ға дейін азайды. Жалпы азот мөлшері егістік қабатында 18,2%-ға 0,22%-дан 0,18%-ға дейін, ал 0-30 см қабатта 20,0%-ға 0,20%-дан 0,16%-ға дейін төмендеді. Жалпы фосфор мөлшері егістік қабатында 12,5%-ға 0,08%-дан 0,09%-ға дейін, ал 0-30 см қабатта 28,6%-ға 0,07%-дан 0,09%-ға дейін өсті. Егістік қабатындағы қозғалмалы

фосфор мөлшері 8,57%-ға азайды 1,40 мг/100 г-нан 1,28 мг/100 г-ға дейін. Егістік қабатында гидролизденетін азот мөлшері 27,4%-ға төмендеді 5,30 мг/100 г-нан 3,85 мг/100 г-ға дейін. Қозғалмалы калий мөлшері 2,50%-ға артты 72,0 мг/100 г-нан 73,8 мг/100 г-ға дейін. В1 қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 2,5%-ға төмендеді 33,20 мг-экв/100 г-нан 32,38 мг-экв/100 г-ға дейін.

Хромтау ауданының Аққұдық ауылдық округінде СБП-015 карбонатты аз қуатты қою қызыл қоңыр өте ауыр саздақты топырағымен ұсынылған богарлы егістік алқабында орналасты. 2006 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында гумус мөлшері 9,5%-ға 2,32%-дан 2,54%-ға дейін, ал 0-30 см қабатта 3,5%-ға 2,27%-дан 2,35%-ға дейін артқан. Жалпы фосфор мөлшері 33,3%-ға азайды 0,12%-дан 0,08%-ға дейін. Егістік қабатындағы қозғалмалы фосфор мөлшері 29,9%-ға төмендеді 2,14 мг/100 г-нан 1,50 мг/100 г-ға дейін. Қозғалмалы калий мөлшері 3,3%-ға азайды 55,4 мг/100 г-нан 53,6 мг/100 г-ға дейін. В1 көкжиегіндегі сіңіру сыйымдылығы 17,7%-ға артты 26,00 мг-экв/100 г-нан 30,60 мг-экв/100 г-ға дейін.

Мөртөк ауданының Аққұдық ауылдық округінде 2020 жылы терең қайнаулы орташа қуатты сәл қарашірікті оңтүстік қара топырағы жеңіл саздақты топырағымен ұсынылған богарлы егістік алқабында СБП -062 стационарлық байқау пункті (СБП) салынды. 2020 жылдан 2024 жылға дейін . А_{жыр} қабатында гумус мөлшері 22,1%-ға 3,62%-дан 2,82%-ға дейін, ал 0-30 см қабатта 29,7%-ға 3,40%-дан 2,39%-ға дейін азайды. Жалпы фосфор мөлшері 0-30 см қабатта 33,3%-ға төмендеді 0,09%-дан 0,06%-ға дейін. Егістік қабатындағы қозғалмалы фосфор мөлшері 20,9%-ға азайды 2,82 мг/100 г-нан 2,23 мг/100 г-ға дейін. Егістік қабатындағы гидролизденетін азот мөлшері 25,9%-ға төмендеді 5,10 мг/100 г-нан 3,78 мг/100 г-ға дейін. 0-30 см қабатындағы қозғалмалы калий мөлшері 27,8%-ға артты 18,0 мг/100 г-нан 23,0 мг/100 г-ға дейін. В1 көкжиегіндегі сіңіру сыйымдылығы 1,8%-ға артты 13,20 мг-экв/100 г-нан 13,44 мг-экв/100 г-ға дейін.

Хромтау ауданының Абай ауылдық округінде 2020 жылы карбонатты орташа қуатты қою қызыл қоңыр өте ауыр саздақты топырағымен ұсынылған богарлы егістік алқабында СБП-063 стационарлық байқау пункті салынды. 2020 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатындағы гумус мөлшері 4,3%-ға 2,57%-дан 2,46%-ға дейін, ал 0-30 см қабатта 7,0%-ға 2,42%-дан 2,25%-ға дейін азайды. 0-30 см қабаттағы жалпы азот

мөлшері 8,3%-ға төмендеді 0,12%-дан 0,11%-ға дейін. Жалпы фосфор мөлшері егістік қабатында 27,3%-ға 0,11%-дан 0,08%-ға дейін, ал 0-30 см қабатта 30,0%-ға 0,10%-дан 0,07%-ға дейін азайды. Егістік қабатындағы қозғалмалы фосфор мөлшері 37,0%-ға азайды 1,62 мг/100 г-нан 1,02 мг/100 г-ға дейін. Гидролизденетін азот мөлшері 30,2%-ға 4,10 мг/100 г-нан 2,86 мг/100 г-ға дейін төмендеді. Егістік қабатындағы қозғалмалы калий мөлшері 1,98%-ға төмендеді 66,00 мг/100 г-нан 64,69 мг/100 г-ға дейін. В1 көкжиегіндегі сіңіру сыйымдылығы 9,7%-ға артты 31,90 мг-экв/100 г-нан 35,00 мг-экв/100 г-ға дейін.

Алматы облысында 2024 жылы 4 ЖСБП-ге қайталама бақылау жүргізілді.

Алматы облысы Жамбыл ауданы Бозой ауылдық округінің төсеніштерінде ЖСБП 99 2016 жылы суармалы егістікке кәдімгі солтүстіктің ашық сұр топырағы салынды, 2024 жылы қайталама бақылаулар жүргізілді. 2016 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашіріктің тиісінше 20,6 % - ға 0,54-тен 0,68% - ға дейін және 19,6% - ға с 0,037 -ден 0,046%- ға дейін ұлғаюы, жалпы азоттың 14,3 % - ға 0,06 -ден 0,07%. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз ету 43,2% - ға 0,79-ден 1,39 мг/100 г топыраққа дейін өсті. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 100 г топыраққа 21,49-дан 26,96 мг-ға дейін 20,3% - ға төмендеді. В1 по көкжиегінің сіңірілген негіздерінің қосындысы 20,30- ға 9,18-ден 11,52 мг-экв/100 г төмендеді.

Алматы облысы Жамбыл ауданының Үнгіртас ауылдық округінде ЖСБП 97 2016 жылы кәдімгі солтүстіктің шалғынды нақты сұр топырағы орташа құмбалшықты топырақтармен ұсынылған егістікке салынды, 2024 жылы қайталама бақылаулар жүргізілді. 2016 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашіріктің тиісінше 19,3% ұлғаюы 1,21-ден 1,50% - ға, жалпы азоттың 17,5% - ға ұлғаюы 0,080-нен 0,097% - ға, жалпы фосфордың 10,5% - ға ұлғаюы байқалды 0,17 -ден 0,19% - ға дейін. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз ету 27,7% - ға ұлғаюы 1,59-дан 2,20 мг/100 г топыраққа дейін. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 100 г топыраққа 26,7% -ға ұлғаюы 36,34 -дан 49,61 мг-ға дейін. 2016 жылмен салыстырғанда В1 қабатында сіңірілген негіздерінің сомасы 20,5% - ға 14,08-ден 17,71 мг-экв/100 г топыраққа дейін өсті.

Алматы облысы Талғар ауданының Панфилов ауылдық округінде ЖСБП 82 2014 жылы карбонатты орташа қабатты шалғындау ашық-қоңыр топырақ орташа құмбалшықты топырақтармен ұсынылған егістікке салынды, 2024 жылы қайталама бақылаулар жүргізілді. 2014 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашіріктің тиісінше 6,2% ұлғаюы 1,51-ден 1,61% - ға, жалпы азоттың 4,8% - ға ұлғаюы 0,100-нен 0,105% - ға, жалпы фосфордың 16,7% - ға кемуі байқалды 0,15-тен 0,18% - ге дейін. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз ету 14,7% - ға ұлғаюы 1,39-дан 1,63 мг/100 г топыраққа дейін. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 100 г топыраққа 30,7% -ға кемуі 25,79 -дан 37,20 мг-ға дейін. 2014 жылмен салыстырғанда В1 қабатының сіңірілген негіздерінің сомасы 9,4% - ға 13,72-ден 15,15 мг-экв/100 г топыраққа дейін өсті.

Алматы облысы Талғар ауданының Панфилов ауылдық округінде ЖСБП 83 2014 жылы орташа шайылған ашық-қоңыр топырақ орташа құмбалшықты топырақтармен ұсынылған егістікке салынды, 2024 жылы қайталама бақылаулар жүргізілді. 2014 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашіріктің тиісінше 28,4% ұлғаюы 0,96-ден 1,34% - ға, жалпы азоттың 26,4% - ға ұлғаюы 0,064-нен 0,087% - ға, жалпы фосфордың 11,8% - ға кемуі байқалды 0,17 - ден 0,15% - ға дейін. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз ету 1,7% - ға ұлғаюы 1,13-тен 1,15 мг/100 г топыраққа дейін. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 100 г топыраққа 11,0% -ға кемуі 18,96 -дан 16,87 мг-ға дейін. 2014 жылмен салыстырғанда В1 қабатының сіңірілген негіздерінің сомасы 0,7% - ға 14,18-ден 14,08 мг-экв/100 г топыраққа дейін кеміді.

Атырау облысында 2024 жылы жер мониторингі жүргізілген жоқ.

Шығыс Қазақстан облысында 2024 жылы 6 жартылай стационарлы бақылау пунктерінде (ЖСБП) қайталама бақылаулар жүргізілді.

Ұлан ауданының Таврия ауылдық округіндегі 8-ЖСБП ауыр саздақты орташа қуатты кәдімгі кара-қоңыр топырақтарымен ұсынылған. Қайталама зерттеулердің деректерін өңдеу нәтижесінде 2000-2024 жылдар аралығында 0-30 см қабатында қарашіріктің 3,68%-ға, яғни 1,83%-дан 1,90%-ға, жалпы азоттың 10,1%-ға, яғни 0,098-ден 0,109%-ға дейін ұлғаюы байқалды. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз етілуі 2,4%-ға, яғни 100г топырақта 3,80мг-нан 3,71мг-ға дейін төмендеді,

бұл фосфор тыңайтқыштарын енгізілмеуіне байланысты. В₁ қабатында сіңірілген негіздердің сомасы 5,6%-ға өскен, яғни 100г топырақта 20,04мг-экв -тен 21,24мг-экв-ке дейін.

Үлкен Нарын ауданының Новохайрузовка ауылдық округіндегі егістікте орналасқан 30-ЖСБП орташа саздақты сәл шайылған кәдімгі қара-қоңыр топырақтарымен ұсынылған. Қайталама зерттеулердің деректерін өңдеу нәтижесінде 2019 жылдан 2024 жылға дейін 0-30см қабатында қарашірік 3,4%-ға, яғни 2,8%-дан 2,9%-ға дейін, жалпы азот 5,1%-ға, яғни 0,168%-дан 0,177%-ға дейін, жалпы фосфор 7,1%-ға, яғни 0,13%-дан 0,14%-ға дейін ұлғайған. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз етілуі 0,8% - ға ұлғайған, яғни 100г топырақта 1,31мг-нан 1,32мг-ға дейін. Калийдің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 1,4%-ға төмендеген, яғни 100г топырақта 35,97мг-нан 35,47мг-ға дейін, бұл минералды тыңайтқыштардың енгізілмеуіне байланысты. В₁ қабатындағы сіңірілген негіздердің қосындысы 1%-ға ұлғайған, яғни 100г топырақта 19,8мг-экв -тен 20,0мг-экв-ке дейін.

Үлкен Нарын ауданының Новохайрузовка ауылдық округіндегі 31-ЖСБП ауыр саздақты сәл шайылған сілтісізденген қара топырақтарымен ұсынылған. Қайталама зерттеулердің деректерін өңдеу нәтижесінде 2019-2024 жылдар аралығында 0-30см қабатында қарашіріктің көрсеткіші өзгеріссіз қалды - яғни 5,3% құрайды, жалпы азот 2,8%-ға ұлғайған, яғни 0,317%-дан 0,326%-ға дейін, жалпы фосфор өзгеріссіз - 0,17% құрайды. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз етілуі 1,2%-ға азайған, яғни 100г топырақта 0,83мг-нан 0,82мг-ға дейін, бұл минералды тыңайтқыштардың енгізілмеуіне байланысты. Калийдің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 0,8%-ға азайған, яғни 100г топырақта 31,20мг-нан 30,95мг-ға дейін.

Үлкен Нарын ауданының Солонов ауылдық округіндегі егістікте орналасқан 32-ЖСБП ауыр саздақты кәдімгі орташа қалың оңтүстік қара топырақтарымен ұсынылған. Қайталама зерттеулердің деректерін өңдеу нәтижесінде 2019-2024 жылдар аралығында 0-30см қабатында қарашірік 2,4%-ға азайған, яғни 4,2%-дан 4,1%-ға дейін, жалпы азоттың үлесі өзгеріссіз – 0,247%-ды құрайды, жалпы фосфордың үлесі өзгермеген – 0,15% . Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз етілуі 1,5%-ға ұлғайған, яғни 100 г топырақта 1,97мг-нан 2,0мг-ға дейін. Калийдің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 0,5%-ға төмендеген, яғни

100г топырақта 45,16мг-нан 44,92мг-ға дейін, бұл минералды тыңайтқыштардың енгізілмеуіне байланысты. В₁ қабатындағы сіңірілген негіздерінің сомасы 2,9%-ға артқан, яғни 100г топырақта 23,9мг-экв -тен 24,6мг-экв-ке дейін.

Үлкен Нарын ауданының Новополяковка ауылдық округіндегі егістікте орналасқан 33-ЖСБП жеңіл сазды кәдімгі жай орташа қалың қара топырақтармен ұсынылған. Қайталама зерттеулердің деректерін өңдеу нәтижесінде 2019 - 2024 жылдар аралығында 0-30см қабатында қарашірік 1,8% - ға ұлғайған, яғни 5,6%-дан 5,7%-ға дейін. Жалпы азоттың үлесі 5,1%-ға азаюы байқалды, 0,334%-дан 0,317%-ға дейін. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз етілуі 3,0%-ға артқан, яғни 100г топырақта 0,66мг-нан 0,68мг-ға дейін. Калийдің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 0,8%-ға ұлғайған, яғни 100г топырақта 34,34мг-нан 34,6мг-ға дейін.

Самар ауданының Мариногор ауылдық округінде ПСПН 34 оңтүстік орташа қуатты орташа сазды топырақтардың қара топырақтарымен ұсынылған егістікте 2024 жылдан бастап егістік қабатында және 0-30 см қабатта тиісінше 2,7% және 2,5% гумус, егістік қабатында 0,138% жалпы азот және 0,130 %, жалпы фосфор 0,16% болды. Егістік қабатында фосфорының жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 1,53 мг/100 г топырақ, бұл фосфор тыңайтқыштарын енгізудің болмауына байланысты. 7,14 мг / 100 г топыраққа егістік қабатында калийінің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі, бұл минералды тыңайтқыштардың енгізілмеуіне байланысты. В₁ қабатында сіңірілген негіздерінің қосындысы 21,4 мг-экв/100 г топыраққа.

Батыс Қазақстан облысында 2024 жылы 5 жартылай стационарлық және 2 стационарлық бақылау пункттерінде қайталама мониторингтік бақылаулар жүргізілді.

Сырым ауданының Жымпиты ауылдық округінде каштан кәдімгі орташа қуатты ауыр сазды топырақтармен ұсынылған ПСПН-11 қайталама зерттеу деректерін өңдеу нәтижесінде 2005 жылдан 2024 жылға дейін егістікте егістік қабатындағы қарашіріктің 5,1% - ға 2,6-дан 2,74% - ға дейін ұлғаюы және 0-30 см қабатта 15,4% - ға 2,54-тен 2,15% - ға дейін азайды, егістік қабатындағы жалпы азоттың 0,126-дан 0,11% - ға дейін 12,7% - ға және 0-30 см қабатта төмендеуі 0,123-тен 0,11% - ға дейін 10,5% - ға төмендеді. Егістік қабатындағы жалпы фосфордың мөлшері 25,4% - ға 0,082-ден 0,11% - ға дейін және 0-30 см қабатында 2% - ға 0,08-ден 0,1% - ға дейін

өсті. Егістік қабатында фосфорының жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 42,6% - ға 1,63-тен 2,84 мг/100 г топыраққа дейін, ал 0-30 см қабатта 40,3% - ға 1,58-ден 2,65 мг/100 г топыраққа дейін өсті, бұл фосфор тыңайтқыштарын үнемі енгізумен байланысты. Егістік қабатында калийінің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 41,4% - ға 33,9-дан 57,94 мг/100 г топыраққа дейін және 0-30 см қабатта 27,9% - ға 31,79-дан 44,08 мг/100 г топыраққа дейін өсті, бұл калий тыңайтқыштарын үнемі қолданумен байланысты. Егістік қабатындағы сіңірілген негіздердің сомасы 18,2%-ға 26,54-тен 21,69 мг-экв/100г топыраққа дейін азайды, 0-30 см қабатта 20,1%-ға 27,6-дан 22,05 мг-экв/100г топыраққа дейін азайды.

Сырым ауданының Жетікөл ауылдық округінде ПСПН-13 2010-2024 жылдар аралығында ашық-каштан кәдімгі орташа қуатты құмды сазды топырақтармен ұсынылған жайылымда А қабатындағы гумусының 2,9% - ға 1,02-ден 1,05% - ға және 0-30 см қабатта 2,1% - ға 0,97-ден 0,99% - ға ұлғаюы байқалды, қабаттағы жалпы азоттың азаюы байқалды Ал 16,7% - ға 0,06-дан 0,05% - ға дейін және 0-30 см қабатта 0,066-дан 0,05% - ға дейін 24,2% - ға азайды. А қабатындағы жалпы фосфордың мөлшері 44,4% - ға 0,09-дан 0,05% - ға дейін және 0-30 см қабатында 43,8% - ға 0,089-дан 0,05% - ға дейін өсті. А қабатындағы фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 57,4% - ға 1,4-тен 3,29 мг/100 г топыраққа дейін, ал 0-30 см қабатта 61,5% - ға 1,08-ден 2,81 мг/100 г топыраққа дейін өсті. А қабатында калийінің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 42,8% - ға 30,7-ден 53,75 мг/100 г топыраққа дейін, ал 0-30 см қабатта 25,9% - ға 37,5-тен 50,57 мг/100 г топыраққа дейін өсті. А қабатында сіңірілген негіздердің сомасы 3,5%-ға 12,64-тен 12,19 мг-экв/100 г топыраққа дейін, 0-30 см қабатта 0,8% - ға 12,7-ден 12,59 мг-экв/100 г топыраққа дейін азайды.

Сырым ауданының Жетікөл ауылдық округінде ПСПН-17 ашық-каштанды кәдімгі орташа қуатты жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған жайылымда 2010 жылдан 2024 жылға дейін В қабатында гумустың 18,4% - ға 1,24-тен 1,52% - ға дейін және 0-30 см қабатта 17,9% - ға 1,14-тен 1,39% - ға дейін ұлғаюы байқалды, В қабаттағы жалпы азоттың өсуі байқалды. А қабатында 0,07-ден 0,08% - ға дейін 12,5% - ға және 0-30 см қабатында 0,076-дан 0,07% - ға дейін 7,8% - ға төмендеді. А қабатындағы жалпы фосфордың мөлшері 22,2% - ға 0,09-дан 0,07% - ға дейін және 0-

30 см қабатында 14,6%-ға 0,082-ден 0,07% - ға дейін өсті. А қабатындағы фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 41,9% - ға 1,65-тен 2,84 мг/100 г топыраққа дейін, ал 0-30 см қабатта 60,1% - ға 1,04-тен 2,61 мг/100 г топыраққа дейін өсті. А қабатында калийінің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 49% - ға 48,9-дан 24,92 мг/100 г топыраққа дейін, ал 0-30 см қабатта 42,4% - ға 40,7-ден 23,43 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. А қабатында сіңірілген негіздердің сомасы 26,1%-ға 12,3-тен 16,63 мг-экв/100 г топыраққа дейін, 0-30 см қабатта 55,7% - ға 13,3-тен 30 мг-экв/100 г топыраққа дейін өсті.

Бәйтерек ауданы Переметный ауылдық округінің қара-қоңыр карбонатты орташа қуатты ауыр сазды топырақтармен ұсынылған ЖСБП-1 қайта зерттеу деректерін өңдеу нәтижесінде егістікте 1995-2024 жылдар аралығында 0-30 см қабатындағы гумустың 13,6% - ға 2,35-тен 2,72% - ға ұлғаюы, 0-30 см қабатындағы жалпы азоттың 14,2% - ға 0,12-ден 0,14% - ға дейін ұлғаюы байқалды. Жалпы фосфордың мөлшері 0-30 см қабатында 60% - ға 0,1-ден 0,04% - ға дейін төмендеді. 0-30 см қабаттағы фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 40,5% - ға 2,08-ден 3,5 мг/100 г топыраққа дейін ұлғайды, бұл фосфор тыңайтқыштарын үнемі қолданумен байланысты. 0-30 см қабаттағы калийдің жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 14,5% - ға 49,1-ден 41,97 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. 0-30 см қабатындағы сіңіру сыйымдылығы 20,8%-ға 28,1-ден 22,25 мг-экв/100 г топыраққа дейін төмендеді.

Жаңақала ауданының Көпжасар ауылдық округінде пспн-19 2011 жылдан 2024 жылға дейін бекітілген жоталы-бұдырлы құмдармен ұсынылған жайылымда 0-30 см қабатындағы гумустың 13,6% - ға 2,35-тен 2,72% - ға ұлғаюы, 0-30 см қабатындағы жалпы азоттың 14,2% - ға 0,12-ден 0,14% - ға ұлғаюы байқалды. 0-30 см қабатындағы жалпы фосфордың мөлшері 0,1-ден 0,04% - ға дейін 60% - ға азайды. 0-30 см қабаттағы фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 40,5% - ға 2,08-ден 3,5 мг/100 г топыраққа дейін өсті. А қабатында калийінің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 0-30 см қабатының 49% - ға 13,6% - ға 49,1-ден 41,97 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді.

Теректі ауданының Шағатай ауылдық округінде қоңыр кәдімгі орташа қуатты орташа сазды топырақтармен ұсынылған босалқы жерлеріндегі СБП-8, 2008 жылдан

2024 жылға дейін А қабатында гумусының 1,6% - ға 1,79-дан 1,82% - ға дейін және 0-30 см қабатта 4,1% - ға 1,61-ден 1,68% - ға дейін ұлғаюы байқалды, А қабатындағы жалпы азоттың төмендеуі байқалды 18,1% 0,11-ден 0,09% - ға дейін және 0-30 см қабатта 0,1-ден 0,08% - ға дейін 20% - ға азайды. А қабатындағы және 0-30см қабатындағы жалпы фосфордың мөлшері 11,1% - ға 0,08-ден 0,09% - ға дейін жоғарлады. А қабатындағы фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз етуі 78,5% - ға 6,62-ден 1,42 мг/100 г топыраққа дейін, ал 0-30 см қабатта 77,6% - ға 5,96-дан 1,33 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. А қабатында калийінің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 82,5% - ға 146,4-тен 25,53 мг/100 г топыраққа дейін, ал 0-30 см қабатта 82,4% - ға 138,9-дан 24,44 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді.

Казталов ауданы Талдыапан ауылдық округінде СБП-14 2009 жылдан 2024 жылға дейін ашық-қоңыр кәдімгі орташа қуатты орташа сазды топырақтармен ұсынылған жайылымда А қабатында гумусының 8,4% - ға 1,85-тен 2,02% - ға дейін және 0-30 см қабатында 8,9% - ға 1,75-тен 1,92% - ға дейін ұлғаюы байқалды, жалпы азоттың азаюы байқалды. А қабатында 0,11-ден 0,09% - ға дейін 18,1% - ға және 0-30 см қабатында 0,1-ден 0,09% - ға дейін 10% - ға төмендеді. А қабатындағы жалпы фосфордың мөлшері 25% - ға 0,12-ден 0,09% - ға дейін және 0-30 см қабатында 18,1% - ға 0,11-ден 0,09% - ға дейін төмендеді. А қабатындағы фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 49,3% - ға 2-ден 3,95 мг/100 г топыраққа дейін, ал 0-30 см қабатта 51,9% - ға 1,79-дан 3,72 мг/100 г топыраққа дейін ұлғайды. А қабатында калийінің жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 42,5% - ға 70,8-ден 40,69 мг/100 г топыраққа дейін, ал 0-30 см қабатта 42,5% - ға 65-тен 37,34 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. А қабатындағы сіңірілген негіздердің сомасы 13,3%-ға 18,75-тен 21,64 мг-экв/100 г топыраққа дейін, 0-30 см қабатта 10,1% - ға 19,65-тен 21,88 мг-экв/100 г топыраққа дейін жоғарлады.

Жамбыл облысында 2024 жылы жер мониторингі жүргізілген жоқ.

Қарағанды облысында 2024 жылы 7 ЖСБП қайталама бақылаулар жүргізілді.

Қарқаралы ауданының М. Мамыраев атындағы ауылдық округінде 2000 жылдан 2024 жылға дейінгі аралықта А_{жыр} қабатындағы кезең ішінде қара-каштан, жеңіл сазды, орташа қаңқалы топырақта 5 ПСПН-де 1,45% - дан 3,90% - ға дейін, шамамен 2,5 есе өсті. Жалпы азоттың мөлшері 2000 жылы 0,097% - дан 2024 жылы 0,182% - ға

дейін шамалы өсті, жалпы фосфордың мөлшері әрең өзгерді, 2000 жылы 0,10%, 2024 жылы 0,128% болды, жылжымалы фосфордың мөлшері 100 г топыраққа 1,63 мг-ден 100 г топыраққа 5,87 мг-ға дейін өсті, яғни одан да көп екі есе, жылжымалы калийдің мөлшері 100 г топыраққа 25,20-дан 7,65 мг-ға дейін төмендеді, ең алдымен ауа-райының қолайсыздығына (құрғақшылық) және микроорганизмдердің әлсіреуіне байланысты.

Қарқаралы ауданының Қырғыз ауылдық округінде пспн 6-да 2000 жылдан 2024 жылға дейін $A_{жыр}$ қабатында қара-каштан толық дамымаған орта Сазды орта қаңқалы топырақтарда 2,21% - дан 3,14% - ға дейін, шамамен 30% - ға өсті. Жалпы азоттың мөлшері 2000 жылы 0,174% - дан 2024 жылы 0,158% - ға дейін шамалы өсті, жалпы фосфордың мөлшері әрең өзгерді, 2000 жылы 0,120%, 2024 жылы 0,120%, жылжымалы фосфордың мөлшері 100 г топыраққа 1,15 мг-ден 100 г топыраққа 1,42 мг-ға дейін өсті, яғни 20% - дан астам, жылжымалы калийдің мөлшері 100 г топыраққа 45,52-ден 9,21 мг-ға дейін төмендеді, қоректік заттардың жылжымалы формаларының құрамы вегетациялық кезеңде үлкен ауытқуларға ұшырайды және көптеген факторларға байланысты.

Қарқаралы ауданының Қ.Аманжолов атындағы ауылдық округінде пспн 51-де қара - каштан кәдімгі орташа қуатты сазды топырақтарда $A_{жыр}$ қабатындағы гумустың мөлшері 2011 жылдан 2024 жылға дейін іс жүзінде өзгерген жоқ, 2011 жылы 2,81%, 2023 жылы-2,84% құрады. Егістік қабатындағы жалпы азоттың мөлшері азайды, 2011 жылы 0,187%, 2024 жылы 0,155% құрады (қамтамасыз ету төмен). Егістік қабатындағы жалпы фосфордың мөлшері де өзгерген жоқ, 2011 жылы 0,130%, 2024 жылы - 0,143% (қамтамасыз ету орташа), шамалы өсім байқалады. 2011 жылы жылжымалы фосфордың мөлшері 100 г топыраққа 0,50 мг құрады, 2024 жылы 100 г топыраққа 2,55 мг құрайды, яғни жылжымалы фосфордың айтарлықтай өсуі байқалады (қамтамасыз ету өте төмен болды, орташа болды), 2024 жылы жылжымалы калийдің мөлшері 100 Г үшін 13,42 мг құрайды (қамтамасыз ету төмен).

Қарқаралы ауданының Қ.Аманжолов селолық округінде ЖСБП 52 қара-қоңыр карбонатты-сортаңды жеңіл сазды топырақтарда 2011 жылдан 2024 жылға дейін $A_{жыр}$ қабатында қарашіріктің 3,08-ден 2,80% - ға дейін ұлғаюы байқалады, жалпы азоттың мөлшері 2011 жылы 0,190% - дан 2024 жылы 0,166% -ға дейін азайды, жылжымалы

калий мен жылжымалы фосфордың мөлшері азайды. «B1» көкжиегінде жылжымалы негіздердің мөлшері 2011 жылы 100 г топыраққа 29,19 мг-экв құраса, 2024 жылы 100 г топыраққа 28,38 мг-экв ті құрады 2011 жылғы құрғақшылыққа, жылжымалы элементтердің ерігіштігінің төмендеуіне және микроорганизмдер қызметінің әлсіреуіне байланысты азайды. Карбонаттардың көмірқышқыл газының мөлшері өзгеріссіз қалды.

Қарқаралы ауданының Қаршығалы ауылдық округінде қара-каштан толық дамымаған орта Сазды орта қаңқалы топырақтарда 53-ші Қаршығалы ауылдық округінде жылдар бойынша жер мониторингінің байқалған көрсеткіштерін салыстырмалы талдау $A_{\text{жыр}}$ қабатындағы қарашіріктің мөлшері 2011 жылдан 2024 жылға дейін 1,84% - дан 2,40% - ға дейін, шамамен 23,3% - ға сәл ұлғайғанын көрсетеді. Жалпы азоттың мөлшері 2011 жылғы 0,131% - дан 2024 жылы 0,124% - ға дейін шамалы өсті, жалпы фосфордың мөлшері әрең өзгерді, 2011 жылы 0,09%, 2024 жылы 0,10% болды, жылжымалы фосфордың мөлшері 100 г топыраққа 1,08 мг-ден 100 г топыраққа 5,12 мг-ға дейін өсті, яғни одан да көп екі есе, жылжымалы калий мөлшері 100 г топыраққа 29,23-тен 6,95 мг-ға дейін төмендеді. Қоректік заттардың жылжымалы формаларының мазмұны вегетациялық кезеңде үлкен ауытқуларға ұшырайды және көптеген факторларға байланысты.

Қарқаралы ауданының Қаршығалы ауылдық округінде қара-каштанды толық дамымаған орта Сазды орта қаңқалы топырақтарда 54 Қаршығалы ауылдық округінде жылдар бойынша жер мониторингінің байқалған көрсеткіштерін салыстырмалы талдау $A_{\text{жыр}}$ қабатындағы қарашіріктің мөлшері 2011 жылдан 2024 жылға дейін 1,48% - дан 2,37% - ға дейін аздап ұлғайғанын көрсетеді. Жалпы азоттың мөлшері 2011 жылғы 0,108% - дан 2024 жылы 0,123% - ға дейін шамалы өсті, жалпы фосфордың мөлшері әрең өзгерді, 2011 жылы 0,08%, 2024 жылы 0,114% болды, жылжымалы фосфордың мөлшері 100 г топыраққа 0,55 мг-ден 100 г топыраққа 3,22 мг-ға дейін өсті, яғни екі есе, жылжымалы калий мөлшері 100 г топыраққа 18,24-тен 4,52 мг-ға дейін төмендеді. Қоректік заттардың жылжымалы формаларының мазмұны вегетациялық кезеңде үлкен ауытқуларға ұшырайды және көптеген факторларға байланысты.

Бұқар Жырау ауданының Үштөбе ауылдық округінде қара-каштан кәдімгі орташа қуатты жеңіл сазды топырақтарда 17-ші МЖӘ-де жылдар бойынша жер мониторингінің байқалатын көрсеткіштерін салыстырмалы талдау $A_{\text{жыр}}$ қабатындағы гумустың құрамы 1997 жылдан 2024 жылға дейін 1,14% - дан 0,92% - ға, яғни шамамен 19% - ға төмендегенін көрсетеді. $A_{\text{жыр}}$ қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 1997 жылғы 0,078% - дан 2024 жылы 0,051% - ға дейін төмендеді (өте төмен қамтамасыз ету), яғни 34% - ға, $A_{\text{жыр}}$ қабатындағы жалпы фосфордың мөлшері 1997 жылы 0,060% - 0, 2024 жылы 0,097% - ((әлсіз қамтамасыз ету), $A_{\text{жыр}}$ қабатында құрамындағы жылжымалы фосфор 100 г топыраққа 1,28 мг-ден 100 г топыраққа 1,50 мг-ға дейін өсті (қамтамасыз етілуі төмен), яғни 17,6% - ға, жылжымалы калий мөлшері 100 г топыраққа 43,09 мг-ден 100 г топыраққа 11,16 мг-ға дейін төмендеді (қамтамасыз етілуі төмен). 2024 жылы қоректік заттардың мөлшері сайт бойынша бес бөліктің үш бөлімінде анықталды, сондықтан талданған мәліметтер дұрыс емес.

Қостанай облысында 2024 жылы 3 стационарлық және 3 жартылай стационарлық бақылау пункттерінде қайта мониторингтік бақылау жүргізілді.

Әулиекөл ауданының Диев селолық округінде № 21 СБП 2011 жылдан 2024 жылға дейін қызыл қоңыр карбонатты орташа қуатты жеңіл сазды топырақта егістік қабатындағы қарашірік 15,6% -ға 2,94-тен 2,48% -ға дейін, 0-30см қабатындағы қарашірік 14,2% -ға 2,8-ден 2,4% -ға дейін азайды. Жыртылатын қабаттағы және 0-30 см қабаттағы жалпы азоттың мөлшері де 9,6% және 4% (0,166-дан 0,15% -ға дейін; тиісінше 0,16% -дан 0,144% -ға дейін). Жалпы фосфордың құрамы бұрынғы деңгейде қалды. Егістік қабатында фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз етілуі 14,8% -ға (0,94-тен 0,8 мг/100 г дейін), 0-30 см қабатта 15,1% -ға (0,86-дан 0,73 мг/100 г дейін) азайды. Егістік қабатында жылжымалы калиймен қамтамасыз етілу 9,8% -ға (56,8-ден 51,2 мг/100г дейін), 0-30см қабатында 12,8% -ға (53,9-дан 47мг/100г дейін) азайды. 0-30 см қабаттағы көлемдік салмақ 1,14-тен 1,11 г/см³ дейін 2,63% азайды. Механикалық құрамдағы бөлшектердің 0,01мм-ден 6,1% -ға, 68,76-дан 64,57% -ға дейін азаюы байқалады, бұл осы топырақтың көп жыртылуына байланысты.

Алтынсарин ауданы Димитров ауылдық округінде № 27 СБП 2011 жылдан 2024 жылға дейін қарапайым орташа қуатты аз массалы ауыр сазды топырақтағы қара топырақта егістік қабатындағы қарашірік құрамы 21,8% -ға, 3,61-ден 4,62% -ға дейін,

0-30см қабатта 3,53-тен 21,9% -ға дейін ұлғайды 4,52%. Егістік қабатындағы жалпы азоттың құрамы 3,66% -ға, 0,21-ден 0,218% -ға дейін ұлғайды, 0-30 см қабатта 0,21-ден 0,212% -ға дейін 0,94% -ға аздап ұлғайды. Жыртылатын қабатта және 0-30 см қабатта жалпы фосфор мөлшері бұрынғы деңгейде қалды. Егістік қабатындағы жылжымалы фосфордың құрамы 38,2% -ға 3,69-дан 2,28 мг/100г дейін және 0-30см қабатындағы 3,32-ден 2,14 мг/100г дейін 35,5% -ға азайды. Егістік жиегінде жылжымалы калий 72,3% -ға (76,3-тен 21,09 мг/100г дейін), 0-30см қабатта 73,8% -ға (70,26-дан 18,41 мг/100г дейін) күрт азайды.

Қостанай ауданының Октябрь селолық округінде № 41 ЖСБП оңтүстік карбонатты-сортаңдалған орташа қуатты ауыр қоспаланған көмірлі топырақтағы қара топырақта 2011 жылдан 2024 жылға дейін жыртылатын қабатта қарашіріктің құрамы 6,9% -ға, 3,58-ден 3,33% -ға дейін төмендеді, 0-30см қабатта 8,5%-ға 3,53-тен 3,23% -ға дейін төмендеді. Жалпы азот пен фосфордың құрамы жыртылатын қабатта және 0-30 см қабатта бұрынғы деңгейде қалды. Егістік қабатындағы жылжымалы фосфордың құрамы 0,99-дан 1,72 мг/100г дейін 42,4% -ға және 0-30см қабатындағы 0,89-дан 1,7 мг/100г дейін 47,6% -ға ұлғайды. Егістік қабатындағы жылжымалы калий 6,7% -ға (61,5-тен 65,9 мг/100г дейін), 0-30см қабатта 6,7% -ға (59,1-ден 63,4 мг/100г дейін) ұлғайды

Әуликөл ауданының Сұлукөл ауылдық округінде № 12 СБП 2011 жылдан 2024 жылға дейін жыртылатын қабатта қарашірік құрамы 9,2% -ға, 1,77-ден 1,95% -ға, 0-30 см қабатта 1,65-тен 17,19% -ға ұлғайды 2,01%. Жалпы азот пен фосфордың құрамы жыртылатын қабатта және 0-30 см қабатта бұрынғы деңгейде қалды. Егістік қабатындағы жылжымалы фосфордың құрамы 2,29-дан 1,13 мг/100г дейін 50,6% -ға және 0-30см қабатындағы 2,99-дан 1,9 мг/100г дейін 36,4% -ға ұлғайды. Жыртылатын қабатта жылжымалы калий 76,52% -ға (75-тен 17,61 мг/100г дейін), 0-30см қабатта 67,9% -ға (65,04-тен 20,90 мг/100г дейін) ұлғайды. Жыртылатын қабатта механикалық құрамда фракцияның 0,01мм-ден кем 8,5% -ға, 21,05-тен 23,02% -ға ұлғаюы байқалады, 0-30 см қабатта фракциялардың 0,01мм-ден кем, 13,5-тен 10,88% -ға дейін 19,4% -ға азаюы байқалады

Сарыкөл ауданының Тағыл селолық округінде № 46 ЖСБП қарапайым карбонатты орташа қуатты аз көлемді ауыр сазды топырақта 2011 жылдан 2024

жылға дейін егістік көкжиегінде қарашірік құрамы 3,53% -дан 4,02% -ға дейін 9,2% -ға ұлғайғаны байқалады 3,38-ден 3,94% -ға дейін 14,2% -ға - 30см. Жыртылатын қабатта және 0-30 см қабатта жалпы азоттың құрамы 23,1% -ға, 0,2% -дан 0,26% -ға дейін ұлғайды. Жалпы фосфордың құрамы жыртылатын қабатта және 0-30 см қабатта 2% -ға, 0,12% -дан 0,15% -ға дейін ұлғайды. Егістік қабатындағы жылжымалы фосфордың құрамы 3,08-ден 2,36 мг/100г дейін 11,2% -ға және 0-30см қабатындағы 2,66-дан 2,16 мг/100г дейін 18,8% -ға азайды. Егістік қабатта жылжымалы калий 68,6% -ға (64,7-ден 20,27 мг/100г дейін), 0-30см қабатта 66,9% -ға (57,65-тен 19,05 мг/100г дейін) ұлғайды. Жыртылатын қабатындағы механикалық құрамдағы фракцияның 0,01мм-ден төмен 16,3% -ға, 58,2-ден 48,67% -ға дейін азаюы байқалады.

Қарасу ауданы Шолақашы ауылдық округінің жерлерінде № 38 ЖСБП қара қоңыр карбонатты-сортаңдалған орташа қуатты жеңіл сазды топырақта 2011 жылдан бастап 2024 жылға дейін егістік қабатындағы қарашірік құрамы 17,4% -ға, 3,21% -дан 2,65% -ға дейін төмендегені байқалады 3,1-ден 2,56% -ға дейін 17,4% -ға - 30см. Жыртылатын қабатта жалпы азоттың құрамы 13,9% -ға, 0,18% -дан 0,155% -ға дейін және 0-30 см қабатта 0,17% -дан 0,149% -ға дейін 12,3% -ға ұлғайды. Жалпы фосфордың құрамы жыртылатын қабатта және 0-30 см қабатта бұрынғы деңгейде қалды. Егістік қабатындағы жылжымалы фосфордың құрамы 2,84-тен 2,27 мг/100г дейін 2% -ға және 0-30см қабатындағы 2,3-тен 2,03 мг/100г дейін 11,8% -ға азайды. Егістік қабатта жылжымалы калий 11,1% -ға (68-ден 76,5 мг/100г дейін), 0-30см қабатта 13,8% -ға (60,3-тен 69,9 мг/100г дейін) ұлғайды. Жыртылатын қабатындағы механикалық құрамдағы фракцияның 0,01 мм-ден аз ұлғаюы 6,2%, 64,6-дан 68,9% -ға дейін байқалады.

Қызылорда облысында 2024 жылы есепті жылы 6 СТН қайта тексерілді.

Жалағаш ауданы Ақсу ауылдық округінде СБП 10 суармалы егістікте жайылмалы шалғынды-батпақты қоңыр күрішті орташа тұзды жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған 2000 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашірік мөлшері бойынша 58,9% -ға 0,7-дан 1,7% -ға ұлғайды. А_{жыр} қабатында жалпы азоттың мөлшері 15,8% -ға 0,108-дан 0,091 % -ға азайды, жалпы фосфордың мөлшері 28,4% -ға 0,098-тен 0,137 % -ға дейін өсті. 2019 жылғы деректермен салыстырғанда фосфордың жылжымалы нысандарымен қамтамасыз

етілуі А_{жыр} қабатындағы 2,74-нан 2,53 мг / 100 г топыраққа дейін 7,7% - ға азайды. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 2000 жылғы бастапқы деректермен салыстырғанда 28,1% - ға 53,5-тен 74,5 мг/100 г топыраққа дейін өсті. Сіңірілген негіздердің сомасы 2000 жылмен салыстырғанда 100 г топыраққа 6-ден 12,9 мг-экв-қа дейін 53,4% - ға өсті.

Жалағаш ауданы Ақсу ауылдық округінде СПН 11 суармалы егістікте жайылмалы шалғынды-батпақты қоңыр қатты сортаңды жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған 2000 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында және 0-30 см қабатта гумустың мөлшері бойынша 0,73-ден 1,6% - ға дейін 54,3% - ға азайды. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 30,3% - ға 0,122-ден 0,085% - ға азайды, жалпы фосфордың мөлшері 19,3% - ға 0,104-ден 0,129% - ға дейін өсті. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 13,2% - ға 2,71-тен 2,35 мг/100 г топыраққа дейін азайды. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 2019 жылмен салыстырғанда 25,7% - ға 50,7-ден 68,2 мг/100 г топыраққа дейін өсті. Сіңірілген негіздердің қосындысы 100 г топыраққа 4,4-дан 13 мг-экв-қа дейін 66,1 % - ға өсті.

Қармақшы ауданы Жаңажол ауылдық округінде СПН 22 егістіктегі жайылмалы шалғынды-батпақты қоңыр орташа сортаңды жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған 2013 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатындағы гумустың құрамы бойынша 10,8% - ға 1,5% - дан 1,68% - ға дейін ұлғайды. ал 0-30 см қабаты 10,7% - ға 1,51-ден 1,69% - ға дейін өсті. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 8,3% - ға 0,096-дан 0,088% - ға дейін азайды, жалпы фосфордың мөлшері 41,7% - ға 0,08-ден 0,137% - ға дейін өсті. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 17,1% - ға 2-ден 2,41 мг / 100 г топыраққа дейін өсті. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 34,8-ден 71 мг/100 г топыраққа дейін 50,9% - ға өсті. Сіңіру сыйымдылығы 100 г топыраққа 21,5-тен 13,4 мг-экв-қа дейін 37,7% - ға төмендеді.

Қармақшы ауданы Жаңажол ауылдық округінде СПН 23 2013 жылдан 2024 жылға дейін егістік алқапта жайылмалы шалғынды-батпақты қоңыр күрішті әлсіз тұзды-сазды жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған, егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашірік мөлшері бойынша 0,6% - ға 1,65-дан 1,66% - ға дейін ұлғайды. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 5,3% - ға 0,094-ден 0,089% - ға дейін азайды,

жалпы фосфордың мөлшері 42,5% - ға 0,073-ден 0,127% - ға дейін өсті. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 17,1% - ға 1,98-ден 2,39 мг/100 г топыраққа дейін өсті. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 40,1% - ға 41,4-ден 69,1 мг/100 г топыраққа дейін өсті. Сіңірілген негіздердің қосындысы 100 г топыраққа 17,3-ден 13,6 мг-экв-ға дейін 21,4 % - ға азайды.

Жаңақорған ауданының Сунак ата ауылдық округінде СПН 37 2014 жылдан 2024 жылға дейін егістік алқапта жайылмалы шалғынды-батпақты қоңыр күрішті орташа сазды жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған, А_{жыр} қабатындағы гумус мөлшері 7,78%-ға 1,54-тен 1,67-ге өсті және 0-30 см қабатта қарашірік мөлшері бойынша 15,5% - ға 1,41-ден 1,67% - ға дейін ұлғайды. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 29,5% - ға 0,122-тен 0,086% - ға дейін азайды, жалпы фосфордың мөлшері 25,9% - ға 0,106-тен 0,143% - ға дейін өсті. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 5,1% - ға 2,39-дан 2,52 мг/100 г топыраққа дейін өсті. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 25,3% - ға 96,6-тен 72,1 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. Сіңірілген негіздердің қосындысы 100 г топыраққа 24,6-ден 14,1 мг-экв-қа дейін 42,6% - ға азайды.

Жаңақорған ауданының Сунак ата ауылдық округінде СПН 38 2014 жылдан 2024 жылға дейін егістік алқапта жайылмалы шалғынды-батпақты қоңыр күрішті орташа сазды жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған, А_{жыр} қабатындағы гумус мөлшері 4,1%-ға 1,72-тен 1,65-ге азайды және 0-30 см қабатта қарашірік мөлшері бойынша 6,1% - ға 1,55-ден 1,65% - ға дейін ұлғайды. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың мөлшері 35,9% - ға 0,128-тен 0,082% - ға дейін азайды, жалпы фосфордың мөлшері 21,4% - ға 0,106-тен 0,135% - ға дейін өсті. А_{жыр} қабатында фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз ету 6,77% - ға 2,34-дан 2,51 мг/100 г топыраққа дейін өсті. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 27,1% - ға 99,0-тен 72,1 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. Сіңірілген негіздердің қосындысы 100 г топыраққа 17,6-ден 13,4 мг-экв-қа дейін 23,9% - ға азайды.

Маңғыстау облысында 2024 жылы жер мониторингі жүргізілген жоқ.

Павлодар облысында 2024 жылы 6 ЖСБП-ге қайта бақылау жүргізілді.

Ақтоғай ауданының Ақжол ауылдық округінде егістікте 50 ЖСБП қою қызыл қоңыр кәдімгі аз қуатты жеңіл саздақты топырақпен ұсынылған, 2009 жылдан 2024

жылға дейін егістік көкжиегіндегі қарашіріктің құрамы 2,52% - ға біртіндеп төмендеді, 1,98% - дан 1,93% - ға дейін, ал 0-30 см қабатта 2,87% - ға өсті, 1,69% - дан 1,74% - ға дейін. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың құрамы 2,7% - ға өсті 0,108-ден 0,111% - ға және жалпы фосфордың құрамы 2,1% - ға өсті 0,097-ден 0,099% - ға дейін. 2009 жылдан бастап Чириков әдісі бойынша жоғарыдан (6,6 мг/100г) орташаға (2,22 мг/100г) дейін Мачигин әдісі бойынша жылжымалы фосфордың құрамы болып өзгерді, жылжымалы калийдің құрамы Мачигин әдісі бойынша сондай-ақ жоғары (109,15 мг/100г).

Железин ауданының Башмачин ауылдық округінде егістікте 5 ЖСБП оңтүстік қара кәдімгі аз қуатты сәл қарашіріктендірілген жеңіл саздақты топырақпен ұсынылған, 2006 жылдан 2024 жылға дейін егістік көкжиегіндегі қарашіріктің шамалы өсуі байқалады 7,59% -, 2,19% - дан бастап 2,37% - ға дейін, ал 0-30 см қабатта 3,73% - ға өсті, 2,06% - дан 2,14% - ға дейін. 2014 жылдан 2024 жылға дейін егістік көкжиегіндегі қарашіріктің шамалы төмендеуі байқалады 2,46% -ға, 2,43% - дан бастап 2,37% - ға дейін, ал 0-30 см қабатта 4,65% - ға төмендеді, 2,58% - дан 2,46% - ға дейін. А_{жыр} қабатындағы жалпы азоттың құрамы 8,47% - ға өсті 0,108-ден 0,118% - ға, ал жалпы фосфордың құрамы 14,6% - ға төмендеді 0,093-тен 0,109% - ға дейін. Топырақтың егістік қабатындағы жылжымалы формалармен қамтамасыз етілуіне келетін болсақ: 2006-2024 жылдардан бастап фосфор (11,5-3,53 мг/100г) – жоғары және орташа және калий (18,5-79,54 мг/100г) - орташа және жоғары (Чириков әдісі бойынша), 2024 жылы топырақтың қамтамасыз етілу деңгейі өсті: фосфор - орташа (2,16 мг/100г) және калий - 0-30см қабатында жоғары (49,29 мг / 100г) (Мачигин әдісі бойынша).

Железин ауданының Башмачин ауылдық округінде суармалы егістіктерде 7 ЖСБП оңтүстік қара терең қайнаулы орташа қуатты сәл қарашіріктендірілген құмай топырақпен ұсынылған, 2006 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында қарашіріктің шамалы, бірақ әлі де 8,26%-ға өсуі байқалды 2,22-де 2,42 %-ға дейін, 0-30 см қабатта 11,2% - ға өсті, 2,12% - дан 2,39% - ға дейін, егістік көкжиегіндегі жалпы азот 4,58% - ға өсті 0,104-тен 0,109%-ға дейін, ал қабатта 0-30 см 5,71% - ға өсті 0,099-дан 0,105%-ға дейін, егістік көкжиегіндегі жалпы фосфор 9,1% - ға өсті 0,088-тен 0,096%-ға дейін, 0-30 см қабатта 9,5% - ға өсті 0,085-дан 0,094%-ға дейін.

Егістік көкжиегіндегі дәнді дақылдарға топырақтың жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі сол деңгейде қалды: фосфор – жоғары (3,48 мг/100г) және калий – жоғары (59,61 мг/100 г.) 0-30 см қабатта, 2024 жылы жылжымалы фосфор – жоғары (3,29/100г.) және жылжымалы калий – жоғары (57,83 мг/100 г. Мачигин әдісі бойынша).

Тереңкөл ауданының Алтай ауылдық округінде 33 ЖСБП қою қызыл қоңыр кәдімгі аз қуатты орташа саздақты топырақпен ұсынылған, егістікте, 2007 жылдан 2024 жылға дейін 0-30 см қабатында барлық бақыланатын топырақ көрсеткіштері бойынша қарашірік құрамының шамалы төмендеуі байқалды 2,44-тен 2,02% - ға дейін, 0-30см қабатындағы жалпы азоттың 0,119-дан 0,091% - ға дейін, сол қабаттағы жалпы фосфор 0,099-дан 0,078% - ға дейін. 0-30 см қабаттағы жылжымалы нысандармен қамтамасыз етілуі фосформен (2,84 мг/100г) және калиймен (67,79 мг/100г) 2007 жылдағыдай (Мачигин әдісі бойынша), 2024 жылмен салыстырғанда фосфорға жоғары болып қалды (13,2 мг/100 г.) және жылжымалы калиеге орташа (22,7 мг/100 г.) (Мачигин әдісі бойынша).

Тереңкөл ауданының Байқоныс ауылдық округінде 53 ЖСБП егістікте 2010 жылдан 2024 жылға дейін қою қызыл қоңыр кәдімгі аз қуатты жеңіл саздақты топырақтарда 0-30 см қабатындағы қарашіріктің шамалы төмендеуі 4,57% - ға байқаланады 1,75-тен 1,67% - ға. 2010 жылдан бастап А_{жыр} қабатындағы жалпы азот мөлшері 3,96% - ға 0,101-ден 0,097% - ға, жалпы фосфор 7,9% - ға 0,088-ден 0,081% - ға азайды. 2010 жылы фосфор мен калийдің жылжымалы формалары Чириков әдісімен анықталды. Осы әдістемеге сәйкес 0-30см қабатының жылжымалы нысандар құрамы құрастырған: фосфор 2,62 мг/100 г. топыраққа және калий 20,2 мг/100 г топыраққа. Алынған мәліметтер фосформен орташа және калиймен орташа дәнді дақылдарына топырақтың қамтамасыз етілгендігін көрсетеді. 2024 жылы фосфор мен калийдің жылжымалы формаларының құрамы Мачигин әдісімен анықталды. Осы әдіс бойынша талданатын қабаттағы элементтердің құрамы: фосфор-2,62 мг/100 г. топыраққа және калий-73,87 мг / 100 г. топыраққа. Осы әдістемеге сәйкес дәнді дақылдарға топырақтың қамтамасыз етілуі фосформен орташа және калиемен жоғары.

Шарбақты ауданының Сосновка ауылдық округінде суарылмайтын егістікте 36 ЖСБП қою қызыл қоңыр кәдімгі аз қуатты жеңіл саздақты топырақпен ұсынылған, 2008 жылдан 2024 жылға дейін егістік көкжиегіндегі қарашіріктің (11,1%) шамалы төмендеуі байқалады 1,26%-дан 1,12% – ға дейін, ал 0-30см қабатында көрсеткіш 1,14% - дан 1,07% - ға дейін төмендеді. А_{жыр} қабатындағы жалпы формалардың құрамы аздап төмендеу байқалады: егістік қабатындағы 10,6% - ға азот 0,066-дан 0,059% - ға дейін, 21,5% - ға жалпы фосфор 0,051-ден 0,04% - ға дейін, бұл өсімдік қалдықтарының қалуымен және микроорганизмдердің белсенділігінің артуымен айқын байланысты. Қамтамасыз етілуі жылжымалы формалармен өзгеріссіз қалды: фосфор-орташа, калий-жоғары.

Солтүстік Қазақстан облысында 2024 жылы 1 СБП және 5 ЖСБП қайталама бақылаулар жүргізілді.

Мамлют ауданында жүргізілген зерттеу негізінде 2005 жылы № 13 жартылай стационарлық бақылау пункті салынды. Топырақтың бастапқы анықтамасы – шамалы кебірленген орташа қабатты шалғынды-қара топырақты жеңіл сазды топырақ. 13-ЖСБП-де кезекті қайта зерттеу 2024 жылы жүргізілді.

Мониторинг басталғаннан бері өткен уақыт кезеңі (19 жыл) 2019 жылға дейін қарашірік құрамының біртіндеп 6% - ға төмендегенін байқадық, бірақ соңғы бес жылда біз қарашіріктің 2005 жылғы бастапқы мәніне дейін көтерілгенін байқадық. 2005-2024 жылдары А_{жыр} қабатында қарашірік құрамының динамикасы – +4,4%, 0-30см қабатында – +4,4% құрады. Гумустың оң динамикасы ауа-райының жағдайымен, сондай-ақ гумустың құрамын сақтауға және қалпына келтіруге бағытталған топырақты қорғау шараларының кешенін қолданумен байланысты болуы мүмкін. Алдыңғы жылдары жауын-шашын көп болды, бұл топырақта органикалық массаның өсуіне және жиналуына ықпал етті, ал өткен жыл температуралық режимде орташа жылдық температурадан асып түсті, бұл органикалық заттарды гумуска айналдыратын микроорганизмдердің жұмысына пайдалы әсер етті.

Жалпы азоттың мөлшері жыртында қабатта да, "0-30см" қабатында да айтарлықтай төмендеді және сәйкесінше -20,5% және -20,5% құрайды.

Жалпы фосфордың мөлшері 2005 жылғы деңгейде қалды, ал жылжымалы фосфор – 24,4% - ға, жылжымалы калий - +25,1% - ға өсті. Бұл жағдайда мұндай

өзгерістер тыңайтқыштардың фонында байқалмайды. Сондықтан қоректік заттардың құрамының өзгеруі ауа-райына және топырақты өңдеу жүйесіне тікелей байланысты.

Мониторинг жүргізу процесінде №13 ЖСБП-де ауыспалы натрийдің жоғарылауы байқалады, өзгерістер топырақ профилі бойынша ауысуына және топырақтың топырақ-сіңіру кешенінде сіңірілген кальцийді натриймен алмастыруға байланысты.

Осылайша, ауыспалы натрий құрамының динамикасы 2005-2024 жылдары +353,8% құрады. Мұндай процестер тұздалған жер асты сулары деңгейінің көтерілуіне және тұздардың жоғары қарай профильге ауысуына байланысты болуы мүмкін.

Ұқсас тұжырымдарды топырақтың тұздануы арқылы жасауға болады.

2024 жылы "70-80 см" қабатында тұзданудың әлсіз дәрежесі байқалады, тұздану түрі хлорид-сульфатты.

"BC" қабатында суда еритін тұздардың саны 2019 жылмен салыстырғанда 4,7% - ға өсті, бұл топырақ ерітінділерінің маусымдық ауытқуларымен байланысты. Суда еритін тұздардың жоғарғы шекарасы 70-80 см деңгейінде қалды.

Механикалық құрамы бойынша өзгерістер байқалмайды.

2005 жылы Қызылжар ауданында орташа қабатты шалғынды-қара топырақты ауыр саздақты топырақта салынған ПСПН 12-де кезекті қайталама бақылаулар жүргізілді.

Мониторинг жүргізу басталғаннан бері өткен уақыт кезеңінде (19 жыл) жыртынды қабатында гумус құрамының біртіндеп төмендеуі байқалады. Бастапқы деректермен салыстырғанда 2024 жылы динамика - 8,9% құрайды, мүмкін бұл минералды тыңайтқыштарды жеткіліксіз қолданған кезде өсімдіктердің қоректік заттардың қарқынды шығарылуымен байланысты, топырақтың органикалық заттары ыдырайды.

2024 жылы жыртынды қабатта жалпы азоттың құрамы 2,4%-ға көтерілгені, "0-30см" қабатында 0,4% - ға төмендегені байқалады.

А_{жыр} қабатында да, "0-30см" қабатында да жалпы фосфордың көрсеткіштері бастапқы деректер деңгейінде қалды.

2024 жылдың деректері бойынша жылжымалы фосфор бойынша көрсеткіштер $A_{\text{жыр}}$ қабатында +188,4% - ға және 0-30см қабатында +176,6% - ға ұлғайды, бұл өткен жылдары ауыл шаруашылығы алқаптарын егу кезінде қатарға минералды тыңайтқыштарды енгізумен байланысты.

Бақылау басталғаннан бастап жылжымалы калийдің біртіндеп төмендеуі байқалады. Мәселен, 2024 жылы жыртынды қабатында бастапқы деректермен салыстырғанда динамика -10,0% құрады.

Мониторинг жүргізу кезінде сіңірілген натрий құрамының топырақ-сіңіру кешенінде біртіндеп ұлғаюы байқалады. Өзгерістер топырақ профиліндегі миграциямен және топырақтың топырақ-сіңіру кешеніндегі натрий кальциймен алмасуына байланысты болуы мүмкін.

Механикалық құрамы бойынша өзгерістер байқалмады.

Кезекті қайталама бақылаулар 2019 жылы Есіл ауданында жеңіл жазды аз қарашірікті орта қабатты нақты қара топырағында салынған 25-ші СПН-да жүргізілді.

2019-2024 жылдары $A_{\text{жыр}}$ қабатында гумус құрамының динамикасы +8,7%, 0-30см қабатында – +9,8% құрады. Гумустың оң динамикасы ауа-райының жағдайымен, сондай-ақ гумустың құрамын сақтауға және қалпына келтіруге бағытталған топырақты қорғау шараларының кешенін қолданумен байланысты болуы мүмкін. Алдыңғы жылдары жауын-шашын көп болды, бұл топырақта органикалық массаның өсуіне және жиналуына ықпал етті, ал өткен жыл температуралық режимде орташа жылдық температурадан асып түсті, бұл органикалық заттарды гумусқа айналдыратын микроорганизмдердің жұмысына пайдалы әсер етті.

Жалпы азоттың мөлшері жыртынды қабатта да, "0-30см" қабатында да гумустың құрамына сәйкес өзгереді және сәйкесінше +1,3% және +4,8% құрайды.

Топырақтағы фосфордың жалпы және жылжымалы формаларының өзгеруі байқалады. Сонымен, жыртынды қабатта жалпы фосфордың мөлшері 2019 жылдың деңгейінде қалды, ал «0-30см» қабатында ол 7,1% – ға, ал жылжымалы фосфор 11,5% - ға, жылжымалы калий 14,7% - ға өсті. Бұл жағдайда мұндай өзгерістер тыңайтқыш енгізуімен байланысы жоқ. Сондықтан қоректік заттардың құрамының өзгеруі ауа-райына және топырақты өңдеу жүйесіне, сондай-ақ өсімдіктердің тамырлы топырақ

қабатынан фосфордың жылжымалы формаларын қарқынды алып тастауына тікелей байланысты.

Сіңірілген негіздердің сомасы 5% - ға төмендеді. 2019-2022 жылдардағы салыстырмалы талдау нәтижелері бойынша "B1" қабатында сіңірілген натрий құрамының өзгеруі –8,3% құрайды.

Механикалық құрамы ауыр саздақты. Механикалық құрамы бойынша өзгерістер байқалмайды.

2014 жылы Шал ақын ауданында жеңіл сазды аз қарашірікті карбонатты орта қабатты нақты қара топырақта ПСПН №46 салынды. Кезекті қайталама зерттеулер 2024 жылы жүргізілді.

Мониторинг басталғаннан бері өткен уақыт кезеңінде (10 жыл) 2019 жылға дейін жыртымды қабатта гумустың біртіндеп 7% - ға төмендеуі байқалды, бірақ соңғы бес жылда біз гумустың 2014 жылдың бастапқы мәніне дейін жоғарылауын байқадық. 2014-2024 жылдары А_{жыр} қабатында қарашірік құрамының динамикасы – +3,4%, 0-30см қабатында -3,1% құрады. Гумустың оң динамикасы ауа-райының жағдайымен, сондай-ақ гумустың құрамын сақтауға және қалпына келтіруге бағытталған топырақты қорғау шараларының кешенін қолданумен байланысты болуы мүмкін. Алдыңғы жылдары жауын-шашын көп болды, бұл топырақта органикалық массаның өсуіне және жиналуына ықпал етті, ал өткен жыл температуралық режимде орташа жылдық температурадан асып түсті, бұл органикалық заттарды гумусқа айналдыратын микроорганизмдердің жұмысына пайдалы әсер етті.

Жыртынды қабатта жалпы азоттың мөлшері өзгеріссіз қалды, "0-30см" қабатында гумустың құрамына сәйкес өзгереді және динамика -4,5% құрайды.

Топырақтағы фосфордың жалпы және жылжымалы формаларының өзгеруі байқалады. Сонымен, жалпы фосфордың мөлшері жыртынды қабатта 7,7% - ға, ал жылжымалы фосфор - 97,2% - ға, жылжымалы калий - +16,3% - ға өсті. Бұл жағдайда мұндай өзгерістер тыңайтқыш енгізуімен байланысы жоқ. Сондықтан қоректік заттардың құрамының өзгеруі ауа-райына және топырақты өңдеу жүйесіне тікелей байланысты.

Сіңірілген негіздердің сомасы "B1" қабатында 26,8% - ға өсті. 2014-2024 жылдардағы салыстырмалы талдау нәтижелері бойынша "B1" қабатында сіңірілген натрий құрамының өзгеруі – -88,0% құрайды.

Механикалық құрамы жеңіл сазды. Механикалық құрамы бойынша өзгерістер байқалмайды.

Кезекті қайталама бақылаулар 2014 жылы Тайынша ауданында ауыр саздақты шамалы қарашірікті орташа қабатты нақты кара топырақта салынған ПСПН №47-де жүргізілді.

Мониторинг басталғаннан бері өткен уақыт кезеңінде (10 жыл) 2019 жылға дейін жыртынды қабатта гумустың біртіндеп 8% - ға дейін төмендеуі байқалды, бірақ соңғы бес жылда біз 2014 жылдың бастапқы мәндерімен салыстырғанда гумустың жоғарылауын байқадық. 2014-2024 жылдары А_{жыр} қабатында қарашірік құрамының динамикасы – +5,5%, 0-30см қабатында – +2,6% құрады. Гумустың оң динамикасы ауа-райының жағдайымен, сондай-ақ гумустың құрамын сақтауға және қалпына келтіруге бағытталған топырақты қорғау шараларының кешенін қолданумен байланысты болуы мүмкін.

Жыртынды қабаттағы жалпы азоттың мөлшері 2,4%-ға өсті, "0-30см" қабатында гумустың құрамына сәйкес өзгереді және -3,1% құрайды.

Топырақтағы фосфордың жалпы және жылжымалы формаларының өзгеруі байқалады. Сонымен, жалпы фосфордың мөлшері жыртынды қабатта +9,1% - ға, ал жылжымалы фосфор -34,9% - ға азайды, жылжымалы калий - +1,1% - ға өсті. Бұл жағдайда мұндай өзгерістер тыңайтқыш енгізуімен байланысы жоқ. Сондықтан қоректік заттардың құрамының өзгеруі ауа-райына және топырақты өңдеу жүйесіне тікелей байланысты.

Сіңірілген негіздердің сомасы "B1" қабатында 1,4% - ға өсті. 2014-2024 жылдардағы салыстырмалы талдау нәтижелері бойынша "B1" қабатында сіңірілген натрий құрамының өзгеруі – -52,9% құрайды, өзгерістер топырақ профилі бойынша миграциясы және топырақтың топырақ-сіңіру кешеніндегі натрий кальциймен алмастырылуына байланысты болуы мүмкін.

Механикалық құрамы жеңіл сазды. Механикалық құрамы бойынша өзгерістер байқалмайды.

2006 жылы Ғабит Мүсірепов атындағы ауданда орташа сазды шамалы қарашірікті карбонатты орташа қабатты оңтүстіктің қара топырағында салынған ПСПН 19-да қайталама бақылаулар жүргізілді. Мониторинг жүргізу басталғаннан кейінгі уақыт кезеңінде (17 жыл) қарашірік құрамының біртіндеп төмендеуі байқалады. 2006-2023 жылдары $A_{\text{жыр}}$ қабатында қарашірік құрамының динамикасы – 18,8%, 0-30 см қабатында қарашірік мөлшері 21,9% - ға азайды.

2024 жылы оңтүстік қара топырақ субзонасының дала аймағында ЖСБП №31-де кезекті қайталама бақылаулар жүргізілді.

2007-2024 жылдары $A_{\text{жыр}}$ қабатында қарашірік құрамының динамикасы – +18,2%, 0-30см қабатында – +16,7% құрады. Гумустың оң динамикасы ауа-райының жағдайымен, сондай-ақ гумустың құрамын сақтауға және қалпына келтіруге бағытталған топырақты қорғау шараларының кешенін қолданумен байланысты болуы мүмкін. Алдыңғы жылдары жауын-шашын көп болды, бұл топырақта органикалық массаның өсуіне және жиналуына ықпал етті, ал өткен жыл температуралық режимде орташа жылдық температурадан асып түсті, бұл органикалық заттарды гумуска айналдыратын микроорганизмдердің жұмысына пайдалы әсер етті.

Жыртынды қабаттағы жалпы және гидролизденетін азоттың мөлшері тиісінше - 8,0% және -5,8% - ға және 0-30 см қабатының -32,4% және -29,2% - ға азаюы байқалады.

Топырақтағы фосфордың жалпы және жылжымалы формаларының өзгеруі байқалады. Сонымен, жыртынды қабаттағы жылжымалы фосфордың мөлшері 2007 жылғы деңгейде қалды, ал 0-30 см қабатта ол 2,6% – ға, ал жалпы фосфор 9,1% - ға, жылжымалы калий 0,6%-ға өсті. Бұл жағдайда мұндай өзгерістер тыңайтқыштардың фонында байқалмайды. Сондықтан қоректік заттардың құрамының өзгеруі ауа-райына және топырақты өңдеу жүйесіне, сондай-ақ өсімдіктердің тамырлы топырақ қабатынан фосфордың жылжымалы формаларын қарқынды алып тастауына тікелей байланысты.

Сіңірілген негіздердің сомасы 2007 жылмен салыстырғанда 0,03% - ға шамалы өсті. 2007-2022 жылдардағы салыстырмалы талдау нәтижелері бойынша "B1" қабатындағы сіңірілген натрий құрамының өзгеруі – +23,3% құрайды, өзгерістер

топырақ профилі бойынша ауысуына және топырақтың топырақ-сіңіру кешеніндегі сіңірілген кальцийді натриймен алмастыруға байланысты болуы мүмкін.

Механикалық құрамы ауыр сазды. Механикалық құрамы бойынша өзгерістер байқалмайды.

Түркістан облысында 2024 жылы 6 ЖСБП-ге қайта бақылау жүргізілді.

2024 жылы Түлкібас ауданының Балықты ауылдық округіндегі ЖСБП №49 алаңда тақырыптық жоспарға сәйкес ауыл саздақты орташа қабатты кәдімгі сұрғылт-нағыз қоңыр топырақ ұсынылған бозғылт егістіктегі топырақтың қайта мониторингі салынды, 2024 жылы 0-30 см қабатта қарашірік мөлшері 1,72% – құрайды, бұл 1965 жылдың бастапқы мәнінен -16,5% - ға аз.

2024 жылы 0-30 см қабатындағы жалпы азоттың мөлшері – 0,133% құрайды, бұл -6,9% - ға аз.

2024 жылы 0-30 см есептік қабаттағы зерттеулер Жалпы фосфордың мөлшері – 0,142% құрайды, бұл зерттеудің 1965 жылымен салыстырғанда -15,4% - ға аз.

Шардара ауданының К.Тұрысбеков ауылдық округінде жайылманың шамалы сортаңды шалғындық ашық сұр топырағы орташа саздақты суармалы ұсынылған суармалы егістіктегі ЖСБП №61 алаң, 1990 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында және 0-30 см қабатында қарашірік 25% - ға 1,52-ден 1,14% - ға дейін, жалпы азот 22,8% - ға 0,114-тен 0,088% - ға дейін ұлғайды, бұл бүкіл байланысты егістік алқаптарын тиісті күтіммен, егіншілік мәдениетінің жоғарылауымен, мүмкін, ыдырайтын органикалық массаны қалдырған дақылдың түрімен. Жалпы фосфордың мөлшері 36,8% - ға 0,108-ден 0,171% - ға дейін төмендейді. Осы жылдар ішінде фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз етілуі 40,2% - ға 1,99-ден 1,19 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді, бұл топырақпен қамтамасыз етудің төмен дәрежесіне сәйкес келеді және фосфор тыңайтқыштарының есептік дозаларын енгізуді талап етеді. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 69,5% - да 11,3-тен 37,13 мг/100 г топыраққа дейін, бұл оның топырақпен қамтамасыз етілуінің орташа деңгейіне сәйкес келеді және калий тыңайтқышы арқылы оның топырақтағы қорын толықтыру қажеттілігін көрсетеді.

Жетісай ауданының Ералиева ауылдық округінде ЖСБП №58 алаңда суармалы егістіктен Орташа сортаңды оңтүстіктің шалғынды ашық сұр суармалы орташа

саздақты Топырақтардың сероземаларында 1998 жылдан 2024 жылға дейін қарашірік мөлшері егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашіріктің гумустың мөлшері көбейді 16,7% - ға 0,70-тен 0,84% - ға. Жалпы азот мөлшері 3,1% - ға 0,066-ден 0,064% - ға, жалпы фосфор 19,4% - ға 0,180-ден 0,145% - ға азайды. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз ету 37,8% - ға 2,36-ден 1,47 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді, бұл фосфор тыңайтқыштарын енгізудің болмауына байланысты. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 43,1% - ға 15,2-ден 26,7 мг / 100 г топыраққа дейінгі деңгейде қалды.

Сауран ауданының Ескі Иқан ауылдық округінде ЖСБП №13 алаңда суармалы егістіктегі Кәдімгі оңтүстіктің шалғынды ашық сұр суармалы қатты саздақты Топырақтардың ұсынылған сероземалары 1993 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатындағы гумустың мөлшері (0-30 см) 7,9% - ға 1,27-ден 1,17% - ға дейін азайды, жалпы азот 5,5% - ға 0,085-тен 0,09%-ға дейін өсті, жалпы фосфор азайды 30,0% - ға 0,21 –ден 0,147% - ға дейін. Жылжымалы фосформен қамтамасыз ету 67,1% - ға 5,9-дан 1,94 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді, бұл соңғы жылдары органикалық және минералды тыңайтқыштарды қолданбаумен байланысты. Жылжымалы калий 95,4% - ға 1,56-ден 34,47 мг/100 г топыраққа дейін көбейді, бұл оның топырақпен қамтамасыз етілуінің төмен деңгейіне сәйкес келеді және оны калий тыңайтқышы арқылы топырақта толтыру қажеттілігін көрсетеді.

Байдыбек ауданының Бөген ауылдық округінде ЖСБП №55 алаңда суармалы егістіктегі Кәдімгі оңтүстіктің нақты сұр суармалы орташа саздақты Топырақтардың ұсынылған сероземалары 1982 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатындағы гумустың мөлшері (0-30 см) 22,5% - ға 1,33-ден 1,03% - ға дейін азайды. Жалпы азот және фосфор Осы бақылау кезеңінде тиісінше 21,8% - ға 0,101-ден 0,079% - ға дейін төмендеу және 16,5% - ға 0,171-ден 0,205% - ға дейін азайды. Жылжымалы фосформен қамтамасыз ету 2,09-дан 1,40 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді, алмасу калийі 14,3-тен 40,01 мг/100 г топыраққа дейін өсті.

Сайрам ауданының Көлкент ауылдық округінде ЖСБП №52 алаңда суармалы егістіктегі Кәдімгі оңтүстіктің нақты сұр суармалы орташа саздақты Топырақтардың ұсынылған сероземалары 1985 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында (0-30 см) 15,3% - ға 0,99-дан 1,17% - ға дейін өсті. Жалпы азот мөлшері 8,1% - ға 0,098-ден

0,090% - ға дейін азады, ал жалпы фосфор -9,9% - ға 0,118-ден 0,131% - ға дейін төмендеді. Егістік қабатындағы фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз ету 53,5% - ға 2,54-тен 1,18 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 88,9% - ға 5,4-тен 48,7 мг/100 г топыраққа дейін өсті, бұл олардың суару нормаларының жоғарылауымен және сәйкесінше ылғалдануымен ерігіштігіне байланысты.

Абай облысында 2024 жылы 2 СБА және 4 ЖСБА қайталама бақылаулар жүргізілді.

Бородулиха ауданының Жернов ауылдық округінде, кәдімгі сәл шайылған оңтүстік қара топырағы жеңіл сазды топырақтарымен ұсынылған 4 жартылай стационарлық бақылау алаңында (ЖСБА), егістік алқапта 1996 жылдан 2024 жылға дейін жердің жыртылатын қабаты мен 0-30 см қабатта қарашірік тиісінше 2,16%-дан 1,99%-ға дейін 7,87%-ға, және 2,08%-дан 1,97%-ға дейін 5,28%-ға азайған, жердің жыртылатын қабатында жалпы азот 0,129%-дан 0,121%-ға дейін 6,2%-ға, 0-30 см қабатында 0,125%-дан 0,12%-ға дейін 4%-ға азайған. 0-30 см мен жердің жыртылатын қабатында жалпы фосфордың мөлшері 0,12%-дан 0,13%-ға дейін 7,69%-ға аз-маз көбейген. Жердің жыртылатын А қабаты жылжымалы фосформен қамтамасыз етілуі мг/100 гр топырақтың 2,79%-дан 1,59%-ға дейін 43,1%-ға, ал 0-30 см қабатта 2,46%-дан 1,57%-ға дейін 4%-ға азайған, мг/100 гр топырақтың жылжымалы калиі 32,05%-дан 35,71%-ға дейін 10,2%-ға ұлғайған. 100 гр топыраққа сіңіру сыйымдылығы 15,22%-дан 17,74 мг-экв-қа 14,2 % дейін ұлғайған.

Бесқарағай ауданының Жетіжар ауылдық округінде каштан кәдімгі орташа қуатты орташа сазды топырақтармен ұсынылған ПСПН 13, егістікте 1995 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында қарашірік тиісінше 12,9% - ға 2,33-тен 2,03% - ға дейін және 0-30 см қабатта 16,3% - дан 2,32-ден 1,94% - ға, жалпы азоттың 1,6% - ға төмендеуі байқалды % 0,123 дейін 0,121% және 3,4% 0,117-ден 0,113% - ға дейін. Жалпы фосфордың мөлшері 0,11 % өзгеріссіз қалды. Егістік қабатында $A_{жыр}$ қабатындағы фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 13,1% - ға 3,21-ден 2,79 мг/100 г топыраққа дейін, жылжымалы калий 7,1% - ға 20,3-тен 18,87 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді. Сіңіру сыйымдылығы 100 г топыраққа 22,59-дан 23,48 мг-экв-ға дейін 3,8% - ға өсті.

Бесқарағай ауданының Жетіжар ауылдық округінде жайылмалы шалғынды каштан далалы жеңіл сазды топырақтармен ұсынылған ПСПН 14, 1995-2024 жылдар аралығында егістік алқапта және 0-30 см қабатта қарашіріктің тиісінше 22,4% - ға 2,01-ден 2,59% - ға дейін ұлғаюы және 1,87-ден 1,68% - ға 10,1% - ға азаюы, қарашіріктің 1,87-ден 1,68% - ға ұлғаюы байқалды жалпы азот 24,6 % 0,116-дан 0,154% - ға дейін және 1% - ға 0,11-ден 0,099% - ға дейін төмендеу. Жалпы фосфордың мөлшері 0,11 % өзгеріссіз қалды. Егістік қабатында А_{жыр} қабатындағы фосфордың жылжымалы формаларымен қамтамасыз етілуі 33,3% - ға 1,64-тен 2,46 мг/100 г топыраққа дейін ұлғайды, жылжымалы калий 19,5% - ға 9,9-дан 12,3 мг/100 г топыраққа дейін азайды. Сіңіру сыйымдылығы 100 г топыраққа 11,08-ден 9,79 мг-экв-қа дейін 11,7% - ға төмендеді.

Жарма ауданының Қарасу ауылдық округінде, кәдімгі орташа қалың қою қызғылт шамалы ұсақ тастарымен жеңіл сазды топырақтарымен ұсынылған 26 жартылай стационарлық бақылау алаңында (ЖСБА), егістік алқапта 1996 жылдан 2024 жыл бойынша жердің жыртылатын қабаты мен 0-30 см қабатында 1,49-дан 1,36%-ға дейін 8,8%-ға, 1,44%-дан 1,31%-ға дейін 9%-ға тиісінше қарашіріктің ұлғайғаны болған, 0,1%-дан 0,087%-ға дейін 13%-ға және 0,1%-дан 0,084%-ға дейін 16%-ға жалпы азот ұлғайған. Жалпы фосфордың құрамы өзгеріссіз қалған. Жердің жыртылатын қабатында жылжымалы фосфор формаларымен қамтамасыз етілуі мг/100 гр топырақтың 1-ден 0,94 дейін 6%-ға азайған. Жылжымалы калиймен қамтамасыз етілуі 100 гр топыраққа 26,8-ден 25,9-дейін 3,3%-ға азайған. 100 гр топырақтың 18,88-ден 18,47-дейін мг-экв 2,1%-ға сіңіру сыйымдылығы азайған.

Көкпекті ауданының Үлкен Бөкен ауылдық округінде қара-каштан кәдімгі орташа қуатты орташа сазды орташа сазды топырақтармен ұсынылған егістікте 1997 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашірік тиісінше 11,4% - ға 1,83% - дан 1,62% - ға дейін және 10,1% - ға 1,78% - дан 1,6% - ға дейін төмендеді, жалпы азот 0,12%-дан 0,096% - ға дейін 2% - ға және 0,11% - дан 0,093% - ға дейін 15,4% - ға төмендеді, жалпы фосфор өзгерген жоқ және 0,08-0,09% құрайды. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз ету 9,5% - ға 1,36-дан 1,23 мг/100 г топыраққа және калий 4,1% - ға 26,2-ден 25,11 мг/100 г топыраққа дейін төмендеді.

В1 қабатының сіңіру сыйымдылығы тек 1,19%-ға 21-ден 20,75 мг-экв/100 г топыраққа дейін төмендеді.

Көкжайық ауылдық округінде Көкпекті ауданында Қара-каштанды орташа қуатты кәдімгі сәл қиыршық тасты орташа сазды топырақтармен ұсынылған егістікте 7 ст, 1997 жылдан 2024 жылға дейін егістік қабатында және 0-30 см қабатта қарашірік тиісінше 1% - ға 1,9-дан 1,71% - ға және 12,7% - ға 1,89-дан 1,65% - ға, жалпы азот 1,89-дан 1,65% - ға азайды. 8.1% 0,11 - ден 0,101% - ға дейін және 10,9% - ға 0,11-ден 0,098% - ға дейін төмендеді, жалпы фосфордың 8,3% - ға 0,12-ден 0,11% - ға төмендеуі. Фосфордың жылжымалы түрлерімен қамтамасыз ету 9,9% - ға 1,45-тен 1,61 мг/100 г топыраққа дейін өсті. Жылжымалы калиймен қамтамасыз ету 100 г топыраққа 45,9-дан 46,2 мг-ға дейін 0,6% - ға өсті. В1 қабатының сіңіру сыйымдылығы 2,8%-ға 19,35-тен 19,9 мг-экв/100 г топыраққа дейін өсті.

Жетісу облысында 2024 жылы жер мониторингі жүргізілген жоқ.

4.5. Топырақты зерттеу және топырақты бағалау

4.5.1. Топырақты зерттеу

Қазақстан Республикасының жерге орналастыру қызметі тақырыптық топырақ карталарының тұтас сериясын, топырақты сипаттау мен жіктеуді, жерді ұтымды пайдалану және қорғау жөніндегі ұсынымдарды жасай отырып, топырақ, топырақ-мелиоративтік, топырақ-эрозиялық, топырақ-геохимиялық зерттеулердің үлкен көлемін орындады. Топырақ картографиясы республиканың барлық өңірлерінде жүргізілді.

Топырақ іздестіру жұмыстары Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2023 жылғы 22 ақпандағы №75 бұйрығымен бекітілген Әдістемеге сәйкес жүргізіледі. Әдістеменің 97-тармағына сәйкес, материалдар пайдаланылған сәттен бастап суармалы емес жерлер үшін 15 жыл, суармалы жерлер үшін 10 жыл өткен жағдайда ескірген болып есептеледі.

Топырақ іздестіру жұмыстарының негізгі көлемі 2000 жылға дейін жүргізіліп, республика аумағының 119,4 млн гектары қамтылған, бұл ауыл шаруашылығы жерлерінің жалпы ауданының 62,6 %-ын құраған. Алайда материалдардың мерзімінің өтуіне байланысты, 2024 жылға қарай бұл көрсеткіш 107,6 млн гектарға дейін қысқарып, ауыл шаруашылығы жерлерінің тек 58,1%-ын ғана құрады, 2001-2010 жылдары-10,7 млн га (5,8%), 2011-2016 жылдары-14,9 млн га

(8,0%), 2017-2021 жылдары-34,6 млн га (18,7%), 2022 жылы-5,6 млнга (3,0%), 2023 жылы 5,8 млн га (3,1%), 2024 жылы 6,0 млн га (3,2%).

Топырақты зерттеу көлемдерінің орындалу динамикасы 80-кестеде келтірілген.

80-кесте

Топырақ зерттеу көлемдерін орындау динамикасы

Зерттеу кезеңдері	Көлемі, млн га	Үлес салмағы, %
2000 ж. дейін	107,6	58,1
2001-2010 жж.	10,7	5,8
2011-2016 жж.	14,9	8,0
2017-2021 жж.	34,6	18,7
2022ж.	5,6	3,0
2023ж.	5,8	3,1
2024ж.	6,0	3,2
Барлығы	185,2	100,0

Топырақты зерттеу материалдарының бар болуының картограммасы 30-суретте көрсетілген.

Қазіргі уақытта Республикада 185,2 млн га ауыл шаруашылығы алқаптарының алаңында әртүрлі зерттеу кезеңдеріндегі топырақ іздестіру материалдары бар, бұл олардың жалпы алаңының 70,4% -. құрайды (басқа мемлекеттер пайдаланатын жерсіз). Негізінен Қорғаныс қажеттіліктері үшін пайдаланылатын аумақтар, басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер және босалқы жерлердің құмды массивтері зерттелмеген күйінде қалып отыр.

Есепті жылы 259 «Жер ресурстары туралы ақпараттың қолжетімділігін арттыру» бюджеттік бағдарламасының 100 «Мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін қалыптастыру» бюджеттік кіші бағдарламасына сәйкес 6000,0 мың га алқаптағы ауыл шаруашылығы алқаптарына топырақ зерттеу жүргізілді.

Топырақ іздестіруге мемлекеттік тапсырыс толығымен орындалды.

2024 жылы облыстар бойынша мемлекеттік тапсырыс бойынша топырақ іздестірулерінің көлемі 81-кестеде келтірілген.

Есепті жылы ауыл шаруашылығы алқаптарын жаңа топырақ зерттеу алаңдары Ақтөбе – 850,0 мың га, Ақмола – 629,0 мың га және Павлодар облыстарында – 581,0 мың га орындалды.

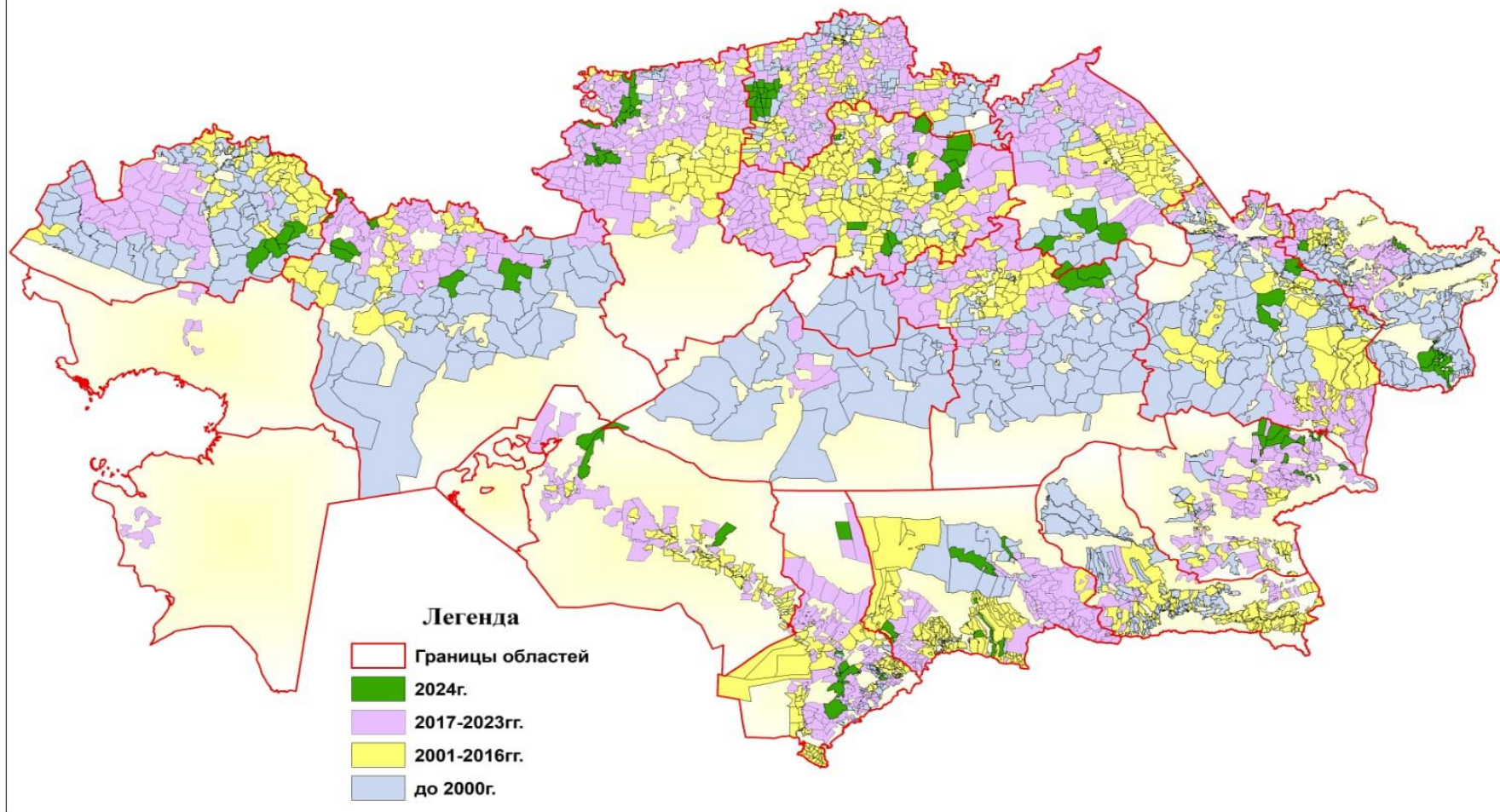
Топырақ іздестіру көлемін орындау 2024 жылы облыстар бойынша

мың га

Облыстардың атаулары	Көлемі, барлығы	2024 жылға орындалды
Абай	350,0	350,0
Ақмола	629,0	629,0
Ақтөбе	850,0	850,0
Атырау	-	-
Шығыс Қазақстан	350,0	350,0
Жамбыл	420,0	420,0
Жетісу	400,0	400,0
Батыс Қазақстан	400,0	400,0
Қарағанды	400,0	400,0
Қостанай	400,0	400,0
Қызылорда	400,0	400,0
Маңғыстау	-	-
Павлодар	581,0	581,0
Солтүстік Қазақстан	400,0	400,0
Түркістан	420,0	420,0
Алматы қ.	-	-
Астана қ.	-	-
Шымкент қ.	-	-
Барлығы	6000,0	6000,0

2009 жылдан бастап топырақты зерттеу тек 77,6 млн га алқапта жүргізілді, бұл бүкіл зерттеу алаңынан 41,9%, ал барлық ауылшаруашылық алқаптарынан 29,5 % құрайды. Топырақты іздестірудің қазіргі қарқыны тіпті егістік жерлерді де қажетті көлемде жаңа зерттеу материалдарымен қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді. Нәтижесінде топырақ іздестірулерін жаңартудың белгіленген мерзімдері бұзылады.

Проведение почвенных обследований земель в 2024 году на площади 6000 тыс.га.

4.5.2. Топырақты бағалау

Қазақстан Республикасының Жер кодексінің қабылдануымен және ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерге жеке меншік енгізілуімен ауыл шаруашылығы алқаптарының сапасын бағалаудың дұрыстығының мәні күшейтілді.

Осыған байланысты, 2003 жылдан бастап топырақты бағалау ескірген облыстық бағалау шкалалары негізінде топырақ бонитетін анықтаудың орнына алаңдық негізде жүзеге асырыла бастады, бұл топырақ бонитетін дәлірек анықтауға мүмкіндік берді. 2008 жылдан 2024 жылға дейін топырақты бағалау 57,0 млн га, ал соңғы 10 жылда 45,1 млн га аумақта орындалды.

Топырақты бағалау көлемдерінің орындалу динамикасы 82-кестеде келтірілген.

82-кесте

Топырақты бағалау көлемдерінің орындалу динамикасы

мың га

Зерттеу кезеңдері	Зерттеу кезеңіндегі жер көлемі	Жыл сайынғы зерттеу көлемі
2003-2005 жж.	5 127,9	1 709,3
2006-2010 жж.	11 423,0	2 284,6
2011 ж.	2 504,1	2 504,1
2012 ж.	2340,3	2340,3
2013 ж.	2187,5	2187,5
2014ж.	2600,0	2600,0
2015ж.	2530,0	2530,0
2016ж.	1480,0	1480,0
2017ж.	3580,0	3580,0
2018ж.	4331,2	4331,2
2019ж.	5700,0	5700,0
2020ж.	7700,0	7700,0
2021ж.	7527,5	7527,5
2022ж.	4506,1	4506,1
2023ж.	3000,6484	3000,6484
2024ж.	4024,1863	4024,1863

Есепті жылы мемлекеттік тапсырысқа сәйкес 4024,1863 мың га алаңда ауыл шаруашылығы алқаптарының топырақтарына бағалау жүргізілді.

Есепті жылы облыстар бойынша топырақты бағалау бойынша жұмыстарды орындау 83-кестеде келтірілген.

**2024 жылы облыстар бойынша топырақты бонитеттеу жұмыстарының
орындалуы**

мың га

Облыстар атауы	Көлемі, барлығы	2024 жылы орындалған
Абай	220,0	220,0
Ақмола	549,1	549,1
Ақтөбе	540,0	540,0
Жетісу	259,0	259,0
Атырау	-	-
Шығыс қазақстан	266,0	266,0
Жамбыл	312,1863	312,1863
Батыс Қазақстан	267,0	267,0
Қарағанды	275,0	275,0
Қостанай	262,0	262,0
Қызылорда	281,9	281,9
Маңғыстау	-	-
Павлодар	256,1000	256,1000
Солтүстік Қазақстан	247,9	247,9
Түркістан	288,0	288,0
Ұлытау	-	-
Алматы қ.	-	-
Астана қ.	-	-
Барлығы	4024,1863	4024,1863

Есепті жылы ауыл шаруашылығы алқаптарының топырақ бонитетін айқындаудың ең үлкен алаңдары Ақмола – 549,1 мың га, Ақтөбе – 540,0 мың га облыстарында орындалды.

Жерді нарықтық айналымға енгізумен, оның құнының едәуір өсуімен топырақты бағалаудың рөлі едәуір артады, бұл сәйкесінше осы жұмыстардың көлемін ұлғайтуды талап етеді.

4.6. Геоботаникалық зерттеулер

Республикада жүргізілген түгендеуді ескере отырып, зерттеудің әртүрлі жылдарындағы геоботаникалық іздестірулердің қор материалдары 165,0 млн га жем-шөп алқаптарының алаңында немесе олардың жалпы алаңының 100% (басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлерсіз) бар. Негізінен қорғаныс қажеттіліктері үшін берілген жерлер және босалқы жерлердің өнімділігі төмен жайылымдарының шалғай учаскелері зерттелмеген күйінде қалып отыр.

Геоботаникалық ізденістер көлемінің орындалу динамикасы 84-кестеде келтірілген.

84-кесте

Геоботаникалық зерттеулер көлемін орындау динамикасы

Зерттеу кезеңдері	Ауданы, млн га	Үлес салмағы, %
2000 ж. дейін	95,5	57,9
2001 – 2010 жж.	6,5	3,9
2011 – 2016 жж.	9,4	5,7
2017 - 2021 жж.	33,0	20,0
2022ж.	6,0	3,6
2023ж.	7,6	4,6
2024ж.	7,0	4,2
Барлығы	165,0	100,0

Геоботаникалық зерттеулердің негізгі алаңдары (57,9 %) 2000 жылға дейінгі кезеңде орындалды. Қазіргі уақытта бұл материалдар ескірген және оларды қайта қарау қажет. Геоботаникалық зерттеу материалдарының болуының картограммасы 31-суретте көрсетілген.

Барлық геоботаникалық зерттеулер мемлекеттік бюджет есебінен жүргізілді.

Есепті жылы геоботаникалық зерттеулер 7000,0 мың га алаңда 259 «Жер ресурстары туралы ақпараттың қолжетімділігін арттыру» бюджеттік бағдарламасының 100 «мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін қалыптастыру» бюджеттік кіші бағдарламасына сәйкес бірқатар облыстарда орындалды.

2024 жылы облыстар бойынша мемлекеттік тапсырыс бойынша геоботаникалық ізденістердің көлемі 85-кестеде келтірілген.

85-кесте

2024 жылы облыстар бойынша геоботаникалық зерттеулер көлемін орындау

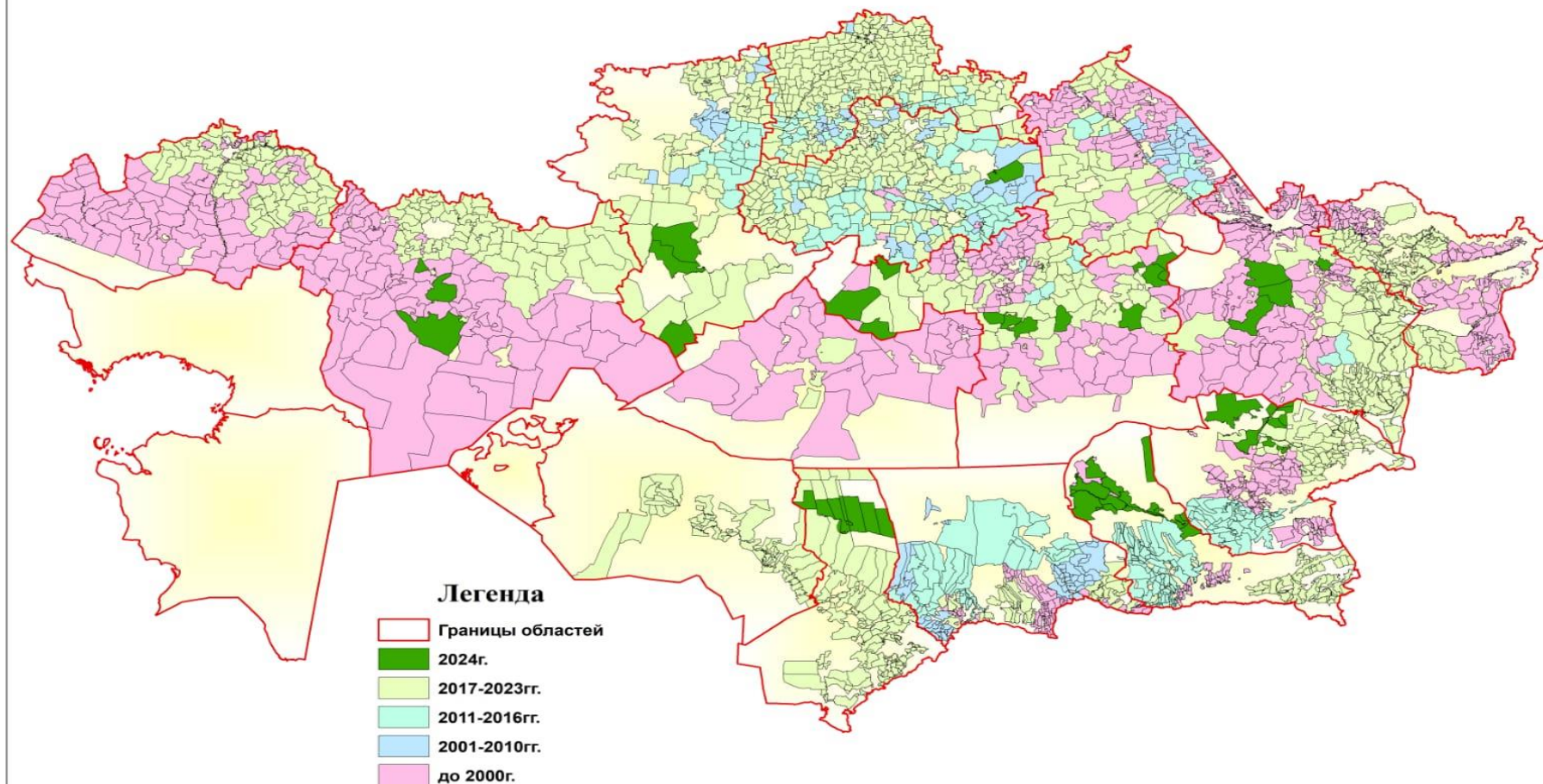
Облыстар атауы	Көлемі,	Жалпы көлемге қатысты үлес салмағы, %
	мың га	
Абай	900,0	12,9
Ақтөбе	900,0	12,9
Ақмола	180,2	2,6
Алматы	1046,3	14,9
Жетісу	697,1	10,0
Қарағанды	1619,8	23,1
Қостанай	900,0	12,9
Түркістан	756,6	10,8
Барлығы	7000,0	100,0

2024 жылы геоботаникалық зерттеулер республиканың бес облысында жүргізілді, олардың негізгі алаңдары Қарағанды (23,1 %), Алматы (14,9 %), Абай (12,9%), Ақтөбе (12,9 %), Қостанай (12,9 %), Түркістан (10,8%), Жетісу (10,0%) және Ақмола (2,6 %) аудандарына тиесілі. Зерттеу 1:50 000 масштабта жүргізілді.

Соңғы жылдары қаржыландырудың жеткіліксіздігіне байланысты геоботаникалық материалдарды іздестіру және жаңарту кезеңділігі белгіленген мерзімде сақталмайды. 2009 жылдан бастап жаңа геоботаникалық зерттеу тек 69,5 млн га аумақта жүргізілді, бұл табиғи жем-шөп алқаптарының 42,1% құрайды.

Қазіргі уақытта орындалатын іздестіру жұмыстарының көлемі жеткіліксіз екені анық. Шабындықтар мен жайылымдар, олардың құрамы мен жемшөп сыйымдылығы, антропогендік жүктемелердің өсуіне байланысты болып жатқан өзгерістер туралы қолда бар ақпараттық базаны тиісті жағдайда ұстау үшін жыл сайын жүргізілетін геоботаникалық іздестіру жұмыстарының көлемін ұлғайту қажет.

Проведение геоботанических обследований в 2024 году на площади 7000 тыс.га.

5. ГЕОДЕЗИЯ ЖӘНЕ КАРТОГРАФИЯ

Геодезиялық және картографиялық өндіріс негізгі міндетті орындауға - елдің мемлекеттік геодезиялық және картографиялық қамтамасыз ету жүйесінің деңгейін арттыруға бағытталған. Сала алдында тұрған неғұрлым басым міндеттер Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің 2023-2027 жылдарға арналған даму жоспары. Мәселен, 2024 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасының аумағын жергілікті жердің қазіргі жағдайына сәйкес келетін, масштабы 1:25 000 цифрлық топографиялық карталармен және масштабы 1:2 000 қала жоспарларымен қамту деңгейі 95,13%-ды құрады.

Бұл қызметтің елеулі үлесіне республика экономикасының, қорғанысының түрлі салаларын геодезиялық және картографиялық ақпаратпен қамтамасыз ету, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын демаркациялау бойынша жұмыстарды жалғастыру, қазіргі заманғы технологиялар негізінде жер қыртысының тік қозғалыстарын зерттеу, масштабтық қатардың мемлекеттік топографиялық карталарын жаңарту және қалалардың, елді-мекендердің ірі масштабты топографиялық жоспарларын жасау үшін цифрлық аэроғарыштүсіруді қолдану, картографиялық-геодезиялық материалдарды тіркеу және сақтау, географиялық объектілердің атаулары саласындағы қызметтері жатады.

5.1. Геодезиялық және картографиялық жұмыстар

2024 жылы келесі геодезиялық және картографиялық жұмыстар орындалды:

1) Ауданы **10,18 ш. км** Қарағанды облысы Приозерск қаласына цифрлық аэроғарыштық түсірілім жұмыстары жүргізілді.

2) Жалпы көлемі **278 057,96 ш. км.** Қызылорда, Жамбыл, Қарағанды, Түркістан, Маңғыстау, Атырау, Ақтөбе, Батыс Қазақстан және Ұлытау облыстары аумақтарының ғарыштық суреттерінің материалдарын өңдеу бойынша жұмыстар жүргізілді.

3) Жалпы ауданы **2 405,3 ш.парақ** мемлекеттік және орыс тілдерінде масштабы 1:2 000 қалалар мен елді мекендердің топографиялық жоспарларын құру және жаңарту жөніндегі: Алматы қаласы; Солтүстік Қазақстан облысы; Явленка

а.,Пресновка а.,Булаев қ.,Бескөл а.,Мамлютка қ., Новоишим а., Тайынша қ., Тимирязево а.,Кішкенекөл а., Саумалкөл а.,Талшық а., Смирново а.,Сергеевка қ.; Ақмола облысы: Атбасар қ., Степняк қ., Щучинск қ., Егіндікөл а., Есіл қ., Державинск қ., Балкашино а., Қосшы қ.; Қарағанды облысы: Ақтоғай а., Ботақара қ., Ботақара а., Қарқаралы қ., Нұра қ., Осакаровка қ., Ақсу-Аюлы а.; Ұлытау облысы: Жаңаарқа қ., Мұқажан Жұмажанов а., Ұлытау а.; Қостанай облысы: Обаған а., Әулиекөл а., Қарасу а., Восток а., Боровское а., Первомай а., Сарыкөл қ., Ұзынкөл а.; Алматы облысы: Нарынқол а., Жалаңаш а.; Атырау облысы: Индербор қ., Аққыстау а., Махамбет а., Құрманғазы (Ганюшкин) а., Қадыр а., Миялы а., Мақат қ., Бәйгетөбе а.; Жамбыл облысы: Қордай а. (Красный Партизан а. Қордай а. құрамында), Алға а., Ауқатты а., Бұлар Батыр а., Бетқайнар а., Жамбыл а. (Жамбыл ауданы), Қалғұты а., Қақпатас а., Масанчи а., Қаракемер а., Қарасу а. (Қордай ауданы), Әлжан Ана а., Қарасай Батыр а., Сарыбұлақ а., Сортөбе а., Степное а., Сұлутөр а., Жаңатұрмыс а. (Байзақ ауданы), Беріктас а., Қызылсай а. (Қордай ауданы), Қайнар а., Арал а., I Күнбатыс а., II Күнбатыс а., Көкадыр а., Мұзбел а., Соғанды а., Керу а., Еңбек а., Өтеген (Кенес) а., Шарбақты а., Аңырақай ст., Бел ст., Көктөбе а., Құлан а., Жақсылық а., Қарақат а., Жаңатұрмыс а. (Тұрар Рысқұлов ауданы), Құрағаты а., Қайыңды а., Рахим Сәбденов а., Дінмұхамед Қонаев а., Өрнек а., Тереңөзек а., Көкарық а., Қызылшаруа а., Жарлысу а., Сәлімбай Пірманов а., Әбжапар Жылқышиев а., Малдыбай а., Жалпақсаз а., Қазақ а., Тасшалақ а., Қорағаты ст., Алғабас а. (а.Сөгетті), Мамайқайыңды а., Алғабас 2 а., Сұңқайты а., Шолаққайыңды а., Меркі а., Интернациональное а., Ойтал а., Плодоваяодное а., Сарымолдаев а., Екпінді а., Жамбыл а. (Меркі ауданы), Андас Батыр а., Кенес а., Тұрар Рысқұлов а., Ақермен а., Кентай а., Сұрат а., Аспара а., Қайыңдысай а., Талдыбұлақ а., Меркі шипажайы, Алтынарық а., Қазақдиқан а., Тұрлыбай Батыр (Красная заря) а., Қызылсай а. (Меркі ауданы), Мыңқазан а., Арал қыстақ а., Гранитогорск а., Мақанды а., Аққайнар а., Тескентоған а., Беларық а., Қарасу а. (Жуалы ауданы), Ақжол (Ленинжолы) а., Мойынқұм а. (Мойынқұм ауданы), Қарабөгет а., Мирное а., Күшаман а., Мыңарал а., Құмөзек а., Айтбай Назарбеков а., Мыңарал ст., Қияқты ст., Сарыөзек а., Жаңаталап а., Ұзақбай Сыздықбаев а., Шығанақ а., Әшір Бүркітбаев а., Тоғызкент а., Досбол а., Игілік а., Қызылдиқан а., Маятас (К. Маркса) а., Ақтоғай а., Жайлаукөл а., Қамқалы

а., Будённое (Арыстанды) а., Үшбас а., Аққұм а., Майтөбе а., Бөлтірік Шешен а., Көктал а., Есей Би а., Қасқабұлақ а., Қызыләуіт а., Бостандық а., Қожағаппар а., Көшек Батыр а., Қараой а., Тұрымқұл (Жанатурмыс) а., Сейілбек а., Талапты а., Амангелді (Тамабек) а., Ақсу а., Бәйдібек а., Бірлікүстем а., Балуан Шолақ а., Шоқпар а., Көкқайнар а., Мойынқұм а. (Шу ауданы), Жиенбет а., Абай а., Тасөткел а., Ақтөбе а., Оразалы Батыр а., Сауытбек (Жанатурмыс) а., Бөлтірік (Андреевка) а., Еңбекші а., Тасөткел 2 а., Жиделі ст., Еспе ст.; Маңғыстау облысы: Бейнеу а., Құрық а., Кендірлі а., Шетпе а., Форт-Шевченко қ., Баутин а., Рахат а.; Павлодар облысы: Железинка а., Ертіс а., Екібастұз қ., Ақтоғай а.; Түркістан облысы: Алмалы а., Жарықбас а., Бірлік а., Байдібек а., Қазата а., Орынбай Тайманов а., Амансай а., Теректі а., Екпінді а., Кеңестөбе а., Жігерген а., Айнатас а., Тесіктөбе а., Қарабау а., Шанақ а., Алтынтөбе а., Қосағаш а., Жаңаталап а. (Қазығұрт ауданы), Тілектас а., Жұмысшы а., Еңбек а., Майлыюшақ а., Қызылсеңгір а., Ақбастау а., Мәдениет а. (Мақтарал ауданы), Еңбекші а., Арайлы а., Жантақсай а., Әл-Фараби а., Қарақай а., Сәтбаев а., Атақоныс а., Жамбыл а., Датка а., Батырхан а., Баққоныс а., Жылысу а., Атамекен а. (Жетісай ауданы), Талапты а. (Жетісай ауданы), Мақташы а., Ғарышкер а., Жеңістің 40 жылдығы а., Шұбар а., Береке а., Отырар а., Талапты а. (Отырар ауданы), Шілік а., Машат а., Кершетас а., Әлімтау а., Жылға а., Көктерек а., Дархан а., Құлтума а., Қызылжар а., Таскескен а., Бесқұдық а., рзд.51 а., Ердаут а., Тасқұдық а. (Сарыағаш ауданы), Сарысу а., Құрсай а., Ақниет а., Жайдақ қудық а., Көктал а., Тасқудық а. (Сарыағаш ауданы), Сарқырама а., Соқ-Соқ ата а., Шайхана а., Қарақалпақ а., Шымырбай а., Қызыласу а., рзд.49 а., Шенгельды а., Науалы а., Бағыс а., Атамекен а., Жаскешу а., Мәдениет а. (Сарыағаш ауданы), Тегісшыл а., Көк-Төбе а., Нұрлыжол а., Ақ үй а., Жылы Су а., Жаңа Талап а. (Сарыағаш ауданы), Дастан а. аумақтарында камералдық жұмыстар жүргізілді.

4) Жалпы көлемі 2 711 номенклатуралық паракты құрайтын 1:25 000 масштабтағы мемлекеттік цифрлық топографиялық карталарды құру және жаңарту бойынша далалық жұмыстар және көлемі **5 166 номенклатуралық парак** камералдық жұмыстар, сонымен қатар көлемі **129 номенклатуралық паракты** құрайтын 1:50 000 және 1:100 000 масштабты цифрлық топографиялық карталарды құру бойынша камералдық жұмыстар.

5) Жалпы ұзындығы **1 190,8 қума.км.** I, II сыныптарды нивелирлеу, **686 пунктті** салу және қалпына келтіру, **377 гидрологиялық бекетті** координаттау.

6) Әрқайсысы **1 000 данадан** тұратын **1 880 номенклатуралық** цифрлық топографиялық карта парағы шығарылды (басылды).

7) Масштабы 1:1 000 000 Шығыс Қазақстан, Алматы, Абай облыстарының тақырыптық карталары және масштабы 1:1 500 000 Қазақстан Республикасының саяси-әкімшілік картасының **14 ш.парағы** жасалды және (немесе) жаңартылды.

5.2. Ауылшаруашылық картографиялау

Жер ресурстарын басқару саласындағы басым бағыттар: Жер ресурстарын пайдалану тиімділігін арттыру, жер алқаптарының зерттелу дәрежесі, жай-күйі және пайдаланылуы туралы ақпаратпен, сондай-ақ топырақтың құнарлылығын арттыру, салықтарды, жалдау ақысын есептеу, жалдау құқығын сату және жердің кадастрлық құны үшін Жердің сапалық жай-күйі жөніндегі ақпаратпен қамтамасыз ету болып табылады.

Бұл басымдыққа қол жеткізу, оның ішінде республика аумағын жергілікті жердің қазіргі жағдайына сәйкес келетін арнайы цифрлық ауыл шаруашылығы карталарымен 100% қамту кезінде мүмкін болады.

Цифрлық ауыл шаруашылығы картасы – мәліметтерді қалыптастыруға және мемлекеттік жер кадастрын жүргізуге арналған салалық карта, ауыл шаруашылығы алқаптарының кеңістіктік орналасуы, ауданы, сапалық жай-күйі және нақты пайдаланылуы туралы ақпаратты қамтиды, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер туралы өзекті және нақты мәліметтерді көрсетеді.

Ауыл шаруашылығы карталарының ерекшелігі оның негізгі мазмұны ауыл шаруашылығы алқаптары және оларды шаруашылықта пайдалану болып табылатындығында, яғни карталарда а/ш алқаптардың: егістіктердің, жайылымдардың, шабындықтардың, тыңайған жерлердің және көпжылдық екпелердің контурлары, сондай-ақ олардың сапалық сипаттамалары: сортаңдануы, батпақтануы, қиыршық тастармен, құммен, тастармен ластануы, бұталар, қамыс және т.б. өсуі егжей-тегжейлі бейнеленген.

Бұдан басқа, оларда суландыру желісі бар жер массивтері егжей-тегжейлі көрсетілген: суландыру құрылыстары, суағарлар, каналдар, науалар және олардың жай-күйі (жарамды және пайдалануға жарамсыз, қайта жаңартуды талап ететін), шахталық және құбырлы құдықтар (көмілген және құрғап қалған), ашық су көздері (бұлақтар, тоғандар, арналар және т.б.).

Ауыл шаруашылығы карталары:

- мәліметтерді қалыптастыру және мемлекеттік жер кадастрын жүргізу;
- ауыл шаруашылығы жерлеріне мониторинг және аудит жүргізу;
- ауыл шаруашылығы жерлерін электрондық ұсыну тәсілімен берудің ашықтығы мәселелерін шешу үшін негіз болып табылады;

жер үшін төлемдерді белгілеу, салықтарды, жалдау ақысын есептеу, жерді жалдау құқығын және жердің кадастрлық құнын сату (алқаптар түрлері бойынша жер учаскесінің жай-күйі, оның сапалық жай-күйі, сондай-ақ жердің жай-күйі (ластануы, бұта өсіп кетуі, ормандануы, тастақтануы), орналасқан жері, сумен қамтамасыз етілуі, мелиоративтік жай-күйі (суару жүйесі, су көздері және т.б.), қызмет көрсету орталықтарынан алшақтығы, бетінің еңістігі);

- жер айналымын реттеу тетігін қамтамасыз ету;
- жердің нақты пайдаланылуына сәйкес жер балансын жасау;
- ауыл шаруашылығы алқаптарын бір түрден екінші түрге ауыстыру (оларды басқа жер түрлеріне ауыстыруды талап ететін топырақтық-мелиоративтік жай-күйі мысалы: суармалы жерлерді суарылмайтын жерлерге ауыстыру кезінде суару көзімен жойылуы, сумен қамтамасыз етілуі, шаруашылықшылық суару жүйелерінің техникалық жай-күйі ескеріледі);
- жерге орналастыруды және жердің пайдаланылуы мен қорғалуын бақылауды жүргізу;

- топырақ, геоботаникалық және басқа да тақырыптық карталарды жасау.

Ауыл шаруашылығы карталары қазіргі заманауи аграрлық сектордың цифрлық инфрақұрылымының маңызды бөлігі бола отырып, бүгінгі жағдайда ауыл шаруашылығының өзекті міндеттерін тиімді шешудің құралы болуы тиіс.

2024 жылы «Жер ресурстары туралы ақпараттың қолжетімділігін арттыру» 259бюджеттік бағдарламасының «Мемлекеттік жер кадастрының мәліметтерін

қалыптастыру» 100 кіші бағдарламасы аясында ауыл шаруашылық картографиялау бойынша аэрофотогеодезиялық жұмыстардың көлемі мынаны құрады:

1) ортофотожоспарлардың шифрларын ашу көлемі 60 613,9 мың га, оның ішінде облыстар бөлінісінде:

- Ақтөбе облысы - 4 047,4 мың га;
- Алматы облысы - 6 974,9 мың га;
- Атырау облысы - 6 483,8 мың га;
- Шығыс Қазақстан облысы (оның ішінде Абай облысы) - 20 580,0 мың га;
- Жамбыл облысы - 235,0 мың га;
- Батыс Қазақстан облысы - 9 546,5 мың га;
- Қостанай облысы - 8 703,1 мың га;
- Түркістан облысы - 4 043,2 мың га;

2) цифрлық ауыл шаруашылығы карталарын жасау көлемі 94 394,4 мың га, оның ішінде облыстар бөлінісінде:

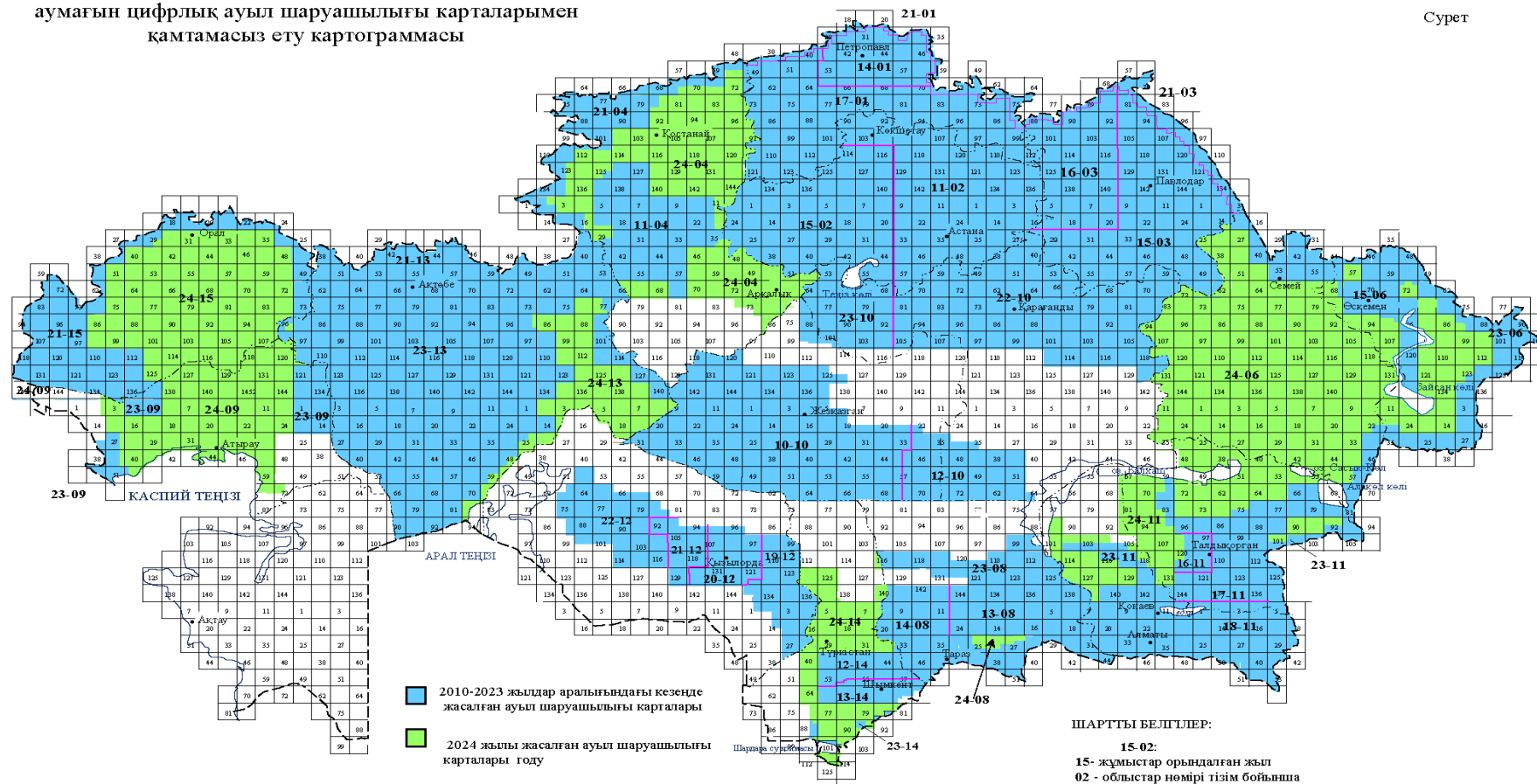
- Ақмола облысы - 14 262,4 мың га;
- Ақтөбе облысы - 4 047,4 мың га;
- Алматы облысы - 6 974,9 мың га;
- Атырау облысы - 6 483,8 мың га;
- Шығыс Қазақстан облысы (оның ішінде Абай облысы) 22 524,4 мың га;
- Жамбыл облысы - 4726,6 мың га;
- Батыс Қазақстан облысы - 9 546,5 мың га;
- Қарағанды облысы - 11 932,6 мың га;
- Қостанай облысы - 8 703,1 мың га;
- Түркістан облысы - 5 192,7 мың га;

Осылайша, ауыл шаруашылығы алқаптары алып жатқан республика аумағы алаңының 2010 жылдан бастап 2024 жылға дейінгі кезеңде 205 469,2 мың га немесе 100% -ы цифрландырылды.

Қазақстан Республикасы аумағының ауыл шаруашылығы карталарымен қамтамасыз етілу картограммасы № суретте берілген.

2010-2024 жылдар кезеңінде Қазақстан Республикасының аумағын цифрлық ауыл шаруашылығы карталарымен қамтамасыз ету картограммасы

Сурет

5.3. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ШЕКАРАСЫН ДЕМАРКАЦИЯЛАУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ДЕМАРКАЦИЯЛАУ

2024 жылы Қазақстан Республикасының Ресей Федерациясымен мемлекеттік шекарасын демаркациялау жөніндегі жұмыстар, сонымен бірге Қытай Халық Республикасымен қайта демаркациялау жөніндегі жұмыстар жалғастырылды.

Қазақстан-Ресей мемлекеттік шекарасында мемлекеттік шекараны демаркациялау және 2 шекаралық белгіні қалпына келтіру бойынша далалық жұмыстар орындалды (Қазақстан Республикасының Абай және Солтүстік Қазақстан облыстар учаскелерінде) және 8 шекаралық белгі қайта орнатылды (Батыс Қазақстан және Атырау облыстар учаскелерінде).

Сондай-ақ, ITRF-2000 ашық координаттар жүйесінде шекаралық белгілердің өзара орналасу схемаларын жасау және ITRF-2000 ашық координаттар жүйесінде бұрын белгіленген шекаралық белгілердің координаттарын қайта есептеу бойынша жұмыстар орындалды.

Қазақстан-Қытай шекарасында мемлекеттік шекараны қайта белгілеу шеңберінде Қазақстан Республикасының Абай, Жетісу, Шығыс-Қазақстан және Алматы облысы шекарасының жекелеген учаскелерінде 417 шекаралық белгі координатталды.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КЕҢІСТІКТІК ДЕРЕКТЕР ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ҚҰРУ

2024 жылдың қорытындысы бойынша «Ұлттық кеңістіктік деректер инфрақұрылымы» бюджеттік инвестициялық жобасы (бұдан әрі - Жоба) іске асырылды.

«ҰКДИ» жобасын іске асыру кезеңінде мынадай нәтижелерге қол жеткізілді:

1. Тұрақты жұмыс істейтін референцтік станциялар (CORS) желісін құра отырып, Мемлекеттік геодезиялық, нивелирлік және гравиметриялық желілері жаңғыртылды.

2. 1942 жылғы координаттар жүйесінің (КЖ-42) орнына QazTRF-23 (*Qazaqstan Terrestrial Reference Frame 2023, 2023 жылғы Қазақстандық жер координаттық есептеу негізі*) қазіргі заманғы мемлекеттік координаттар жүйесі белгіленді.

Мәлімет үшін: Аталған координаттық жүйе Қазақстан Республикасының кеңістіктік деректер инфрақұрылымын одан әрі дамыту үшін қажетті геодезиялық және картографиялық деректердің жоғары дәлдігін қамтамасыз етеді. Атап айтқанда, QazTRF-23 енгізілуі геодезиялық өлшемдердің дәлдігін арттыруға ықпал етеді.

3. Координаттық жүйелер арасындағы трансформация параметрлері (қайта есептеу кілттері) әзірленді.

4. Бірыңғай цифрлық картографиялық негізі (бұдан әрі - БЦКН) және бірыңғай ортофотомозаика (аэроғарыштық түсірілім материалдары) жасалды:

- республиканың барлық аумағына, масштабтары 1:25 000, 1:100 000.
- қалалар мен аудан орталықтарына, масштабы 1:2 000.

5. Ақпараттық жүйелер (бұдан әрі - АЖ) құрылды:

- «Мемлекеттік геодезиялық қамтамасыз ету» АЖ (ggo.gov.kz), ол CORS желісін басқаруды, QazTRF-23 таратуды, координаттарды қайта есептеуді, нақты геодеректерді (координаттарды) ұсынуды қамтамасыз етеді.

- «ҰКДИ мемлекеттік геопорталы» АЖ (map.gov.kz) орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың кеңістіктік деректеріне, АЖ, геопорталдарына, геосервистеріне және олардың метадеректеріне сілтемелерді қамтитын бірыңғай цифрлық картографиялық платформа болып табылады, бұл шешім қабылдау кезінде жергілікті жер туралы барлық қолда бар ақпаратты ескеруге мүмкіндік береді.

6. ЖЕРДІ ПАЙДАЛАНУ МЕН ҚОРҒАУДЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАҚЫЛАУ

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Жер ресурстарын басқару комитетінің аумақтық департаменттерінің (бұдан әрі - Департаменттер) деректері негізінде жасалған 1 – жердің есебіне сәйкес **2024 жылы** республика бойынша жер заңнамасын сақтау мәніне жалпы ауданы **2 970,6** мың га жер қатынастары субъектілеріне қатысты **5025** тексеру жүргізілді.

Жүргізілген тексерулер барысында **2465,7** мың га алаңда **4 115** бұзушылық анықталды, олар үшін «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан

Республикасының Кодексіне (бұдан әрі – ҚР ӨҚБтК) сәйкес жауапкершілік көзделген.

Бұзушыларға қатысты **3914** әкімшілік іс қозғалды, **2627** жағдайда жер заңнамасын бұзушыларға жалпы сомасы **493,4** млн теңгеге айыппұл түріндегі әкімшілік ықпал ету шаралары қолданылды, **1261** жағдайда ескерту түрінде, **28** жағдайда жасалған құқық бұзушылықтардың шамалы болуына байланысты іс жүргізу тоқтатылды.

Бұзушылықтардың түрлері бойынша көрсеткіштер былайша бөлінген:

жерге мемлекеттік меншік құқығын бұзу (ҚР ӨҚБтК 136-бабы) - **1589**;

арнайы белгілерді жою (ҚР ӨҚБтК 138-бабы) - **3**;

жердің бүлінуі (ҚР ӨҚБтК 337-бабы) - **18**;

ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымсыз пайдалану немесе пайдаланбау (ҚР ӨҚБтК 338-бабы) - **1607**;

жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылардың жер учаскелерін пайдалану жөніндегі міндеттерін орындамауы (ҚР ӨҚБтК 339-бабы) - **399**;

уақытша иеленетін жерлерді мақсаты бойынша одан әрі пайдалануға жарамды күйге келтіру жөніндегі міндеттерді орындамау (ҚР ӨҚБтК 138 – бабы) - **0**.

Анықталған бұзушылықтарды талдау көрсеткендей, бұзушылықтардың 39%-ы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымсыз пайдалануға немесе пайдаланбауға тиесілі, олардың басым бөлігі Ақтөбе облысында анықталған - **220** бұзушылық немесе жалпы санының 14% анықталған бұзушылықтар.

Салынған айыппұлдардың жалпы сомасынан **493,4** млн теңге-**404,0** млн теңге ерікті түрде өндірілді. Республика бойынша айыппұлдарды өндіріп алу көрсеткіші 82% - құрады.

20,4 млн теңге сомасына айыппұлдар бойынша материалдар мәжбүрлеп өндіріп алу үшін атқарушылық іс жүргізу органдарына берілді.

Сот органдары **37,6** млн теңге сомасына айыппұлдарды алып тастады.

Тексерулердің ең көп санын Маңғыстау облысының департаменті - **607**, ең азын Ұлытау облысының департаменті-**80** жүргізді.

Салынған айыппұлдар сомасы бойынша Маңғыстау облысы Департаментінде ең жоғары көрсеткіш-**79,2** млн теңге, Жамбыл облысында ең төмен көрсеткіш - небәрі **1,4** млн теңге.

2023 жылы республика бойынша аумақтық департаменттермен жер қатынастары субъектілеріне жер заңнамасын сақтау тұрғысынан **4524** тексеру жүргізілді, олардың нәтижелері бойынша жер заңнамасын **3083** бұзушылық анықталды (68,1 %).

7. ЖЕРГІЛІКТІ АТҚАРУШЫ ОРГАНДАРДЫҢ ҚАБЫЛДАНҒАН ШЕШІМДЕРІН БАҚЫЛАУ

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Жер ресурстарын басқару комитетінің аумақтық департаменттері (бұдан әрі-Департаменттер) **2024 жылдың** қорытындысы бойынша Жер кодексінің және Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің талаптарына сәйкес жергілікті атқарушы органдардың қабылданған шешімдерінің заңдылығына **1343** тексеру жүргізді.

Тексеру жүргізу кезінде Департаменттер ЖАО-ның 16 988 шешімін қарады және заңсыз қабылданған 3140 (*жер көлемі 421,7 мың га*) шешімін анықтады.

Тексеру қорытындысы бойынша департаменттермен ҚР Жер заңнамасының нормаларын бұзушылықтарды жою туралы 1075 ұйғарым енгізілді, оның 357-сі орындалды.

Жүргізілген тексерулердің нәтижелері бойынша құқық бұзушылықтардың негізгі үлесін жер учаскелеріне құқықтар беру кезінде заңда белгіленген мерзімдерді бұзу, жер учаскелерін беру не беруден бас тарту туралы шешім қабылдау, саудасаттықтан тыс жер учаскелерін (конкурстар, аукциондар) беру, сондай-ақ жер учаскелерін беру тәртібін бұзу және олардың нысаналы мақсатын өзгерту құрайды.

ЖАО-ның жер учаскелерін беру туралы өтініштерді қараудың, жерге орналастыру жобаларын бекітудің және жер учаскелеріне құқықтар беру туралы шешімдер қабылдаудың заңда белгіленген мерзімдерін сақтамауы бюрократияның, өтініштерді қарау кезінде әкімдіктер мен олардың уәкілетті органдарының сөзбұйдасының салдары болып табылады және бұл халық тарапынан негізделген шағымдарды тудырады және әкімдіктердің лауазымды адамдарының әрекеттеріне көптеген шағымдардың түсуіне әкеледі.

Мемлекеттік жер кадастрын жүргізудің дұрыстығын тексеруге қатысты

Департаменттер **2024 жылдың** қорытындысы бойынша «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы» КЕАҚ филиалдарының (бұдан әрі – филиалдар) қызметінде мемлекеттік жер кадастрын жүргізудің дұрыстығына **124** тексеру жүргізді.

Жүргізілген тексерулердің нәтижелері бойынша мемлекеттік жер кадастрын жүргізуде барлығы 2765 бұзушылық анықталды, филиалдарға анықталған жер заңнамасын бұзушылықтарды жою туралы 99 ұйғарым енгізілді.

Бүгінгі таңда 35 нұсқама орындалды, 25-тен мәжбүрлеп орындау туралы талап арыздар енгізілді (4 қанағаттандырылды, 21 қарауда), 1 нұсқаманың күші жойылды, 38 нұсқама бойынша орындау мерзімі басталған жоқ.

Жол берілген бұзушылықтар үшін филиалдардың 13 лауазымды тұлғасы жалпы сомасы 886,08 мың теңгеге айыппұл салумен әкімшілік жауапкершілікке тартылды, оның 332,28 мың теңгесі өндірілді, сот органдары 221,5 мың теңгенің күшін жойды

Филиалдарға қатысты жүргізілген тексерулердің нәтижелері жер-кадастрлық істерді қалыптастыру жөніндегі нұсқаулықты сақтамаудан, жер учаскелерінің орналасқан жері, олардың конфигурациясы мен шекаралары туралы деректерді бұрмалаудан, бұрын берілген жер учаскелерінің орналасқан жерін заңсыз өзгертуден, ЖАО-ның тиісті шешімдерінсіз және бекітілген жерге орналастыру жобаларынсыз жер учаскелеріне сәйкестендіру құжаттарын дайындаудан, жер учаскелерінің нысаналы нысанын заңсыз өзгертуден тұратын өрескел бұзушылықтардың бар екендігін көрсетті сәйкестендіру құжаттарын дайындау кезінде жер учаскелерін тағайындау, қолданыстағы жер учаскелерін алып тастау, жерге орналастыру жобаларын төсеммен келісу және т. б. арқылы мемлекеттік жер кадастрының ақпараттық жүйесін заңсыз түзету

Оның ішінде жүйелі бұзушылықтар:

- жер учаскесіне сәйкестендіру құжаттарын дайындау және беру;
- мемлекеттік жер кадастрының ақпараттық жүйесін жүргізу;
- жер учаскесінің жер-кадастрлық ісін қалыптастыру;
- мемлекеттік жер кадастрының нақты мәліметтерін ұсыну.

8. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТЫМАҚТАСТЫҚ

2024 жылғы 30 қыркүйектен 1 қазанға дейін Анкара қаласында (Түркия Республикасы) түркі мемлекеттері ұйымының картография мәселелері жөніндегі жұмыс тобының (бұдан әрі – жұмыс тобы) бірінші отырысы өткізілді. Жұмыс тобының отырысы барысында түркі мемлекеттері ұйымы елдерінің геодезия, Фотограмметрия, Картография, қашықтықтан зондтау, геокеңістіктік деректер базасы саласындағы ынтымақтастығы мәселелері қаралып, түркі мемлекеттері ұйымы елдерінің картографиялық қызмет ұйымдары басшыларының кездесу декларациясына қол қойылды.

2024 жылғы 8-11 қазан аралығында Алматы қаласында (Қазақстан Республикасы) ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің Геодезия, картография, кадастр және Жерді қашықтықтан зондтау жөніндегі Мемлекетаралық Кеңесінің (бұдан әрі - Мемлекетаралық Кеңес) XLVI сессиясы өтті.

Сессия жұмысына, оның ішінде бейнеконференция форматында ТМД Атқарушы комитеті Бас хатшысының орынбасары, Әзірбайжан Республикасы, Армения Республикасы, Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы, Ресей Федерациясы, Тәжікстан Республикасы, Өзбекстан Республикасы жерін геодезия, картография, кадастр және қашықтықтан зондтау саласындағы мемлекеттік басқару органдарының басшылары мен өкілдері қатысты Түркіменстан (бақылаушы ретінде).

Геодезия, картография, кадастр және Жерді қашықтықтан зондтау саласындағы саясатты үйлестірген мемлекетаралық кеңес:

- геокеңістіктік деректер үшін өлшемдер мен стандарттардың бірлігін қамтамасыз ету;
- геодезия мен картографияда бірлескен бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру;
- ТМД елдері арасында тәжірибе, ғылыми әзірлемелер мен технологиялар алмасуға ықпал ету;
- ТМД мамандандырылған ұйымы базасында бакалавр және магистрлік бағдарламалар шеңберінде мамандарды оқытуды ұйымдастыру.

Сессияда ТМД кеңістіктік деректер инфрақұрылымының геопорталы үшін кеңістіктік деректер жиынтығын бекітуге назар аударылды. Геопорталда туристік нысандар, қорық аймақтары, мұражайлар, тарихи ескерткіштер мен табиғи көрікті жерлер туралы мәліметтер ұсынылды, бұл аймақтағы туризмнің дамуына ықпал етеді.

Сондай-ақ, 2GIS, Google Maps және Yandex Maps сияқты карта қызметтері үшін деректердің дәлдігін қамтамасыз ететін БҰҰ қарарына сәйкес жер атауларының дерекқорын жаңарту бойынша жұмыстар ұсынылды.

Қазақстандық компаниялар Орталық Азия мен Сауд Арабиясы компанияларының қызығушылығына ие аэрофототүсірілім мен мониторинг үшін қалалардың цифрлық егіздерін және гиростабилизациялаушы платформаны құру бойынша табысты кейстерді ұсынды.

9. ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕУДІ ЖӘНЕ ЖЕР РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ

Құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіру үшін 2024 жылы жер қатынастары мен жер ресурстарын басқаруды реттейтін Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар негізілді. Міне олардың негізгілері:

1. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жайылымдарды пайдалану мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2024 жылғы 27 ақпандағы № 65-VIII ҚРЗ Заңы

1-бап. Қазақстан Республикасының мына заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізілсін:

1. 2003 жылғы 20 маусымдағы Қазақстан Республикасының Жер кодексіне:

1) 15-баптың 1-тармағының 4-1) тармақшасындағы "қорытындылары" деген сөз "барысы" деген сөзбен ауыстырылсын;

2) 16-баптың 1-тармағында:

мынадай мазмұндағы 5-3) және 5-4) тармақшалармен толықтырылсын:

"5-3) жайылымдардың тозуымен және шөлейттенуімен күрес жөніндегі іс-шаралар жоспарларын әзірлеп, бекіту;

5-4) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспарларын әзірлеп, бекіту;"

10-2) тармақшада:

төртінші және бесінші абзацтар алып тасталсын;

мынадай мазмұндағы алтыншы абзацпен толықтырылсын:

"жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу туралы жартыжылдық және жылдық есептерді ұсыну;"

мынадай мазмұндағы 10-5) тармақшамен толықтырылсын:

"10-5) жайылымдардың оты-суының молдығы және жайылымдық инфрақұрылым объектілерінің жай-күйі туралы деректерді жинауды жүзеге асыру;"

3) 17-бапта:

8-2) тармақшадағы "қорытындылары" деген сөз "барысы" деген сөзбен ауыстырылсын;

мынадай мазмұндағы 8-4), 8-5) және 8-6) тармақшалармен толықтырылсын:

"8-4) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспарларды іске асыру;

8-5) жайылымдардың тозуымен және шөлейттенуімен күрес жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асыру;

8-6) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асыру;"

4) 18-бапта:

8-2) тармақшадағы "қорытындылары" деген сөз "барысы" деген сөзбен ауыстырылсын;

мынадай мазмұндағы 8-4), 8-5) және 8-6) тармақшалармен толықтырылсын:

"8-4) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспарларды іске асыру;

8-5) жайылымдардың тозуымен және шөлейттенуімен күрес жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асыру;

8-6) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асыру;"

5) 19-баптың бірінші бөлігінде:

4) және 5) тармақшалардағы "қорытындылары" деген сөз "барысы" деген сөзбен ауыстырылсын;

мынадай мазмұндағы 4-2), 4-3) және 4-4) тармақшалармен толықтырылсын:

"4-2) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспарларды іске асыру;

4-3) жайылымдардың тозуымен және шөлейттенуімен күрес жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асыру;

4-4) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асыру;"

6) 26-баптың 3-тармағының екінші бөлігіндегі "2-тармағы бірінші бөлігінің 7-1) тармақшасында көрсетілген жайылым алқаптары" деген сөздер "2-тармағының 2) тармақшасында көрсетілген жайылымдар, оның ішінде көпшілік пайдаланатын жайылымдар" деген сөздермен ауыстырылсын;

7) 36-баптың 1-тармағында:

екінші абзац алып тасталсын;

үшінші абзац мынадай редакцияда жазылсын:

"шөп шабу үшін;"

8) 43-1-бапта:

2-тармақ мынадай мазмұндағы екінші бөлікпен толықтырылсын:

"Жайылымдарды шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалдау) құқығын беру жөніндегі конкурсқа шығарылатын жер учаскелерінің тізбесіне енгізу Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспар ескеріле отырып жүзеге асырылады.";

10-тармақтың бірінші бөлігінің 3) тармақшасы "қағидаларын" деген сөзден кейін "және жайылымдарды ұтымды пайдалану қағидаларын" деген сөздермен толықтырылсын;

14-тармақтың екінші бөлігі "адамдарға" деген сөзден кейін ", ауыл шаруашылығы кооперативтеріне" деген сөздермен толықтырылсын;

9) 49-2-бапта:

1-тармақтағы "жеке ауласын және бақша шаруашылығын ұстау бойынша халықтың мұқтаждарын қанағаттандыру мақсатында жайылымдық және шабындық алқаптарды пайдалану үшін" деген сөздер "жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю бойынша халық мұқтажын қанағаттандыру мақсатында жайылымдық және шабындық алқаптарды пайдалану және бақша шаруашылығы үшін" деген сөздермен ауыстырылсын;

2-тармақ мынадай мазмұндағы үшінші бөлікпен толықтырылсын:

"Жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю бойынша халық мұқтажын қанағаттандыру мақсатында жайылымдарды резервке қою Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспардың негізінде жүзеге асырылады.";

6-тармақтың екінші бөлігіндегі "Резервке" деген сөз "Жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю бойынша халық мұқтажын қанағаттандыруға арналған көпшілік пайдаланатын жайылымдарды, жайылымдарды қоспағанда, резервке" деген сөздермен ауыстырылсын;

10) 65-баптың 1-тармағы 13) тармақшасындағы "хабарлауға міндетті." деген сөздер "хабарлауға;" деген сөзбен ауыстырылып, мынадай мазмұндағы 14) және 15) тармақшалармен толықтырылсын:

"14) қоршау немесе өзге де мақсаттарда, оның ішінде адамның өмірі мен денсаулығына, қоршаған ортаға, сондай-ақ жеке және (немесе) заңды тұлғалардың мүлкіне зиян келтіруге ықпал ететін мақсаттарда топырақтың құнарлы қабатын сыдырып алуға және (немесе) құнарлылығын жоюға жол бермеуге және оны жүргізбеуге;

15) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелерді алқаптардың белгіленген түріне сәйкес пайдалануға міндетті.";

11) 84-баптың 2-тармағының 4-1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"4-1) жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю үшін "Жайылымдар туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 13-бабы 2-тармағының 2) тармақшасында көрсетілген және "Жайылымдар туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 15-бабының 1-тармағына сәйкес жайылымдарға, оның ішінде көпшілік пайдаланатын жайылымдарға халық мұқтажын қанағаттандыру;"

12) 92-баптың 4-тармағының 3) тармақшасындағы "жиырма" деген сөз "елу" деген сөзбен ауыстырылсын;

13) 93-баптың 3-тармағының 2) тармақшасы "қағидаларында" деген сөзден кейін "және жайылымдарды ұтымды пайдалану қағидаларында" деген сөздермен толықтырылсын;

14) 97-баптың 4-тармағы мынадай мазмұндағы оныншы бөлікпен толықтырылсын:

"Көпшілік пайдаланатын жайылымдар – елді мекендердің іргелес аумағында орналасқан және мемлекет меншігіндегі, жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларының аналық мал басын жаю бойынша жергілікті халық мұқтажын қанағаттандыруға арналған жайылымдар.";

15) 98-баптың 4-тармағы мынадай мазмұндағы үшінші бөлікпен толықтырылсын:

"Жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю үшін халық мұқтажын қанағаттандыруға арналған жайылымдарды, оның ішінде көпшілік пайдаланатын жайылымдарды ауыл шаруашылығы алқаптарының басқа түрлеріне ауыстыруға тыйым салынады.";

16) 100-баптың 3-тармағында:

"2-тармағында" деген сөздер "2-тармағының 1) және 3) тармақшаларында" деген сөздермен ауыстырылсын;

мынадай мазмұндағы екінші бөлікпен толықтырылсын:

"Осы баптың 2-тармағының 2) тармақшасында санамаланған жер учаскелерін арнаулы жер қорының құрамына енгізу соттың шешімі бойынша жүргізіледі.".

2. 2003 жылғы 8 шілдедегі Қазақстан Республикасының Орман кодексіне:

99-баптың 1-тармағында:

екінші бөлік "сәйкес" деген сөзден кейін "Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспарда аталған" деген сөздермен толықтырылсын;

мынадай мазмұндағы үшінші бөлікпен толықтырылсын:

"Орман және табиғат қорғау мекемелері ауданның (облыстық маңызы бар қаланың) жергілікті атқарушы органына жайылымдар мен шабындықтар алып жатқан алаңдар мен олардан бос алаңдарды, олардың орналасқан жерін көрсете отырып, мемлекеттік орман қорының шөп шабу және мал жаю мүмкін болатын учаскелері туралы, сондай-ақ оларды пайдалану шарттары туралы мәліметтерді ағымдағы жылғы 1 қарашадан кешіктірмей ұсынуға міндетті.".

3. "Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы" 2001 жылғы 23 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Заңына:

39-3-баптың 2-тармағының 4-1) тармақшасындағы "қорытындылары" деген сөз "барысы" деген сөзбен ауыстырылсын.

4. "Қазақстан Республикасы Жер кодексінің жекелеген нормаларының қолданысын және "Қазақстан Республикасының Жер кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" 2015 жылғы 2 қарашадағы Қазақстан Республикасы Заңының қолданысқа енгізілуін тоқтата тұру туралы" 2016 жылғы 30 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңына:

1-баптың 4) тармақшасының екінші абзацындағы ", ал шалғайдағы мал шаруашылығын жүргізу (маусымдық жайылымдар) үшін уақытша өтеусіз жер пайдалану құқығымен" деген сөздер алып тасталсын.

5. "Жайылымдар туралы" 2017 жылғы 20 ақпандағы Қазақстан Республикасының Заңына:

1) кіріспе мынадай редакцияда жазылсын:

"Осы Заң жайылымдарды ұтымды пайдалануға байланысты қоғамдық қатынастарды реттейді және жайылымдардың тозу процестерін болғызбауға, жайылымдық инфрақұрылым объектілерінің жай-күйін жақсартуға бағытталған.";

2) 1-бапта:

4) тармақша мынадай редакцияда жазылсын:

"4) жайылымдар – ауыл шаруашылығы жануарларын жыл бойы немесе маусымдық жаю үшін берілетін және пайдаланылатын жер учаскелері. Жайылымдарда ауыл шаруашылығы жануарларын жаю кезінде жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілетін нормалары сақталған кезде жайылымдардың өнімділігі жайылатын ауыл шаруашылығы жануарларына жемшөп қажеттілігінен асатын жағдайларда жемшөп дайындау мақсатында шөп шабуға жол беріледі;"

мынадай мазмұндағы 12-1) тармақшамен толықтырылсын:

"12-1) көпшілік пайдаланатын жайылымдар – елді мекендердің іргелес аумағында орналасқан және мемлекет меншігіндегі, жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларының аналық мал басын жаю бойынша жергілікті халық мұқтажын қанағаттандыруға арналған жайылымдар;"

3) мынадай мазмұндағы 3-1-баппен толықтырылсын:

"3-1-бап. Жайылым пайдаланушыларды және жайылым пайдаланушылар бірлестіктерін (жай серіктестіктерді, консорциумдарды) мемлекеттік қолдау

Жайылым пайдаланушыларды және жайылым пайдаланушылар бірлестіктерін (жай серіктестіктерді, консорциумдарды) мемлекеттік қолдау Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады.";

4) 4-баптың 1) тармақшасы "сақтай отырып," деген сөздерден кейін "нысаналы мақсаты бойынша" деген сөздермен толықтырылсын;

5) 6-бапта:

3) тармақша мынадай редакцияда жазылсын:

"3) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспарларды әзірлеу әдістемесін әзірлеп, бекітеді;"

мынадай мазмұндағы 4-1) тармақшамен толықтырылсын:

"4-1) жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі үлгілік жоспарды әзірлеп, бекітеді;"

8) тармақша мынадай редакцияда жазылсын:

"8) жайылымдарды қалпына келтіру, сақтау, ұтымды пайдалану және түбегейлі жақсарту үшін жайылымдарға геоботаникалық зерттеп-қарау мен мониторингілеуді, ғылыми-зерттеу, іздестіру және жобалау жұмыстарын жүргізуді ұйымдастырады;"

6) 7-бап мынадай редакцияда жазылсын:

"7-бап. Облыстың жергілікті атқарушы органының құзыреті

Облыстың жергілікті атқарушы органының құзыретіне:

1) уәкілетті органға:

жайылымдарды ұтымды пайдалану;

жайылымдардың тозуымен және шөлейттенуімен күрес жөніндегі іс-шараларды жүргізу;

жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу туралы жартыжылдық және жылдық есептерді ұсыну;

2) жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспарлардың іске асырылуын мониторингілеуді жүзеге асыру;

3) жайылымдардың оты-суының молдығы және жайылымдық инфрақұрылым объектілерінің жай-күйі туралы деректер жинауды жүзеге асыру;

4) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспарларды әзірлеп, бекіту;

5) жайылымдардың тозуымен және шөлейттенуімен күрес жөніндегі іс-шаралар жоспарларын әзірлеп, бекіту;

6) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспарларын әзірлеп, бекіту;

7) Қазақстан Республикасының Үкіметіне бір облыстың аумағындағы жайылымдарды басқа облысқа пайдалану үшін беру туралы ұсыныстар енгізу;

8) бір ауданның (қалалардағы аудандардан басқа), облыстық маңызы бар қаланың аумағындағы жайылымдарды, оның ішінде шалғайдағы жайылымдарды басқа ауданға (қалалардағы аудандардан басқа), облыстық маңызы бар қалаға пайдалану үшін беру;

9) жергілікті мемлекеттік басқару мүддесінде Қазақстан Республикасының заңнамасымен өзіне жүктелетін өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыру жатады.";

7) 8-баптың 2) тармақшасындағы "қорытындылары" деген сөз "барысы" деген сөзбен ауыстырылсын;

8) 9-бапта:

1-тармақта:

2) тармақшадағы "қорытындылары" деген сөз "барысы" деген сөзбен ауыстырылсын;

3) тармақшадағы "схемасын" деген сөз "ұсынылатын схемаларын" деген сөздермен ауыстырылсын;

мынадай мазмұндағы 4-1), 4-2), 4-3), 4-4), 4-5) және 4-6) тармақшалармен толықтырылсын:

"4-1) жайылым пайдаланушылар бірлестіктерін (жай серіктестіктерді, консорциумдарды) құруға жәрдемдесу;

4-2) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспарларды іске асыру;

4-3) жайылымдардың тозуымен және шөлейттенуімен күрес жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асыру;

4-4) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асыру;

4-5) облыстың жергілікті атқарушы органына бір ауданның (қалалардағы аудандардан басқа), облыстық маңызы бар қаланың аумағындағы жайылымдарды,

оның ішінде шалғайдағы жайылымдарды басқа ауданға (қалалардағы аудандардан басқа), облыстық маңызы бар қалаға пайдалану үшін беру туралы ұсыныс енгізу;

4-6) бір аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың, ауылдық округтің аумағындағы жайылымдарды басқа аудандық маңызы бар қалаға, кентке, ауылға, ауылдық округке пайдалану үшін беру;"

2-тармақта:

1) және 5) тармақшалардағы "қорытындылары" деген сөз "барысы" деген сөзбен ауыстырылсын;

мынадай мазмұндағы 6-1), 6-2), 6-3) және 6-4) тармақшалармен толықтырылсын:

"6-1) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспарларды іске асырады;

6-2) жайылымдардың тозуымен және шөлейттенуімен күрес жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асырады;

6-3) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспарларын іске асырады;

6-4) ауданның (қалалардағы аудандардан басқа), облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органына бір аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың, ауылдық округтің аумағындағы жайылымдарды басқа аудандық маңызы бар қалаға, кентке, ауылға, ауылдық округке пайдалану үшін беру туралы ұсыныстар енгізеді;"

9) 10-баптың 2) тармақшасындағы "қорытындылары" деген сөз "барысы" деген сөзбен ауыстырылсын;

10) 13-бап мынадай редакцияда жазылсын:

"13-бап. Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспар

1. Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспар жайылымдарды ұтымды пайдалану, жемшөпке қажеттілікті тұрақты қамтамасыз ету және жайылымдардың тозу процестерін болғызбау мақсатында қабылданады.

Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспарды әзірлеу кезінде:

өңірдің жер балансының және мемлекеттік жер кадастрының ақпараттық жүйесінің деректері;

жайылымдарды геоботаникалық зерттеп-қарау мәліметтері;

мал қорымдары (биометриялық шұңқырлар) туралы мәліметтер;

жайылымдық инфрақұрылым объектілері туралы және ауыл шаруашылығы жануарларын айдап өтуге арналған сервитуттар туралы мәліметтер;

иелерін көрсете отырып, ауыл шаруашылығы жануарларының сәйкестендіру деректері базасынан алынған ауыл шаруашылығы жануарларының мал басы саны туралы деректер;

ауыл шаруашылығы жануарларының түрлері мен жыныстық жас топтары бойынша қалыптастырылған үйірлердің, отарлардың, табындардың саны туралы деректер;

шалғайдағы жайылымдарда жаю үшін ауыл шаруашылығы жануарлары мал басының саны туралы мәліметтер;

екпе және аридтік жайылымдарда, орман, су қорлары мен ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жерлерінде ауыл шаруашылығы жануарларын жаю ерекшеліктері туралы деректер;

жайылым айналымдарының ұсынылатын схемалары;

мемлекеттік органдар, жеке және (немесе) заңды тұлғалар ұсынған өзге де деректер ескеріледі.

2. Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспар:

1) жер учаскесіне құқық белгілейтін және сәйкестендіретін құжаттар негізінде меншік иелері немесе жер пайдаланушылары туралы мәліметтерді көрсетіп, жайылымдардың шекараларын, алаңдары мен түрлерін, оның ішінде шалғайдағы, маусымдық, аридтік және екпе жайылымдарды көрсете отырып, жер санаттары бөлінісінде әкімшілік-аумақтық бірліктің аумағында жайылымдардың орналасу схемасын (картасын);

2) жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю бойынша халық мұқтажына арналған жайылымдар, оның ішінде көпшілік пайдаланатын жайылымдар белгіленген схеманы (қартаны);

3) жайылым айналымдарының ұсынылатын схемалары белгіленген схеманы (қартаны);

4) ауыл шаруашылығы жануарларын айдап өтуге арналған сервитуттар, мал айдайтын жолдар мен өзге де жайылымдық инфрақұрылым объектілері, сондай-ақ мал қорымдары (биометриялық шұңқырлар) белгіленген схеманы (қартаны);

5) жайылым пайдаланушыларға жер пайдалануға берілуі мүмкін жайылымдар белгіленген схеманы (картаны);

6) жеке ауладағы ауыл шаруашылығы малын жаю бойынша халық мұқтажын қанағаттандыру мақсатында резервке қойылуға тиіс жайылымдар белгіленген схеманы (картаны);

7) суды тұтыну нормасына сәйкес жасалған су көздеріне (көлдерге, өзендерге, тоғандарға, апандарға, суару немесе суландыру каналдарына, құбырлы немесе шахталы құдықтарға) қол жеткізу схемасын;

8) ауыл шаруашылығы жануарларының мал басын шалғайдағы жайылымдарда орналастыру схемасын;

9) жайылымдарды ауылдық округке кіретін ауылдық елді мекендер арасында жобалық бөлуді (қайта бөлуді);

10) тиісті әкімшілік-аумақтық бірлікте жайылымдарды ұтымды пайдалану үшін қажетті өзге де талаптарды қамтуға тиіс.

3. Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспарды ауданның (қалалардағы аудандардан басқа), облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органы аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың, ауылдық округтің әкімдерімен және жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен бірлесіп, жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі үлгілік жоспардың негізінде әзірлейді.

4. Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспарды ауданның, облыстық маңызы бар қаланың жергілікті өкілді органы бес жылға бекітеді.

5. Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспарды әзірлеу бойынша жұмыстарды қаржыландыру бюджет қаражаты және (немесе) Қазақстан Республикасының заңнамасында тыйым салынбаған өзге де көздердің есебінен жүзеге асырылады.

6. Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспар нормативтік құқықтық акт болып табылады.";

11) 14-бапта:

тақырып мынадай редакцияда жазылсын:

"14-бап. Жайылымдарды беру және пайдалану шарттары";

1-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"1. Жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю, шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін жайылымдарды беру және пайдалану шарттары осы Заңмен және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерімен реттеледі.";

1-1-тармақтағы "2-тармағы бірінші бөлігінің 7-1) тармақшасында көрсетілген жайылымдар" деген сөздер "2-тармағының 2) тармақшасында көрсетілген жайылымдар, оның ішінде көпшілік пайдаланатын жайылымдар" деген сөздермен ауыстырылсын;

мынадай мазмұндағы 1-2 және 1-3-тармақтармен толықтырылсын:

"1-2. Мемлекеттік заңды тұлғалардың балансында тұрған және жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю бойынша халық мұқтажына арналған жайылымдарда, оның ішінде көпшілік пайдаланатын жайылымдарда орналасқан суландыру құрылыстарына қол жеткізу өтеусіз негізде беріледі.

1-3. Жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю бойынша халық мұқтажын қанағаттандыру мақсатында Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес жайылымдарды резервке қою жүзеге асырылады.

Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспар жайылымдарды резервке қою үшін негіз болып табылады.";

3-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"3. Жайылымдарда ауыл шаруашылығы жануарлары бір жыл бойы (пайдаланылмау фактісі алғашқы анықталған кезден бастап) жайылмаса не олардың саны уәкілетті орган белгілеген жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілген нормасының елу пайызынан аз болса және (немесе) жемшөп дайындау мақсатында шөп шабылмаса, мұндай жайылымдар Қазақстан Республикасының жер заңнамасында көзделген тәртіппен мәжбүрлеп алып қойылуға жатады.";

12) 15-бапта:

1-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"1. Елді мекендердің шекараларына (шектеріне) тікелей іргелес аумақта орналасқан, мемлекет меншігіндегі жайылымдар жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю үшін халық мұқтажын қанағаттандыруға пайдаланылады.";

2-тармақтың екінші бөлігі мынадай редакцияда жазылсын:

"Жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілген нормаларынан асып кеткен кезде жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаюға арналған жайылымдардың алаңдарын ұлғайту мақсатында бұрын берілген жайылымдарды Қазақстан Республикасының жер заңнамасына және Қазақстан Республикасының мемлекеттік мүлік туралы заңнамасына сәйкес мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығару жүзеге асырылуы мүмкін.";

3 және 4-тармақтар мынадай редакцияда жазылсын:

"3. Елді мекеннің шекаралары (шектері) шегінде жайылымдармен қамтамасыз етілмеген жеке және (немесе) заңды тұлғалардың ауыл шаруашылығы жануарлары мал басының Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспарға сәйкес жайылымдардың басқа учаскелеріне, оның ішінде шалғайдағы жайылымдарға орны ауыстырылады.

4. Жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаюға арналған жайылымдарды, оның ішінде шалғайдағы жайылымдарды пайдалану Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспарға сәйкес жүзеге асырылады. Аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл, ауылдық округ әкімдерінің және ауданның, облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органының жайылымдар беру туралы жеке шешімін шығару талап етілмейді.";

13) 16-баптың 3-тармағы мынадай редакцияда жазылсын:

"3. Осы Заңның 15-бабының 4-тармағында көрсетілген жайылымдарды қоспағанда, шалғайдағы жайылымдар жеке және (немесе) заңды тұлғаларға Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 43-1-бабында белгіленген тәртіппен беріледі.

Шалғайдағы жайылымдарды шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалдау) құқығын беру жөніндегі конкурсқа шығарылған жер учаскелерінің тізбесіне енгізу Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспар ескеріле отырып жүзеге асырылады.";

14) мынадай мазмұндағы 16-1 және 17-1-баптармен толықтырылсын:

"16-1-бап. Жайылымдарды қалпына келтіру және олардың жай-күйін жақсарту жөніндегі іс-шаралар

1. Жайылымдарды қалпына келтіру және олардың жай-күйін жақсарту жайылымдарды геоботаникалық зерттеп-қарау мен мониторингілеу нәтижелері негізінде жүзеге асырылады.

Жайылымдарды қалпына келтіру және олардың жай-күйін жақсарту жерлерге түгендеу жүргізу кезінде де жүзеге асырылады.

2. Жайылымдарды қалпына келтіру және олардың жай-күйін жақсарту жөніндегі іс-шаралар топырақтың құнарлылығын сақтаудың, көпжылдық шөптердің және аридтік өсімдіктердің (дақылдардың) шығымдылығы жоғары сорттарын егу арқылы жаңа шалғын өсірудің, суландырудың табиғи процестеріне және басқа да іс-шараларды өткізуге ықпал ету болып табылады.

3. Жайылымдарды мониторингілеу жайылымдардың жай-күйін, оларды пайдалану нәтижесінде туындап жатқан өзгерістерді бақылау, олардың жай-күйін бағалау мен болжау, жағымсыз процестерді анықтау және жою мақсатында жүзеге асырылады.

4. Жайылымдарды қалпына келтіру және олардың жай-күйін жақсарту жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыруды уәкілетті орган, жергілікті атқарушы органдар және жергілікті өзін-өзі басқару органдары, сондай-ақ жайылым пайдаланушылар қамтамасыз етеді.

5. Жайылымдарды қалпына келтіру және олардың жай-күйін жақсарту жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру бюджет қаражаты және (немесе) Қазақстан Республикасының заңнамасында тыйым салынбаған өзге де көздер есебінен жүзеге асырылады.";

"17-1-бап. Өтпелі ережелер

Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспар жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі үлгілік жоспар бекітілген күннен бастап үш ай ішінде әзірленіп, бекітіледі."

2-бап.

1. Осы Заң алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік алпыс күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

2. Орман және табиғат қорғау мекемелері осы Заңның 1-бабы 2-тармағының бесінші абзацында көрсетілген мәліметтерді осы Заң қолданысқа енгізілген күннен бастап күнтізбелік отыз күн ішінде ұсынуға міндетті.

2. «Босалқы жерлерді ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жеріне ауыстырудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 16 наурыздағы № 192 қаулысы.

Қазақстан Республикасының Жер кодексі 13-бабының 3-1) тармақшасына және "Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы" Қазақстан Республикасының Заңы 7-бабының 6-1) тармақшасына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі **ҚАУЛЫ ЕТЕДІ:**

1. Осы қаулыға 1-қосымшаға сәйкес Ақмола облысы Бурабай ауданы аумағындағы жалпы ауданы 185,88 гектар жер учаскесі "Қазақстан Республикасы Президенті Іс басқармасының "Бурабай" мемлекеттік ұлттық табиғи паркі" республикалық мемлекеттік мекемесіне (бұдан әрі – мекеме) тұрақты пайдалануға берілсін.

2. Осы қаулының 1-тармағында көрсетілген мекеменің жер учаскелері босалқы жер санатынан ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жері санатына ауыстырылсын, ал осы аумақтағы орман "мемлекеттік ұлттық парктердің орманы" мемлекеттік орман қоры санатына жатқызылсын.

3. "Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың тізбесін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 26 қыркүйектегі № 593 қаулысына мынадай өзгеріс енгізілсін:

көрсетілген қаулымен бекітілген республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың тізбесі осы қаулыға 2-қосымшаға сәйкес жаңа редакцияда жазылсын.

4. Осы қаулы қол қойылған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасы
Үкіметінің
2024 жылғы 16 наурыздағы
№ 192 қаулысына

ҚОСЫМША

"Қазақстан Республикасы Президенті Іс басқармасының "Бурабай" мемлекеттік ұлттық табиғи паркі" республикалық мемлекеттік мекемесіне тұрақты пайдалануға берілетін

жерлердің экспликациясы

Атауы	Жалпы ауданы, гектар
Ақмола облысы Бурабай ауданының босалқы жерлері	185,88

3. «Орман қоры жерлерінің жекелеген учаскелерін басқа санаттағы жерлерге ауыстыру туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 24 шілдедегі № 593 қаулысы.

Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 130-бабына және Қазақстан Республикасы Орман кодексінің 51-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі ҚАУЛЫ ЕТЕДІ:

1. Осы қаулыға қосымшаға сәйкес "Жамбыл облысының әкімдігі табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасының Меркі ормандарды және жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі мекемесі" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің орман қоры жерлерінен жалпы ауданы 7,0094 гектар жер учаскесі өнеркәсіп, көлік, байланыс жерлері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер санатына ауыстырылсын.

2. Жамбыл облысының әкімі Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен осы қаулының 1-тармағында көрсетілген жер учаскесінің магистральдық құбыржол салу үшін "Азиялық газқұбыры" жауапкершілігі шектеулі серіктестігіне (бұдан әрі – серіктестік) берілуін қамтамасыз етсін.

3. Серіктестік Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес орман алқаптарын орман шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттарда пайдалану үшін оларды алып қоюдан туындаған орман шаруашылығы өндірісінің шығындарын республикалық бюджет кірісіне өтесін.

4. Осы қаулы қол қойылған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасы
Үкіметінің
2024 жылғы 24 шілдедегі
№ 593 қаулысына
қосымша

Орман қоры жерлері санатынан өнеркәсіп, көлік, байланыс жерлері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер санатына ауыстырылатын жерлердің
экспликациясы

Жер пайдаланушының атауы	Жалпы ауданы, гектар	оның ішінде:			
		орман көмкермеген	жайылымдар	шабындық	өзге жерлер
1	2	3	4	5	6
"Жамбыл облысының әкімдігі табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасының Меркі ормандарды және жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі мекемесі" коммуналдық мемлекеттік мекемесі	7,0094	2,0	2,8	-	2,2094
Барлығы:	7,0094	2,0	2,8	-	2,2094

4. «Орман қоры жерлерінің жекелеген учаскелерін басқа санаттағы жерлерге ауыстыру туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 24 шілдедегі № 594 қаулысы.

Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 130-бабына және Қазақстан Республикасы Орман кодексінің 51-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі **ҚАУЛЫ ЕТЕДІ:**

1. Осы қаулыға қосымшаға сәйкес Түркістан облысы табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасының "Шардара орман және жануарлар әлемін қорғау жөніндегі мемлекеттік мекемесі" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің

(бұдан әрі – мекеме) орман қоры жерлері санатынан жалпы ауданы 57,5559 гектар жер учаскелері өнеркәсіп, көлік, байланыс жерлері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер санатына ауыстырылсын.

2. Түркістан облысының әкімі Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен осы қаулының 1-тармағында көрсетілген жер учаскелерінің магистралдық құбыржол салу үшін "Азиялық газқұбыры" жауапкершілігі шектеулі серіктестігіне (бұдан әрі – серіктестік) берілуін қамтамасыз етсін.

3. Серіктестік Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес орман алқаптарын орман шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттарда пайдалану үшін оларды алып қоюдан туындаған орман шаруашылығы өндірісінің шығындары мен залалдарын республикалық бюджет кірісіне өтесін, екпелер кесілген жағдайда алынған сүректі мекеменің теңгеріміне бере отырып, алаңды тазарту жөніндегі шараларды қабылдасын.

4. Осы қаулы қол қойылған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің
2024 жылғы 24 шілдедегі
№ 594 қаулысына қосымша

Орман қоры жерлері санатынан өнеркәсіп, көлік, байланыс жерлері, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік, ядролық қауіпсіздік аймағы мұқтажына арналған және ауыл шаруашылығына арналмаған өзге де жерлер санатына ауыстырылатын жер учаскелерінің

экспликациясы

Жер пайдаланушының атауы	Жалпы ауданы, гектар	оның ішінде:			
		орман көмкерген	орман көмкермеген	жайылымдар	жолдар
1	2	3	4	5	6
Түркістан облысы табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды басқармасының "Шардара орман және жануарлар әлемін	57,5559	10,5082	10,9466	6,6463	29,4548

қорғау жөніндегі мемлекеттік мекемесі" коммуналдық мемлекеттік мекемесі					
Барлығы:	57,5559	10,5082	10,9466	6,6463	29,4548

5. «Қызылорда және Ұлытау облыстарының арасындағы жер қатынастарын реттеудің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 1 тамыздағы №622 қаулысы

Қазақстан Республикасының Жер кодексі 13-бабының 9) тармақшасына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі ҚАУЛЫ ЕТЕДІ:

1. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің, Қызылорда және Ұлытау облыстары әкімдіктерінің осы қаулыға қосымшаға сәйкес экспликация бойынша Ұлытау облысы Ұлытау ауданының аумағындағы жалпы ауданы 2210,9 мың гектар жерді Қызылорда облысының ұзақ мерзімді пайдалану мерзімін 2050 жылға дейін ұзарту туралы ұсыныстарына келісім берілсін.

2. Осы қаулы 2025 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасы
Үкіметінің
2024 жылғы 1 тамыздағы
№ 622 қаулысына
қосымша

Ұлытау облысы Ұлытау ауданының аумағындағы Қызылорда облысы ұзақ мерзімді пайдалануы 2050 жылға дейін ұзартылатын жерлердің экспликациясы

Жер пайдаланушының атауы	Жер учаскелерінің орналасқан жері	Жалпы ауданы, гектар	оның ішінде:				
			жайылымдар	су астындағы	алаңдар, жолдар, көшелер астындағы	құрылыстар астындағы	басқа да жерлер
Қызылорда облысы	Ұлытау облысының Ұлытау ауданы	2210900	1968445	144	559	24	241728

6. «Жер учаскелерін берудің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2024 жылғы 7 қазандағы № 144-ө Өкімі

Елді мекендер мен қонысаралық аумақтарды тасқын судан су басу және олардың су астында қалу қауіп-қатерлерін болғызбау жөніндегі ведомствоаралық өзара іс-қимыл іс-шараларын тиімді ұйымдастыруды және жүргізуді қамтамасыз ету мақсатында:

1. Қоса беріліп отырған Елді мекендер мен қонысаралық аумақтардың іс жүзінде су басқан және су астында қалған аймақтарында жер учаскелерін бөліп беру практикасын болғызбау жөніндегі ведомствоаралық өзара іс-қимыл іс-шараларының жоспары (бұдан әрі – Жоспар) бекітілсін.

2. Жергілікті атқарушы органдар Жоспарда көзделген іс-шаралар орындалғанға дейін елді мекендер мен қонысаралық аумақтардың іс жүзінде су басқан және су астында қалған аймақтарында жер учаскелерін жеке меншікке және жер пайдалануға бөліп беруді болғызбауды қамтамасыз етсін.

3. Жергілікті атқарушы органдар мен мүдделі мемлекеттік органдар Жоспарда көзделген іс-шаралардың уақтылы орындалуын қамтамасыз етсін және тоқсан сайын, есепті кезеңнен кейінгі айдың 15-і күнінен кешіктірмей Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігіне олардың орындалу барысы туралы ақпаратты ұсынып тұрсын.

4. Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі жартыжылдықтың қорытындысы бойынша, есепті кезеңнен кейінгі айдың 5-і күнінен кешіктірмей Қазақстан Республикасы Үкіметінің Аппаратына Жоспарда көзделген іс-шаралардың орындалуы туралы есепті ұсынып тұрсын.

Қазақстан Республикасы
Премьер-Министрінің
2024 жылғы 7 қазандағы
№ 144-ө өкімімен бекітілген

Елді мекендер мен қонысаралық аумақтардың іс жүзінде су басқан және су астында қалған аймақтарында жер учаскелерін бөліп беру практикасын болғызбау жөніндегі ведомствоаралық өзара іс-қимыл іс-шараларының жоспары

P/c №	Іс-шараның атауы	Аяқталу нысаны	Орындалу мерзімі	Жауапты орындаушылар
1	2	3	4	5
1	Елді мекендер мен қонысаралық аумақтардың іс жүзінде су басқан және су астында қалған аймақтары кеңістіктік деректерінің форматтарына, мазмұны мен типтеріне қойылатын талаптарды әзірлеу	ЖАО-ға хат	2024 жылғы қазан	ЦДИАӨМ, АШМ, ТЖМ, СРИМ, ЭТРМ
2	Осы Жоспардың 3-тармағына сәйкес елді мекендер мен қонысаралық аумақтардың іс жүзінде су басқан және су астында қалған аймақтарының кеңістіктік деректерін жинау мен сақтаудың салалық ақпараттық жүйесін айқындау	Қазақстан Республикасының Үкіметіне ақпарат	2024 жылғы қазан	ЦДИАӨМ, АШМ, ТЖМ, СРИМ, ЭТРМ, ӨҚМ
3	Жергілікті атқарушы органдардың елді мекендер мен қонысаралық аумақтардың іс жүзінде су басқан және су астында қалған аймақтарының кеңістіктік деректерін қалыптастыруы	кеңістіктік деректер	2024 жылғы қараша	ТЖМ, СРИМ, ЦДИАӨМ, АШМ, облыстардың, Астана, Алматы және Шымкент қалаларының әкімдіктері
4	Осы Жоспардың 2 және 3-тармақтарына сәйкес елді	ЖБМК-ке кеңістіктік	2024 жылғы	ЦДИАӨМ, АШМ, СРИМ, ТЖМ, ЭТРМ, ӨҚМ,

	мекендер мен қонысаралық аумақтардың іс жүзінде су басқан және су астында қалған аймақтарының кеңістіктік деректерін Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастрының жария кадастрлық картасында жариялау	деректер	желтоқсан	облыстардың, Астана, Алматы және Шымкент қалаларының әкімдіктері, "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы" КеАҚ (келісу бойынша)
5	Елді мекендердің іс жүзінде су басқан және су астында қалған аймақтарын ескере отырып, су объектілерінің су қорғау аймақтары мен су қорғау белдеулерінің шекараларын өзектілендіру	ЖАО қаулысы	2025 жылғы желтоқсан	СРИМ, ДСМ, АШМ, ЭТРМ облыстардың, Астана, Алматы және Шымкент қалаларының әкімдіктері
6	Су қорғау аймақтары мен белдеулерінде жер учаскелерін беру кезінде заңдылықтың сақталуын бақылау	Қазақстан Республикасының Үкіметіне ақпарат	жартыжылдықтың қорытындысы бойынша, есепті кезеңнен кейінгі айдың 5-і күнінен кешіктірмей	АШМ, СРИМ, облыстардың, Астана, Алматы және Шымкент қалаларының әкімдіктері
7	Осы Жоспардың 3 және 5-тармақтарында айқындалған шектеулерді ескере отырып, жергілікті атқарушы органдар	Қазақстан Республикасының Үкіметіне	2027 жылғы желтоқсан	ӨҚМ, ТЖМ, СРИМ, ЭТРМ, облыстардың, Астана, Алматы және Шымкент қалаларының

түзеткен бас жоспарлар мен егжей-тегжейлі жоспарлау жобаларын мемлекеттік қала құрылысы кадастрына енгізу	ақпарат		әкімдіктеріЖүктеу
---	---------	--	-------------------

Ескертпе: аббревиатуралардың толық жазылуы:

АШМ – Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі;

ДСМ – Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі;

ЖБМК – Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры;

ӨҚМ – Қазақстан Республикасының Өнеркәсіп және құрылыс министрлігі;

СРИМ – Қазақстан Республикасының Су ресурстары және ирригация министрлігі;

ТЖМ – Қазақстан Республикасының Төтенше жағдайлар министрлігі;

ЦДИАӨМ – Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі;

ЭТРМ – Қазақстан Республикасының Экология және табиғи ресурстар министрлігі.

7.«Пайдаланылмайтын және Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып берілген жерлерді алып қою жөнінде жұмыс комиссиясын құру туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2022 жылғы 28 сәуірдегі № 90-ө өкіміне өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2024 жылғы 24 қыркүйектегі № 138-ө Өкімі

«Пайдаланылмайтын және Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып берілген жерлерді алып қою жөнінде жұмыс комиссиясын құру туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2022 жылғы 28 сәуірдегі № 90-ө өкіміне мынадай өзгерістер мен толықтыру енгізілсін:

тақырып мынадай редакцияда жазылсын:

"Ауыл халқының мұқтажы үшін жерлерді қайта бөлуді, сондай-ақ жер ресурстарын ұтымды пайдалануды бақылау жөніндегі республикалық комиссияны құру туралы";

1-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"1. Осы өкімге қосымшаға сәйкес құрамда Ауыл халқының мұқтажы үшін жерлерді қайта бөлуді, сондай-ақ жер ресурстарын ұтымды пайдалануды бақылау

жөніндегі республикалық комиссия (бұдан әрі – Республикалық комиссия) құрылсын.";

мынадай мазмұндағы 1-1-тармақпен толықтырылсын:

"1-1. Қоса беріліп отырған Республикалық комиссия туралы ереже бекітілсін.";

2-тармақ алып тасталсын;

3-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"3. Республикалық комиссия атқарылған жұмыс туралы Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігін 2025 жылға дейін тоқсан сайын хабардар етіп тұрсын.";

көрсетілген өкімге қосымша осы өкімге қосымшаға сәйкес жаңа редакцияда жазылсын.

Қазақстан Республикасы
Премьер-Министрінің
2024 жылғы 24 қыркүйектегі
№ 138-ө өкіміне қосымша

Қазақстан Республикасы
Премьер-Министрінің
2022 жылғы 28 сәуірдегі
№ 90-ө өкімімен бекітілген

Ауыл халқының мұқтажы үшін жерлерді қайта бөлуді, сондай-ақ жер ресурстарын ұтымды пайдалануды бақылау жөніндегі республикалық комиссиясының құрамы

Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің жер қатынастары мәселелеріне жетекшілік ететін орынбасары, жетекші

Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрі, жетекшінің орынбасары

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитетінің төрағасы, хатшы

Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі (Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет) төрағасының орынбасары (келісу бойынша)

Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика вице-министрі

Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы вице-министрі

Қазақстан Республикасының Қаржы вице-министрі

Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі вице-министрі

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Қоғамдық мүдделерді қорғау қызметінің бастығы (келісу бойынша)

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Экономикалық қауіпсіздік департаменті бастығының орынбасары (келісу бойынша)

облыстар әкімдерінің орынбасарлары

8. «Әкімшілік-аумақтық бірліктердің шекараларын белгілеу және өзгерту жөніндегі жобаларды жасау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2022 жылғы 16 тамыздағы № 257 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2024 жылғы 27 ақпандағы № 76 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 1 наурызда № 34099 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Әкімшілік-аумақтық бірліктердің шекараларын белгілеу және өзгерту жөніндегі жобаларды жасау қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2022 жылғы 16 тамыздағы № 257 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 29180 болып тіркелген) мынадай өзгерістер енгізілсін:

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Әкімшілік-аумақтық бірліктердің шекараларын белгілеу және өзгерту жөніндегі жобаларды жасау қағидаларында:

2-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік

қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға;";

3-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"3. Кодекстің 149-бабы 3-тармағының 4) тармақшасына сәйкес жергілікті жерде ӘАБ-дің шекарасын белгілеу жерге орналастыру жөніндегі жұмыстарды жүргізе отырып қамтамасыз етіледі және "Мемлекеттік есептеу жүйелерін және картографиялық проекцияларды белгілеу туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 14 наурыздағы № 208 қаулысына сәйкес мемлекеттік есептеу жүйелерінде және картографиялық проекцияда жүзеге асырылады.";

18-тармақтың 3) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"3) "Қандастар мен қоныс аударушыларды қоныстандыруға арналған өңірлерді айқындау туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 4 қыркүйектегі № 765 қаулысына сәйкес қандастар мен қоныс аударушыларды қоныстандыру үшін өңірлерді айқындау.".

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық оның алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

9. «Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры» ақпараттық жүйесін жүргізу және пайдалану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің міндетін атқарушының 2023 жылғы 16 тамыздағы № 303 және Қазақстан Республикасы Әділет министрінің міндетін атқарушының 2023 жылғы 21 тамыздағы № 602 бірлескен бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2024 жылғы 27 ақпандағы № 78 және Қазақстан

Республикасы Әділет министрінің 2024 жылғы 1 наурыздағы № 190 бірлескен бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 4 наурызда №34112 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры" ақпараттық жүйесін жүргізу және пайдалану қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің міндетін атқарушының 2023 жылғы 16 тамыздағы № 303 және Қазақстан Республикасы Әділет министрінің міндетін атқарушының 2023 жылғы 21 тамыздағы № 602 бірлескен бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 33322 болып тіркелген) мынадай өзгерістер енгізілсін:

осы бірлескен бұйрықпен бекітілген "Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры" ақпараттық жүйесін жүргізу және пайдалану қағидаларында:

2-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға";

5-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"5. ЖМБМК АЖ арқылы жер учаскелері мен жылжымайтын мүлік объектілері бойынша мынадай функциялардың орындалуы қамтамасыз етіледі:

1) ЖАО-дан ЖМБМК АЖ-ға келіп түскен деректер, жоспарланған құрылысжайлардың жобалау-сметалық құжаттамасы негізінде жер учаскесіне және оның жылжымайтын мүлік объектілеріне арналған электрондық істі, бар болған жағдайда, іздеу және қарау және құжатты кейіннен Істердің электрондық мұрағатына беру;

2) сәйкестендіру сипаттамаларын айқындай отырып және объектіні картада (мекенжайы және/немесе кадастрлық нөмірі бойынша) байланыстыра отырып, жер учаскесінің есепке алу карточкасын іздеу және қарау;

3) жер-кадастрлық жоспардың электрондық құжатын, объектіні сипаттайтын атрибуттары бар кадастрлық паспортты іздеу және қарау;

4) өтініш берушілердің деректері, техникалық түгендеу және мемлекеттік техникалық тексеру бойынша жүргізілген жұмыстар, ЖАО және жер қатынастары және қала құрылысы саласындағы уәкілетті органдардың деректері негізінде жер учаскесі және онымен байланысты жылжымайтын мүлік объектілері бойынша қажетті атрибуттық ақпараттың тарихын сақтау және көрсету (оның ішінде автоматты түрде);

5) құқықтар мен ауыртпалықтарды тіркеу жөніндегі іс-қимылдар негізінде жер учаскесіне немесе жылжымайтын мүлік объектісіне құқық объектісін жүргізу, деректерді жаңарту (оның ішінде автоматты түрде);

6) өтініштер мен жасалған өзгерістерді жер учаскесімен және онымен байланысты жылжымайтын мүлік объектілерімен байланыстыру;

7) кадастрлық нөмірлерді, МТК-ны, мекенжайларды және басқа да атрибуттық ақпаратты беру, өзгерту тарихын жүргізу;

8) кадастрлық құжаттарды пайдалану тарихын қадағалау;

9) құқықтардың, ауыртпалықтардың және заңды талаптардың өзгеру тарихын қадағалау;

10) құқық белгілейтін құжаттар мен ЖАО шешімдерін есепке алу;

11) жер учаскесіне сәйкестендіру құжатын дайындау туралы ақпарат беру;

12) сапалы жай-күйі туралы мәліметтерді ұсыну;

13) жер учаскесінің бағалау құнының мәліметтерін беру;

14) жер учаскесінің тиесілілігі туралы ақпарат беру;

15) жер учаскесіне кадастрлық ақпаратты ұсыну.

Есепке алу объектілері мен құжаттар туралы мәліметтер "Сақтау мерзімдерін көрсете отырып, мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдар қызметінде жасалатын үлгілік құжаттар тізбесін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің міндетін атқарушының 2017 жылғы 29 қыркүйектегі №

263 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 15997 болып тіркелген) және "Мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдарда құжаттандыру, құжаттаманы басқару және электрондық құжат айналымы жүйелерін пайдалану қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2023 жылғы 25 тамыздағы № 236 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 33339 болып тіркелген) сәйкес құжаттардың әрбір түрі немесе тобы үшін айқындалған уақыт ішінде дерекқорда сақталуға тиіс.

ЖМБМК АЖ-да мұрағаттық деректерді қалпына келтіру мүмкіндігі іске асырылуға тиіс."

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бірлескен бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бірлескен бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бірлескен бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы және әділет вице-министрлеріне жүктелсін.

4. Осы бірлескен бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

10. «Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің және Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің кейбір бұйрықтарына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2024 жылғы 29 ақпандағы № 82 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 4 наурызда № 34113 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. Қоса беріліп отырған Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің және Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің өзгерістер енгізілетін кейбір бұйрықтарының тізбесі бекітілсін.

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасының
Ауыл шаруашылығы министрі
2024 жылғы 29 ақпандағы
№ 82 бұйрығымен бекітілген

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің және Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің өзгерістер енгізілетін кейбір бұйрықтарының тізбесі

1. "Жерлерді резервте қалдыру қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2015 жылғы 28 ақпандағы № 178 бұйрығында (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 11337 болып тіркелген):

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Жерлерді резервте қалдыру қағидаларында:

3-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға;".

2. "Жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету жөніндегі қағидаларды бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 1 қазандағы № 301 бұйрығында (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 21366 болып тіркелген):

көрсетілген бұйрықпен бекітілген "Жер учаскесін жалдау мерзімін ұзарту" мемлекеттік қызметін көрсету қағидаларында:

2-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген "Жер учаскесінің кадастрлық (бағалау) құнын айқындау" мемлекеттік қызметін көрсету қағидаларында:

2-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген "Жер учаскесінің сапалы жағдайы туралы мәліметтер беру" мемлекеттік қызметін көрсету қағидаларында:

2-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға

олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға;";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген "Кент, ауыл жерлерінен жер учаскесін беру" мемлекеттік қызметін көрсету қағидаларында:

2-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға;";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген "Сауда-саттықты (аукциондарды) өткізуді талап етпейтін мемлекет меншігіндегі жер учаскелеріне құқықтарды алу" мемлекеттік қызметін көрсету қағидаларында:

2-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға;";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген "Жер учаскелері туралы мәліметтерді жандандыру (түзету)" мемлекеттік қызметін көрсету қағидаларында:

2-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға

олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға;"

3. "Жер учаскелерін қалыптастыру жөніндегі жерге орналастыру жобасын жасау қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2022 жылғы 3 маусымдағы № 180 бұйрығында (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 28399 болып тіркелген):

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Жер учаскелерін қалыптастыру жөніндегі жерге орналастыру жобасын жасау қағидаларында:

2-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға;"

4. "Топырақты бонитерлеуді жүргізу әдістемесін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2022 жылғы 26 қазандағы № 342 бұйрығында (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 30350 болып тіркелген):

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Топырақты бонитерлеуді жүргізу әдістемесінде:

2-тармақтың 1) тармақшасы алып тасталсын;

3-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"3. Топырақты бонитерлеу мемлекеттік жер кадастрының құрамдас бөлігі болып табылады.

Топырақты бонитерлеуді «Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Жер ресурстарын басқару комитетінің «Жерлерге зерттеп-қарау жұмыстарын жүргізу мемлекеттік институты» шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны жүзеге асырады.

11. «Тиісті мақсаттарда пайдаланылмайтын немесе Қазақстан Республикасының заңнамасы бұзыла отырып пайдаланылатын жер учаскелерін анықтау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 5 мамырдағы № 194 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2024 жылғы 5 наурыздағы № 86 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 7 наурызда № 34126 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Тиісті мақсаттарда пайдаланылмайтын немесе Қазақстан Республикасының заңнамасы бұзыла отырып пайдаланылатын жер учаскелерін анықтау қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 5 мамырдағы № 194 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 16949 болып тіркелген) мынадай өзгерістер енгізілсін:

кіріспесі мынадай редакцияда жазылсын:

"Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" Қазақстан Республикасы Кодексінің (Салық кодексі) 509-бабының 4-тармағына және 564-бабының 9-тармағына сәйкес БҰЙЫРАМЫН:";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Тиісті мақсаттарда пайдаланылмайтын немесе Қазақстан Республикасының заңнамасы бұзыла отырып пайдаланылатын жер учаскелерін анықтау қағидаларында:

1-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"1. Осы Тиісті мақсаттарда пайдаланылмайтын немесе Қазақстан Республикасының заңнамасы бұзыла отырып пайдаланылатын жер учаскелерін анықтау қағидалары (бұдан әрі – Қағидалар) "Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" Қазақстан Республикасы Кодексінің (Салық кодексі) 509-бабының 4-тармағына және 564-бабының 9-тармағына сәйкес әзірленді және объектілер салуға арналған және тиісті мақсаттарда пайдаланылмайтын немесе

Қазақстан Республикасының заңнамасы бұзыла отырып пайдаланылатын жер учаскелерін анықтау тәртібін айқындайды."

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бірлескен бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бірлескен бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

12. «Алқаптарды қалпына келтіруге жұмсалатын сомаларды есепке жатқыза отырып, ауыл шаруашылығы өндірісінің шығасыларын өтеу қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрінің 2019 жылғы 26 тамыздағы № 315 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің м.а. 2024 жылғы 14 наурыздағы № 97 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 18 наурызда № 34158 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Алқаптарды қалпына келтіруге жұмсалатын сомаларды есепке жатқыза отырып, ауыл шаруашылығы өндірісінің шығасыларын өтеу қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2019 жылғы 26 тамыздағы № 315 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 19305 болып тіркелген) мынадай өзгерістер енгізілсін:

кіріспесі мынадай редакцияда жазылсын:

"Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 106-бабының 4-тармағына сәйкес **БҰЙЫРАМЫН:**";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Алқаптарды қалпына келтіруге жұмсалатын сомаларды есепке жатқыза отырып, ауыл шаруашылығы өндірісінің шығасыларын өтеу қағидаларында:

1 және 2-тармақтар мынадай редакцияда жазылсын:

"1. Осы Алқаптарды қалпына келтіруге жұмсалатын сомаларды есепке жатқыза отырып, ауыл шаруашылығы өндірісінің шығасыларын өтеу қағидалары (бұдан әрі – Қағидалар) Қазақстан Республикасы Жер кодексінің (бұдан әрі – Кодекс) 106-бабының 4-тармағына сәйкес әзірленді және алқаптарды қалпына келтіруге жұмсалатын сомаларды есепке жатқыза отырып, ауыл шаруашылығы өндірісінің шығасыларын өтеу тәртібін айқындайды.

2. Осы Қағидаларда мынадай ұғымдар пайдаланылады:

1) "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы (бұдан әрі – Мемлекеттік корпорация) – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтерді көрсету үшін, "бір терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік қызметтер көрсетуге өтініштерді қабылдау және көрсетілетін қызметті алушыға олардың нәтижелерін беру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру, мемлекеттік қызметтерді электрондық нысанда көрсетуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша құрылған заңды тұлға;

2) жер комиссиясы – жер учаскелеріне құқық беру туралы (шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалдау) құқығын беру жөніндегі конкурс жеңімпазын айқындау туралы), жер учаскелерінің (елді мекендердің жерлерін қоспағанда) нысаналы мақсатын өзгерту туралы және су қорының жерін басқа санаттардағы жерлерге ауыстыру туралы өтініштерді (өтінімделерді) қарауға және қорытындылар дайындауға арналған облыстың, облыстық маңызы бар қаланың (оның әкімшілік бағынысына берілген аумақта) және ауданның жергілікті атқарушы органы жанындағы алқалы орган;

3) жерге орналастыру жобасы – жер учаскесінің схемасы (жоспары), жер учаскесінің ауданы, оның шекалары мен орналасқан жері туралы мәліметтер, жер учаскелерінің аралас меншік иелері мен жер пайдаланушылары туралы және жер учаскелеріне ауыртпалықтар мен сервитуттар туралы мәліметтер;

4) жер учаскесі – Кодексте белгіленген тәртіппен жер қатынастары субъектілеріне бекітіліп берілетін, тұйық шекараларда бөлінген жер бөлігі;

5) өнімділігі төмен алқаптар – теріс табиғи қасиеттерімен, төмен құнарлылығымен сипатталатын, мелиорациялық жақсартылуы бойынша үлкен шығындарды қажет ететін, ал мақсаты бойынша шаруашылыққа пайдаланылуы экономикалық тұрғыдан тиімсіз болып табылатын алқаптар;

6) өнімсіз алқаптар – теріс табиғи қасиеттерімен, өте төмен құнарлылығымен сипатталатын, мелиорациялық жақсартылуы бойынша үлкен шығындарды қажет ететін, ал мақсаты бойынша шаруашылыққа пайдаланылуы экономикалық тұрғыдан тиімсіз болып табылатын алқаптар;

7) топырақтың құнарлы қабаты – өсімдіктердің өсуіне қолайлы физикалық, химиялық және агрохимиялық қасиеттері бар топырақ профилінің қара шіріктелген бөлігі.";

13-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"13. Жұмыс органы өтініш келіп түскен күннен бастап күнтізбелік 30 (отыз) күн ішінде осы Қағидалардың 10-тармағына сәйкес құрылған комиссияның қарауы үшін Мемлекеттік корпорациясы ұсынған мәліметтер негізінде жоспарлы-картографиялық материалдарды, мемлекеттік жер кадастрының деректерін, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Жер ресурстарын басқару комитетінің "Мемлекеттік жерлерді зерттеп-қарау жұмыстарын жүргізу жөніндегі институты" шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны ұсынған мәліметтер негізінде топырақтық зерттеп-қарау, жер мониторингі деректерін дайындайды.";

17-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"17. Өнімділігі төмен және өнімсіз алқаптарға топырақтың құнарлы қабатын төсеу кезінде, жерге орналастыру жобасында қосымша мыналар белгіленеді:

құнарлы топырақ қабатын төсеу көзделіп отырған жері, алаңы және жер учаскесі алқаптарының түрі;

төселінетін топырақтың құнарлы қабатының көлемі;

топырақтың құнарлы қабатын алу, тасымалдау және қайта төсеу бойынша жер және көлік жұмыстарына арналған шығындардың сметалық құны.

Жерге орналастыру жобасын әзірлеу Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2022 жылғы 3 маусымдағы № 180 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 28399 болып тіркелген) бекітілген Жер учаскелерін қалыптастыру жөніндегі жерге орналастыру жобасын жасау қағидаларына сәйкес жүзеге асырылады."

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

13. «Жер учаскелерінің кадастрлық нөмірлерін қалыптастыру мақсаттары үшін облыстарға, республикалық маңызы бар қалаларға, астанаға, аудандарға және облыстық (аудандық) маңызы бар қалаларға берілетін кодтардың тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2015 жылғы 6 наурыздағы № 188 бұйрығына өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2024 жылғы 4 сәуірдегі № 118 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 11 сәуірде № 34247 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Жер учаскелерінің кадастрлық нөмірлерін қалыптастыру мақсаттары үшін облыстарға, республикалық маңызы бар қалаларға, астанаға, аудандарға және облыстық (аудандық) маңызы бар қалаларға берілетін кодтардың тізбесін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2015 жылғы 6

наурыздағы № 188 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 10672 болып тіркелген) мынадай өзгеріс енгізілсін:

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Жер учаскелерінің кадастрлық нөмірлерін қалыптастыру мақсаттары үшін облыстарға, республикалық маңызы бар қалаларға, астанаға, аудандарға және облыстық (аудандық) маңызы бар қалаларға берілетін кодтардың тізбесі осы бұйрыққа қосымшаға сәйкес жаңа редакцияда жазылсын.

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасының
Ауыл шаруашылығы министрі
2024 жылғы 4 сәуірдегі
№ 118 бұйрығына қосымша
Қазақстан Республикасы
Ұлттық экономика министрінің
2015 жылғы 6 наурыздағы
№ 188 бұйрығымен бекітілген

Жер учаскелерінің кадастрлық нөмірлерін қалыптастыру мақсаттары үшін облыстарға, республикалық маңызы бар қалаларға, астанаға, аудандарға және облыстық (аудандық) маңызы бар қалаларға берілетін кодтардың тізбесі

Р/с №	Әкімшілік-аумақтық бірлік	Код
1-тарау. Ақмола облысы		
1	Ақмола облысы	01

2	Ақкөл ауданы	001
3	Астрахан ауданы	002
4	Атбасар ауданы	003
5	Сандықтау ауданы	004
6	Аршалы ауданы	005
7	Ерейментау ауданы	006
8	Егіндікөл ауданы	007
9	Қорғалжын ауданы	008
10	Бұланды ауданы	009
11	Целиноград ауданы	011
12	Шортанды ауданы	012
13	Ақкөл қаласы	014
14	Атбасар қаласы	015
15	Ерейментау қаласы	016
16	Макинск қаласы	017
17	Степногорск қаласы	018
18	Шаңтөбе кенті	019
19	Зеренді ауданы	160
20	Бурабай ауданы	171
21	Біржан сал ауданы	172
22	Заозерный кенті	173
23	Көкшетау қаласы	174
24	Степняк қаласы	176
25	Щучинск қаласы	177
26	Жарқайың ауданы	275
27	Есіл ауданы	277

28	Жақсы ауданы	278
29	Державин қаласы	283
30	Есіл қаласы	284
31	Красногор кенті	285
32	Қосшы қаласы	332
2-тарау. Ақтөбе облысы		
33	Ақтөбе облысы	02
34	Алға ауданы	022
35	Байғанин ауданы	023
36	Әйтеке би ауданы	024
37	Ырғыз ауданы	025
38	Мұғалжар ауданы	027
39	Қарғалы ауданы	028
40	Мәртүк ауданы	029
41	Темір ауданы	031
42	Ойыл ауданы	032
43	Қобда ауданы	033
44	Хромтау ауданы	034
45	Шалқар ауданы	035
46	Ақтөбе қаласы	036
47	Алға қаласы	037
48	Қандыағаш қаласы	038
49	Темір қаласы	039
50	Хромтау қаласы	040
51	Шалқар қаласы	041
52	Ембі қаласы	042

3-тарау. Алматы облысы		
53	Алматы облысы	03
54	Балқаш ауданы	043
55	Еңбекшіқазақ ауданы	044
56	Жамбыл ауданы	045
57	Іле ауданы	046
58	Қарасай ауданы	047
59	Райымбек ауданы	050
60	Талғар ауданы	051
61	Ұйғыр ауданы	052
62	Есік қаласы	054
63	Қонаев қаласы	055
64	Қаскелең қаласы	056
65	Талғар қаласы	057
66	Кеген ауданы	323
67	Алатау қаласы	341
4-тарау. Атырау облысы		
68	Атырау облысы	04
69	Жылыой ауданы	059
70	Индер ауданы	060
71	Исатай ауданы	061
72	Қызылқоға ауданы	062
73	Құрманғазы ауданы	063
74	Мақат ауданы	064
75	Махамбет ауданы	065
76	Атырау қаласы	066

5-тарау. Шығыс Қазақстан облысы		
77	Шығыс Қазақстан облысы	05
78	Глубокое ауданы	068
79	Зайсан ауданы	069
80	Алтай ауданы	070
81	Қатонқарағай ауданы	071
82	Күршім ауданы	072
83	Тарбағатай ауданы	078
84	Ұлан ауданы	079
85	Шемонаиха ауданы	080
86	Зайсан қаласы	081
87	Алтай қаласы	082
88	Риддер қаласы	083
89	Серебрянск қаласы	084
90	Өскемен қаласы	085
91	Шемонаиха қаласы	086
92	Самар ауданы	334
93	Үлкен Нарын ауданы	337
94	Марқакөл ауданы	338
6-тарау. Жамбыл облысы		
95	Жамбыл облысы	06
96	Байзақ ауданы	087
97	Жамбыл ауданы	088
98	Жуалы ауданы	089
99	Қордай ауданы	090
100	Тұрар Рысқұлов атындағы ауданы	091

101	Мерке ауданы	092
102	Мойынқұм ауданы	093
103	Сарысу ауданы	094
104	Талас ауданы	095
105	Шу ауданы	096
106	Тараз қаласы	097
107	Жаңатас қаласы	098
108	Қаратау қаласы	099
109	Шу қаласы	100
7-тарау. Батыс Қазақстан облысы		
110	Батыс Қазақстан облысы	08
111	Бөрілі ауданы	114
112	Жаңақала ауданы	115
113	Жәнібек ауданы	116
114	Бәйтерек ауданы	118
115	Казталовка ауданы	119
116	Қаратөбе ауданы	120
117	Сырым ауданы	122
118	Тасқала ауданы	124
119	Теректі ауданы	125
120	Бөкейорда ауданы	126
121	Ақжайық ауданы	127
122	Шыңғырлау ауданы	128
123	Ақсай қаласы	129
124	Орал қаласы	130
125	Чапаев қаласы	131

8-тарау. Қарағанды облысы		
126	Қарағанды облысы	09
127	Ақтоғай ауданы	102
128	Шет ауданы	107
129	Балқаш қаласы	108
130	Приозерск қаласы	111
131	Қарқаралы ауданы	133
132	Абай ауданы	134
133	Нұра ауданы	136
134	Осакаровка ауданы	137
135	Бұхар жырау ауданы	140
136	Абай қаласы	141
137	Қарағанды қаласы	142
138	Қарқаралы қаласы	143
139	Саран қаласы	144
140	Теміртау қаласы	145
141	Шахтинск қаласы	146
9-тарау. Қызылорда облысы		
142	Қызылорда облысы	10
143	Арал ауданы	147
144	Жалағаш ауданы	148
145	Жаңақорған ауданы	149
146	Қазалы ауданы	150
147	Қармақшы ауданы	151
148	Сырдария ауданы	153
149	Шиелі ауданы	154

150	Қазалы қаласы	155
151	Қызылорда қаласы	156
10-тарау. Қостанай облысы		
152	Қостанай облысы	12
153	Алтынсарин ауданы	178
154	Жітіқара ауданы	179
155	Қамысты ауданы	180
156	Қарасу ауданы	181
157	Қарабалық ауданы	182
158	Қостанай ауданы	183
159	Ұзынкөл ауданы	184
160	Меңдіқара ауданы	185
161	Наурызым ауданы	186
162	Денисов ауданы	187
163	Әулікөл ауданы	188
164	Бейімбет Майлин ауданы	189
165	Сарыкөл ауданы	190
166	Федоров ауданы	191
167	Жітіқара қаласы	192
168	Қостанай қаласы	193
169	Лисаковск қаласы	194
170	Рудный қаласы	195
171	Амангелді ауданы	272
172	Жангелді ауданы	276
173	Арқалық қаласы	282
11-тарау. Маңғыстау облысы		

174	Маңғыстау облысы	13
175	Бейнеу ауданы	196
176	Қарақия ауданы	197
177	Маңғыстау ауданы	198
178	Түпқараған ауданы	199
179	Ақтау қаласы	200
180	Жаңаөзен қаласы	201
181	Форт-Шевченко қаласы	202
182	Мұнайлы қаласы	203
12-тарау. Павлодар облысы		
183	Павлодар облысы	14
184	Ақтоғай ауданы	204
185	Баянауыл ауданы	205
186	Железинка ауданы	206
187	Ертіс ауданы	207
188	Тереңкөл ауданы	208
189	Аққулы ауданы	209
190	Май ауданы	210
191	Павлодар ауданы	211
192	Успен ауданы	212
193	Шарбақты ауданы	213
194	Ақсу қаласы	215
195	Ертіс ауылы	216
196	Павлодар қаласы	218
197	Екібастұз қаласы	219
13-тарау. Солтүстік Қазақстан облысы		

198	Солтүстік Қазақстан облысы	15
199	Айыртау ауданы	157
200	Уәлиханов ауданы	162
201	Тайынша ауданы	164
202	Ғабит Мүсірепов атындағы аудан	165
203	Ақжар ауданы	167
204	Тайынша қаласы	175
205	Қызылжар ауданы	220
206	Мағжан Жұмабаев ауданы	221
207	Жамбыл ауданы	223
208	Есіл ауданы	224
209	Мамлют ауданы	225
210	Шал ақын ауданы	228
211	Аққайың ауданы	229
212	Тимирязев ауданы	231
213	Булаево қаласы	232
214	Мамлютка қаласы	233
215	Петропавл қаласы	234
216	Сергеев қаласы	235
14-тарау. Түркістан облысы		
217	Түркістан облысы	19
218	Бәйдібек ауданы	286
219	Арыс ауданы	287
220	Мақтаарал ауданы	288
221	Қазығұрт ауданы	289
222	Ордабасы ауданы	293

223	Отырар ауданы	294
224	Сайрам ауданы	295
225	Сарыағаш ауданы	296
226	Созақ ауданы	297
227	Төлеби ауданы	298
228	Түлкібас ауданы	300
229	Шардара ауданы	301
230	Арыс қаласы	302
231	Жетісай қаласы	303
232	Кентау қаласы	304
233	Леңгір қаласы	305
234	Сарыағаш қаласы	306
235	Түркістан қаласы	307
236	Шардара қаласы	308
237	Жетісай ауданы	325
238	Келес ауданы	326
239	Сауран ауданы	331
15-тарау. Алматы қаласы		
240	Алматы қаласы	20
241	Алмалы ауданы	311
242	Әуезов ауданы	312
243	Бостандық ауданы	313
244	Жетісу ауданы	314
245	Медеу ауданы	315
246	Түркісіб ауданы	317
247	Алатау ауданы	321

248	Наурызбай ауданы	322
16-тарау. Астана қаласы		
249	Астана қаласы	21
250	Алматы ауданы	318
251	Сарыарқа ауданы	319
252	Есіл ауданы	320
253	Байқоңыр ауданы	324
254	Нұра ауданы	335
17-тарау. Шымкент қаласы		
255	Шымкент қаласы	22
256	Абай ауданы	327
257	Әл-Фараби ауданы	328
258	Еңбекші ауданы	329
259	Қаратау ауданы	330
260	Тұран ауданы	336
18-тарау. Абай облысы		
261	Абай облысы	23
262	Абай ауданы	236
263	Аягөз ауданы	239
264	Бесқарағай ауданы	240
265	Бородулиха ауданы	241
266	Жарма ауданы	243
267	Көкпекті ауданы	244
268	Үржар ауданы	248
269	Ақсуат ауданы	333
270	Семей қаласы	252

271	Аягөз қаласы	251
272	Шар қаласы	253
273	Курчатов қаласы	217
274	Мақаншы ауданы	339
275	Жаңасемей ауданы	340
19-тарау. Ұлытау облысы		
276	Ұлытау облысы	25
277	Жаңаарқа ауданы	104
278	Ұлытау ауданы	106
279	Жезқазған қаласы	109
280	Қаражал қаласы	110
281	Сәтпаев қаласы	112
20-тарау. Жетісу облысы		
282	Жетісу облысы	24
283	Ақсу ауданы	254
284	Алакөл ауданы	255
285	Қаратал ауданы	259
286	Кербұлақ ауданы	260
287	Көксу ауданы	261
288	Панфилов ауданы	262
289	Сарқанд ауданы	263
290	Ескелді ауданы	264
291	Талдықорған қаласы	268
292	Текелі қаласы	269
293	Жаркент қаласы	266
294	Сарқант қаласы	267

295	Үштөбе қаласы	270
296	Үшарал қаласы	271

14. «Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды пайдалану қағидаларын бекіту және Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің кейбір бұйрықтарына өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 17 қаңтардағы № 7 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2024 жылғы 13 мамырдағы № 154 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 17 мамырда № 34382 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды пайдалану қағидаларын бекіту және Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің кейбір бұйрықтарына өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 17 қаңтардағы № 7 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 19893 болып тіркелген) мынадай өзгерістер енгізілсін:

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды пайдалану қағидаларында:

7-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"7. Ауыл шаруашылығы өндірушісі ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдаланған кезде ортақ пайдалану үшін шығарылатын ғылыми ұйымдардың ұсынымдары негізінде бекітілетін ауыспалы егіс жоспарына сәйкес ауыспалы егістерді сақтайды.

Жайылымдарды пайдаланған кезде ауыл шаруашылығы өндірушісі Жүктеме нормасының кемінде елу пайызынан кем емес және одан аспайтын мөлшерде ауыл шаруашылығы жануарларының болуын қамтамасыз етеді.";

11-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"11. Ауыл шаруашылығы өндірушісі мал шаруашылығы мақсаттары үшін ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдаланғанда жайылымдық алқаптардың орналасқан жері бойынша ауыл шаруашылығы жануарларының:

- 1) Жүктеме нормасының кемінде елу пайызы;
- 2) Жүктеме нормасынан аспайтын мөлшерде болуын қамтамасыз етеді."

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

15. «Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалға алу) құқығын беру жөніндегі конкурсты ұйымдастыру мен өткізу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 20 желтоқсандағы № 518 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің м.а. 2024 жылғы 15 мамырдағы № 161 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 20 мамырда № 34386 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалға алу) құқығын беру жөніндегі конкурсты ұйымдастыру мен өткізу қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 20 желтоқсандағы № 518 бұйрығына (Нормативтік

құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 18048 болып тіркелген) мынадай өзгерістер енгізілсін:

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалға алу) құқығын беру жөніндегі конкурсты ұйымдастыру мен өткізу қағидаларында:

12-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"12. Конкурстық ұсыныста:

1) бизнес-жоспар (инвестициялардың болжамды көлемі, ауыл шаруашылығы дақылдарын өсіру алаңдары, ауыл шаруашылығы жануарларының мал басы, қолданылатын агротехнологиялар, ауыл шаруашылығы техникасы мен технологиялық жабдықтың, ауыл шаруашылығы саласындағы білікті мамандардың болуы, ашылатын жұмыс орындарының саны);

2) шаруашылық ішілік жерге орналастыру жобасын жасау және игеру, ауыл шаруашылығы инфрақұрылымын дамыту іс-шараларын орындау жөніндегі міндеттемелер;

3) Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 17 қаңтардағы № 7 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 19893 болып тіркелген) бекітілген Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды пайдалану қағидаларын және Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2017 жылғы 24 сәуірдегі № 173 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 15090 болып тіркелген) бекітілген Жайылымдарды ұтымды пайдалану қағидаларын қоса алғанда, Қазақстан Республикасы жер заңнамасының талаптарын орындау, өңірдің мамандануына сәйкес ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алаңдары құрылымын әртараптандыру бойынша индикативтік көрсеткіштерді орындау, ғылыми негізделген агротехнологияларды, фитосанитариялық және карантиндік талаптарды сақтау жөніндегі міндеттемелер қамтылуға тиіс.

Конкурстық ұсыныста өтінім беруші ұсынған міндеттемелер мен бизнес-жоспар шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін ауыл

шаруашылығы мақсатындағы жер учаскесін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалға алу) шартының ажырамас бөлігі болып табылады.";

23-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"23. Балдар міндеттемелердің мынадай өлшемшарттары бойынша беріледі:

1 гектарға салынатын инвестициялардың болжамды көлемі туралы, мың теңге:

1) суарылмайтын егістікке:

50-ге дейін – 1 балл;

50-ден 70-ке дейін – 5 балл;

70-тен 90-ға дейін – 10 балл;

90-нан 110-ға дейін – 15 балл;

110-нан жоғары – 20 балл;

2) суарылатын егістікке (суарылатын жерлер):

200-ге дейін – 1 балл;

200-ден 300-ге дейін – 5 балл;

300-ден 400-ге дейін – 10 балл;

400-ден 500-ге дейін – 15 балл;

500-ден жоғары – 20 балл;

3) жайылымдық және шабындық алқаптарға:

5-ке дейін – 1 балл;

5-тен 10-ға дейін – 5 балл;

10-нан 20-ға дейін – 10 балл;

20-дан 30-ға дейін – 15 балл;

30-дан жоғары – 20 балл.

Осы ауданда, қалада, ауылда, кентте кемінде 5 жыл тұратын адамдарға олардың конкурстық ұсыныстарына қосымша 10 балл беру түрінде артықшылық беріледі.

Ауыл шаруашылығы кооперативтеріне олардың конкурстық ұсыныстарына қосымша 5 балл беру түрінде артықшылық беріледі."

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

16. «Жайылымдарды ұтымды пайдалану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2017 жылғы 24 сәуірдегі № 173 бұйрығына өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің м.а. 2024 жылғы 21 мамырдағы № 169 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 24 мамырда № 34402 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Жайылымдарды ұтымды пайдалану қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2017 жылғы 24 сәуірдегі № 173 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 15090 болып тіркелген) мынадай өзгеріс енгізілсін:

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Жайылымдарды ұтымды пайдалану қағидаларында:

6-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"6. Жайылымдарды ұтымды пайдалану ауданның, облыстық маңызы бар қаланың жергілікті өкілді органы бес жылға бекітетін жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспарлармен реттеледі."

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

17. «Ауыл шаруашылығы жануарларын жаюдың үлгілік қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 29 сәуірдегі № 145 бұйрығына өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2024 жылғы 3 маусымдағы № 185 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 10 маусымда № 34469 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

"Ауыл шаруашылығы жануарларын жаюдың үлгілік қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 29 сәуірдегі № 145 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 20540 болып тіркелген) мынадай өзгерістер мен толықтыру енгізілсін:

кіріспесі мынадай редакцияда жазылсын:

"Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 6-бабы 1-тармағының 3-3) тармақшасына сәйкес БҰЙЫРАМЫН:";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Ауыл шаруашылығы жануарларын жаюдың үлгілік қағидаларында:

1-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"1. Осы Ауыл шаруашылығы жануарларын жаюдың үлгілік қағидалары (бұдан әрі – Үлгілік қағидалар) "Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы" Қазақстан Республикасы Заңының (бұдан әрі – Заң) 6-бабы 1-тармағының 3-3) тармақшасына сәйкес әзірленді және ауыл шаруашылығы жануарларын жаю тәртібін айқындайды.";

4-тармақта:

б) тармақша мынадай редакцияда жазылсын:

"б) жайылымдар – ауыл шаруашылығы жануарларын жыл бойы немесе маусымдық жаю үшін берілетін және пайдаланылатын жер учаскелері. Жайылымдарда ауыл шаруашылығы жануарларын жаю кезінде жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілетін нормалары сақталған кезде жайылымдардың өнімділігі жайылатын ауыл шаруашылығы жануарларына жемшөп қажеттілігінен асатын жағдайларда жемшөп дайындау мақсатында шөп шабуға жол беріледі;"

мынадай мазмұндағы 6-1) тармақшамен толықтырылсын:

"6-1) көпшілік пайдаланатын жайылымдар – елді мекендердің іргелес аумағында орналасқан және мемлекет меншігіндегі, жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларының аналық мал басын жаю бойынша жергілікті халық мұқтажын қанағаттандыруға арналған жайылымдар;"

6-тармақта:

б) тармақша мынадай редакцияда жазылсын:

"б) ауыл шаруашылығы жануарларын жаю орнына дейін және кері қарай айдап өту (айдау), жаю, сондай-ақ ауыл шаруашылығы жануарлары иелерінің немесе олар уәкілеттік берген адамдардың қадағалауынсыз ауыл шаруашылығы жануарларының орнын ауыстыруға жол берілмейді.

Бұл ретте, Қазақстан Республикасы Орман кодексінің 99-бабының 2-тармағына сәйкес мемлекеттік орман қорына кіретін жайылымдарда ауыл шаруашылығы жануарларын ауыл шаруашылығы жануарлары иелерінің немесе олар уәкілеттік берген адамдардың қадағалауынсыз жаюға ерекше жағдайларда шалғайдағы, қол жеткізу қиын және халық аз қоныстанған аудандарда жүзеге асырылады. Осындай аудандардың тізбесін облыстың жергілікті атқарушы органының ұсынымы бойынша облыстың жергілікті өкілді органы бекітеді;"

9) тармақша мынадай редакцияда жазылсын:

"9) қоғамдық шомылатын орындарда, тоғандарда, субұрқақтарда, жалпыға ортақ пайдаланылатын су айдындарында және су жиналатын жерлерде ауыл шаруашылығы жануарларын суаруға жол берілмейді.

Ауыл шаруашылығы жануарларын суару үшін Қазақстан Республикасының Су кодексіне сәйкес ортақ су пайдалану тәртібімен су объектілерінің ластануы мен қоқыстануын болдырмайтын суат алаңдары мен басқа да құрылғылары бар санитариялық қорғау аймақтарынан тыс су объектілерін пайдалануға жол беріледі.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ауыл шаруашылығы жануарларын жаю тәртібі Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 12 қазандағы № 18-02/909 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 12259 болып тіркелген) бекітілген Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде шөп шабу және мал жаю қағидаларына сәйкес айқындалады.";

8-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"8. Адамдардың қадағалауынсыз жүрген ауыл шаруашылығы жануарлары қараусыз жүрген жануарлар болып есептеледі және иесі анықталғанға дейін уақытша ұстау үшін қоражайларға айдауға жатады.

Ұсталған қараусыз жүрген жануарларды ұстау, иелеріне қайтару тәртібі, сондай-ақ иелерінің жауапкершілігі Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 246-бабына сәйкес айқындалады.";

14, 15 және 16-тармақтар мынадай редакцияда жазылсын:

"14. "Жайылымдар туралы" Қазақстан Республикасы Заңының (бұдан әрі – Жайылымдар туралы заң) 13-бабы 2-тармағының 2) тармақшасында көрсетілген жайылымдар, оның ішінде көпшілік пайдаланатын жайылымдар жеке меншікке және жер пайдалануға берілмейді және жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю үшін халық мұқтажына ғана пайдаланылады.

Жайылымдар туралы заңның 15-бабы 4-тармағында көрсетілген жайылымдарды қоспағанда, шалғайдағы жайылымдар жеке және (немесе) заңды тұлғаларға Қазақстан Республикасы Жер кодексінің (бұдан әрі – Жер кодексі) 43-1-бабында белгіленген тәртіппен беріледі.

Мемлекеттік заңды тұлғалардың балансында тұрған және жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю бойынша халық мұқтажына арналған жайылымдарда, оның ішінде көпшілік пайдаланатын жайылымдарда орналасқан суландыру құрылыстарына қол жеткізу өтеусіз негізде беріледі.

Жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю бойынша халық мұқтажын қанағаттандыру мақсатында Жер кодексінің 49-2-бабына сәйкес жайылымдарды резервке қою жүзеге асырылады.

Жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі жоспар (бұдан әрі – Жоспар) жайылымдарды резервке қою үшін негіз болып табылады.

15. Жоспар ауданның, облыстық маңызы бар қаланың жергілікті өкілді органы бес жылға бекітетін нормативтік құқықтық акті болып табылады.

16. Жоспарды ауданның (қалалардағы аудандардан басқа), облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органы аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың, ауылдық округтің әкімдерімен және жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен бірлесіп, Жайылымдар туралы заңның 6-бабы 4-1) тармақшасына сәйкес жайылымдарды басқару және пайдалану саласындағы уәкілетті орган бекітетін жайылымдарды басқару және оларды пайдалану жөніндегі үлгілік жоспардың негізінде әзірлейді.";

18-тармақ алып тасталсын;

19 және 20-тармақтар мынадай редакцияда жазылсын:

"19. Елді мекендердің шекараларына (шектеріне) тікелей іргелес аумақта орналасқан, мемлекет меншігіндегі жайылымдар жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаю үшін халық мұқтажын қанағаттандыруға пайдаланылады.

Елді мекеннің шекаралары (шектері) шегінде жайылымдармен қамтамасыз етілмеген жеке және (немесе) заңды тұлғалардың ауыл шаруашылығы жануарлары мал басы Жоспарға сәйкес жайылымдардың басқа учаскелеріне, оның ішінде шалғайдағы жайылымдарға орны ауыстырылады.

Жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаюға арналған жайылымдарды, оның ішінде шалғайдағы жайылымдарды пайдалану Жоспарға сәйкес жүзеге асырылады. Аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл, ауылдық округ әкімдерінің және ауданның, облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органының жайылымдар беру туралы жеке шешімін шығару талап етілмейді.

20. Осы Үлгілік қағидалардың 19-тармағының бірінші бөлігінде көрсетілген жайылымдарда басқа ауыл шаруашылығы жануарларын жаюға "Жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілетін нормасын бекіту туралы"

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 14 сәуірдегі № 3-3/332 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 11064 болып тіркелген) бекітілген жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілетін нормалары сақталған жағдайда ғана жол беріледі.

Жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілетін нормаларынан асып кеткен кезде жеке ауладағы ауыл шаруашылығы жануарларын жаюға арналған жайылымдардың алаңдарын ұлғайту мақсатында бұрын берілген жайылымдарды Жер кодексінің 84, 85, 86, және 87-баптарына және "Мемлекеттік мүлік туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 6-тарауына сәйкес мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығару жүзеге асырылуы мүмкін.";

22-тармақ алып тасталсын;

27 және 28-тармақтар мынадай редакцияда жазылсын:

"27. Ауыл шаруашылығы жануарларын айдау үшін Жер кодексінің 70 және 104-баптарына сәйкес уақытша (маусымдық) пайдаланылатын және ұзақ мерзімді пайдаланылатын мал айдау жолдары (бұдан әрі – мал айдау жолдары) жобаланады.

28. Мал айдау жолдарын аудандардың (қалалардың) және облыстардың жергілікті атқарушы органдары "Ветеринария туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 21-бабы 3-тармағына сәйкес тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктердің бас мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық инспекторларымен келісу бойынша айқындайды.";

34-тармақтың 1) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"1) Жоспардың іске асырылуын және жергілікті өзін-өзі басқару органына (жергілікті қоғамдастық жиынына) оны іске асыру барысы туралы жыл сайынғы есепті ұсынады;"

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

18. «Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді пайдалану мониторингін ұйымдастыру мен жүргізу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2019 жылғы 3 шілдедегі № 252 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің м.а. 2024 жылғы 21 маусымдағы № 213 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 24 маусымда № 34554 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді пайдалану мониторингін ұйымдастыру және жүргізу қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2019 жылғы 3 шілдедегі № 252 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 18997 болып тіркелген) мынадай өзгерістер енгізілсін:

кіріспесі мынадай редакцияда жазылсын:

"Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 14-бабы 1-тармағының 2-5) тармақшасына және "Мемлекеттік статистика туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабы 3-тармағының 2) тармақшасына сәйкес БҰЙЫРАМЫН:";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдалану мониторингін ұйымдастыру мен жүргізу қағидаларында:

1-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"1. Осы Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдалану мониторингін ұйымдастыру мен жүргізу қағидалары (бұдан әрі – Қағидалар) Қазақстан Республикасы Жер кодексінің (бұдан әрі – Кодекс) 14-бабы 1-тармағының 2-5) тармақшасына, "Мемлекеттік статистика туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабы 3-тармағының 2) тармақшасына сәйкес әзірленді және шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдалану мониторингін (бұдан әрі – жерлерді пайдалану мониторингі) ұйымдастыру мен жүргізу тәртібін айқындайды.";

3-тармақтың 3) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"3) жайылымдарда – жаю үшін ауыл шаруашылығы жануарларының болмауы не олардың санының "Жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілетін нормасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 14 сәуірдегі № 3-3/332 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 11064 болып тіркелген) бекітілген жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілетін нормасының (бұдан әрі – Жүктеме нормасы) елу пайызынан аз болуы және (немесе) азық дайындау мақсатында шөп шабудың болмауы;"

7-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"7. Ауданның, облыстық маңызы бар қаланың жер қатынастары жөніндегі уәкілетті органы жер мониторингінің нәтижелері бойынша жыл сайын, тиісті күнтізбелік жылдың 10 қыркүйегіне дейін осы Қағидаларға 1-қосымшаға сәйкес нысан бойынша шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген, пайдаланылмайтын ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелері туралы ақпарат (бұдан әрі – ақпарат) қалыптастырады және электрондық құжат айналымы жүйесі арқылы оны аумақтық бөлімшеге жібереді.";

9-тармақтың 2) тармақшасы алып тасталсын;

12-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"12. Жерлерді пайдалану мониторингінің қорытындылары бойынша жер қатынастары жөніндегі уәкілетті орган тоқсан сайын, есепті тоқсаннан кейінгі айдың 25-күніне дейін осы Қағидаларға 7-қосымшаға сәйкес нысан бойынша шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізуге арналған мақсаты бойынша пайдаланылмайтын не Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып пайдаланылып жатқан жер учаскелерінің тізбесін және оны электрондық құжат айналымы жүйесі арқылы тиісті шаралар қабылдау үшін аумақтық бөлімшеге жібереді.";

1-қосымша осы бұйрыққа 1-қосымшаға сәйкес жаңа редакцияда жазылсын;

7-қосымша осы бұйрыққа 2-қосымшаға сәйкес жаңа редакцияда жазылсын.

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасы

Ауыл шаруашылығы

министрінің міндетін атқарушы

2024 жылғы 21 маусымдағы

№ 213 бұйрығына 1-қосымша

Шаруа немесе фермер

қожалығын, ауыл шаруашылығы

өндірісін жүргізу үшін берілген

ауыл шаруашылығы

мақсатындағы жерді пайдалану
мониторингін ұйымдастыру мен
жүргізу қағидаларына 1- қосымша

Нысан

Әкімшілік деректерді жинауға арналған нысан

Ұсынылады: жер ресурстарын басқару жөніндегі орталық уәкілетті орган
ведомствосының аумақтық бөлімшелеріне

Әкімшілік деректер нысаны www.gov.kz интернет-ресурсында орналастырылған
Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген,
пайдаланылмайтын ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелері туралы ақпарат

Әкімшілік деректер нысанының индексі: ПАШМЖУА-1 нысаны

Кезеңділігі: жыл сайын

Есепті кезең: 20 ____ жыл

Ақпаратты ұсынатын тұлғалар тобы: аудандардың, облыстық маңызы бар
қалалардың жер қатынастары жөніндегі уәкілетті органдары

Әкімшілік деректер нысанын ұсыну мерзімі: жыл сайын, тиісті күнтізбелік
жылдың 10 қыркүйегіне дейін

Р/ с №	Занды тұлғаның атауы немесе жеке тұлғаның (жер учаскесі иесінің, жер пайдаланушын ың) аты, әкесінің аты (бар болса), тегі	Жер учаскесі меншік иесінің, жер пайдаланушын ың жеке сәйкестендіру нөмірі/бизнес- сәйкестендіру нөмірі	Жер учаскесінің кадастрлы қ нөмірі және орналасқа н жері	Жер учаскесін ің жалпы алаңы, гектар	Жер учаскесі не құқықты ң тіркелге н күні	Тана п нөмір і	Танап алаңы , гектар	Жердің пайдал анылма ғаны туралы ақпара т (құқық бұзуш ылық түрі)
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Атауы _____

Мекенжайы _____

Телефоны _____

Электрондық почта мекенжайы _____

Басшы немесе оның міндетін атқарушы адам _____

(электрондық цифрлық қолтаңбасы)

(аты, әкесінің аты (бар болса), тегі)

"Шаруа немесе фермер
қожалығын, ауыл шаруашылығы
өндірісін жүргізу үшін берілген,
пайдаланылмайтын ауыл
шаруашылығы мақсатындағы
жер учаскелері туралы ақпарат"
әкімшілік деректерін жинауға
арналған нысанға қосымша

"Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген, пайдаланылмайтын ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелері туралы ақпарат" әкімшілік деректерін жинауға арналған нысанды толтыру бойынша түсініктеме

1-тарау. Жалпы ережелер

1. Осы түсініктеме "Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген, пайдаланылмайтын ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелері туралы ақпарат" әкімшілік деректерін жинауға арналған нысанды (бұдан әрі – Нысан) толтыру жөніндегі бірыңғай талаптарды айқындайды.

2. Нысанды аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың жер қатынастары жөніндегі уәкілетті органдары толтырады.

3. Нысанға басшы немесе оның міндетін атқарушы адам тегі мен аты-жөнін көрсете отырып, қол қояды.

4. Нысанды аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың жер қатынастары жөніндегі уәкілетті органдары жыл сайын тиісті күнтізбелік жылдың 10 қыркүйегіне

дейін жер ресурстарын басқару жөніндегі орталық уәкілетті орган ведомствосының аумақтық бөлімшелеріне ұсынады.

5. Нысан мемлекеттік және орыс тілдерінде толтырылады.

2-тарау. Нысанды толтыру бойынша түсініктеме

6. Нысанның 1-бағанында реттік нөмірі көрсетіледі.

7. Нысанның 2-бағанында заңды тұлғаның атауы немесе жеке тұлғаның атауы немесе жеке тұлғаның (жер учаскесінің меншік иесінің, жер пайдаланушының) аты, әкесінің аты (бар болса), тегі көрсетіледі.

8. Нысанның 3-бағанында жер учаскесі меншік иесінің, жер пайдаланушының жеке сәйкестендіру нөмірі/ бизнес-сәйкестендіру нөмірі көрсетіледі.

9. Нысанның 4-бағанында жер учаскесінің кадастрлық нөмірі және орналасқан жері көрсетіледі.

10. Нысанның 5-бағанында жер учаскесінің жалпы алаңы, гектармен көрсетіледі.

11. Нысанның 6-бағанында жер учаскесіне құқықтың тіркелген күні көрсетіледі.

12. Нысанның 7-бағанында танап нөмірі көрсетіледі.

13. Нысанның 8-бағанында гектардағы танап алаңы, гектармен көрсетіледі.

14. Нысанның 9-бағанында жердің пайдаланылмағаны туралы ақпарат (бұзушылық түрі) көрсетіледі.

Қазақстан Республикасы

Ауыл шаруашылығы

министрінің міндетін атқарушы

2024 жылғы 21 маусымдағы

№ 213 бұйрығына 2-қосымша

Шаруа немесе фермер

қожалығын, ауыл шаруашылығы

өндірісін жүргізу үшін берілген

ауыл шаруашылығы

мақсатындағы жерді пайдалану

мониторингін ұйымдастыру мен

жүргізу қағидаларына 7-қосымша

Нысан

Әкімшілік деректерді жинауға арналған нысан

Ұсынылады: жер ресурстарын басқару жөніндегі орталық уәкілетті орган ведомствосының аумақтық бөлімшелеріне

Әкімшілік деректер нысаны www.gov.kz интернет-ресурсында орналастырылған. Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізуге арналған мақсаты бойынша пайдаланылмайтын не Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып пайдаланылып жатқан жер учаскелерінің тізбесі

Әкімшілік деректер нысанының индексі: МБПҚРЗБПЖУТ-2 нысаны

Кезеңділігі: тоқсан сайын

Есепті кезең: 20__ жылғы ____ тоқсан

Ақпаратты ұсынатын тұлғалар тобы: жер қатынастары жөніндегі уәкілетті органдар

Әкімшілік деректер нысанын ұсыну мерзімі: тоқсан сайын, есепті тоқсаннан кейінгі айдың 25-күніне дейін

R/ с №	Заңды тұлғаның атауы немесе жеке тұлғаның (жер учаскесі иесінің, жер пайдаланушы ның) аты, әкесінің аты (бар болса), тегі	Жер учаскесі меншік иесінің немесе жер пайдаланушы ның жеке сәйкестендіру нөмірі/бизнес- сәйкестендіру нөмірі	Жер учаскесі інің кадастр лық нөмірі және орналас қан жері	Ауыл шаруаш ылығы алқапта рының түрі	Жер учаскесі нің жалпы алаңы, гектар	Жер учаске сіне құқықт ың тіркелг ен күні	Тана п нөмі рі	Тан ап ала ңы, гек тар	Же дің айда аны маға ы урал т қпар т бұзу ыл қ үрі)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Атауы _____

Мекенжайы _____

Телефоны _____

Электрондық почта мекенжайы _____

Басшы немесе оның міндетін атқарушы адам _____

(электрондық цифрлық қолтаңбасы)

(аты, әкесінің аты (бар болса) тегі)

"Шаруа немесе фермер
қожалығын, ауыл шаруашылығы
өндірісін жүргізуге
арналған мақсаты бойынша
пайдаланылмайтын не
Қазақстан Республикасының
заңнамасын бұза отырып
пайдаланылып жатқан жер
учаскелерінің тізбесі"
әкімшілік деректерін жинауға
арналған нысанға қосымша

"Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізуге арналған мақсаты бойынша пайдаланылмайтын не Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып пайдаланылып жатқан жер учаскелерінің тізбесі" әкімшілік деректерін жинауға арналған нысанды толтыру бойынша түсініктеме

1-тарау. Жалпы ережелер

1. Осы түсініктеме "Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізуге арналған мақсаты бойынша пайдаланылмайтын не Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып пайдаланылып жатқан жер учаскелерінің тізбесі" әкімшілік деректерін жинауға арналған нысанды (бұдан әрі – Нысан) толтыру жөніндегі бірыңғай талаптарды айқындайды.

2. Нысанды жер қатынастары жөніндегі уәкілетті органдар толтырады.

3. Нысанға басшы немесе оның міндетін атқарушы адам тегі мен аты-жөнін көрсете отырып, қол қояды.

4. Нысанды жер қатынастары жөніндегі уәкілетті органдар жер ресурстарын басқару жөніндегі орталық уәкілетті орган ведомствосының аумақтық бөлімшелеріне тоқсан сайын, есепті тоқсаннан кейінгі айдың 25-күніне дейін ұсынады.

5. Нысан мемлекеттік және орыс тілдерінде толтырылады.

2-тарау. Нысанды толтыру бойынша түсініктеме

6. Нысанның 1-бағанында реттік нөмірі көрсетіледі.

7. Нысанның 2-бағанында заңды тұлғаның атауы немесе жеке тұлғаның (жер учаскесі иесінің, жер пайдаланушының) аты, әкесінің аты (бар болса), тегі көрсетіледі.

8. Нысанның 3-бағанында жер учаскесі меншік иесінің, жер пайдаланушының жеке сәйкестендіру нөмірі/ бизнес-сәйкестендіру нөмірі көрсетіледі.

9. Нысанның 4-бағанында жер учаскесінің кадастрлық нөмірі және орналасқан жері көрсетіледі.

10. Нысанның 5-бағанында ауыл шаруашылығы алқаптарының түрі көрсетіледі.

11. Нысанның 6-бағанында жер учаскесінің жалпы алаңы, гектармен көрсетіледі.

12. Нысанның 7-бағанында жер учаскесіне құқықтың тіркелген күні көрсетіледі.

13. Нысанның 8-бағанында танап нөмірі көрсетіледі.

14. Нысанның 9-бағанында танап алаңы, гектармен көрсетіледі.

15. Нысанның 10-бағанында жердің пайдаланылмағаны туралы ақпарат (бұзушылық түрі) көрсетіледі.

19. «Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспарларды әзірлеу әдістемесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің м.а. 2024 жылғы 28 маусымдағы № 230 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 29 маусымда № 34666 болып тіркелді

"Жайылымдар туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 6-бабының 3) тармақшасына сәйкес БҰЙЫРАМЫН:

1. Қоса беріліп отырған Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспарларды әзірлеу әдістемесі бекітілсін.

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оның Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасы
Ауыл шаруашылығы
министрінің міндетін атқарушы
2024 жылғы 28 маусымдағы
№ 230 бұйрығымен бекітілген

**Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау
және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі
жоспарларды әзірлеу әдістемесі**

1-тарау. Жалпы ережелер

1. Осы Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспарларды әзірлеу әдістемесі (бұдан әрі – Әдістеме) "Жайылымдар туралы" Қазақстан Республикасы Заңының (бұдан әрі – Заң) 6-бабының 3) тармақшасына сәйкес әзірленді және жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспарларды әзірлеу кезінде қолданылады.

2. Осы Әдістемеді мынадай негізгі ұғымдар қолданылады:

1) жайылымдық инфрақұрылым объектілері – құрылыстар, көпірлер, жолдар, суландыру құрылыстары (ұңғымалар, құбырлы және шахталы құдықтар, апандар), мал айдайтын жолдар, малды аялдатуға арналған алаңдар мен суат алаңдары, қойларды тоғытуға арналған ыдыстар, қоралар және қоршалған жерлер, жайылымдардың қоршаулары, шарбақтар (оның ішінде электрлі шарбақтар), ауыл шаруашылығы жануарларын қоршап-бөлшектеп жаюға арналған қашалар, ауыл шаруашылығы жануарларын ветеринариялық емдеуге арналған өткелектер, электр және жылу энергиясымен қамтамасыз етуге арналған құрылыстар мен объектілер, жаңартылатын және баламалы энергия көздері пайдаланылатын объектілер, сумен жабдықтау объектілері және тіршілікті қамтамасыз етудің басқа да түрлері, персоналдың маусымдық тұруына арналған құрылыстар және жайылымдарды күтіп-ұстау мен пайдалану үшін қажетті өзге де мүлік;

2) жайылымдарды суландыру – жайылымдарда ауыл шаруашылығы жануарларын суаруды және персоналды ауызсумен жабдықтауды қамтамасыз ету үшін шахталы және құбырлы құдықтарды, су айдындарын, суат пункттерін және басқа да құрылыстарды салу.

2-тарау. Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспарларды әзірлеу тәртібі

3. Осы Әдістеменің негізінде және Заңның 7-бабының 4) және 6) тармақшаларына сәйкес облыстардың жергілікті атқарушы органдары жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспарларды әзірлейді және бекітеді.

4. Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспарларды іске асыруды ауданның (қалалардағы аудандардан басқа), облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органдары, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл, ауылдық округ әкімдері жүзеге асырады.

5. Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі

жоспарларды әзірлеу кезінде облыстардың жергілікті атқарушы органдары жайылымдардың от-суының молдығы және жайылымдық инфрақұрылым объектілерінің жай-күйі туралы мынадай деректерді жинауды жүзеге асырады:

- 1) жайылымдардың жалпы от-суының молдығы, гектарынан центнерде;
- 2) суландырылған жайылымдардың жалпы алаңы, гектармен;
- 3) суландыру құрылыстарының, суат алаңдарының орналасқан жері туралы мәліметтер;
- 4) суландыру құрылыстарының, суат алаңдарының жалпы саны туралы мәліметтер;
- 5) салынған суландыру құрылыстарының, суат алаңдарының жалпы саны туралы мәліметтер;
- 6) жаңартылған суландыру құрылыстарының, суат алаңдарының саны туралы мәліметтер;
- 7) жайылымдарды суландыру есебінен жайылатын ауыл шаруашылығы жануарларының саны туралы мәліметтер.

6. Жайылымдардың от-суының молдығы және жайылымдық инфрақұрылым объектілерінің жай-күйі туралы деректер осы Әдістемеге 1-қосымшаға сәйкес нысан бойынша жасалады.

1-параграф. Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспардың мазмұны

7. Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспарда мыналар көрсетіледі:

- 1) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі іс-шаралардың атауы;
- 2) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі іс-шараларды аяқтау нысаны (іс-шараның аяқталуы неде көрінетінін ашатын іс-шараның сапалық сипаттамасы);
- 3) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі іс-шараларды орындаудың жоспарланған мерзімдері;
- 4) жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі іс-шараның орындалуына жауапты ауданның, облыстық маңызы бар

қаланың жергілікті атқарушы органы, аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың, ауылдық округтің әкімі;

5) қаржыландырылатын іс-шаралар бойынша – қаржыландыру көздері (республикалық және жергілікті бюджеттердің қаражаты, мемлекеттік қарыздар, мемлекеттік кепілдікпен тартылатын мемлекеттік емес қарыздар, тікелей шетелдік және отандық инвестициялар, халықаралық қаржы-экономикалық ұйымдардың немесе донор елдердің гранттары, екінші деңгейдегі банктердің кредиттері, Қазақстан Республикасының заңнамасында тыйым салынбаған ұйымдардың өз қаражаты);

6) қаржыландырылатын іс-шаралар бойынша – "Қазақстан Республикасының Бірыңғай бюджеттік сыныптамасының кейбір мәселелері" Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2014 жылғы 18 қыркүйектегі № 403 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 9756 болып тіркелген) бекітілген Қазақстан Республикасының Бірыңғай бюджеттік сыныптамасына сәйкес бюджеттік бағдарламаның коды.

8. Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспар осы Әдістемеге 2-қосымшаға сәйкес нысан бойынша әзірленеді.

2-параграф. Жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспардың мазмұны

9. Жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспарында мыналар көрсетіледі:

1) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралардың атауы;

2) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды аяқтау нысаны (іс-шараның аяқталуы нені білдіретінін ашатын іс-шараның сапалық сипаттамасы);

3) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды орындаудың жоспарланған мерзімдері;

4) жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараның орындалуына жауапты ауданның, облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органы, аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың, ауылдық округтің әкімі.

10. Жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспары осы Әдістемеге 3-қосымшаға сәйкес нысан бойынша әзірленеді.

Жайылымдық инфрақұрылым
объектілерін дамыту және
реконструкциялау және
жайылымдарды суландыру
жөніндегі іс-шараларды
жүргізу жөніндегі жоспарларды
әзірлеу әдістемесіне
1-қосымша

Нысан

Жайылымдардың от-суының молдығы және жайылымдық инфрақұрылым объектілерінің жай- күйі туралы деректер

Р/с №	Жайылымдардың жалпы оты-суының молдығы, гектарынан центнерде	Суландырылған жайылымдардың жалпы алаңы, гектармен	Суландыру құрылыстарының, суат алаңдарының орналасқан жері	Суландыру құрылыстарының, суат алаңдарының саны, бірлік	Салынған суландыру құрылыстарының, суат алаңдарының саны, бірлік	Жаңғыртылған суландыру құрылыстарының, суат алаңдарының саны, бірлік	Жайылымдарды суландыру есебінен жайылатын ауыл шаруашылығы жануарларының саны, бас				
							Ірі қара мал	Қойлар	Жылқылар	Түйелер	Ешкілер
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Жайылымдық инфрақұрылым
объектілерін дамыту және
реконструкциялау және
жайылымдарды суландыру
жөніндегі іс-шараларды
жүргізу жөніндегі жоспарларды
әзірлеу әдістемесіне
2-қосымша

Нысан

Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі жоспар

Р/с №	Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі іс-	Аяқтау нысаны	Орындау мерзімі	Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау жөніндегі іс-	Қаржылан-дыру көзі	Бюджеттік бағдарламаның коды
----------	---	---------------	-----------------	---	--------------------	------------------------------

	шараның атауы			шараның орындалуына жауапты ауданның, облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органы, аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың, ауылдық округтің әкімі		
1	2	3	4	5	6	7

Жайылымдық инфрақұрылым объектілерін дамыту және реконструкциялау және жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараларды жүргізу жөніндегі жоспарларды әзірлеу әдістемесіне
3-қосымша

Нысан

Жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шаралар жоспары

Р/с №	Жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараның атауы	Аяқтау нысаны	Орындау мерзімі	Жайылымдарды суландыру жөніндегі іс-шараның орындалуына жауапты ауданның, облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органы, аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың, ауылдық округтің әкімі
1	2	3	4	5

20. «Жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету жөніндегі қағидаларды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 1 қазандағы № 301 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2024 жылғы 8 тамыздағы № 269 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 8 тамызда № 34909 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету жөніндегі қағидаларды бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 1 қазандағы № 301 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 21366 болып тіркелген) мынадай өзгерістер мен толықтырулар енгізілсін:

1-тармақта:

17) тармақша мынадай редакцияда жазылсын:

"17) осы бұйрыққа 17-қосымшаға сәйкес "Республикалық маңызы бар қала, астана, облыстық және аудандық маңызы бар қалалар шегінде жер учаскесіне құқықтар алу" мемлекеттік қызметін көрсету қағидалары;"

мынадай мазмұндағы 18), 19), 20) және 21) тармақшалармен толықтырылсын:

"18) осы бұйрыққа 18-қосымшаға сәйкес "Жер учаскесінің кадастрлық ісінен құжаттардың көшірмелерін ұсыну" мемлекеттік қызметін көрсету қағидалары;

19) осы бұйрыққа 19-қосымшаға сәйкес "Әкімшілік-аумақтық бірліктердің жобаланатын шекараларын жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры ақпараттық жүйесінің графикалық деректерімен келісу" мемлекеттік қызметін көрсету қағидалары;

20) осы бұйрыққа 20-қосымшаға сәйкес "Жер учаскесіне жалдау шартының телнұсқасын беру туралы" мемлекеттік қызметін көрсету қағидалары;

21) осы бұйрыққа 21-қосымшаға сәйкес "Ауыл шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттар үшін ауыл шаруашылығы алқаптарын алып қою кезінде ауыл шаруашылығы өндірісінің шығындарын айқындау" мемлекеттік қызметін көрсету қағидалары.";

7-қосымша осы бұйрыққа 1-қосымшаға сәйкес жаңа редакцияда жазылсын;

10-қосымша осы бұйрыққа 2-қосымшаға сәйкес жаңа редакцияда жазылсын;

осы бұйрыққа 3, 4, 5 және 6-қосымшаларға сәйкес 18, 19, 20 және 21-қосымшалармен толықтырылсын.

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қаамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік алпыс күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

21. «Жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік бақылау саласындағы мемлекеттік мекемелердің заттай нормаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2022 жылғы 28 қыркүйектегі № 302 бұйрығына өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2024 жылғы 4 қазандағы №339 бұйрығы

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік бақылау саласындағы мемлекеттік мекемелердің заттай нормаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2022 жылғы 28 қыркүйектегі № 302 бұйрығына мынадай өзгеріс енгізілсін:

көрсетілген бұйрықпен бекітілген жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік бақылау саласындағы мемлекеттік мекемелердің заттай нормалары осы бұйрыққа қосымшаға сәйкес жаңа редакцияда жазылсын.

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Жер ресурстарын басқару комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың электрондық көшірмесінің Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің эталондық бақылау банкіне енгізу үшін Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің "Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты" шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорнына жіберілуін;

2) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық қол қойылған күннен бастап қолданысқа енгізіледі және ресми жариялануға тиіс.

Қазақстан Республикасы
Ауыл шаруашылығы
министрінің
2022 жылғы 28 қыркүйектегі
№ 302 бұйрығымен
бекітілген
бұйрығына қосымша

Жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік бақылау саласындағы мемлекеттік мекемелердің заттай нормалары

№	Заттай норманың атауы	Өлшем бірлігі	Сандық мәндегі норма	Пайдаланылу мерзімі, жыл	Қолданылу саласы	Таралу саласы
1	2	3	4	5	6	7
1-тарау. Арнайы көлік құралдарының заттай нормалары						
1	Жеңіл автокөлік	дана	2	7	Жердің пайдаланылуы мен қорғалуына мемлекеттік бақылау жүргізу үшін	Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті
2		дана	55			Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Жер ресурстарын басқару комитетінің аумақтық бөлімшелері, оның ішінде:
3		дана	4	7		Ақмола облысы
4		дана	4	7		Ақтөбе облысы
5		дана	3	7		Алматы облысы
6		дана	2	7		Атырау облысы
7		дана	3	7		Шығыс Қазақстан облысы
8		дана	3	7		Жамбыл облысы
9		дана	3	7		Батыс Қазақстан облысы
10		дана	2	7		Қарағанды облысы
11		дана	3	7		Қызылорда облысы
12		дана	4	7		Қостанай облысы

13		дана	2	7		Маңғыстау облысы
14		дана	3	7		Павлодар облысы
15		дана	3	7		Солтүстік Қазақстан облысы
16		дана	4	7		Түркістан облысы
17		дана	2	7		Астана қаласы
18		дана	3	7		Алматы қаласы
19		дана	2	7		Шымкент қаласы
20		дана	2	7		Абай облысы
21		дана	2	7		Жетісу облысы
22		дана	1	7		Ұлытау облысы

2-тарау. Арнайы жабдықтың заттай нормалары

23	GPS навигаторлар	дана	1	4	әрбір көлік құралына	Қазақстан Ауыл министрлігі ресурстарын комитетінің бөлімшелері	Республикасы шаруашылығы Жер басқару аумақтық
24	Планшетті азаматтық пилотсыз ұшу аппараты (мультикоптер)	дана	1	4	әрбір көлік құралына	Қазақстан Ауыл министрлігі ресурстарын комитетінің бөлімшелері	Республикасы шаруашылығы Жер басқару аумақтық
25	Стилусті планшет	дана	1	4	жерлерді пайдалану және қорғау жөніндегі әрбір мемлекеттік инспекторға	Қазақстан Ауыл министрлігі ресурстарын комитетінің бөлімшелері	Республикасы шаруашылығы Жер басқару аумақтық
26	Төске тағатын бейнетіркегіш	дана	1	4	жерлерді пайдалану және қорғау жөніндегі әрбір мемлекеттік инспекторға	Қазақстан Ауыл министрлігі ресурстарын комитетінің бөлімшелері	Республикасы шаруашылығы Жер басқару аумақтық
27	Өлшеуіш рулетка (50 метр)	дана	1	4	жерлерді пайдалану және қорғау жөніндегі әрбір мемлекеттік инспекторға	Қазақстан Ауыл министрлігі ресурстарын комитетінің бөлімшелері	Республикасы шаруашылығы Жер басқару аумақтық
28	Өлшеуіш рулетка (100 метр)	дана	1	4	жерлерді пайдалану	Қазақстан Ауыл	Республикасы шаруашылығы

	метр)				және қорғау жөніндегі әрбір мемлекеттік инспекторға	министрлігі ресурстарын комитетінің бөлімшелері	Жер басқару аумақтық
29	Бейнебақылау камерасы	дана	1	4	әрбір жұмыс кабинетіне	Қазақстан Ауыл министрлігі ресурстарын комитетінің бөлімшелері	Республикасы шаруашылығы Жер басқару аумақтық
30	Көп функциялы құрылғы	дана	1	4	жерлерді пайдалану және қорғау жөніндегі әрбір мемлекеттік инспекторға	Қазақстан Ауыл министрлігі ресурстарын комитетінің бөлімшелері	Республикасы шаруашылығы Жер басқару аумақтық
31	Компьютер-моноблок	дана	1	4	жерлерді пайдалану және қорғау жөніндегі әрбір мемлекеттік инспекторға	Қазақстан Ауыл министрлігі ресурстарын комитетінің бөлімшелері	Республикасы шаруашылығы Жер басқару аумақтық

22. «Жылжымайтын мүлік объектісінің кадастрлық паспортының нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Әділет министрінің 2023 жылғы 30 маусымдағы № 440 бұйрығына өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Әділет министрінің 2024 жылғы 20 тамыздағы № 707 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 23 тамызда № 34975 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Жылжымайтын мүлік объектісінің кадастрлық паспортының нысандарын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Әділет министрінің 2023 жылғы 30 маусымдағы № 440 бұйрығына (Нормативтік құқық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 33000 болып тіркелген), келесі өзгеріс енгізілсін:

2-қосымша осы бұйрықтың қосымшасына сәйкес жаңа редакцияда жазылсын.

2. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Тіркеу қызметі және заң қызметін ұйымдастыру департаменті Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықты мемлекеттік тіркеуді;

2) осы бұйрықты Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің ресми интернет-ресурсына орналастыруды қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының әділет вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

23. «Орман қоры жері санатынан орман шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттар үшін басқа санаттардағы жерге ауыстыру қағидасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 28 қаңтардағы № 18-02/45 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрінің 2024 жылғы 12 қаңтардағы № 5 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 15 қаңтарда № 33908 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Орман қоры жері санатынан орман шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттар үшін басқа санаттардағы жерге ауыстыру қағидасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 28 қаңтардағы № 18-02/45 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы (нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 10481 болып тіркелген) келесі өзгерістер мен толықтырулар енгізілсін:

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Орман қоры жері санатынан орман шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттар үшін басқа санаттардағы жерге ауыстыру қағидаларында:

3-тармақта:

4) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"4) халықаралық және республикалық маңызы бар автомобиль жолдарын және теміржолдарды, электр беру желілерін, байланыс желілерін және магистральдық құбыржолдарды, оларды орналастырудың баламалы нұсқалары болмаған кезде салуға;"

мынадай мазмұндағы 6) тармақшасымен толықтырылсын:

"6) Қазақстан Республикасы Мемлекеттік шекарасының объектілері мен қорғаныс мұқтаждарына арналған объектілерді жайластыруға байланысты ғана жол беріледі.

Осы тармақтың бірінші бөлігінің 3) және 4) тармақшаларында көзделген жағдайларда орман қорының жері ауыстырылған кезде пайдасына учаске ауыстырылатын тұлғалар ауыстырылатын учаске алаңының екі еселенген мөлшерінде орман дақылдарын өтемдік отырғызуды және мемлекеттік орман қорының құрамына ауыстыру үшін мемлекеттік орман иеленушіге өтемақы тәртібімен тиісті жергілікті атқарушы органдар берген жер учаскелерінде оларды отырғызғаннан кейін алғашқы үш жыл бойы орман дақылдарына күтім-ұстауды жүзеге асырады.";

12-тармақта 18) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"18) жер қойнауын игеруге және халықаралық және республикалық маңызы бар автомобиль жолдарын және теміржолдарды, электр беру желілерін, байланыс желілерін және магистральдық құбыржолдарды ауыстырғанда ауыстырылатын учаске алаңының екі еселенген мөлшерінде орман дақылдарын отырғызуды және оларды отырғызғаннан кейін алғашқы үш жыл бойы орман дақылдарын күтіп-ұстауды жүргізуге мемлекеттік орман иеленушімен келісімшарт жобасы.";

2. Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігінің Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын;

3) осы бұйрық мемлекеттік тіркелгеннен кейін он жұмыс күні ішінде Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігінің Заң қызметі департаментіне осы тармақтың 1) және 2) тармақшаларында көзделген іс-шаралардың орындалуы туралы мәліметтердің ұсынылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының Экология және табиғи ресурстар вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

24. «Кейбір бұйрықтарға өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрінің м.а. 2024 жылғы 28 маусымдағы № 143 бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 28 маусымда № 34636 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. Қоса беріліп отырған өзгерістер енгізілетін кейбір бұйрықтардың тізбесі бекітілсін.

2. Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігінің Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын;

3) осы бұйрық мемлекеттік тіркеуден өткеннен кейін он жұмыс күні ішінде Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігінің Заң қызметі департаментіне осы тармақтың 1) және 2) тармақшаларында көзделген іс-шаралардың орындалуы туралы мәліметтердің ұсынылуын қамтамасыз етсін;

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының Экология және табиғи ресурстар вице-министріне жүктелсін.

4. 2025 жылғы 31 желтоқсаннан бастап қолданысқа енгізілетін осы бұйрықтың қосымшасының 6-тармағын қоспағанда, осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күннен бастап күнтізбелік он күн өткеннен кейін қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасы
Экология және табиғи
ресурстар министрінің м.а.
2024 жылғы 28 маусымдағы

Өзгерістер енгізілетін кейбір бұйрықтардың тізбесі

1. "Орман ресурстары сауықтыру, рекреациялық, тарихи-мәдени, туристік және спорттық мақсаттар, аңшылық шаруашылығының мұқтаждықтары, жанама орман пайдалану үшін ұзақ мерзімді орман пайдалануға берілген мемлекеттік орман қоры жерлерінде орман пайдаланушыларға құрылыс объектілерін салуға учаскелер беру қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 26 қаңтардағы № 18-02/39 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 10751 болып тіркелген) мынадай өзгеріс енгізілсін:

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Орман ресурстары сауықтыру, рекреациялық, тарихи-мәдени, туристік және спорттық мақсаттар, аңшылық шаруашылығының мұқтаждықтары, жанама орман пайдалану үшін ұзақ мерзімді орман пайдалануға берілген мемлекеттік орман қоры жерлерінде орман пайдаланушыларға құрылыс объектілерін салуға учаскелер беру қағидаларында:

8-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"8. Орман ресурстары сауықтыру, рекреациялық, тарихи-мәдени, туристік және спорттық мақсаттар, аңшылық шаруашылығының мұқтаждықтары, балық шаруашылығын жүргізу, жанама орман пайдалану үшін ұзақ мерзімді орман пайдалануға берілген мемлекеттік орман қорының жерлерінде объектілер салу Кодекстің 102-2-бабына және Заңның 27-2-бабына сәйкес жүзеге асырылады."

2. "Орман қоры жері санатынан орман шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттар үшін басқа санаттардағы жерге ауыстыру қағидасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 28 қаңтардағы № 18-02/45 бұйрығына ((Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 10481 болып тіркелген) мынадай өзгерістер енгізілсін:

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Орман қоры жері санатынан орман шаруашылығын жүргізуге байланысты емес мақсаттар үшін басқа санаттардағы жерге ауыстыру қағидасында:

3-тармағының 4) тармақшасы мынадай редакцияда жазылсын:

"4) халықаралық, республикалық, облыстық және аудандық маңызы бар автомобиль жолдарын және теміржолдарды, электр беру желілерін, байланыс желілерін және магистральдық құбыржолдарды;"

ГЕОДЕЗИЯ ЖӘНЕ КАРТОГРАФИЯ САЛАСЫН РЕТТЕУ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ

Есептік жылы мынадай нормативтік құқықтық актілер қабылданды:

1. «Геодезиялық пункттерді қорғау, бұзу немесе қайта салу (орнын ауыстыру) туралы қағидаларды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2023 жылғы 13 наурыздағы № 90/НҚ бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2024 жылғы 8 қаңтардағы № 7/НҚ бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 12 қаңтарда № 33904 болып тіркелді

БҰЙЫРАМЫН:

1. "Геодезиялық пункттерді қорғау, бұзу немесе қайта салу (орнын ауыстыру) туралы қағидаларды бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2023 жылғы 13 наурыздағы № 90/НҚ бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 32073 болып тіркелген) мынадай өзгерістер енгізілсін:

тақырып мынадай редакцияда жазылсын:

"Геодезиялық пункттерді қорғау, бұзу немесе қайта салу (орнын ауыстыру) туралы қағидаларды бекіту туралы";

1-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"1. Қоса беріліп отырған Геодезиялық пункттерді қорғау, бұзу немесе қайта салу (орнын ауыстыру) туралы қағидалар бекітілсін.";

көрсетілген бұйрықпен бекітілген Геодезиялық пункттерді қорғау, бұзу немесе қайта салу (орнын ауыстыру) туралы қағидаларда:

7-тармақ мынадай редакцияда жазылсын:

"7. Аумағында геодезиялық пункттер орналасқан жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылары (бұдан әрі – меншік иелері мен жер

пайдаланушылары) геодезиялық пункттердің бүліну немесе жойылу жағдайлары туралы уәкілетті органға және республикалық маңызы бар қалалардың, астананың, облыстық маңызы бар қалалардың, аудандардың жергілікті атқарушы органдарына хабарлауға міндетті.

Геодезиялық пункттердің бүлінуі немесе жойылуы анықталған сәттен бастап меншік иелері мен жер пайдаланушылары он жұмыс күні ішінде уәкілетті органға және республикалық маңызы бар қалалардың, астананың, облыстық маңызы бар қалалардың, аудандардың жергілікті атқарушы органдарына жазбаша хабарлама жібереді.";

көрсетілген қағидаларда 2-қосымшаның 10-тармағы орыс тілінде келесі редакцияда жазылсын:

10	Мемлекеттік қызмет көрсетуден бас тарту үшін Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген негіздер	<p>1) геодезиялық пункттер тығыздығының, қолда бар геодезиялық желіні жаңарту және дамыту перспективаларының болмауы;</p> <p>2) көрсетілетін қызметті алушының мемлекеттік көрсетілетін қызметті алу үшін ұсынылған құжаттардың және (немесе) олардағы деректердің (мәліметтердің) анық еместігін анықтау;</p> <p>3) көрсетілетін қызметті алушының мемлекеттік қызмет көрсету үшін талап етілетін, "Дербес деректер және оларды қорғау туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 8-бабында сәйкес берілетін қолжетімділігі шектеулі дербес деректерге қол жеткізуге келісімінің болмауы.</p>
----	--	--

2. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің Геодезия және картография комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықты Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркеуді;

2) осы бұйрықты Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің интернет-ресурсында орналастыруды;

3) осы бұйрық мемлекеттік тіркелгеннен кейін 10 (он) жұмыс күні ішінде Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің Заң департаментіне осы тармақтың 1) және 2) тармақшаларында көзделген іс-шаралардың орындалуы туралы мәліметтер ұсынуды қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

2. «Геодинамикалық полигондардағы геодезиялық жұмыстар жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің м.а. 2024 жылғы 11 қаңтардағы № 13/НҚ бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 15 қаңтарда № 33906 болып тіркелді

3. «Кеңістіктік деректер тізілімін бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2024 жылғы 22 қаңтардағы № 32/НҚ бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 24 қаңтарда № 33927 болып тіркелді

"Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 17 маусымдағы № 24 Жарлығын іске асыру жөніндегі шаралар туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 12 шілдедегі № 501 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі туралы ереженің 15-тармағының 213-15) тармақшасына сәйкес, БҰЙЫРАМЫН:

1. Қоса беріліп отырған Кеңістіктік деректер тізілімі бекітілсін.

2. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің Геодезия және картография комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықты Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркеуді;

2) осы бұйрықты Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің интернет-ресурсында орналастыруды қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

4. «Қайта нивелирлеу материалдары бойынша жер бетінің қазіргі тік қозғалыстарының жылдамдығын есептеу жөніндегі нұсқаулық» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2024 жылғы 21 ақпандағы № 82/НҚ бұйрығы

5. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік геодезиялық, нивелирлік және гравиметриялық желілерінің пункттері мен белгілерін салу, зерттеу-қарау және қалпына келтіру жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2024 жылғы 11 сәуірдегі № 222/НҚ бұйрығы

6. «Геодезиялық және картографиялық жұмыстарды жүргізуге арналған техникалық жобаларды жасау жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2024 жылғы 27 мамырдағы № 299/НҚ бұйрығы

7. «Нивелирлеу пункттерінің биіктік каталогтарын жасау жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2024 жылғы 4 маусымдағы № 318/НҚ бұйрығы

8. «Мемлекеттік, халықаралық, жергілікті координаттық есептеу жүйелері арасындағы трансформациялау мен өзгерту параметрлерін бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2024 жылғы 27 тамыздағы № 520/НҚ бұйрығы

Қазақстан Республикасының "Геодезия, картография және кеңістіктік деректер туралы" Заңының 13-бабының 11) тармақшасына сәйкес, БҰЙЫРАМЫН:

1. Қоса беріліп отырған Мемлекеттік, халықаралық, жергілікті координаттық есептеу жүйелері арасындағы трансформациялау мен өзгерту параметрлері бекітілсін.

2. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің Геодезия және картография департаменті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрыққа қол қойылған күнінен бастап бес жұмыс күн ішінде оны қазақ және орыс тілдерінде ресми жариялау және Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің эталондық бақылау банкіне енгізу үшін Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің "Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты" шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорнына жіберуді;

2) осы бұйрық ресми жарияланғаннан кейін оны Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің интернет-ресурсында орналастыруды қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрықтың орындалуын бақылау жетекшілік ететін Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі вице-министріне жүктелсін.

4. Осы бұйрық алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

9. «Геодезия және картография саласындағы ұйымдардың басшылары мен мамандары лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің міндетін атқарушының 2021 жылғы 28

шілдедегі № 268/НҚ бұйрығына өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2024 жылғы 23 қыркүйектегі № 577/НҚ бұйрығы.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2024 жылғы 8 қазанда №35225 болып тіркелді

10. ЖЕР РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Жер ресурстарын басқару саласындағы дамудың негізгі бағыттарының бірі 2023 жылдың маусым айында іске қосылған «Жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры» ақпараттық жүйесін (ЖМБМК АЖ) енгізу болды.

Жүйе жер қатынастары саласындағы мемлекеттік қызметтерді цифрландыру мақсатында құрылды және 2024 жылғы ақпанда өнеркәсіптік пайдалануға енгізілді.

Қазіргі уақытта осы салада көзделген 17 мемлекеттік қызметтің тек 6-сы ЖМБМК АЖ арқылы іске асырылды, 1 қызметті жергілікті атқарушы органдар (ЖАО) көрсетеді, 5 – «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы (Мемлекеттік корпорация) көрсетеді, қалған 11 қызмет қағаз түрінде көрсетілуін жалғастырылуда.

Бұл ретте ЖМБМК АЖ-да іске асырылған және елді мекендер шегінде ЖАО ұсынатын жалғыз қызметтің бірқатар елеулі шектеулері бар:

- ортақ мүлікті пайдалану және қызмет ету мақсатында кондоминиумға қатысушылардың үлестік меншікті ресімдеу мүмкіндігі жоқ;
- жеке меншікке үлесті бөлу кезінде негізгі учаскеге байланыстыру механизмі жоқ - жаңа учаске дербес ретінде ресімделеді, бөлу журналында көрсетілмейді, бұл жылжымайтын мүлік объектілерін тиісті жер учаскелерімен байланыстыру мүмкіндігін болдырмайды;
- электрондық үкімет порталы арқылы берілген өтінішті кері қайтарып алу функционалы жоқ, бұл негізсіз бас тартуға әкеледі.

Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің (ЦДИАӨМ) деректеріне сәйкес, 2023 жылғы 9 қазан мен 2024 жылғы 9 тамыз аралығында 57 416 онлайн-өтініш берілді, олардың 10 117-сі жер учаскесін беру

туралы шарттар жасасумен аяқталды, бірақ тек 1 079 өтініш толық құқықтарды онлайн-тіркеуден өтті.

Осылайша, өтініштердің тек 17,6%-ы оң өңделді, ал аяқталған тіркеулердің үлесі тек 1,8 % құрайды. Көрсетілген көрсеткіштер ағымдағы кезеңде ЖМБМК АЖ жұмыс істеуінің төмен тиімділігін көрсетеді.

Өтініштерді қайта беру кезінде бас тарту жағдайлары да тіркелді, бұл бас тартылған жағдайда қайта беру мүмкіндігінің болмауына байланысты: бастапқы өтінімнен бас тартудан кейін учаске сайт жүйесімен бұғатталады және оны басқа өтініш берушілерге беру мүмкін болмайды.

Бұдан басқа, жер учаскесін беру туралы шешім әкімдіктің қаулысымен жойылған жағдайларда оны жобалау қабатынан шығару тетігі жоқ.

ЦДИАӨМ жүргізген талдау бас тартудың едәуір саны ЖАО әзірлеген бекітілген Бас жоспарлар мен егжей-тегжейлі жоспарлау жобаларында қамтылған деректердің төмен сапасыздығы мен толық емес болғанына байланысты екенін көрсетті: Бас жоспарлардың 44%-ы пысықтауды талап етті, егжей-тегжейлі жоспарлау жобаларының 74%-ы толық емес немесе өзекті емес болып шықты.

Жүйенің функционалдығын арттыру және анықталған мәселелерді жою мақсатында есепті жылы ЦДИАӨМ Ауыл шаруашылығы министрлігі жолдаған ұсыныстар мен техникалық талаптарды ескере отырып, ЖМБМК АЖ пысықтауға қосымша техникалық тапсырма дайындау бойынша жұмыс жүргізді. Бұдан басқа, жүйенің жұмысын жетілдіру бойынша 2025 жылға арналған бірлескен іс-шаралар жоспары әзірленді.